شىنجاڭدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىككە
قارشى تۇرۇش كۈرەش تارىخى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە

كومىتېتى پارتىيە تارىخى تەتقىقاتى

ئىشخانىسى تۈزدى

باش مۇھەررىر ： شۈي يۈيچى

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: چېن يىشەن

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەرجىمە باشقارمىسى تەرجىمە قىلدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

تەرجىمە قىلغۇچىلار:

ماخمۇت مەمەت، قۇربان مەمەت

ئىلھام ۋەلى، كۈرەش تۇرسۇن

ئەخمەتجان مەمەت، ماخمۇت نىياز

سادىق ئابلاجان، قاھار ئوسمان

غالىپ ياسىن، ھەجەرگۈل ئەمەت

غالىپ مەمەت

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز

1. 1840 - يىلدىن 1932. يىلغىچە شىنجاڭدا ئېلىپ بېرىلغان تاجاۋۇزچىلىققا، بۆلگۈنچىلىككە قارشا تۇرۇش كۈرەشلىرى

2. 1933 - يىلدىكى "شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى" نىڭ گۇمران بولۇشى

3. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرەشلىرى

4. ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ سۇيىقەستلىك ھەرىكەتلىرىنىڭ تارمار قىلىنىشى

5. خوتەن خەلقىنىڭ 50 - يىللاردا مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى ئېلىپ بارغان كۈرىشى

6. مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى مەزگىلىدە "شەرقى تۈركىستان پارتىيىسى" نىڭ قەپەستىن چىقىشى ۋە يوقىتىلىشى

7. 80 - يىللاردا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ توپىلاڭغا ۋە مالىمانچىلىققا قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى

8. ئدېئولخگيه ساھەسدىكى بۆلگۈنچىلىك بىلەن بۆلگۈنچىلىككە قارشى كۈرەش

9. بارىن يېزىسىدا يۈز بەرگەن ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭنى تىنچىتىش

10. ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مىللىي بۆلگۈنچىلەر پەيدا قىلغان بىر قاتار دېلولارنى تارمار قىلىشى

11. قەشقەردە يۈز بەرگەن "12 - ماي" قاتىللىق دېلوسىنى پاش قىلىش

12. غۇلجىدىكى "5 - فېۋرال" ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتەك پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋەقەسىنىڭ تىنجىتىلىشى

خاتىمە

كىرىش سۆز

ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى ساقلاش-ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ئىشلىرى ۋە جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتى. ئۇ شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىياتىغا مۇناسىۋەتلىك بولۇپلا قالماستىن، بەلكى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ئىشلىرى ۋە زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئومۇمىيلىقىغىمۇ مۇناسىۋەتلىك. تارىخ شۇنى ئىسپاتلىدىكى، دۆلەتنىڭ بىرلىككە كېلىشى ۋە مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاق ئۆتۈشى دۆلەتنىڭ گۈللىنىشى، روناق تېپىشى، خەلقنىڭ خاتىرجەم تىرىكچىلىك قىلىشىنىڭ مۇھىم كاپالىتى؛ ئۇنىڭ ئەكسىچە بولسا، بۆلۈنۈش ۋە مالىمانچىلىق كېلىپ چىقىدۇ، دۆلەت ۋە مىللەت زور بالايىئاپەتكە قالىدۇ. نۆۋەتتە شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىغا تەسىر يەتكۈزۈۋاتقان ئاساسلىق خەۋپ مىللىي بۆلگۈنچىلىك ۋە قانۇنسىز دىنىي ھەرىكەت. ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن مىللىي بۆلگۈنچىلىككە بايراق روشەن ھالدا قارشى تۇرۇش كېرەك. مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغدىغانلىق دۆلەتنىڭ ئالىي مەنپەئەتىنى، شۇنداقلا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۈپ مەنپەئەتىنى قوغدىغانلىق.

مىللىي بۆلگۈنچىلىك بۇرژۇئا مىللەتچىلىكىنىڭ كۆپ مىللەتلىك دۆلەتتىكى بىر خىل چېكىدىن ئاشقان ئىپادىسى، ئۇ مىللەت بايرىقىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلىش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى بۇزۇشنى مەقسەت قىلغان بىرخىل ئەكسىيەتچىل پىكىر ئېقىمى ۋە ئەكسىيەتچىل سىياسىي كۈچ. ئۇزۇندىن بۇيان، مىللىي بۆلگۈنچىلەر شىنجاڭدا بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى ئېلىپ بارماقتا. شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن كېيىنمۇ تاشقى مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەر شىنجاڭنى پارچىلاش، ئاغدۇرۇش ھەرىكىتىنى توختاتقىنى يوق، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۇلارنىڭ جىنايى ھەرىكىتىنى دەسلەپتىلا توسقان ۋە ئۇنىڭغا قارشى تۇرغان، ئۇلار جۇڭگودىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مۇستەھكەم ئارقا تۈۋرۈكى ئالدىدا ۋە قۇدرەتلىك خەلق دېموكراتىيىسىنىڭ ھەيۋىسى ۋە زەربىسىدە قايتا-قايتا شەرمەندىلەرچە مەغلۇپ بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار ھەرگىزمۇ مەغلۇبىيەتكە تەن بەرمەيدۇ، ئۇلار پۇرسەت تاپقان ھامان سەكرەپ چىقىپ، بۇزغۇنچىلىق، مالىمانچىلىق تۇغدۇرىدۇ.

80 - يىللاردىن بۇيان، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرى يەنە كۈچىيىپ كەتتى، ئۇلار غەربتىكى دۈشمەن كۈچلەرنىڭ دۆلىتىمىزنى تىنچ ئۆزگەرتىۋېتىش ئىستىراتېگىيىسىگە ئاكتىپ ماسلىشىپ، جۇڭگوغا قارشى كۈچلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، يىراقتىن ماسلىشىپ، شىنجاڭدا ۋەقە تۇغدۇرۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى بۇزۇش، جەمئىيەت تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرۇش، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا بۇزغۇنچىلىق قىلىش، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە قارشى تۇرۇش، خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتورىسىنى ئاغدۇرۇش،

ئاتالمش "شەرقى تۈركستان جۇمھۇرىيىتى" قۇرۇشقا ئۇرۇندى. مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ سۇيىقەست پىلانلاش، بۇزغۇنچىلىق ھەرىكىتىنى ئېلىپ بېرىشتىكى ئاساسلىق ۋاستىسى تۆۋەندىكىچە : پانتۈركىزم، پانئىسلامىزمدىن ئىبارەت ئەكسىيەتچىل ئىدىيىنى تەشۋىق قىلىش؛ شىنجاڭنىڭ تارىخىنى بۇرمىلاش، شىنجاڭ بىلەن ۋەتىنىمىزنىڭ مۇناسىۋىتىنى بۇزۇش؛ مىللەتلەر مۇناسىۋىتىگە ئازارلىق سېلىش، مىللىي قارشىلىقنى كۈشكۈرتتى، مىللىي ماجىرا تۇغدۇرۇش، خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش، خەنزۇلارنى چەتكە قېقىشنى تەرغىب قىلىش؛ دىنىي ئەسەبىيلىكنى قۇترىتىپ "غازات" قىلىشقا چاقىرىش؛ ئەكسىيەتچىل تايانچىلارنى يېتىشتۈرۈش، ئەكسىيەتچىل تەشكىلاتلارنى قۇرۇش؛ مالىمانچىلىق پەيدا قىلىش، يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈش، پارتلىتىش قاتارلىق تېررورلۇق ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بېرىش، ھەتتا قوراللىق توپىلاڭنى پىلانلاش ۋە تەشكىللەش. شىنجاڭدىكى ئىجتىمائىي مۇقىملىققا خەۋپ يەتكۈزىدىغان نۇرغۇن ئامىللار ئىچىدە مىللىي بۆلگۈنچىلىك-ئىجتىمائىي مۇقىملىققا خەۋپ يەتكۈزىدىغان ئەڭ مۇھىم، ئەڭ خەتەرلىك ئامىل، شۇنداقلا جەمئىيەتكە، سىياسىيغا، ئىقتىسادقا خەۋپ يەتكۈزىدىغان ئەڭ چوڭ ئامىل. شۇڭا ئۇ شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان ئاساسلىق خەۋپ ھېسابلىنىدۇ.

مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى كۆرۈشمىز بىر مەيدان ئېغىر سىياسىي كۈرەش، مۇئەييەن دائىرىدىكى پەۋقۇلئاددە سىنىپىي كۈرەش، شۇنداقلا ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىش، مىللەتلەرنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش بىلەن ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقنى بۇزۇش، مىللەتلەرنىڭ تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىش ئوتتۇرىسىدىكى ھايات-ماماتلىق كۈرەش، كۈرەشنىڭ يادروسى يەنىلا ھاكىمىيەت مەسىلىسىدۇر. 1992- يىلى يولداش جياڭ زېمىن مەركەزدە ئېچىلغان مىللەتلەر خىزمىتى يىغىنىدا مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: " جۇڭگونىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدا يۈز بەرگەن مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى چەتئەلدىكى تاجاۋۇزچى كۈچلەر پىلانلاپ قوزغىغان، مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئەزەلدىن چەت ئەلدىكى تاجاۋۇزچى كۈچلەرنىڭ دۆلىتىمىزنىڭ چېگرا رايونى زېمىنىنى بۆلۈۋېلىشىگە ئىچكى جەھەتتىن ماسلىشىدىغان كۈچ بولۇپ كەلدى. ئۇلار ھەم ۋەتەنگە خائىنلىق قىلدى، ھەم ئۆز مىللىتىنى ساتتى، ئۇلار دۆلەت ۋە مىللەت ئالدىدىكى جىنايەتچى. “

جاھانگىرلار ۋە چەتئەلدىكى دۈشمەن كۈچلەر دۆلىتىمىزگە تاجاۋۇز قىلىش، دۆلىتىمىزنى پارچىلاش ئۈچۈن ھامان بارلىق ئامالLARنى قوللىنىپ، مىللىيى بۆلگۈنچى ئۇنسۇرلارنى ئۆزىنىڭ ۋاكالەتچىسى قىلىپ يېتىشتۈرىدۇ ۋە ئۇلاردىن پايدىلىنىدۇ؛ مىللىي بۆلگۈنچى ئۇنسۇرلارمۇ ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش "شەرقى تۈركستان جۇمھۇرىيىتى" قۇرۇش مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن، چەتئەلدىكى تاجاۋۇزچى كۈچلەرنى ئۆزىگە تايانچ قىلىپ، ئۇلارنىڭ قوللىشىغا موھتاج بولىدۇ، شۇڭا مىللىي بۆلگۈنچىلەر بىلەن چەت ئەلدىكى تاجاۋۇزچى كۈچلەر ئەزەلدىن ئۆز ئارا تىل بىرىكتۈرۈپ، بىر - بىرىدىن پايدىلىنىپ، بىرلىشىپ ئەسكىلىك قىلىدۇ.

مىللىي بۆلگۈنچىلىكنىڭ مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشى كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىگە باقمايدۇ. خەلقئارادا دۈشمەن كۈچلەر مەۋجۇدلا بولىدىكەن، مەملىكەت ئىچىدە ئېكسپىلاتاتسىيە سىنىپىنىڭ قالدۇق كۈچلىرى مەۋجۇدلا بولىدىكەن، مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەرگە قارشى كۆرۈشمىز توختىمايدۇ. شۇڭا مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى كۆرۈش ئۇزاق مۇددەتلىك، مۇشكۈل، مۇرەككەپ كۆرۈش، ئۇ بەزىدە ئېغىر ناھايىتى كەسكىن بولىدۇ. بۇنىڭغا قارىتا تونۇشنى ئۆستۈرۈشىمىز، يۈكسەك ھوشيار بولىشىمىز، قىلچە بىپەرۋالىق قىلماسلىقىمىز كېرەك. يولداش جياڭ زېمىن شىنجاڭدا خىزمەتلەرنى تەكشۈرگەندە مۇنداق دەپ تەكىتلەپ كۆرسەتتى: " پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ھەر دەرىجىلىك كادىرلار بولۇپمۇ ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىكى ئاساسلىق مەسئۇل يولداشلار قايسى مىللەتتىن بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، ھەممىسى پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ كادىرى، ھەممىسى مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇشنى ئۆزىنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مۇقەددەس بۇرچى قىلىشى كېرەك. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا، ۋەتەننىڭ بىرلىكىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىش ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللانغانلارنىڭ مەيلى قانداق ئادەم بولىشىدىن قەتئىي نەزەر، بۇنداق ھەرىكەتلەرنى پىلانلىغان ئۇنىڭغا قاتناشقان ئادەملەرنىڭ مەيلى قايسى مىللەتتىن بولىشىدىن قەتئىي نەزەر، ھەممەيلەن ئىتتىپاقلىشىپ، ئۇلارغا قەتئىي قارشى تۇرۇشى، قانۇن بويىچە قاتتىق زەربە بېرىشى، ھەرگىز يۇمشاق قوللۇق قىلماسلىقى كېرەك. بۇنداق زور مەسىلىدە قىلچە ئىككىلىنىشكە، ھەر قانداق چېكىنىش ۋە يول قويۇش پوزىتسىيىسىدە بولۇشقا بولمايدۇ، بۇمۇ پۈتۈن ئاپتونوم رايوندىكى ھەر دەرىجىلىك كادىرلار ئۈچۈن مۇھىم سىناق. رەھبىرىي كادىرلارنىڭ ئۆزىنىڭلا بايرىقى روشەن بولىشى كۇپايە قىلمايدۇ، ئۇلار ھەر مىللەت ئاممىسىنى تولۇق قوزغاپ ۋە تەشكىللەپ، مىللىي بۆلگۈنچىلەرنى "كوچىدىن ئۆتكەن چاشقان ئۇر-ئۇرغا قالغان" دەك ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇشى كېرەك.

شىنجاڭ ئەزەلدىن جۇڭگو زېمىنىنىڭ ئايرىلماس تەركىبى قىسمى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن بىرلىكتە ۋەتەننىڭ چېگرا رايونىنىڭ ئامانلىقىنى قوغداش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ۋە زېمىن پۈتۈنلۈكىنى قوغداش ئۈچۈن تىلدا داستان بولغۇدەك قەھرىمانانە كۈرەشلەرنى ئېلىپ باردى، ئۇلار شىنجاڭدا تاجاۋۇزچىلىققا، بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىدىكى تايانچ كۈچ. تاجاۋۇزچىلىققا، بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىدە ھەر مىللەت خەلقى بىر - بىرىنى قوللاپ، ئىتتىپاقلىشىپ دۈشمەنگە تاقابىل تۇرۇپ، ھايات - ماماتتا بىللە بولۇپ، جۇڭخۇا مىللەتلىرى تارىخىنى ئورتاق يارىتىشتەك ئۇلۇغۋار مۇساپىدە تاغنى تالقان، چۆلنى بوستان قىلىدىغان شجائەت بىلەن نۇرغۇن شانلىق سەھىپىلەرنى ياراتتى. ۋەتەنپەرۋەرلىك، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئۇلۇغ تۇغىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇشتەك شەرەپلىك تارىخى ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسىغا ۋەتەنپەرۋەرلىك، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشتا چىڭ تۇرۇپ، پارتىيىنىڭ مىللەتلەر سىياستى ۋە دىن سىياستىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى ئۈزلۈكسىز كۈچەيتىپ، پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەت، پارتىيە بىلەن خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىنى قوغداش يولىدىكى تۈرلۈك خىزمەتلەرنى يەنىمۇ ياخشى ئىشلەپ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى ۋە مىللەتلەرنىڭ گۈللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، تىنچ، ئىتتىپاق

بولغان، جۇش ئۇرۇپ راۋاجلانغان شنجاڭنى 21 - ئەسرگە ئېلىپ كىرىش ئۈچۈن تىرىشىپ كۆرۈش قىلىشىمىز لازىم.

1. 1840 - يىلدىن 1932 - يىلغىچە شىنجاڭدا ئېلىپ بېرىلغان تاجاۋۇزچىلىققا، بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرەشلىرى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا، 1667 - يىلى كاڭ شى ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن باشلاپ بۈيۈك بىرلىك يولىدا پائال تىرىشچانلىق كۆرسىتىلدى، چيەنلۇڭ زامانىسىغا كەلگەندە، يەنى 18-ئەسىرنىڭ 50-يىللىرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە، چىڭ سۇلالىسى ئارمىيىسى، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدىكى بۆلگۈنچى كۈچلەرنىڭ توپىلىڭىنى تىنچىتىپ، ئىلى سانغۇن مەھكىمىسى تەسىس قىلىپ، پۈتكۈل غەربىي يۇرت رايونىنى بىۋاستە تىزگىنلىدى. 1884 - يىلى شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ يەرلىك ھاكىمىيتى ئىچكى جايلارنىڭكى بىلەن تامامەن بىردەك قىلىنىپ، ۋىلايەت، ناھىيە تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭغا مەنسەپدارلارنى ئەۋەتتى، شىنجاڭدا لەشكەر تۇرغۇزدى، باج ئالدى، شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ ۋەتىنىمىز بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى تېخىمۇ قويۇقلاشتى.

چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭغا بىۋاستە ھۆكۈمرانلىق قىلغان 150 نەچچە يىل داۋامىدا شىنجاڭدا بەش قېتىم بىر قەدەر زور كۆلەمدە بۆلگۈنچىلىك، يېغىلىق ۋە تاشقى دۈشمەنلەر تاجاۋۇز قىلىپ كىرىش ۋەقە يۈز بەرگەن بولۇپ، ئالدىنقى تۆت قېتىمقىسى، يەنى جاھانگىر خوجا، يۈسۈپ، "يەتتە خوجا" ۋە ۋەلىخان قاتارلىقلارنىڭ توپىلىڭى قوقەنتنىڭ قولللىشى ۋە قاتنىششى ئارقىسىدا يۈز بەردى، ئاخىرقى قېتىملىق ۋەقەدىكى ئەھۋال بىر قەدەر مۇرەككەپ بولۇپ، دەسلەپتە ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى چىڭ سۇلالىسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن بولسىمۇ، قوزغىلاڭ ناھايىتى تېزلىكتە مەغلۇپ بولغانلىقتىن، ئارقىدىنلا جايلاردىكى قوزغىلاڭنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى چاڭگىللىغا كىرگۈزىۋالغان فېئودال دىنىي كاتتىۋاشلار ئۆز - ئارا ئۇرۇشۇپ، ئاخىرىدا قوقەنتنىڭ ھەربىي ئەمەلدارى ياقۇپبەگ ۋە چارروسىيىنىڭ ھەربىي جەھەتتىن تاجاۋۇز قىلىپ كىرىشىگە سەۋەبچى بولدى. ھەر قېتىملىق ئىچكى يېغىلىق ۋە تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ تاجاۋۇزى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە غايەت زور بالايىئاپەتلەرنى ئېلىپ كەلدى، كۆپ ئادەم ئۆلدى، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش غايەت زور دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، بولۇپمۇ يېقىنقى زاماندا تاشقى دۈشمەنلەر تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي شىمال چېگرىسىدا ئېغىر بوھران پەيدا قىلغانلىقتىن، جۇڭگو پارچىلىنىش خەۋپىگە دۇچ كەلدى. لېكىن يۇقىرىدا ئېيتىلغان بەش قېتىملىق بۆلگۈنچىلىك، يېغىلىق ۋە تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ تاجاۋۇزى ۋاقىت جەھەتتىن ئېيتقاندا 20 يىلغىمۇ يەتمەيدۇ، مۇقىملىق ۋە تەرەققىيات يەنىلا چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدىكى تارىخىي تەرەققىياتنىڭ ئاساسىي ئېقىمى بولۇپ

كەلدى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى دۆلەتنىڭ مۇستەقىللىقى ۋە بىرلىكىنى قوغداش يولىدا باشتىن ئاخىر، ئېگىلمەي - سۇنماي كۈرەش قىلىپ كەلدى. شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ تەسىرى ئاستىدا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تاجاۋۇزچىلىققا، بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى توسالغۇسىز ھالدا تېخىمۇ شىددەت بىلەن تەرەققىي قىلىپ، يېڭى بىر باسقۇچقا قەدەم قويدى.

رېئاللىقتىن ئېيتقاندا، تارىخ بىر پارچە ئەينەك، رېئاللىق تارىخنىڭ داۋامى ۋە راۋاجى. يېقىنقى ئىككى ئەسىردە شىنجاڭدىكى ئارمىيە، خەلقنىڭ تاجاۋۇزچىلىققا، بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ تارىخىنى ئەسلىگىنىمىزدە، قىممەتلىك تەجرىبە-ساۋاققا ئىگە بولدۇق، شۈبھىسىزكى، بۇ شىنجاڭنىڭ ھازىرقى تىنچ - ئىتتىپاق ۋەزىيىتىنى قوغداش، مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە قارشى تۇرۇشىمىز ئۈچۈن پايدىلىق.

1. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ چار رۇسىيىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرۇش كۈرىشى

ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ دۆلەت كۈچى ئۇرۇشتىن بۇرۇنقىغا قارىغاندا تېخىمۇ ئاجىزلاپ كەتتىم ئۇرۇش چىقىمىنى تۆلەش ئۈچۈن، غەربىي شىمال چېگرا رايونىنىڭ تىنچ بولۇشى بىلەن ھېسابلاشماي، شىنجاڭنىڭ ھەربىي خىراجىتىنى ئازايتىش، ئىلى بازىسىدىكى باش ھەربىي ئورگاننى ئەمەلدىن قالدۇرۇشتەك خاتا تەدبىر قوللىنىپ، تاجاۋۇزچىلىققا ئادەتلىنىپ كەتكەن چار رۇسىيىگە پۇرسەت تۇغدۇرۇپ بەرگەچكە، چار رۇسىيە جۇڭگونىڭ زېمىنى بولغان شىنجاڭغا قارىتىلغان ھەربىي ۋە ئىقتىسادىي تاجاۋۇزچىلىقنى جىددىيلەشتۈردى. چار رۇسىيە شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرىشتە، ئاساسەن، جۇڭگو زېمىنىنى ئىگىلىۋېلىش ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىن تاجاۋۇز قىلىشتەك ئىككى خىل ئۇسۇلنى قوللاندى.

چار رۇسىيە جۇڭگو زېمىنىنى ئىگىلىۋېلىشتا، ئاساسلىقى، قورغان سېلىپ ئىلگىرىلەش ئۇسۇلىنى قوللاندى. ئاۋۋال ئاز بىر قىسىم كازاك قىسمىنى ئىشقا سېلىپ ئېلىمىز زېمىنىدىكى مۇھىم جايلارنى قانۇنسىز ئىشغال قىلىپ ھەربىي قورغانلارنى سالدى؛ ئاندىن قورغان ئەتراپىغا قوراللىق ھالدا ئاھالە كۆچۈرۈپ، تاجاۋۇز قىلىپ ئىگىلىگەن جايلارنى مۇستەھكەملىدى ھەمدە داۋاملىق تاجاۋۇز قىلىپ كىرىش ئۈچۈن شەرت-شارائىت ھازىرلاپ، ئاندىن بۇ مۇھىم جايلارنى تاشيوللار ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇپ، ئېلىمىزنىڭ زېمىنىنى پارچىلاشنىڭ قورغان لىنىيىلىرىنى شەكىللەندۈردى، شارائىت پىشىپ يېتىلگەندىن

كېيىن يەنە قورغان لىنىيىلىرىنى ئالدىغا سۈرۈپ، ئىلىمىزنىڭ تېخىمۇ كۆپ زېمىنلىرىنى ئىشغال قىلىۋالدى.

19-ئەسىرنىڭ 50-يىللىرىغا كەلگەندە، چار رۇسىيە مۇشۇنداق ئىگىلىۋېلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئىلىمىزنىڭ بالقاش كۆلىنىڭ شەرقىي ۋە جەنۇبىدىكى كەڭ زېمىننى زورلۇق بىلەن ئىشغال قىلىۋالدى.

چار رۇسىيىنىڭ ئىقتىسادى جەھەتتىكى تاجاۋۇزچىلىقىمۇ ئىنتايىن دەھشەتلىك بولدى. 1851-يىلى چار رۇسىيىنىڭ تەھدىت سېلىشى ۋە ئۆزگە تارتىشى ئارقىسدا، چىڭ سۇلالىسى چار رۇسىيە بىلەن " ئىلى-تارباغاتاي سودا نىزامنامىسى" نى ئىمزالاشقا مەجبۇر بولدى. چار رۇسىيە بۇ بىر تەڭسىز شەرتنامە ئارقىلىق جۇڭگونىڭ زېمىنى شىنجاڭدا سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتلەردە بىر قاتار ئىمتىيازلارنى قولغا كىرگۈزىۋالدى. "نىزامنامە" دە چار رۇسىيىنىڭ ئىلى، تارباغاتايلاردا كونسۇل تۇرغۇزىدىغانلىقى ھەمدە كونسوللارنىڭ كېسىم ھوقۇقىدىن يەنى رۇسىيە كونسۇلىنىڭ جۇڭگو زېمىنى شىنجاڭدا ئۆز دۆلىتىنىڭ قانۇنى بويىچە ئۆز دۆلىتىنىڭ مۇھاجىرلىرىدىن ئەدلىيە جەھەتتىن باشقۇرۇش ئىمتىيازىدىن بەھرىمەن بولىدىغانلىقى بەلگىلەندى. كونسوللارنىڭ كېسىم ھوقۇقى تۈزۈمى ئىلىمىزنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا ئېغىر ھالدا دەخىل - تەرۇز يەتكۈزدى. "نىزامنامە" دەپ: "سودا ئالاقىسىدە ئىككى دۆلەتنىڭ ئىناق ئۆتۈشى مەقسەت قىلىنىدۇ، ئۆز ئارا باج ئېلىنمايدۇ" دەپ بەلگىلەندى. سودا ئالاقىسدا باجنى كەچۈرۈپ قىلىشتەك بۇ بەلگىلىمە ئەمەلىيەتتە، چار روسىيىگىلا پايدىلىق ئىدىم، چۈنكى ئۇ چاغلاردا ئاساسلىقى چار رۇسىيە سودىگەرلىرى جۇڭگودا ئۆزىنىڭ تاۋارلىرىنى كۆپلەپ ساتاتتى، شۇڭا بۇ بەلگىلىمە جۇڭگونىڭ تاموژنا بېجى جەھەتتە ئۆز ئىشىغا ئۆزى خوجا بولۇش ھوقۇقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىپ قالماي، يەنە چارروسىيىنىڭ جۇڭگو زېمىنىنى شىنجاڭدا تاۋارلارنى كۆپلەپ سېتىشىغا كۆپ قۇلايلىق يارىتىپ بەردى. "نىزامنامە" دە يەنە چاررۇسىيە سودىگەرلىرىنىڭ ئىلى ۋە تارباغاتايدا سودا چەمبىرىكى قۇرىدىغانلىقى، يەنى يەر سېتىۋېلىپ ئۆي، تۇرالغۇ جاي سالسا ۋە تىجارەت سورۇنلىرىنى قۇرسا بولىدىغانلىقى ھەمدە جۇڭگونىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنىڭ سودا چەمبىرىكى دائىرىسىدە يۈرگۈزۈلۈشى پەيدىنپەي چەتكە قېقىلىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن.

بۇ "نىزامنامە" جۇڭگونىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا ئېغىر زىيان يەتكۈزدى، ئۇ يېقىنقى زاماندا شىنجاڭ رايونىغا تېڭىلغان تۇنجى تەڭسىز شەرتنامە، شەرتنامە چارروسىيىنىڭ تاجاۋۇز نەتىجىسىنى مۇستەھكەملەپلا قالماستىن، يەنە چارروسىيىنى شىنجاڭ رايونىدىكى جۇڭگو - رۇسىيە سودىسىدا غايەت زور بايلىققا ئىگە قىلدى.

چىك سۇلالىسىنىڭ چىرىكلىكى ۋە ئاجىزلىقى تۈپەيلىدىن چاررۇسىيە ئۆزىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىنى ئارقا - ئارقىدىن ئىشقا ئاشۇرغان بولسىمۇ، لېكىن شىنجاڭدىكى كۆرۈش روھىغا ئىگە ھەر مىللەت خەلقى چارروسىيىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا كۈچلۈك قايتۇرما زەربە بەردى.

1850-يىلى 4-ئايدا 4000 دىن ئارتۇق قازاق چارۋىچى ئىبلىمزىنىڭ تونئۇچۇبېك رايونىغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن چاررۇسىيە تاجاۋۇزچى قوشۇنلىرىنى قورشىۋېلىپ، قىرغىز چارۋىچىلارنىڭ ماسلىششى ئارقىسىدا بۇ تاجاۋۇزچىلارغا قاخشاتقۇچ زەربە بەردى. 1855-يىلى چارروسىيىنىڭ تاجاۋۇزچى قوشۇنلىرى قۇربان ئالماتادىن غەربكە قاراپ تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەندە، ئىبلىمزىنىڭ قىرغىز چارۋىچىلىرى ئۇلارغا قاخشاتقۇچ زەربە بەرگەچكە، تاجاۋۇزچىلار قوشۇنى ئىلى دەرياسىغا قاراپ چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. 1856-يىلى قازاق، قىرغىز چارۋىچىلار يەنە بىر قېتىم بىرلىشىپ ھۇجۇمغا ئۆتۈپ، چوڭ ئالمائاتا بىلەن كىچىك ئالمائاتادىكى كازاكلار كەنتكە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلدى. قازاق، قىرغىز خەلقىنىڭ چاررۇسىيگە قارشى تۇرۇش كۈرىشى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ چاررۇسىيىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرۇشتەك كۈرەش روھىنى نامايان قىلدى.

1855 - يىلى 2 - ئايدا چاررۇسىيە چۆچەكتىكى يالتۇ ئالتۇن كېنىنى ئىگىلىۋېلىش ئۈچۈن چۆچەكتە تۇرۇشلۇق كونسۇلى تاتارىنوۋ قوراللىق ئەسكەرلەردىن 200 نى باشلاپ بىرىپ يېرگىتتىكى جۇڭگولۇق كان ئىشچىلىرىنى ھەيدىۋېتىش توغرىسىدا كۆرسەتمە بەردى، كېيىن يەنە ئارقا-ئارقىدىن كىشىنى چۈچۈتىدىغان پاجىئەلەرنى پەيدا قىلىپ جۇڭگولۇق 200 نەچچە كان ئىشچىسىنى ئۆلتۈردى. بۇ ۋەقە يۈز بەرگەندىن كېيىن، چۆچەكتىكى كان ئىشچىلىرى شۇتيەنياۋ، ئەن يۈشيەن قاتارلىقلارنىڭ باشلامچىلىقىدا مەخسۇس چۆچەك سودا ئالاقىسىنى باشقۇرىدىغان ژانكىن سابىتوفقا چاررۇسىيىنىڭ جىنايىتى ئۈستىدىن ئەرز قىلغاندا، ژانكىن سابىتوف ئەرزنى قوبۇل قىلىپ بىر تەرەپ قىلىشنى رەت قىلغانلىقتىن، ۋەكىللەر يەنە مەسلىھەتچى ئامبال بىڭشيۇغا ئەرز قىلىپ، يەنىلا رەت قىلىشقا ئۇچرىدى. شۇنىڭ بىلەن چۆچەكتىكى ھەر مىللەت خەلقى قاتتىق غەزەپكە كېلىپ، ۋەتىنىمىزنىڭ مۇقەددەس ئىگىلىك ھوقۇقىنى قوغداش ئۈچۈن چاررۇسىيىنىڭ سودا چەمبىرىكىنى بۇزۇپ تاشلاپ، چاررۇسىيىنىڭ چەمبىرەك ئىچىدىكى 51 ئېغىز سارىيى، ئۆي ۋە بېسىپ قويغان ماللىرىنىڭ ھەممىسىنى كۆيدۈرۈپ كۈلگە ئايلاندۇرۇۋەتتى. تاتارىنوۋ ۋە چاررۇسىيىنىڭ مەككار سودىگەرلىرى، ئىگىسىز قالغان ساپا ئىتلارغا ئوخشاش، باقتۇغا قاراپ پەرىشانە ھالدا قاچتى. بۇ چاررۇسىيىنىڭ سودا چەمبىرىكىنى بۇزۇپ تاشلاش ۋەقەسى دەپ ئاتىلىدۇ. ۋەھالەنكى زاۋالغا يۈز تۇتقان چىك سۇلالىسى چاررۇسىيىنىڭ ھەيۋىسىدىن قورقۇپ ئۇلارنىڭ ئاتالمىش زىيىنىنى تۆلەپ بەردى. يىڭشيۇ، سابىتۇفلار ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلدى، ئەن يۈشيەن ئۆلتۈرۈلدى، شۇتيەنياۋغا جازا ھۆكۈم قىلىنىپ لەشكەرلىككە پالاندى. چىك سۇلالىسى خەلقىنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىش غەزەپ ئوتىنى ئۆچۈرۈپ تاجاۋۇزچىلارغا خۇشامەت قىلغان بولسىمۇ، لېكىن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىگىلمەي-پۈكۈلمەي كۈرەش قىلىش روھى ۋە ئالىيجاناب مىللىي غۇرۇرى ئاسماندىكى قۇياش ۋە ئايغا ئوخشاش تارىخ سەھىپىسىدىن مەڭگۈ ئورۇن ئالدى. چاررۇسىيىنىڭ سودا چەمبىرىكىنى بۇزۇپ تاشلاشتەك بۇ بىر كارامەت ھەرىكەت

شۇنىڭ بىلەن تەڭ شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىدا يۈز بەرگەن چارروسىيەگە قارشى تۇرۇش كۈرىشىگە قوشۇلۇپ چارروسىيە تاجاۋۇزچىلىرى ئۇچۇن قاقشاتقۇچ زەربە بولدى.

(2) شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ خوجىلار قالدۇقلىرىنىڭ بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرىگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى

ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن، شىنجاڭ چارروسىيىنىڭ قورالىق تاجاۋۇز قىلىشىدەك ئېغىر بۆھرانغا دۇچ كېلىپلا قالماي، يەنە خوجىلار ئەۋلادلىرىدىن تەركىب تاپقان قايتا تىرىلىش كۈچلىرىنىڭ توپىلاڭ قوزغاپ تولا پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرۇشىغىمۇ دۇچ كەلدى. خوجا دېگەن سۆز ئەرەبچە سۆز بولۇپ، مەنىسى "پەيغەمبەر ئەۋلادى" يەنى ئىسلام دىنىنىڭ ياراتقۇچىسى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋلادى دېگەنلىك بولىدۇ، ئەمەلىيەتتە خوجىلارنىڭ كۆپ قىسمى ئۆزلىرىگە ئىسلام دىنىنىڭ كاتتىۋېشى دەپ تەمەننا قويۇپ، شۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قوغدىغان. چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەن دەسلەپكى چاغلاردا چوڭ-كىچىك خوجىلارنىڭ توپىلىڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىن، خوجىلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى فېئودال پادىشاھلىق قوقەنتكە قېچىپ بېرىۋالدى ھەمدە قوقەنتتىكى فېئودال خوجىلارنىڭ كۈچىدىن پايدىلىنىپ ئۈزلۈكسىز تۈردە تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ پاراكەندىچىلىك سېلىپ، شىنجاڭنى ۋەتىنىمىزنىڭ قوينىدىن بۆلۈپ چىقىپ كېتىپ، شىنجاڭدا ئۆزلىرىنىڭ ئەكسىيەتچىل فېئودالىق ھۆكۈمرانلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ئۇرۇندى. 1830-يىلى يۈسۈپ خوجىنىڭ توپىلىڭى تىنچىتىلغاندىن كېيىن، شىنجاڭدا تىنچلىق ئون نەچچە يىل داۋام قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن چىڭ سۇلالىسىنىڭ دۆلەت كۈچىنىڭ ئاجىزلاپ كېتىشىگە، چېگرا مۇداپىئەسىنىڭ بوشاپ كېتىشىگە ئەگىشىپ، خوجا كۈچلىرى قوقەنتنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا شىنجاڭدا يەنە يېغىلىق پەيدا قىلدى.

1847-يىلى خوجىلارنىڭ ئەۋلادلىرىدىن مەمتىمىن، ۋەلىخان باشچىلىقىدىكى يەتتە خوجا مىڭدەك باسمىچىنى يىغىپ، قوقەنتلىك سودىگەر نامەتنىڭ ماسلىشىشى ئارقىسىدا، قەشقەر كونا شەھرىگە ھۇجۇم قىلىپ غەلىبە قىلغاندىن كېيىن يەنە يېڭىسارغا ھۇجۇم قىلدى. چىڭ سۇلالىسى ئوردىسى شەنشى - گەنسۇ باش ۋالىسى بۇيانتايىنى لەشكەر تارتىپ توپىلاڭنى تىنچىتىشقا ئەۋەتتى. خوجىلار قورالىق كۈچلىرى قەشقەر كونا شەھەرنى تاشلاپ، نۇرغۇن مال - مۈلۈكنى بۇلاپ قېچىپ كەتتى، بۇ ۋەقە "يەتتە خوجا يېغىلىقى" دەپ ئاتىلىدۇ.

ئۈنىڭدىن كېيىن، يەنى 1852- يىلى 6- ئايدىن 8 - ئايغىچە تەۋەككۈل بىلەن ۋەلىخان 4 - قېتىم مالىمانچىلىق تۇغدۇردى. 1855 - يىلى ھۇسەن خوجا ئىشان خوجا توپىلىڭى يۈز بەردى. 1857-يىلى يۈز بەرگەن "ۋەلىخان توپىلىڭى" نىڭ كۆلىمى تېخىمۇ چوڭ بولدى. شۇ يىلى 6-ئايدا ئاستىن ئاتۇشتىكى شېيىخ ئاخۇن مىرەخمەت بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ توپىلاڭ قوزغاپ، قوقەنتلىك بەش، ئالتە مىڭ سودىگەرنىڭ ھەمكارلىششى ئارقىسدا، قەشقەر كونا شەھىرىگە ھۇجۇم قىلىپ كىردى ھەمدە قەشقەر يېڭىشەھەرنى سۇ ۋە ئوت بىلەن ھۇجۇم قىلىپ ئىشغال قىلىۋالدى، يەنە لەشكەر ئەۋەتىپ شەرقتە بارچۇققا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلدى، يەكەننى مۇھاسىرىگە ئالدى، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ خورىكى ئىنتايىن ئۆسۈپ كەتتى. 1857-يىلى 9 - ئايدا چىڭ سۇلالىسى ئارمىيىسى ئىلى، ئۈرۈمچى قارا شەھەر قاتارلىق جايلاردا بەش مىڭدەك ئەسكەر توپلاپ، توپىلاڭنى پۈتۈن كۈچى بىلەن تىنچىتتى. ۋەلىخان تەڭ كېلەلمەي، 15 مىڭدىن ئارتۇق ئادىمنى مەجبۇرى ئېلىپ مېڭىپ، 1000 دىن ئارتۇق تۆگە ۋە 40 تىن ئارتۇق ئاتقا بۇلىغان مال - مۈلۈكلىرىنى بېسىپ قوقەنتكە قېچىپ كەتتى.

خوجىلار ئەۋلادىنىڭ قالدۇقلىرى توپىلاڭ كۆتۈرۈپ شىنجاڭ بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىگە ئېغىر بالايىئاپەتلەرنى كەلتۈردى. 1847 - يىلى " يەتتە خوجا يېغىلىقى" دا خوجىلارنىڭ قوراللىق كۈچلىرى قەشقەر كونا شەھىرىگە باستۇرۇپ كىرگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ " قىلغان بىرىنچى ئىشى بارلىق خەنزۇ سودىگەرلەرنى قىرىپ تاشلاش، ئۇلارنىڭ ماللىرىنى بۇلاش، ئۇلارنىڭ خوتۇن - قىزلىرىنى ئىگىلىۋىلىش بولدى"، توپىلاڭ مەزگىلىدە يالغۇز قەشقەر بىلەن يېڭىساردىلا خوجىلارنىڭ مەجبۇرلىشى ئارقىسىدا قوقەنتكە كۆچۈپ كەتكەن ھەر مىللەت خەلقى 37 مىڭدىن ئېشىپ كەتتى، نۇرغۇن ئادەم قوقەنتكە كۆچۈش سەپىرىدە سوغۇق ۋە ئاچارچىلىق دەستىدىن ئۆلۈپ كەتتى، ئەمما خوجىلار ئۇرۇشتا نۇرغۇن بايلىققا ئىگە بولىۋالدى، ۋەلىخان خوجا دىنىي ھۆكۈمرانلىقنى ئالاھىدە كۈچەيتىپ، چۈمبەل تارتمىغان ئاياللارنىڭ كوچىغا چىقىشىغا رۇخسەت قىلمىدى، بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغۇچىلارنى چېچىنى كېسىپ، دەررە بىلەن ئۇردى. ئالتە ياشتىن يۇقىرى باللارنىڭ ھەممىسگە سەللە يۆگىتىپ، ھەر كۈنى مەسچىتتە بەش ۋاق ناماز ئوقۇتتى، بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغۇچىلارنى ئېغىر جازاغا تارتتى. شۇ چاغدا بۇنداق بەلگىلىمىگە خىلاپلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن كاللىسىنى ئېلىش ئىشلىرى ھەر كۈنى دېگۈدەك يۈز بېرىپ تۇردى. ۋەلىخان كۆڭلىنى ئاچىدىغان ئىشلارنىڭ بىرى بەلگىلىمىگە خىلاپلىق قىلغۇچىنىڭ كاللىسىنى ئۆز قولى بىلەن ئېلىش بولدى“. بۇ مۇستەبىتكە ياقمىغان بىرەر ھەرىكەت، بىرەر ئېغىز سۆز، بىرەر قېتىملىق ئەسنەش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى كاللا كېتىشكە سەۋەب بولاتتى. ”ئېيتىشلارغا قارىغاندا ۋەلىخان خوجا تەرىپىدىن بىگۇناھ ئۆلتۈرۈلگەنلەرنىڭ بېشى تۆت يەردە ئىككى گەز تۆتچى ئېگىزلىكتە دۆۋىلىنىپ كەتكەن.

شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى خوجىلار ئەۋلادلىرىنىڭ زوراۋانلىق ھەرىكەتلىرىگە قارىتا قاتتىق غەزەپلەندى، بىر قانچە قېتىملىق توپىلاڭنى تىنچىتىش داۋامىدا چىڭ سۇلالىسى ئارمىيىسدىكى ھەر

مىللەت ئۇفتىسىر-جەڭچىلەر باتۇرلۇق بىلەن قانلىق جەڭ قىلىپ، باتۇرلۇق بىلەن دۈشمەننى قىرىپ، ئۆچمەس خىزمەتلەرنى كۆرسەتتى، بۇ جەڭلەردە تىللاردا داستان بولغۇدەك نۇرغۇن قەھرىمانلار ۋە تەسىرلىك ئىشلار بارلىققا كەلدى. 1855 - يىلى ھۈسەن خوجا ئىشان خوجا توپىلاڭ كۆتۈرۈشتىن ئىلگىرى ئاستىن ئاتۇشقا ئالاقىلىشىش ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىپ، يەرلىك خەلقنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىشكە ئۈرۈندى، بۇ چاغدا بۇ يۇرتتىكى ئون بېشى ھېزىم كۆرۈنۈشتە 20-30 ئادەم ۋە 300 دىن ئارتۇق ئادەم يىغىپ بېرىشكە ماقۇل بولدى ھەمدە ھۈسەن خوجا ئىشان خوجىغا ئۆرۈك، چاي قاتارلىق سوغاتلارنى بەردى، يەنە ئىككى تەرەپ يىغىلىدىغان ۋاقىت ۋە جاي توغرىلىق بىر گەپكە كېلىشتى. شۇ يىلى 7-ئاينىڭ بىر كۈنى ھۈسەن خوجا ئىشان خوجا قاتارلىق 13 باسمىچى قوللىرىغا قورال - ياراق ئېلىپ قۇرۇلدىن كىرىپ، كەچتە ئاستىن ئاتۇشقا كېلىپ، يۈز بېشى مەتقۇۋانشا ۋە قاسىملارنىڭ ئۆيىگە چۈشكەندە، بىر مۇنچىلىغان ئۇيغۇر ئامما بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ "ھال سوراش" قا كەلدى. باسمىچىلار خوشلۇقىدىن خودىنى يوقىتىپ بىخەستە تۇرغاندا، ھېزىم باشچىلىقىدىكى ئۇيغۇر ئامما بۇ بىر توپ باسمىچىنى تۇتۇۋېلىپ، بىراقلا يوقاتتى.

شۇ يىلى تەۋەككۇل بىلەن ۋەلىخاننىڭ مالىمانچىلىقى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قاخشاتقۇچ زەربىسىگە دۇچ كەلدى. تاشمىلىقنىڭ 5-دەرىجىلىك ھاكىمبېگى ۋە نەسەپلىك تۆرىسى خالمەت رىبھەمشا ئۇيغۇر خەلقىنى باشلاپ بېرىپ قورۇلنى چىڭ ساقلىدى، خائىنلارنىڭ كۆپ قېتىم بىزگە ئەل بول دەپ قىلغان نەسىھەتلىرىنى غەزەپ بىلەن رەت قىلدى ھەمدە چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىغا دۈشمەن ئەھۋالىنى رازۋېدكا قىلىپ بەردى، مۇداپىئە ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئاتلىق ئەترەت تەشكىللەپ جەڭ قىلىپ، دۈشمەننى قىرىپ، ناھايىتى زور باتۇرلۇق كۆرسەتتى.

ۋەلىخان توپىلىڭىدا، توپىلاڭچىلار يېڭىساردا پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرىۋاتقاندا، يېڭىسارنىڭ يەكەندە تۇرۇۋاتقان ھاكىمبېگى خۇدا بەردى دەرھال لەشكەر تارتىپ يېڭىسارغا بېرىپ جەڭ قىلىشنى تەلەپ قىلىپ، ئۇيغۇر ئامما بىلەن دۈشمەن قوشۇنلىرىغا زەربە بېرىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكى ئۈچۈن جەڭ قىلىش روھىنى ئىپادىلىدى.

ئۇنىڭدىن كېيىن، ۋەلىخان يەنە نۇقتىلىق ھالدا جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ سىياسىي مەركىزى يەكەنگە ھۇجۇم قىلدى. يەكەننى مۇداپىئە قىلىش جېڭى ئىنتايىن كەسكىن بولدى، ھاكىمبەگ ئاقلايدۇ ئىچىدە خەلقنى تەشكىللەپ كۈرەشچىلىك قىلىپ، ساتقىنلارنى تازىلىدى. يەكەننىڭ مەسلىھەتچى ئامبىلى چىڭ يىگىيى ئومۇملىققا ئەھمىيەت بېرىپ، ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ بېشىنى سىلاپ، ئۇلارغا مىللىي ھەققانىيەتنى بىلدۈرۈپ، يەكەن كونا شەھىرىنى مۇستەھكەم ساقلىدى. توپىلاڭچى قوشۇن باستۇرۇپ كىرگەندە، ھەر مىللەت ئاممىسى بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، دۈشمەنگە بىرلىكتە تاقابىل تۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىللە كەشمىر، بەدەخشان، ھىندىستان قاتارلىق دۆلەتلەردىن كەلگەن سودىگەرلەر بىلەن

بىرلىشىپ ئاتلىق ئەسكەرلەر قوشۇنى تەشكىللەپ، ئۇلارنىڭ توپىلاڭچىلارغا بولغان نارازىلىقىدىن پايدىلىنىپ بىرلىكتە ۋەلىخانغا تاقابىل تۇرۇپ، يەكەننى مۇداپىئە قىلىشنىڭ ئاخىرقى غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن تۆھپە ياراتتى.

يۇقىرىقى خوجىلار توپىلىڭىنى تىنچىتىش جەريانىدا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىغا كۈچلۈك ياردەم بەرگەنلىكىگە سەل قاراشقا بولمايدۇ، ئەمەلىيەتتە جاھانگىر توپىلىڭىنى تىنچىتىش داۋامىدىلا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى باشتىن ئاخىر توپىلاڭنى تىنچىتقۇچى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى تەرەپتە تۇردى. توپىلاڭنى تىنچىتقۇچى قىسىملارنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن جايلاردىكى ئۇيغۇر ئاممىنىڭ تېخىمۇ كۆپ ماددىي بويۇم ۋە كۈچ چىقارغانلىقىدەك تەسىرلىك ئىشلار ھەممە جايدا بارلىققا كەلدى. ئاقسۇدا تۇرۇشلۇق نەچچە 10 مىڭ چىڭ سۇلالىسى لەشكەرلىرى يەيدىغان ئاشلىق ئاساسەن ئۈرۈمچى ۋە ئىلىدىن توشۇپ كېلىنگەن. ئۈرۈمچى بىلەن ئاقسۇنىڭ ئارىلىقى 1000 كىلومېتىرغا يېقىن بولۇپ، يول بويىدا 32 پونكىت قۇرۇلغان ئىدى، شۇنداق ئۇزاق جايدىن نەچچە مىليون كىلوگرام ئاشلىقنى ئۇلاقتا ئارتىپ ياكى ئادەم سۆرەپ يۆتكەپ كېلىش ھەقىقەتەن تەس ئىش ئىدى، مۇشۇ ئىش ئۈچۈن يالغۇز كۇچادىكى ئۇيغۇر ئاممىدىن 1000 دىن ئارتۇق ئادەم، 200 ھارۋا، 500 ئات، 1500 كالا، 1000 ئېشەك ئاشلىق توشۇشقا قاتناشتۇرۇلدى. ئىلىدىن ئاقسۇغا ئاشلىق يۆتكەشكە، گەرچە يول ئۈرۈمچىنىڭكىگە قارىغاندا يېقىنراق بولسىمۇ، لېكىن ئارىلىقتا چوقۇم تەڭرىتاغدىن ئۆتۈشكە توغرا كېلەتتى، بولۇپمۇ كۆك چاغاردىن تامغاتاشقىچە بولغان 70 نەچچە كىلومېتىر يول يىل بويى قار - مۇز بىلەن قاپلىنىپ كېتىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۈستىگە تاغ ئېگىز، يول خەتەرلىك بولغاچقا، ئات، تۆگىلەرنىڭ مېڭىشى ناھايىتى تەس ئىدى. شۇڭا ئۇيغۇر ئاممىدىن 2000 ئادەم ھەر قېتىمدا 25 كىلوگرامدىن ئاشلىق يۈدۈپ، قار ۋە مۇزدا مېڭىپ، مۇز داۋاندىن ئۆتۈپ نەچچە مىليون كىلوگرام ئاشلىقنى تەڭرىتاغدىن يۈدۈپ ئۆتكۈزدى، بۇ مۇشكۈلچىلىكنى قىياس قىلماق تەس ئەمەس. ئۇيغۇر ئاممىنىڭ ۋەتىنىمىزنىڭ مۇقەددەس زېمىنىنى قوغدا يولىدا جەبرى جاپادىن قورقماي، كۆپ قېتىم ئازاب - ئوقۇبەتلەرنى تارتىپ كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ! بىز يۇقىرىدا ئېيتقان توپىلاڭنى تىنچىتىش ئۇرۇشىدا، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئېسىل ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ توپىلاڭنى تىنچىتىش قوشۇنىغا پائال ماسلاشتى، جان تىكىپ ئېلىشىدىغان تەسىرلىك ئىشلارنى ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ.

خوجا ئەۋلادلىرىنىڭ بىر قانچە قېتىم توپىلاڭ قوزغاپ گۇمران بولۇش ئاقىۋىتىگە قالغانلىقىدىن شۇنى كۆرىمىزكى، گەرچە خوجىلار دىن بايرىقى كۆتۈرۈپ چىقىپ ئاممىنى ئازدۇرۇشقا ئادەتلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن شىنجاڭدىكى ۋەتەننى قىزغىن سۆيىدىغان ھەر مىللەت خەلقى ئاخىرى ئۇلارنىڭ سۇيىقەستىنى، ۋەتەننىڭ بىرلىكىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ئۇرۇنۇشتەك بەد - بەشىرىسىنى ئېنىق تونۇۋېلىپ ھەمدە

ئۇلارغا قارشى ئىگىلمەي - پۈكۈلمەي كۈرەش قىلىپ، ئاخىرىدا توپىلاڭنى تىنچىتىش كۈرىشىنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلـتۈرۈپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغدىدى.

لېكىن چىڭ سۇلالىسى خوجىلار توپىلىڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىنكى قالدى خىزمەتلەرنى ئوبدان ئىشلىمىدى، قالايمىقانچىلىقلارنى ئوڭشاشتا ئۈنۈم ھاسىل قىلالمىدى، نەتىجىدە بۇ كېيىنكى چاغلاردا قالايمىقانچىلىقلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان يوشۇرۇن ئامىل بولۇپ قالدى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى كېيىنكى كۈنلەردە بۆلگۈنچىلىككە، تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرۇش كۈرىشىدە تېخىمۇ كەسكىن سىناققا دۇچ كەلدى.

3 - شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قوۋەتلىك ياقۇپبەگنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرۇشى

چىڭ سۇلالىسى 1759 - يىلى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ تەرەققىياتى ۋە مۇقىملىقى ئۈچۈن كۆپلىگەن خىزمەتلەرنى ئىشلەپ، ئاكتىپ رول ئوينىغان بولسىمۇ، لېكىن بەزى جەھەتلەردە بىر قەدەر زور سەۋەنلىكلەرنى سادىر قىلدى، بۇ سەۋەنلىكلەر چەت ئەلدىكى تاجاۋۇزچىلار ۋە دۆلەت ئىچىدىكى بۆلگۈنچى كۈچلەرگە پۇرسەت تۇغدۇرۇپ بەردى. بۇنىڭ كونكرېت ئىپادىسى تۆۋەندىكىچە:

1- سىياسىي تۈزۈم جەھەتتە ھەربىي مەھكىمە تۈزۈمى ئاستىدىكى بەگلىك تۈزۈمىنىڭ قوللىنىلىشى بىلەن، شىنجاڭدىكى فېئودال يانچىلىق تۈزۈم مەلۇم دەرىجىدە ساقلاپ قېلىندى. ئۇيغۇرلاردىن بولغان بەگلەر ئامبال يامۇلىنىڭ ھوقۇقىغا تايىنىپ يەر ۋە سۇلارنى ئىگىلىۋېلىپ، دېھقانلار دەھشەتلىك ئېزىپ ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپ، پۇقرالارغا زىيانكەشلىك قىلىپ، ھەممە ئەسكىلىكلەرنى قىلىپ، پۇقرالارنى خورلاشنى ئامبال يامۇلىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ، سىنىپىي زىددىيەتنىڭ كۈنسېرى ئۆتكۈرلىشىشىگە سەۋەب بولدى.

2- چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭدا چېگرىنى ساقلاشقىلا ئەھمىيەت بېرىپ ئىگىلىكنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئەھمىيەت بەرمىگەچكە شىنجاڭنىڭ ئىگىلىك تەرەققىياتى ئاستا بولۇپ قالدى. مەسىلەن، جياچىڭ خان زامانىسىدا، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق بىر ئامبال قوغۇشۇن زاۋۇتى قۇرۇپ شىنجاڭنىڭ باج كىرىمىنى ئاشۇرماقچى بولغاندا، جياچىڭ خاننىڭ قاتتىق ئەيىپلىشىگە ئۇچرىدى. جياچىڭ خان " شىنجاڭدىكى ۋەزىپە ئېغىر، ساقلاشنى ئاساس قىلىش كېرەك، ياخشىچاق بولۇش ئويدا بولۇنمىسۇن" دېدى. شىنجاڭنىڭ كونا ئىقتىسادىي تۈزۈلمىسىنى ئۆزلاقىچە ساقلاپ، تەرەققىياتقا ئىنتىلمەسلىك نەتىجىسىدە، شىنجاڭدا مۇقەددەس ھالدا داۋالغۇش پەيدا بولدى.

3 - چىڭ سۇلالىسى قالايمىقانچىلىقلارنى ئۇگشاشتا سەۋەنلىك ئۆتكۈزدى، شىنجاڭغا ئەۋەتىلىدىغان مەنسەپدارلارنى تاللاشتا، ئەھۋال جىياچىڭ خان ۋاقتىدىن تارتىپ يامانلىشىشقا باشلىدى، خۇددى نايەنچىڭ "ئامباللار ساختىلىق ئىشلىتىپ باج-سېلىقنى ھاكىمبەگلەردىن ئاشۇرۇۋەتتى" دەپ كۆرسەتكەندەك ئەھۋاللار كۆرۈلدى، ئەمەلدارلار ئەنە شۇنداق دەرىجىدە چىرىكلىشىپ كەتكەنلىكتىن سىياسىي ۋەزىيەتنىڭ مۇقىملىقىنى ساقلاپ قالغىلى بولمىدى.

ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن، چىڭ سۇلالىسى خوجىلار ئەۋلادلىرىنىڭ توپىلىڭى ۋە بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرىنى كۆرۈپ تۇرۇپ كۆرمەسلىككە سېلىپ، شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقى ۋە بىرلىككە قارىتا ئىنتايىن پاسسىپ پوزىتسىيەدە بولدى، دۆلەتنى ئىدارە قىلىش ئىستىراتېگىيەسى جەھەتتە، ھەم كونا ئىللەتلەرگە تەگمەي، ھەم يېڭىلىق ياراتماي، باشقىچە ئىش تۇتۇپ، نەتىجىدە 19-ئەسىرنىڭ 60-يىللىرىدا شىنجاڭدا مالىمانچىلىق بىر قانچە ئون يىل داۋاملىشىشىغا سەۋەبچى بولدى.

19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن بۇيان، تەيپىڭ تيەنگو دېھقانلار ئىنقىلابى ھەرىكىتىنىڭ تۈرتكىسىدە، مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا دېھقانلار قوزغىلىڭى شىددەت بىلەن ئەۋج ئالدى، شەنشى - گەنسۇ ئۆلكىلىرىدىكى خۇيزۇلار قوزغىلىڭىنىڭ دولقۇنلىرىمۇ شىنجاڭغا يېتىپ كەلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە فېئودال يانچىلىق تۈزۈمىنىڭ دەھشەتلىك ئېكسپلاتاتسىيىسى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى، ئاشۇنداق ۋەزىيەتتە 1864-يىلى شىنجاڭدا چوڭ قوزغىلاڭ پارتلىدى.

قوزغىلاڭ بۇيۇك تۈغىنى ئالدى بىلەن كوچا خەلقى كۆتۈردى، 1864-يىلى كۇچادىكى بىر تۈركۈم دېھقان ئىنتايىن ئېغىر ئالۋان - ياساققا چىدىماي، توختىنىياز قارى قاتارلىق كىشىلەرنىڭ باشلامچىلىقىدا كۇچادىكى ئۆگەن دەرياسى قۇرۇلۇشى ئورنىدا بايراق تىكلەپ قوزغىلىپ، ئالۋان - ياساق ئېلىشنى نازارەت قىلىدىغان ئىككى مەنسەپدار ۋە 15 بەگنى ئۆلتۈرۈۋەتتى، قوزغىلاڭچى دېھقانلار شىددەت بىلەن كوچا شەھىرى ئىچىگە قاراپ ئىلگىرىلەپ كىرگەندە، شەھەر سىرتىدىكى ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ ئامما بەس - بەس بىلەن ئۇلارغا ماسلاشتى. 6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى قوزغىلاڭچى دېھقانلار كوچا بېگى سالىگىئا قاتارلىق ئەمەلدارلىرى ۋە ھاكىمبەگ قۇربان باشچىلىقىدىكى چوڭ - كىچىك بەگلەرنى ئۆلتۈرۈپ، كۇچانىڭ شەھەر - يېزىلىرىنى تىزگىنلەپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ جەنۇبى شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقىنى تەۋرەتتى.

شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ئۈرۈمچىنىڭ نەنسەن رايونىدا قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن خۇيزۇلار داۋانچىڭنى ئىشغال قىلدى. 7-ئاينىڭ 15-كۈنى خۇيزۇ ئاخۇن تومىڭ (داۋۇت خەلىپە) ئۈرۈمچىدىكى يېشىل تۇغلۇق قوشۇن مەھكىمىسىنىڭ بارگاھ بېشى، مەسلىھەتچى ئامبال سۇ خۇەنجاڭ بىلەن بىرلىشىپ، چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىنىڭ جەنۇبتا كۇچاغا ياردەم بېرىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۈرۈمچىنىڭ خەنزۇلار

ئولتۇراقلاشقان جايلىرنى ئىشغال قىلدى، ئارقىدىنلا سانجى، ماناس، مورى، قۇتۇبى قاتارلىق جايلاردىكى خۇيزۇلار ئارقا - ئارقىدىن قوزغىلاڭ كۆتۈردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىق مەركىزى- ئىلىدىمۇ خۇيزۇ، ئۇيغۇر ئامما قوزغىلاڭ كۆتۈردى، قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى " ئامبال ئەزسە، خەلق قارشى چىقىدۇ" دېگەن بايراقنى كۆتۈرۈپ چىقتى، قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى 1866- 3-ئاينىڭ 8-كۈنى كۈرە شەھىرىنى ھۇجۇم بىلەن ئالدى، ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلانغان ئىلى سانغۇنى چاڭ چىڭ ئەسىرگە چۈشتى، ئىلىغا قاراشلىق توققۇز شەھەرنىڭ ھەممىسى قوزغىلاڭچىلار قوشۇنىنىڭ قولىغا ئۆتتى، شۇنىڭ بىلەن چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىنجاڭدىكى ھۆكۈمرانلىقى شىددەتلىك بوران - يامغۇر ئىچىدە داۋالغۇپ، ھۆكۈمرانلار كۈننى كەچ قىلىشقا كۆزى يەتمەيدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى.

شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بۈيۈك قوزغىلىشى، تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، سىنىپىي كۈرەش ئۆتكۈرلەشكەننىڭ نەتىجىسى ئىدى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشى تۇرىدىغىنى چىرىك فېئودالىزم ھۆكۈمرانلىق بولۇپ، ئۇلار ھەم چىرىك چىڭ سۇلالىسىغا قارشى تۇردى، ھەم ھەر مىللەت ئىچىدىكى ئاچكۆز فېئودال ئاق سۆڭەكلەرگە قارشى تۇردى، شۇڭا قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە غايەت زور غەلىبىنى قولغا كەلتۈردى. لېكىن قوزغىلاڭچىلار قوشۇنى ئىچىگە سۇقۇنۇپ كىرىۋالغان فېئودال دىنىي ئاق سۆڭەكلەر قوزغىلاڭنى ناھايىتى تېزلىكتە تۈيۈق يولغا باشلاپ، غەلىبە مېۋىسىنى تامامەن چاڭگىلىغا كىرگۈزىۋالدى. بۇ فېئودال ئاق سۆڭەكلەر يامان غەرەز بىلەن قوزغىلاڭنىڭ دەسلەپكى مەزگىلدىكى ئۆتكۈر سىنىپىي زىددىيەتنى پەيدىنپەي مىللىي زىددىيەتكە ئۆزگەرتىۋەتتى، دىننى سۇيئىستىمال قىلىپ كەڭ كۆلەمدە مىللىي قىرغىنچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ، قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلدى. ئۇلارنىڭ ئەكسىيەتچىل ھەرىكەتلىرى ھەر مىللەت ھەققانىيەتچى زاتلار ۋە ئاممىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىدى.

فېئودال ئاق سۆڭەكلەر ھەر قايسى قوزغىلاڭچى قوشۇنىنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى تامامەن چاڭگىلىغا كىرگۈزىۋالغانلىقتىن، ھەر قايسى فېئودال تەپرىقىچىلىق ھاكىمىيەتلىرى ئۆز - ئارا زېمىن ۋە ھاكىمىيەت تالىشىپ، شىنجاڭ قالايمىقانچىلىق ئىچىدە قېلىپ، ھەر مىللەت خەلقى بالايىئاپەت تارتتى. يەنە تېخى بەزى كىشىلەر تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن ئۆيىگە بۆرىنى باشلاپ كىرىشتىن ئايانماي، چەت ئەللىك دۈشمەنلەرنى شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرىشكە شەرەتلەپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى قوقەنتلىك ياقۇپبەگنىڭ قانلىق ھۆكۈمرانلىقى ئىچىگە پاتۇرۇپ قويدى.

قوقەنت - ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئۆزبېك فېئوداللىرى قۇرغان بىر فېئودال خاقانلىق بولۇپ، بۇرۇن چىڭ سۇلالىسى بىلەن قارام بولۇش (ئىدارە قىلىنىش) مۇناسىۋىتىدە ئىدى، 19-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تەرەققىي قىلىپ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بىر كۈچلۈك دۆلەتكە ئايلاندى. 19-ئەسىردىن بۇيان قوقەنت ئىزچىل تۈردە ئېلىمىزنىڭ زېمىنى شىنجاڭنى داۋالغۇتۇپ كەلگەن بىر مۇھىم ئامىل بولۇپ، ياكى بىۋاستە ئەسكەر ئەۋەتىپ تاجاۋۇز قىلدى، ياكى خوجىلار ئەۋلادلىرىنىڭ مالىمانچىلىق پەيدا قىلىشىنى قوللىدى، ئۇنىڭ ئۇستىگە 1864 - يىلى شىنجاڭ بويىچە كۆتۈرۈلگەن بۈيۈك قوزغىلاڭ قوقەنتنىڭ

شنجاڭغا يەنە بىر قېتىم قول تىقىشقا پۇرسەت يارىتىپ بەردى. شۇ چاغدا قەشقەرنى بۆلۈۋالغان سىدىق باشقا ھاكىمىيەتلەر بىلەن قارشىلىشىش ئۈچۈن، قوقەنتتىن خوجىلارنىڭ ئەۋلادىدىن بولغان بۇزرۇكنى تەكلىپ قىلىپ ئۆزىنىڭ كۆچىنى ئاشۇرماقچى بولۇپ، خۇيزۇ فېئودال خوجا جىنىڭ شياڭنى قوقەنتكە ۋەز ئېيتىشقا ئەۋەتكەندىن كېيىن، قوقەنت ئۆز ئارمىيىسىنىڭ قوماندانى ياقۇپبەگنى لەشكەر تارتىپ جەنۇبى شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىشقا ئەۋەتتى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ياقۇپبەگ باسمىچىلىرىنىڭ تاجاۋۇز قىلىشى بىلەن ئون يىل داۋاملاشقان يېغىلىق باشلىنىپ كەتتى.

1865 - يىلى ياقۇپبەگ جەنۇبىي شىنجاڭغا كىرىپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تەپرىقىچىلىك كۈچلىرى ئۆز ئالدىغا ھۆكۈمەت بولۇۋېلىشتەك ۋەزىيەتتىن پايدىلىنىپ، ئىلگىرى - ئاخىرى بولۇپ، قەشقەر، يېڭىسار، يەكەن، خوتەن، ئاقسۇ، كۇچانى ئىشغال قىلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭنى پۈتۈنلەي چاڭگىلىغا ئېلىپ، ئاندىن يەنە تۇرپانغا لەشكەر ئەۋەتتى، ئاخىرىدا خۇيزۇ مۇسۇلمانلار خانى تومگىنى مەغلۇپ قىلىپ ئۈرۈمچىنى ئىشغال قىلدى، شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭ زېمىنىنىڭ تەڭدىن تولىراقى ياقۇپبەگنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتتى، ئۇ ئاخىرىدا ئاتالمىش "يەتتە شەھەر" قورچاق ھاكىمىيىتىنى قۇردى.

دۆلىتىمىزنىڭ زېمىن ئىگىلىك ھوقۇقىنى قوغداپ، ياقۇپبەگ تاجاۋۇزچىلىرىغا زەربە بېرىش ئۈچۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى دۈشمەنگە بىرلىكتە نەپرەت ياغدۇرۇپ، باتۇرلۇق بىلەن دۈشمەننى قىرىپ، تاجاۋۇزچىلارنى ھەر بىر قەدەمدە ئېغىر تالاپەت تارتقۇزدى.

1865-يىلى ياقۇپبەگ شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن دەسلەپكى چاغلاردا، قەشقەردە قىرغىز خەلقىنىڭ قەيسەرلىك بىلەن توسۇپ زەربە بېرىشىگە ئۇچرىدى، گەرچە توسۇپ زەربە بېرىش بەختكە قارشى مەغلۇپ بولغان بولسىمۇ، لېكىن ياقۇپبەگ تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرۇش مۇقەددىمىسى باشلاندى، ئۇنىڭدىن كېيىن ياقۇپبەگ يەكەندىكى تەپرىقىچىلىك كۈچلىرىنىڭ ھاكىمبەگى نىياز بىلەن تىل بېرىكتۈرۈپ يەكەنگە ھۇجۇم قىلغاندا، يەرلىك خەلق ئاممىسىنىڭ قارشى تۇرۇشىغا ئۇچرىدى، كىشىلەر "ئەنجانلىقلارنى قىرىپ تاشلايلى" دېگەنگە ئوخشاش شوئارلارنى توۋلاپ غەيۇرانە جەڭ قىلدى، ياقۇپبەگ باسمىچى قوشۇنلىرى مەغلۇپ بولۇپ قەشقەرگە قاچتى. ئەپسۇسكى، يەكەندىكى مۇسۇلمانلار قوشۇنى يەكەن يېڭى شەھىرىنى قورشاش بىلەن بولۇپ كېتىپ، دېگەن مۇددەتتە ماسلىشالمىغانلىقتىن، ئىنقىلابىي قوشۇن خانئېرىق (ھازىرقى يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ شەرقى جەنۇبىدا) تا تاجاۋۇزچىلار تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىندى، لېكىن ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا كۇچادىكى قوشۇن قايتىدىن ھەربىي كۈچىنى تەرتىپكە سېلىپ تاجاۋۇزچىلارغا قارشى ھايات-ماماتلىق جېڭى قىلدى، جەڭ ئىنتايىن كەسكىن بولغانلىقتىن، ياقۇپبەگ جېنىدىن ئايرىلغىلى تاس قالدى، كۇچا تەرەپتىكى قوشۇنلارغا بولغان قوماندانلىق ياخشى بولمىغاچقا، قېچىپ ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالدى. ياقۇپبەگ قەشقەر يېڭىشەھەرنى ئىشغال قىلغاندا، گەرچە يېشىل تۇغلۇق قوشۇننىڭ خوجدارى خې بۇيۇنگە

ئوخشاش تەسلىمچىلەر چىققان بولسىمۇ، لېكىن چىڭ سۈلالىسىنىڭ بۇ شەھەرنى مۇداپىئە قىلىشقا ئاتلانغان قوشۇنلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى قانلىق جەڭ قىلىپ، تاجاۋۇزچىلارغا ئۆزلىرىنىڭ ھاياتى ئارقىلىق زەربە بەردى. يەنە چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى ئىچىدىكى مەسلىھەتچى ئامبال كۆپ يىلىك قاتارلىق ھەر مىللەت ئەمەلدارلىرى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈپ ۋەتەنگە بولغان ساداقىتىنى بىلدۈرۈپ، ئالىيجانابلىق جاسارىتىنى ئىپادىلىدى.

شۇ يىلى كۈزدە، ياقۇپبەگ رۇسىيە ئارمىيىسى تارمار قىلغان بىر تۈركۈم قالدۇق ئەسكەرلەردىن 7 مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنى توپلاپ ۋە ئۇلارغا يەنە بۇرۇنلا قوقەندتىن ئۆلگەن جەنۇبىي شىنجاڭلىق ئۇيغۇر دىنىي ئاق سۆگەك، يانچى ئىگىسىنىڭ ئەۋلادى ۋەلىخان خوجا قاتارلىقلارنىڭ قالدۇق ئەسكەرلىرىنى قوشۇپ، ئۆزىچە تاجاۋۇزچىلىق قىلىشنىڭ دەسمايىسىنى كۆپەيتتىم دەپ قاراپ، ئىسەنكىرەپ شۇئان تاجاۋۇزچىلىق قىلىش قارا نىيىتىگە كېلىپ، باشقا بىر ئەلنىڭ چېگرا رايونىدا ئۆزىنىڭ "راھەتلىك ماكانى"نى قۇرۇشقا ئۇرۇندى. ياقۇپبەگ 2 - قېتىم يەكەنگە تاجاۋۇز قىلىش ئۇرۇشىنى قوزغىغاندا، يەكەندىكى خۇيزۇلار قوشۇنى بىلەن قىرغىز خەلقىنىڭ بىرلىشىپ قايتۇرما زەربە بېرىشىگە ئۇچراپ، يەنە بىر قېتىم يامان ھالغا چۈشۈپ قالدى. ھەر قايسى تەرەپلەرنىڭ كۈچلىرى ئوبدان ماسلىشالمىغانلىقى ئۈچۈنلا قەشقەرگە قېچىپ بېرىۋالدى. 1866 -يىلى 6 - ئايدا، ياقۇپبەگ يەكەنگە 3 - قېتىم ھۇجۇم قىلغاندا، كوچا ۋە يەكەندىكى خۇيزۇلار قوشۇنىنىڭ بىرلىشىپ قايتۇرما زەربە بېرىشىگە ئۇچرىدى، ئەمما شاۋۇل يۈقرى قاتلام ئۇنسۇرلىرى خائىنلىق قىلغانلىقتىن، يەكەن خەلقىنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىش كۈرىشى پاجىئەلىك مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىدى. 1866-يىلى 12 - ئايدا، ياقۇپبەگ خوتەنگە تاجاۋۇز قىلغاندا، خوتەن خەلقى جان تىكىپ قارشىلىق كۆرسەتتى، ئاياللارمۇ جەڭگە قاتناشتى، جەڭ بىر ئايدىن ئارتۇق داۋاملاشتى. خوتەندىكى 5 مىڭدىن ئارتۇق ئارمىيە ۋە خەلق ياقۇپبەگنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرۇش يولىدا مەردانىلەرچە قۇربان بولدى. 1867 - يىلى، ياقۇپبەگ كۇچادىمۇ ئوخشاشلا يەرلىك خەلقنىڭ جان تىكىپ قارشىلىق كۆرسىتىشىگە ئۇچراپ، ئېغىر تالاپەت تارتتى، كۇچاغا باستۇرۇپ كىرگەندىن كېيىن، شەھەر ئىچىدىكى ئاھالە كوچا جېڭى قىلىپ، ياقۇپبەگنىڭ ئوغلى خۇدا قۇلبەگنى ئۆلتۈرۈۋەتتى.

1870 - يىلى تۇرپان شەھىرى يېرىم يىل مۇھاسىرە ئىچىدە قالغاندا، شەھەر ئىچىدىكى ئارمىيە-خەلق پىداكارلىق بىلەن ئېلىشىپ، ئىگىلىمەي - يۈكۈلمەي كۈرەش قىلدى، ئاخىردا، ياقۇپبەگ خائىن ماجۇڭ ۋە ئۇنىڭ ئوغلى مارىندېنىڭ كۆرسەتمىسى ئارقىلىق 33 مىڭ ئادەمنى سېلىپ بېرىش بەدىلىگە تۇرپاننى ئىشغال قىلدى. ياقۇپبەگ ئۈرۈمچىدىمۇ ئوخشاشلا ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قاقشاتقۇچ زەربە بېرىشىگە ئۇچرىدى، تومىڭ يەرلىك كىشىلەردىن 60 مىڭ، ماناستىن 40 مىڭ ئادەم تەشكىللەپ دۈشمەنگە تاقابىل تۇردى، جەڭ بەش جايدا تەڭ ئېلىپ بېرىلىپ ياقۇپبەگنىڭ تاجاۋۇزچى باسمىچىلىرى ئېغىر زىيان-زەخمەتكە ئۇچرىدى. ياقۇپبەگ ئىزاھ-ئەلەمدىن قاتتىق غەزەپلىنىپ، شەھەرنى ئالغاندىن كېيىن ھەر مىللەت خەلقىنى دەھشەتلىك قىردى، جۈڭگولۇق بولسىلا ئۆلتۈر، بالىلار، ئەسىرلەرنىڭ بىرىنىمۇ قالدۇرما دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى، بۇنداق قىرغىنچىلىقتىن قورقۇپ كەتكەن تومىڭنىڭ يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتتى، ئۇ ھەر مىللەت ئارمىيە، خەلقنى تاشلاپ، 11 -

ئاينىڭ ئاخىرىدا شەھەرنى ئېچىپ تەسلىم بولدى. ياقۇپبەگ ماجۇڭنى ئۇرۇمچىنىڭ قورچاق ھاكىمبەگلىكىگە تەيىنلىدى. يەنە لەشكەر ئەۋەتىپ ماناسقا ھۇجۇم قىلغۇزدى. كېيىن شۇ شۆگۈڭ قاتارلىق خەنزۇلار مىنتۇەنى خۇيزۇلار قوشۇنى، خۇيزۇ ئامما بىلەن بۇرۇنقى ئاداۋەتلەرنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ بىرلىشىپ ئۇرۇمچىگە قايتۇرما ھۇجۇم قىلىپ، بىر مەھەل غەلىبە قىلدى ھەم قورچاق كاتتىۋاش ماجۇڭنى تۇتۇۋالدى. بۇ پاكىت شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تاشقى دۈشمەننىڭ تاجاۋۇزى ئالدىدا ھامان مىللىي ھەققانىيەتنى بىرىنچى ئورۇنغا قويغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلاپ بەردى.

(4) شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ چارروسىيىنىڭ ئىلىنى ئىشغال قىلىۋېلىشىغا قارشى تۇرۇش كۈرىشى

چارروسىيە 1864-يىلى "جۇڭگو – روسىيە غەربىي شىمال چېگرىسىنى چارلاپ ئايرىش كېلىشىمى" ئارقىلىق ئېلىمىزنىڭ 440 مىڭ كۋادرات كىلومېتىردىن ئارتۇق زېمىنىنى زورلۇق بىلەن ئىگىلىۋالدى، شۇ قاتاردا ئىلى رايونىنىڭ غەربىدىكى بەشتىن تۆت قىسىم جايىنى ئىگىلىۋالدى، شۇنىڭ بىلەن ئىلى رايونىدا توققۇز شەھەر ۋە ئەتراپىدىكى بىنام ئۆزلەشتۈرۈلگەن جايلارلا قالدى. ئاشۇنداق تۇرۇقلۇقمۇ، چارروسىيە يەنە تويماي پۈتۈن ئىلى رايونىنى يۇتۇۋېلىش كويىغا چۈشتى.

شۇنىڭ بىلەن بىرگە، چارروسىيە بىلەن ئەنگلىيە جاھانگىرلىكىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيانى تالىشىش كۈرىشى ئۆتكۈرلىشىشكە باشلىدى. ئەنگلىيە ئۆزىنىڭ تۈركىيە ۋە ئافغانىستاندىكى ئۈستۈنلۈكىدىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ ۋە قورچاق "يەتتە شەھەر"ھاكىمىيىتىنى قۇرغان قوقەنتلىك ھەربىي ئامبال ياقۇپبەگكە تەسىر كۆرسىتىپ، ئۇ ھاكىمىيەتنى ئاساسەن ئەنگلىيەپەرەس ھاكىمىيەتكە ئايلاندۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئەنگلىيە جەنۇبىي شىنجاڭدا ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىدى. ۋەھالەنكى چارروسىيە ياقۇپبەگنىڭ ئۆزلۈكسىز تۈردە شىمالغا قاراپ قاتراپ ئىلىنى يۇتۇۋېلىش ئەلپازىدا بولۇۋاتقانلىقىدىن ئېھتىمۇ ئەنسىرىدى، ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك ھۆكۈمرانلىقى بىلەن قارشىلىشىشتىكى تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاش ئۈچۈن، چارروسىيە ئالدىراپ - تېنەپ ئىلىنى ئىشغال قىلىشقا ئۇرۇندى.

ئىلىدىكى ھەر مىللەت خەلقى چارروسىيىنىڭ ئىلىغا تاجاۋۇز قىلىشىغا قەيسەرلىك بىلەن قايتۇرما زەربە بەردى. بۇ ھال ئالدى بىلەن ئىلىدىكى ئىرارخان ھاكىمىيىتىنىڭ چارروسىيىنىڭ چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى بىلەن ئىمزالىغان "جۇڭگو - روسىيىنىڭ غەربىي شىمال چېگرىسىنى چارلاپ ئايرىش كېلىشىمى" ۋە "ئىلى-تارباغاتاي سودا نىزامنامىسى"نى ئېتىراپ قىلىشنى رەت قىلىشىدا ئىپادىلەندى.

شۇنىڭ بىلەن چاررۇسىيە ئۆزلۈكسىز رەۋىشتە ۋەقە تېرىپ، سۈركىلىش پەيدا قىلىپ، ئىلىغا تاجاۋۇز قىلىش ئۈچۈن ئاكتىپ تەييارلىق قىلدى.

1870-يىلى 6-ئايدا چارروسىيىنىڭ قوراللىق بەش ئادىمى قانۇنسىز ھالدا ئىلىنىڭ تېكەس رايونىغا باستۇرۇپ كىرىپ ئىغۋارگەرچىلىك قىلغاندا، ئۇلارنىڭ بىرى ئېتىپ تاشلىنىپ، ئۈچى ئەسىرگە ئېلىندى، بۇنىڭ بىلەن رۇسىيە تەرەپ دەرھال ئولتىماتوم تاپشۇردى، ئارقىدىنلا چوڭ قوشۇن ئەۋەتىپ ئىلىنىڭ جەنۇبىدىكى ئىستراتېگىيىلىك ئۆتەڭنىڭ بىرى - مۇزئارت (ھازىر مۇزات دېيىلىدۇ) داۋىنىنى ئىشغال قىلىپ، ئىلىغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرىشنىڭ مۇقەددىمىسىنى باشلىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن چاررۇسىيە لەشكەر يۆتكەپ، پائال تۈردە ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىپ، ئەسكەر سانىنى كۆپلەپ ئاشۇرغاندىن باشقا، يەنە ھەدەپ ھەربىي جاسۇسلۇق ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، ئۆزلۈكسىز ھالدا باھانە ئىزدەپ ۋەقە تېرىپ ئىغۋارگەرچىلىك قىلدى. 1871 - يىلى باھاردا، ئەسلىدە جۇڭگوغا قاراشلىق قازاق ئالبەن قەبىلىسىنىڭ ئاقساقلى تازابېك خالايىقنى قوزغاپ چاررۇسىيە ئىشغال قىلىۋالغان رايوندا لەشكەر تارتىپ چارروسىيىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇپ مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، 1000 ئائىلىدىن ئارتۇق چارۋىچىنى باشلاپ جۇڭگوغا ئەل بولدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئالمائاتادىكى قازاق چارۋىچىلارمۇ چارروسىيىنىڭ دەھشەتلىك ھۆكۈمرانلىقىدىن نارازى بولۇپ، ئارقا - ئارقىدىن ئىلىغا قېچىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن چاررۇسىيە بۇنى باھانە قىلىپ ئېلىمىزنىڭ ئىلى رايونىغا قارىتا قوراللىق تاجاۋۇزچىلىق قوزغىدى.

چارروسىيىنىڭ ۋەھشىيلىك بىلەن يولسىزلىق قىلىشى جۇڭگو خەلقىنىڭ غەزىپىنى قوزغىدى، ھەر مىللەت خەلقى ئاكتىپلىق بىلەن ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىپ، تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن چاررۇسىيە قوشۇنلىرىغا زەربە بېرىشكە تەييارلاندى. 5 - ئاينىڭ 15 -كۈنى چاررۇسىيە ئىلىغا زور كۆلەمدە تاجاۋۇز قىلىپ كىرىشكە باشلىدى، ئالدى بىلەن بىر پىيادە ئەسكەر لىيەنى چىقاردى، 90 كازاكتىن تەشكىللەنگەن بۇ لىيەن ئىككى زەمبىرەك بىلەن قورغاس چېگرىسىدىن بۆسۈپ كىردى، ئىلى ئارمىيە-خەلقى مازار قەلئەسىگە چېكىندى ھەم دەريانىڭ سۈيىنى ئۇزۇۋېتىپ، تاجاۋۇزچىلار قوشۇنىنى قاتتىق قاغجىرىتىپ تولىمۇ پەرىشان ھالدا چۈشۈرۈپ قويدى. 19-كۈنى چارروسىيىگە قارشى ئاتلانغان ئارمىيە-خەلق باتۇرلۇق بىلەن دۈشمەنگە قاراپ ئېتىلىپ، دۈشمەننىڭ توپ ئوقلىرىغا قارىماي، باتۇرلۇق بىلە ئاتاكىغا ئۆتكەن بولسىمۇ، ئاخىرى قورال-ياراقلىرىنىڭ قالاقلىقى تۈپەيلىدىن يېڭىلىپ قالدى، چاررۇسىيە شۇئان مازار قەلئەسىنى ئىشغال قىلىۋالدى. جۇڭگو ئارمىيە-خەلقى مال-مۈلۈك ۋە ئوزۇق-تۈلۈكنى يوشۇرۇپ، دۈشمەننىڭ تەمىناتىنى ئۈزۈپ تاشلاپ چاررۇسىيە قوشۇنلىرىنى چېكىنىشكە مەجبۇر قىلدى، دۈشمەن چېكىنىش يولىدا جۇڭگو ئارمىيە-خەلقىنىڭ ئۈزلۈكسىز توسۇپ زەربە بېرىشىگە ئۇچرىدى، شۇنىڭ بىلەن غەربىي لىنىيىدىكى ئۇرۇش بىر مەھەل توختىدى.

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، چاررۇسىيە قوشۇنلىرى كەتمەن تېغىدىن تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، ئۇرۇش ئوتىنى ئىلىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە تۇتاشتۇردى. كەتمەن تېغىدا جۇڭگو ئارمىيە-خەلقى قەيسەرلىك بىلەن قارشىلىق كۆرسەتتى ھەمدە ئۇلارنى يان تەرىپتىن قورشىۋالدى، جەڭ بىر كۈن داۋام قىلدى، ئەمما

چاررۇسىيە قوشۇنىنىڭ ئۈستۈنلۈككە ئىگە توپ ئوتىدا ئېغىر زىيان زەخمەتكە ئۇچراپ، چىداشلىق بېرەلمەي، ئارقىغا چېكىنىشكە مەجبۇر بولدى. 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، كەتمەن كەنتى قولدىن كەتتى. 6 - ئاينىڭ 11-كۈنى، جۇڭگو ئارمىيە-خەلقى ياردەمگە ئېرىشىپ، ئۈچ يولغا بۆلۈنۈپ چاررۇسىيە قوشۇنلىرىغا قايتۇرما زەربە بېرىپ، چاررۇسىيە قوشۇنلىرى بىلەن كۆپ قېتىم تىغمۇ-تىغ قۇچاقلاشما جەڭ قىلدى، چاررۇسىيە قوشۇنلىرىنىڭ دەھشەتلىك ھالدا مەركەزلىك توپقا تۇتۇشى ئارقىسىدا، جۇڭگو ئارمىيە-خەلقى قۇربان بېرىشتىن قورقماي، ئالدىنقىلىرى يىقىلسا، كېيىنكىلىرى ئالغا ئىلگىرىلىدى. ئەسكىرىي كۈچ يېتەرسىز بولغاچقا، "نۇرغۇن ياشىنىپ قالغان بوۋايلار ۋە باللار مۇ قوللىرىغا ياراق ئېلىپ سەپكە ئاتلىنىپ، جەڭگە كىردى.

چاررۇسىيە قوشۇنلىرى جۇڭگو ئارمىيە - خەلقى جەنۇبىي لىنىيە بىلەن بولۇۋاتقان چاغدا، يوشۇرۇن ھالدا كۆپلىگەن ياردەمچى قوشۇننى شىمالىي لىنىيەگە يۆتكەپ كەلدى. يىراقتا يۈرۈش قىلغۇچى قوشۇننىڭ قوماندانى كولپاكوۋسكىي قوشۇن باشلاپ ئىلىنى ھۇجۇم بىلەن ئالماقچى بولدى. ئىلى ئارمىيە-خەلقى چىڭسىخوزا، سۇيدۇڭ (ھازىرقى قورغاس ناھىيە بازىرى) قاتارلىق جايلاردا مۇداپىئەنى كۈچەيتتى ھەمدە ئەلاخاننى 6-ئاينىڭ 27-كۈنى چاررۇسىيە قوشۇنىغا رەسمىي جەڭ ئېلان قىلىشقا مەجبۇر قىلدى. 6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى چاررۇسىيە قوشۇنلىرى قورغاس دەرياسى مۇداپىئە لىنىيىسىدىكى ئىستىھكاملارغا شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلدى، جۇڭگو ئارمىيە-خەلقى قەلئەنى تايانچ قىلىپ، ئاتلىق ئەسكەرلەر ئارقىلىق ئىككى ياندىن قورشاپ، باتۇرلۇق بىلەن زەربە بېرىپ، بىر كۈن كەسكىن جەڭ قىلغان بولسىمۇ، قەلئە قولدىن كەتتى. 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، چاررۇسىيە قوشۇنى سۇيدۇڭگە باستۇرۇپ كەلگەندە، بۇ شەھەردىكى خۇيزۇ ئاقسۆڭەك شەھەر دەرۋازىسىنى ئېچىپ بېرىپ تەسلىم بولدى، ئارقىدىن ئەلاخان ئۆلگىدەك قورقۇپ، 7 - ئاينىڭ 2 - كۈنى تەسلىم بولدى، ئىلىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىپ قىلغان جەڭلىرى ئەنە شۇنداق بىكارغا كەتتى.

ئىلىدىكى دۈشمەنگە قارشى تۇرۇش كۈرىشى گەرچە مەغلۇپ بولغان بولسىمۇ، لېكىن 50 كۈن داۋام قىلغان قارشىلىق كۆرسىتىش جېڭىدە، جۇڭگودىكى ھەر مىللەت ئارمىيە-خەلقى ئېسىل قوراللار بىلەن قوراللانغان تاجاۋۇزچىلار ئالدىدا، بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، قۇربان بېرىشتىن قورقماي، ئالدىنقىلىرى يىقىلسا، كېيىنكىلىرى ئالغا ئىلگىرىلەپ، تاجاۋۇزچىلارنى ھەر بىر قەدەمدە ئېغىر تالاپەت تارتقۇزدى. ئىلىدىكى ھەر مىللەتتىن بولغان ئارمىيە-خەلق ئىسسىق قېنى ۋە ئەزىز جېنى ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ يېقىنقى زاماندا تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرغانلىقى توغرىسىدا كۆپلىگەن كاتتا داستانلارنى يازدى.

چاررۇسىيە قوشۇنى ئىلىنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ ئۈرۈمچىگە تاجاۋۇز قىلىشقا ئۇرۇندى ھەمدە كۆپ قېتىم ماناس قاتارلىق جايلارغا تاجاۋۇز قىلىپ كەلگەندە، شۈشۈگۈڭ باشچىلىقىدىكى خەنزۇلار مىنتۇەنى ۋە خۇيزۇلار قوشۇنىنىڭ بىرلىشىپ زەربە بېرىشىگە ئۇچراپ، ئېغىر چىقىم تارتقاچقا، پىلاننى توختىتىشقا مەجبۇر بولدى. بىراق ئىلىدىكى توققۇز شەھەرنىڭ 7- مىڭ كۋادرات كىلومېتىر زېمىنى چاررۇسىيە مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتۈپ كەتتى.

(5) چىڭ سۇلالىسىنىڭ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا شىنجاڭنى قايتۇرۇۋېلىشى

1. تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن دۈشمەنلەرنىڭ شىنجاڭ خەلقىگە قارىتا يۈرگۈزگەن پاجىئەلىك ھۆكۈمرانلىقى

مەيلى ياقۇپبەگ باسمىچىلىرى بولسۇن، ياكى چاررۇسىيە تاجاۋۇزچىلىرى بولسۇن، ھەممىسى ئۆزلىرىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك ھۆكۈمرانلىقىنى قوغداش ئۈچۈن ئىنتايىن دەھشەتلىك ۋاستىلەرنى قوللىنىپ خەلقنى قۇل قىلدى.

ياقۇپبەگ باسمىچىلىرى شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشتا ئارمىيە بىلەن فېئوداللىق دىنني تۈۋرۈك قىلدى. ياقۇپبەگ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئىشغالىيەت رايونىدا "سۇيۇرغالىلىق" دەيدىغان بىر ھەربىي فېئوداللىق تۈزۈمنى يولغا قويۇپ، ئىشغال قىلىنۋالغان يەرلەرنى ئارمىيىنىڭ باشقۇرۇشىغا بەردى، سۇيۇرغاللىق تۈزۈمى ئاستىدا ھەر مىللەت خەلقى قۇل بولۇپ، ھايۋان كەبى ئېكسپىلاتاتسىيە ۋە زۇلۇمغا ئۇچرىدى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۆتتىن ئۈچ قىسىم ئەمگەك مېۋىسى تارتىۋېلىندى، شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە مۇشكۇل ھەقسىز ئەمگەككە سېلىندى، ئەسلىدە مانجۇ بيۇروكراتلىرىغا تەۋە يەرلەرنى ۋە خەنزۇ كۆچمەنلەر ئاچقان يەرلەرنى شەخسىي مۈلۈك قاتارىدا تەكرار سېتىپ قاقتى-سوقتى قىلدى. شۇڭا يەرلىك خەلق غەزەپ بىلەن ياقۇپبەگنى "يەتتە قات زېمىننىڭ ھەممىسىنى سېتىپ تۈگەتتى" دەپ ئەيىبلىدى. يەنە بىر تەرەپتىن ياقۇپبەگ ئۆزىنى "بەدۆلەت غازى" ("بەخت-سائادەت شاھى" دېگەن بولىدۇ) دەپ ئاتىۋېلىپ، دىنىنى سۈيئىستېمال قىلىپ خەلقنى بىخۇدلاشتۇرۇش ئارقىلىق قارشىلىق كۆرسەتمەيدىغان قىلىپ، قاتتىق ئىسلام دىنى تەرىقەتلىرى ئارقىلىق ھەر مىللەت خەلقىنى چەكلىدى، شۇنىڭ بىلەن تەڭ كۆپ پۇل ۋە ئەمەلىي مەنپەئەت ئارقىلىق ئىسلام دىنىي يۇقىرى قاتلام ئۇنسۇرلىرىنى سېتىۋېلىپ ئۆزى ئۈچۈن كەتمەن چاپىدىغان قىلىۋالدى. ياقۇپبەگنىڭ ئەكسىيەتچىل ھەرىكەتلىرى ئارقىسىدا پۈتكۈل جەنۇبىي شىنجاڭ پانى دۇنيادىكى دوزاققا ئايلاندى.

چاررۇسىيە ئىلىنى ئىشغال قىلىۋالغاندىن كېيىن بىۋاستە ھەربىي ئىشغالىيەت يۈرگۈزۈش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، چاررۇسىيە قوشۇنلىرىنىڭ قوماندانى كولپاككوۋسكىي مەسئۇللۇقىدىكى ئىلى ئىشلىرى پەۋقۇلئاددە ئىشخانىسى تەسىس قىلىپ شۇ جاينىڭ ھەربىي، سىياسىي، ئامانلىق، ئىقتىسادىي ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلدى، ھەر مىللەت خەلقىنى پارچىلاپ، ئوخشاش بولمىغان مىللەتنى ئوخشاش بولمىغان ئۇسۇلدا باشقۇرۇش شەكلىنى قوللىنىپ، خەلقنىڭ چارروسىيىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرۇش كۈرىشىنى پارچىلاش ئۈچۈن، پۈتۈن ئىلى رايونىنى تۆت ناھىيىگە ئايرىپ، تاجاۋۇزچىلار قوشۇنىنىڭ ئەمەلدارلىرىنى ھاكىملىققا تەيىنلىدى. چاررۇسىيە قوشۇنلىرى ئۆزلىرىنىڭ ھەربىي ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن كۆپ قېتىم قورال-ياراغ يىغىپ، ئاتالمىش ھەر مىللەت "خائىن"لىرىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ، ئىلىنىڭ شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرى بىلەن بولغان ئالاقىسىنى تامامەن ئۈزۈپ تاشلىدى، ئىقتىسادىي جەھەتتە "ئۇرۇش ئېھتىياجىنى ئۇرۇش ئارقىلىق قامداش" سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، ئىلىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ پۇل، مال-مۈلكىنى ئەڭ زور

چەكتە سقىپ ئالدى، تۇرلۇك ئالۋان-ياسىق ئىنتايىن كۆپىيىپ كەتتى، ھەر يىلى ئىلى خەلقىدىن تارتىۋېلىنغان كۆمۈش مىليون سەردىن ئېشىپ كەتتى.

چاررۇسيە ئىلىنى چارروسىيىنىڭ زېمىنىغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن يەنە مۇستەملىكىچىلىكنى كۈچەيتىش سىياسىتىنى قوللاندى.

بىرىنچىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئۆزلەشتۇرگەن بىنەم يەرلىرى، تېرىلغۇ يەرلىرىنى مۇسادىرە قىلىش شەكلى بىلەن زورمۇ زور ئىگىلىۋالدى، جۇڭگونىڭ زېمىن ھوقۇقىنى تارتىۋالدى، ئىشغالىيەت رايونىدىكى مانجۇ، خەنزۇ، شىبە، سولۇن، چاخار مىللەتلىرىدىن بولغان خەلقنى تىرىكچىلىك ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلدى، يەرلىرىنى تارتىۋالدى، چارروسىيىنىڭ بۇلاڭچىلىق ھەرىكەتلىرى ئىلىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىرلىكتە: "كۆككۆز، قارا نىيەتلەر" دەپ نەپرەت ياغدۇرۇشىغا ئۇچرىدى، بۇ سۆز چاغدا يەرلىك خەلقنىڭ ئاغزىدا كەڭ تارقىلىپ يۈردى.

ئىككىنچىدىن، ئىشغالىيەت رايونىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى رۇسيە تەۋەلىكىگە ئۆتۈشكە مەجبۇرلاپ، ئالدى بىلەن ھەر مىللەت خەلقىنى "ئەل بولۇش"قا دەۋەت قىلدى، ئاندىن "تەسلىم بولۇشقا مەجبۇرلىدى"، بويى ئەگمىگەنلەرنى خالىغانچە ئۇردى، قاتتىق ھاقارەتلىدى.

ئۈچىنچىدىن، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنىڭ ئىلىنىڭ يەرلىك ئىشلىرىنى باشقۇرۇشىغا توسقۇنلۇق قىلدى، ئىلىنى باشقۇرۇش ئىگىلىك ھوقۇقىنى تارتىۋېلىشقا ئۇرۇندى، ئىلىنىڭ سىرت بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلاپ، چىڭ سۇلالىسى ئەمەلدار-ئەسكەرلىرىنىڭ ئىلىدىكى قىيىنچىلىقتا قالغان پۇقرالارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشىغا، ئىشغالىيەت رايونىدىكى خەلقنىڭ ئۆزئارا ئالاقە قىلىشىغا يول قويمىدى.

تۆتىنچىدىن، ئىشغالىيەت رايونىدا رۇسيە قانۇنلىرىنى تەتبىقلاپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئىلى رايونىدىكى ئەدلىيە ھوقۇقىنى بىكار قىلىۋەتتى.

بەشىنچىدىن، چاررۇسيە سودىگەرلىرى، پۇقرالىرىنى ئىلىغا كۆچۈپ كېلىپ، بازارنى ئىگىلىۋېلىشقا، ئىگىلىكنى چاڭگىلىغا كىرگۈزىۋېلىشقا رىغبەتلەندۈردى، بۇنىڭ بىلەن روسىيىدىن كۆچۈپ كەلگەنلەر ئۆزىنى كۆز-كۆز قىلىپ، كۆرەڭلەپ زورلۇق-زومبۇلۇق قىلدى.

ھەر مىللەت خەلقى تاجاۋۇزچىلارنىڭ زوراۋانلىقى ئالدىدا ھەرگىز تىز پۈكمەي، بىر تەرەپتىن ئۇلارغا قارشى ئىگىلمەي-سۇنماي كۈرەش قىلدى، يەنە بىر تەرەپتىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىنجاڭنى ۋەتىنىمىز قوينىغا قايتۇرۇپ كېلىشىنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتتى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى "كوچىلاردا توپلىشىپ ‹خەنزۇلار كەلگۈدەك› دېگەنگە ئوخشاش خەۋەرلەرنى بىر-بىرىگە يەتكۈزۈشتى، بۇ خەۋەرلەرنىڭ راست-يالغانلىقىنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇلىرى بويىچە ئۆز كۆڭلىنى خوش قىلىدىغان نۇرغۇن ھېكايىلەرنى توقۇشتى، بىر ئادەم قوش ھەيدەپ، ئورۇق چېچىپ تۇرغاندا، يەنە بىر ئادەم كېلىپ ئەي بۇرادەر، بۇ يەرگە نېمە تېرىدىڭىز؟ دەپ سورىسا، نېمە تېرىماقچى ئىدىم، خەنزۇ تېرىدىم، دەپ جاۋاب بەردى. كىشىلەر كۆزدە كۆپلىگەن خەنزۇلارنىڭ يېتىپ

كېلشىنى ئۈمىد قىلىپ، كىچە-كۈندۈز خەنزۇلارنى تىلەپ دۇئا-تىلاۋەت قىلاتتى". ئىلى خەلقى بىردىل بىر نىيەتتە، چارروسىيەگە ئەل بولماسلىققا قەسەم قىلىپ، ھاياتىنىڭ خەۋپكە ئۇچرىشىغا قارىماي چارروسىيىنىڭ مۇھاسىرىسىنى يېرىپ تاشلاپ، چىڭ سۇلالىسى ئەمەلدار-ئەسكەرلىرى بىلەن كۆپ قېتىم ئالاقىلەشتى.

يۇقىرىقى پاكىتلار شۇنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇكى، بىر ئوچۇم مىللىي مۇناپىقلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، شىنجاڭدىكى دۈشمەننى قوغلاپ چىقىرىش، بىرلىككە ئىنتىلىش ئارزۇسىدىن تەۋرەنمەي، قول تۇتۇشۇپ مۇرنى مۇرىگە تىرەپ كۈرەش قىلغان ھەر مىللەت خەلقى ياقۇپبەگنىمۇ، چارروسىيە قوشۇنلىرىنىمۇ ۋەتىنىمىز زېمىنىدىن قوغلاپ چىقاردى.

2. چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ ياقۇپبەگنى قوغلاپ چىقىرىشى

شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى تاجاۋۇزچىلارنى قوغلاپ چىقارماقچى بولۇۋاتقاندا، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمران گۇرۇھى ئىچىدىكى بىر قىسىم كىشىلەرمۇ تېزلىكتە شىنجاڭغا لەشكەر ئەۋەتىپ قولدىن كەتكەن يەرلەرنى قايتۇرۇۋېلىشنى تەشەببۇس قىلدى. شۇنىڭ بىلەن چىڭ سۇلالىسى زوزۇڭتاڭنى خان مۇپەتتىشى سۈپىتى بىلەن ھەربىي ئىشلارغا مەسئۇل قىلىپ ئەۋەتىپ، جىڭ شۇننى شىنجاڭنىڭ ھەربىي مۇشاۋىرى قىلىپ شىنجاڭنى قايتۇرۇۋالدى.

زوزۇڭتاڭنىڭ باشلامچىلىقىدا، غەربكە يۈرۈش قىلغان چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ يولغا چىقتى، 1876-يىلى 6- ئايغا كەلگەندە، شىنجاڭغا كىرگەن چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى 70-80 باتالىيون (يىڭ) غا، ئادەم سانى ئەسلىدە شىنجاڭدا بار قىسىملار بىلەن قوشۇلۇپ 60 مىڭچىغا يەتتى. زوزۇڭتاڭ سۇجۇ (ھازىرقى گەنسۇ ئۆلكىسى جيۇچۈەن شەھىرى) گە كېلىپ قوماندانلىق قىلدى، ئىستراتېگىيە جەھەتتە "ئاۋۋال جەنۇبنى ئاندىن شىمالنى ئېلىش"، تاكتىكا جەھەتتە"ئاۋۋال شىمالدا، ئاندىن جەنۇبتا"ھەرىكەت قىلىشتەك ھەربىي ھەرىكەت لايىھىسىنى، يەنى ئاۋۋال جەنۇبتا ياقۇپبەگكە جازا يۈرگۈزۈپ، ئاندىن كۈچنى مەركەزلەشتۈرۈپ ئىلى مەسىلىسىنى ھەل قىلىش لايىھىسىنى تۈزدى. بۇ لايىھە چارروسىيە كۈچلۈك، ياقۇپبەگ ئاجىز بولۇشتەك ئەھۋالغا قارىتا، نىشانلىق ئوق ئېتىش ئاساسىدا، مەسىلىنى پەيدىنپەي ھەل قىلىشتىكى ئاقىلانە لايىھە بولدى، "ئاۋۋال شىمالدا، ئاندىن جەنۇبتا" ھەرىكەت قىلىپ، ياقۇپبەگنىڭ شىمالدىكى ئىستېھكامى گۇمۇتى، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلاردا قاتتىق جەڭ قىلىپ، ياقۇپبەگنىڭ ھەيۋىسىنى يەرگە ئۇرۇش، ئاندىن داۋانچىڭنى ئېلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭنى بىراقلا قولغا ئېلىش پىلانلاندى.

ياقۇپبەگ چىڭ سۇلالىسى چوڭ قوشۇنىنىڭ ھۇجۇمى ئالدىدا، بىر تەرەپتىن، گۇمۇدى، داۋانچىڭ، شىڭجىڭ ئېغىزى ۋە تۇرپان، توقسۇنلاردا ئۇچ مۇداپىئە لىنىيىسى تۈزۈپ، كۆپ لەشكەر يۆتكەپ

ئورۇنلاشتۇرۇپ چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىنىڭ غەربكە قاراپ يۈرۈش قىلىشىنى توسۇشقا ئۇرۇندى، يەنە بىر تەرەپتىن، ئەنگلىيە بىلەن رۇسىيىگە كۆپ قاتراپ كۈچلۈك دۆلەتلەرنىڭ كۈچىدىن پايدىلىنىپ چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىنى توسماقچى بولدى. ئەنگلىيە ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ئاتالمىش "مۇرەسسە قىلىش" ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بارغان بولسىمۇ، لېكىن چىڭ سۇلالىسى ئوردىسى رەت قىلدى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئەنگلىيىدە تۇرۇشلۇق ئەلچىسى گوسۇڭتاۋ قەتئىي بايانات ئېلان قىلىپ قەشقەرنىڭ ئەزەلدىنلا جۇڭگوغا قارام جاي ئىكەنلىكىنى، جۇڭگونىڭ قەشقەرنى قايتۇرۇۋېلىشى يوللۇق ئىكەنلىكىنى جاكارلىدى. چاررۇسىيە قۇرۇق ئەمچەك سېلىپ ياقۇپبەگكە يەل بەردى.

1876-يىلى 8-ئايدا، چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى تۇنجى جەڭدە گومۇتنى ئالدى. ياقۇپبەگ باسمىچى قوشۇنلىرى نۇرغۇن ئەسكەر بىلەن خۇاڭتىيەندىكى سۇ مەنبىئىنى قاتتىق ساقلىدى، چىڭ سۇلالىسى ئالدىن يۈرەر قىسىملارنىڭ قوماندانى ليۇجىنتاڭ كېچىدە ھۇجۇم قىلىپ، 2-كۈنى خۇاڭتىيەننى ئېلىپ، كەسكىن جەڭ قىلىش ئارقىلىق گومۇتنى ھۇجۇم بىلەن ئالغاندىن كېيىن، يەنە ئۈرۈمچىنى قايتۇرۇۋالدى، 11-ئايغا كەلگەندە ياقۇپبەگنىڭ شىمالدىكى كۈچلىرى تامامەن تازىلاپ تۈگىتىلدى. چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى شۇنىڭغا ئۇلاپلا جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ دەرۋازىسى-تۇرپانغا قاراپ يۈرۈش قىلدى، بۇنىڭ بىلەن ياقۇپبەگ ھاكىمىيىتى ساراسىمىگە چۈشتى. چەتتىن كەلگەن بەزى باسمىچىلار پۇللارنى ئېلىپ قاچتى، تەھدىتكە ئۇچراپ دۈشمەنگە ئەگەشكەن بىر قىسىم يۇقىرى قاتلام كىشىلەر ئارقا-ئارقىدىن ھەقىقەتكە قايتىپ، چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىغا ئەل بولدى؛ ياقۇپبەگنىڭ خەزىنىچىسى بېگى نۇرغۇن ئالتۇن-كۆمۈشنى ئېلىپ، 40 نەچچە ئاتلىق ئەسكەرنى باشلاپ چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىغا تەسلىم بولدى؛ ياقۇپبەگنىڭ توقسۇن، داۋانچىڭدىكى ھەربىي تەمىناتى ۋە ئوزۇق-تۈلۈك، ئوت-سامانلىرىنى ھەقىقەتكە قايتقان كىشىلەر بىلەن يەرلىك ئاممىنىڭ كۆيدۈرۈپ تاشلاپ ياقۇپبەگنى ئېغىر زىيانغا ئۇچراتتى. 1877-يىلى 4-ئايدا چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى جەنۇبقا ھۇجۇم قىلغاندا، شەھەر ئىچىدىكى ئۇيغۇر خەلقى ئۆلۈمگە قارىماي چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىنىڭ بارگاھلىرىغا بېرىۋالدى ھەمدە باسمىچىلار قوشۇنىنىڭ شەھەرنى تاشلاپ جەنۇبقا قاچماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلدى، چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى شەھەرنى قاتتىق مۇھاسىرە قىلىپ ھۇجۇمنى جىددىيلەشتۈرۈپ، 20 كۈندە داۋانچىڭنى قايتۇرۇۋالدى، ئاندىن توقسۇن، شىڭجىڭ ئېغىزى ۋە تۇرپانلارنى ھۇجۇم بىلەن ئېلىپ، ئىلگىرى-ئاخىر بولۇپ، 10 مىڭدىن ئارتۇق يوقىتىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ دەرۋازىسىنى ئاچتى. كورلىدا تۇرۇۋاتقان باسمىچىلار باشلىقى ياقۇپبەگ ئەس-ھوشىنى يوقىتىپ، قول ئاستىدىكىلەر بىلەن ئۇرۇش-جېدەل قىلغاندا، ئېغىر يارىلىنىپ ئۆلدى.

8 - ئاينىڭ 25 - كۈنى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى سەككىز شەھەرگە ئومۇمىي ھۇجۇم قوزغاپ، 10-ئاينىڭ 7-كۈنى قارا شەھەر (ھازىرقى يەنجى) نى قايتۇرۇۋالدى، يەنە يەرلىك موڭغۇل، ئۇيغۇر ئاممىنىڭ ياردىمى ئارقىسىدا، دۈشمەن قوشۇنى قېزىپ سەل قويۇۋەتكەن قايدۇ دەرياسىدىن ئۆتۈپ كورلىنى قايتۇرۇۋېلىپ، كۈچانى ھۇجۇم بىلەن ئالدى. باي بىلەن ئاقسۇدىكى خۇيزۇ، ئۇيغۇر خەلقى قوزغىلاڭ كۆتۈرگەندە، يۈز نەچچە مىڭ ئادەم شەھەرنى ئىشغال قىلىپ، قايتۇرما ھۇجۇم قىلغان باسمىچى قوشۇنىنى زەربە بىلەن چېكىندۈرۈپ چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىنىڭ يېتىپ كېلىشىنى

كۈنتى، ئۇچتۇرپان ۋە ئاقچىدىكى قىرغىز خەلقى غەربكە قاراپ قاچقان باسمىچىلارغا ھۇجۇم قىلدى. 10-ئاينىڭ ئاخىرلىرى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى باي، ئاقسۇ، ئۇچتۇرپانغا كىرىپ ئورۇنلىشىپ، شەرقتىكى تۆت شەھەرنى پۈتۈنلەي قايتۇرۇۋالدى. غەربىي تۆت شەھەردىكى دۈشمەنلەر خۇددى چۆچۈپ كەتكەن قوشقا ئوخشاش تەرەپ-تەرەپكە قاچتى، خوتەندە نىياز (نىياز ھېكىمبەگ) چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىغا تەسلىم بولدى، قەشقەر يېڭىشەھەردە خې بۇيۇن قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىنى قارشى ئالدى، يەكەننى ساقلاۋاتقان دۈشمەنلەرنىڭ باشلىقى يۇنۇس تۇركىيىگە قېچىپ كەتتى. 12-ئايدا چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى قەشقەر، يەكەن، يېڭىسارنى ھۇجۇم بىلەن ئالدى. 1878-يىلى 1-ئاينىڭ 2-كۈنى، غەربتىكى تۆت شەھەر تامامەن قايتۇرۇۋېلىنىپ، ياقۇپبەگ تاجاۋۇزچى كۈچلىرى ئاساسىي جەھەتتىن تازىلاپ تۈگىتىلدى.

شۇنىڭدىن كېيىنكى بىر قانچە يىلدا، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىغا ماسلىشىپ، ياقۇپبەگ قالدۇقلىرىنىڭ بۆلگۈنچىلىك توپىلاڭلىرىنى تىنچىتتى. مەسىلەن، خوتەندىكى بىر ھۈنەرۋەن نىيازنىڭ ھەققەتكە قايتىپ خانلىق ئورنىغا چىقالمىغاچقا، ھۈنەرۋەنلەرنى يىغىپ خۇپىيانە ھالدا قورال-ياراق سوقتۇرۇپ توپىلاڭ كۆتۈرۈشكە ئۇرۇنۇۋاتقانلىقىنى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىغا خەۋەر قىلدى، كېيىن نىياز قولغا ئېلىندى. 1878-يىلى قىشتا ۋە 1881-يىلى 5-ئايدا، يەرلىك خەلقنىڭ پاش قىلىشى بىلەن، چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى يەنە شايار مەھكىمىسىنىڭ ھاكىمبېگى ئابدۇللا ۋە يېڭىسار ماڭشىن يېزىسىدىكى يۈز بېشى ئابلانىڭ ئىككى قېتىم ئەجنەبىي مىلتىقلارنى ساقلاپ "ئادەم توپلاپ توپىلاڭ كۆتۈرۈش" تەك توپىلاڭچىلىق سۇيىقەستىنى تارمار قىلىپ، ئاپەتنىڭ يىلتىزىنى تۈگەتتى، تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ مېۋىسىنى مۇستەھكەملىدى.

ئومۇمەن ئالغاندا، شىنجاڭنى قايتۇرۇۋېلىش ئۇرۇشى ناھايىتى ئوڭۇشلۇق بولدى، غەربنى بويسۇندۇرغۇچى ئەمىرلەشكەر زوزۇڭتاڭمۇ نۇسرەت پۇرسىتىنىڭ شۇنچە پات يېتىپ كېلىدىغانلىقى"نى تەسەۋۋۇر قىلمىغانىدى. بۇنداق بولۇشتىكى ئەڭ تۈپكى سەۋەب شۇكى، چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىنىڭ ئېلىپ بارغان ئۇرۇشلىرى قولدىن كەتكەن يەرلەرنى قايتۇرۇۋېلىش يولىدىكى ھەققانىيەتلىك ئۇرۇش بولغاچقا، بۈيۈك قوشۇن قەيەرگىلا بارسۇن، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقنىڭ پۈتۈن كۈچ بىلەن قوللىشىغا ئېرىشتى، زوزۇڭتاڭمۇ مۇنداق دېدى:"نۇسرەت پۇرسىتىنىڭ شۇنچە پات يېتىپ كېلىشى" شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقنىڭ ياردىمىدىن، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقنىڭ چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ باندىتلارنى يوقىتىشىغا ھەمكارلىشىپ ئېلىپ بارغان قوراللىق كۈرىشىدىن ئايرىلالمايدۇ. پۈتكۈل ئۇرۇش مەزگىلىدە، ھەر مىللەت خەلقى "ياكى يول باشلاپ بەردى، ياكى قوشۇنلارغا قوشۇلۇپ جەڭگە قاتناشتى"؛ جايلار قايتۇرۇۋېلىنغاندىن كېيىن، بېجىرىشكە تېگىشلىك ئىشلار بىردەك ۋاقتىنچە "شۇ جايدىكى ئەمەلدارلارنىڭ بېجىرىشىگە تاپشۇرۇلدى، ئىشلارنىڭ ھەممىسى جايىدا بېجىرىلدى"() "تارىخىي ھەمدى"دە "ئۇلۇغ خاننىڭ زەپەر ئەسەرلىك چېرىكلىرى تۇرپاندىن چىقىپ كاشغەرگىچە بولغان جايلارنى قولغا كىرگۈزگىچە، بىرەر ئادەم ئۇلارنىڭ يولىنى توسۇپ ئوق چىقارمىدى، بەلكى ھەر قايسى شەھەرلەرنىڭ مۆتىۋەرلىك ئەئيانلىرى ئۇلارنىڭ ئالدىغا

چىقىپ، قولىدىن كېلىدىغانلا خىزمەتكارچىلىقنى كۆرسەتتى" دېيىلگەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە شىنجاڭدا تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرۇش كۈرىشىنى ئۇزاقتىن بۇيان داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەن خەنزۇلار مىنتۇەنى، موڭغۇل ئەسكەرلەر قاتارلىقلارمۇ شىنجاڭنى قايتۇرۇۋېلىش داۋامىدا مۇھىم رول ئوينىدى. تارىخ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ چەت ئەل تاجاۋۇزچىلىرىنىڭ قۇل قىلىشىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن خەنزۇ خەلقى بىلەن بىردەك ئىتتىپاقلاشمىسا بولمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. شىنجاڭنى قايتۇرۇۋېلىش داۋامىدا، زوزۇڭتاڭ ئوخشاش بولمىغان پىكىرلەرنى رەت قىلىپ، شىنجاڭنى قايتۇرۇۋېلىشتا قەتئىي چىڭ تۇرۇپ، كۆڭۈل قويۇپ پىلانلاپ ئىش تۇتتى، ئالدىنقى سەپ باش قوماندانى ليۇجىنتاڭ ھەر مىللەت سانغۇن ۋە لەشكەرلىرىنى باشلاپ سەپكە ئاتلىنىپ ياقۇپبەگ باسمىچىلىرىنى يەر بىلەن يەكسان قىلدى، ئۇلار شىنجاڭنى قايتۇرۇۋېلىش ۋە ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش كۈرىشىدە خىزمەت كۆرسەتتى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىپ غەربكە يۈرۈش قىلغان قوشۇنلىرىنىڭ ئاساسلىق كۆچى بولغان خۇنەن قىسمى، خەبېي قىسمى ۋە مانجۇلاردىن تەركىپ تاپقان سەككىز قوشۇن، خۇيزۇلار قوشۇنى قاتارلىق قوشۇنلاردىكى سانغۇن ۋە لەشكەرلەر شۇنىڭدەك جىلىن، خېيلۇڭجياڭ ئاتلىق قوشۇنلىرى قاتارلىق ئىچكى جايلاردىن كەلگەن خەنزۇلار تۈمەن چاقىرىملاپ يوللارنى بېسىپ، شىنجاڭغا كېلىپ، دەشت-باياۋانلاردا جەبىر-جاپا چېكىپ ئاز سانلىق مىللەتلەر بىلەن بىرلىكتە ھايات-ماماتلىق جەڭلىرىنى قىلىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن تۆھپە ياراتتى.

3. "ئىلى شەرتنامىسى"نىڭ ئىمزالىنىشى ۋە ئىلىنىڭ قايتۇرۇۋېلىنىشى

1870-يىلى شىنجاڭنىڭ ئىلىدىن باشقا جايلىرى تامامەن قايتۇرۇۋېلىندى. بۇ چاغدا چارروسىيىنىڭ ياۋروپا، يىراق شەرققە قاراتقان ئىستراتېگىيىسىدىمۇ زور ئۆزگىرىش بولدى، جۇڭگو-چارروسىيە پېتېربۇرگدا ئىككى قېتىم ئىلى مەسىلىسى توغرىسىدا سۆھبەت ئۆتكۈزدى، جۇڭگو تەرەپنىڭ باش ۋەكىلى چۇڭ خۇ ئىقتىدارسىز بولغاچقا، رۇسىيە ئۈستىلىق بىلەن قورغان تۇزاققا دەسسەپ ئالدىنىپ، ئېلىمىز چېگرا رايونىدىكى ئارمىيە-خەلقىنىڭ تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن ياقۇپبەگ باسمىچىلىرىنى يوقىتىپ غەلىبە قازانغانلىقىدەك مۇشۇنداق بىر پاكىتتىن پايدىلىنىپ سۆھبەتتە تەشەببۇسكارلىقنى قولغا كەلتۈرمەكتە يوق، ئەكسىچە ئوردىنىڭ يارلىقىنى كۈتمەيلا، 1879-يىلى 10-ئايدا ئۆز ئالدىغا "ئىلىنى تاپشۇرۇپ بېرىش شەرتنامىسى" (بۇ شەرتنامە يەنە "رىژاگىيە شەرتنامىسى" دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئىمزالىدى.

بۇ شەرتنامىنىڭ ئىمزالىنىشى بىلەن رۇسىيە فېئودال ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىش ئارزۇسى قانائەت تاپتى، جۇڭگونىڭ شىمالى تامامەن رۇسىيىگە ئېچىۋېتىلدى، ئۇلارنىڭ ئىچكىرىلەپ چاڭجياڭ دەرياسى ۋادىسىدىكى خەنكۇغا كىرىشىگە، ھەتتا "ئەجنەبىي دورا" (ئەپيون) توشۇپ كېلىپ جۇڭگو خەلقىنى زەھەرلىشىگە يول قويۇلدى. كۆپەيتىپ تەسىس قىلىنغان كونسۇلخانىلار پۈتكۈل

غەربىي شىمالنى دىگۋەدەك قاپلىدى. رۇسىيە بىرەرمۇ ئەسكەر چىقىم تارتماي ئىگە بولۇۋالغان ھوقۇق-مەنپەئەت ئۈرۈشتا يېڭىلگەن دۆلەتلەرگە تېڭىلغان شەرتلەردىنمۇ ئېشىپ كەتتى. چۇڭ خۇنىڭ شەرتنامىسىنى ئىمزالىغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، پۈتۈن مەملىكەت خەلقى چۆچۈپ، بىرلىكتە چۇڭ خۇنىڭ ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ھوقۇقنى ئۆتۈنۈپ بېرىپ ۋەتەنگە ساتقۇنلۇق قىلغانلىقىنى ئەيپلاپ، ئۇنى ئۆلتۈرۈپ، "خالايىقنىڭ غەزىپىنى بېسىپ، كېيىنكىلەرگە ئىبرەت قىلىش" نى تەلەپ قىلدى. پۈتۈن مەملىكەت خەلقى چاررۇسىيىنىڭ جىنايىتىنى ئەيىبلىدى. جۇڭگو خەلقىنىڭ رۇسىيىگە قارشى تۇرۇش غەزىپى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ۋە مەنسەپدارلىرىغا غايەت زور تەسىر كۆرسەتتى، زوڭلى (باش ۋەزىر) يامۇلدىكىلەرمۇ ۋەزىيەتنىڭ قىستىشى ئارقىسىدا، چۇڭ خۇ ئىمزالىغان شەرتنامىدە جىق زىيان تارتىپتۇق دەپ قاراشتى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنىڭ پوزىتسىيىسى ئىجتىمائىي جامائەت پىكرىنىڭ ئەۋج ئېلىشىغا ئەگىشىپ ئۆزگەردى، شۇنىڭ بىلەن لىۋ جىنتاڭغا شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلىرىغا ياردەملىشىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىنلا خىزمىتىدىن قالدۇرۇۋېتىلگەن چۇڭ خۇغا ئۆلۈم جازاسى بەردى. چاررۇسىيە شەرتنامىگە كىرگۈزۈلگەن ھوقۇق-مەنپەئەتنىڭ چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئىنكار قىلىنغانلىقىنى كۆرۈپ، ئەمەلگە چىدىماي غەزەپلىنىپ قوراللىق مۇداخىلە يۈرگۈزۈشكە تەييارلىق قىلدى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىمۇ ھوشيار تۇردى.

بۇ چاغدا ھەر قايسى جاھانگىر دۆلەتلەر ئۆزلىرىنىڭ مەنپەئەتىنى چىقىش قىلىپ ئارىلىشىپ، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىگە بېسىم ئىشلەتتى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئاخىرى يول قويۇپ، 6-ئاينىڭ 26-كۈنى چۇڭ خۇغا بېرىلگەن ئۆلۈم جازاسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، زېڭ جىزېنى چاررۇسىيە بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە ئەۋەتتى. كەسكىن ئېلىشىش ئارقىلىق، 1881-يىلى 2-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا جۇڭگو-روسىيە "ئىلى شەرتنامىسى"رەسمىي ئىمزالاندى، بۇ شەرتنامىنىڭ شىنجاڭغا چېتىشلىق ئاساسلىق مەزمۇنى مۇنداق:

(1) رۇسىيە ئۆزى ئىگىلىۋالغان ئىلىنى قايتۇرۇپ بېرىدۇ.

(2) ئىلى خەلقىدىن رۇسىيە تەۋەلىكىگە ئۆتۈشنى خالايدىغانلارنىڭ بىر يىل ئىچىدە كۆچۈپ بېرىشىغا رۇخسەت قىلىش.

(3) يەر بۆلۈپ بېرىش. ئىلى قورغاس دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى جايلار رۇسىيىگە بۆلۈپ بېرىلىدۇ، ئىلى دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى كۆلزات كەنتىنىڭ شەرقىي جەنۇبى 1864-يىلى "غەربىي-شىمال چېگرىسىنى چارلاپ ئايرىش شەرتنامىسى"دە بېكىتىلگەن كونا چېگرا بىلەن چېگرىلىنىدۇ؛ ئاتاي، تارباغاتاي زېمىنىنىڭ چېگرىسىغا كەلسەك، كۈيتۇندىن ساۋۇر تېغىغىچە بولغان ئارىلىقتىن بىر تۈز سىزىق سىزىلىدۇ، چېگرا ئايرىشقا مەسئۇل بولغان ئەمەلدار تۈز سىزىق بىلەن كونا چېگرا ئوتتۇرىسىدىن يېڭى چېگرىنى بېكىتىدۇ. قەشقەرنىڭ غەربى بىلەن تۇتىشىدىغان چېگرا ئىككى دۆلەتنىڭ ھازىر باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان چېگرىسى بويىچە بېكىتىلىدۇ.

(4) رۇسيه جيايۇيگۇەن، تۇرپان قاتارلىق جايلاردا كونسۇلخانا تەسىس قىلىدۇ.

(5) رۇسيه سودىگەرلىرىنىڭ شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا بېرىپ قىلغان سودىسىدىن باج ئېلىنمايدۇ.

(6) 9 مىليون رۇبلى تۆلەم بېرىلىدۇ.

"جۇڭگو-روسيه ئىلى شەرتنامىسى"نىڭ ئىمزالىنىشى رۇسىيىنىڭ دۆلىتىمىز ئىلى رايونىغا يۈرگۈزگەن مۇستەملىكىچىلىك ھۆكۈمرانلىقىغا خاتىمە بېرىلگەنلىكتىن دېرەك بېرىدۇ، بۇ ئېلىمىزنىڭ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ چارروسىيىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ كۈنسېرى ئەۋج ئالغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. 1881-يىلى 9-ئاينىڭ 2-كۈنى، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئىلى سانغۇنى جىڭ شۈننى ئىلنى قايتۇرۇۋېلىش ئىشلىرىنى بېجىرىشكە بۇيرۇدى. ئىككىنچى يىلى تارباغتاينىڭ مەسلىھەتچى ئامبىلى ئىلىغا كېلىپ رۇسيه تەرەپ ۋەكىلى بىلەن ئىلنى قايتۇرۇۋېلىش چارىلىرى ئۈستىدە كېڭىشىپ، ئىلى خەلقىنى يىغىپ جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ ئېلانىنى ئوقۇغان ۋە كوچىلارغا چاپلىغاندا، ئىلىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. 3-ئاينىڭ 22-كۈنى، جۇڭگو-روسيه ئىككى تەرەپ شەرتنامە نۇسخىسىنى ئالماشتۇردى، شۇنىڭ بىلەن چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئىلنى رەسمىي ئۆتكۈزۈۋالدى. جۇڭخۇا ئوغۇل-قىزلىرى قانلىق كۈرەش قىلىپ قوغدىغان ئىلى ئاخىرى ۋەتىنىمىز قوينىغا قايتىپ كەلدى.

(6) شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ ئالدى-كەينىدە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرۇش يولىدا ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى

20 - ئەسىرنىڭ دەسلەپكى چاغلىرىدا جۇڭگودىكى ھەر مىللەت خەلقى چىرىك چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن بۇرژۇئا ئىنقىلابىنى قانات يايدۇردى، 1911-يىلى شىنخەي ئىنقىلابى پارتلاپ چىڭ سۇلالىسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاغدۇرۇپ تاشلاندى.

شىنخەي ئىنقىلابى پارتلاشنىڭ ئالدى-كەينىدە، چاررۇسيه تاجاۋۇزچىلىرى ئىبلىس قولىنى ئۈزلۈكسىز تۈردە ۋەتىنىمىزنىڭ چېگرا رايونلىرىغا ئۇزاتتى. چارروسىيىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقى ئالدىدا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئىگىلمەي-پۈكۈلمەي كۈرەش قىلدى.

1901-يىلى رۇسىيىنىڭ قەشقەردىكى بىر ئەلچىسى ئاياللارنى ھاقارەتلىگەچكە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ چەكسىز غەزىپىنى قوزغىدى، 2 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم رۇسيه كونسۇلخانىسى ئالدىدا كوچ كۆرسىتىپ، نامايىش قىلىپ، كونسۇلخانا مۇھاپىزەت ئەترىتى بىلەن باتۇرانە ئېلىشتى، بۇ قېتىمقى ۋەقە

گەرچە باستۇرۇلۇپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن جۇڭگو خەلقىنىڭ ھاقارەت قىلىشقا يول قويماسلىقتەك مىللىي غۇرۇرى نامايان قىلىندى. 1901-يىلى 2-ئايدا، رۇسىيىنىڭ بىر ئوفىتسېرى دوتەيىنىڭ خېتىنى ئېلىپ، تۆت ئەسكەر ۋە تۆت ياردەمچى بىلەن بىللە سېرىققولغا قېچىپ كېلىپ، باش مۇپەتتىشىنىڭ تەستىقى بىلەن بۇ يەرنىڭ پوچتا كەسپىنى باشقۇرغىلى كەلدۇق دېگەندە، بۇ ئىش يەرلىك خەلقنىڭ قارشى تۇرۇشىغا ئۇچرىدى. دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى قوغداش ئۈچۈن، يەرلىك خەلق چىڭ سۇلالىسىنىڭ يەكەندىكى ئەمەلدارىغا 100 نەچچە ئادەم قول قويغان بىر تەلەپنامىنى سۇنۇپ، جۇڭگونىڭ پوچتا ئىشلىرىنى چەت ئەللىكلەرنىڭ باشقۇرۇشىغا قارشى چىقتى. 1912-يىلى 5-ئايدا، پەيزىۋات، خوتەن قاتارلىق جايلارمۇ كۆپ قېتىم رۇسىيىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرۇش كۈرىشى پارتلىدى، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى سۆيۈش ئاساسىدا پارتلىغان چىرا كەنتى ۋەقەسى ئاشۇنداق ۋەزىيەتتە پارتلىغان. چىرا كەنتى ھازىرقى چىرا ناھىيىسى بولۇپ، ئۇ چاغدا ئۇدۇن مەھكىمىسىگە قارايدىغان بىر مۇھىم بازار ھەم رۇسىيە سودىگەرلىرى كېلىپ سودىگەرچىلىك قىلىدىغان جايلارنىڭ بىرى ئىدى. چارروسىيىنىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسى بۇ يەردە قانۇنسىز ھالدا شاڭيو قويۇپ، رۇسىيە مۇھاجىرلىرى تەشكىلاتى قۇردى، بۇ رۇسىيە مۇجاھىرلىرى، شاڭيولار كىشىلەرنى قانۇنسىز ھالدا رۇسىيە مۇجاھىرى قاتارىغا كىرگۈزۈپ، جۇڭگولۇقلارنى روسىيىلىكلەرگە ئايلاندۇردى، ئۇلارنىڭ قىلمىغان ئەسكىلىكلىرى قالمىدى. شۇ چىغدا چىرا كەنتىدىكى شاڭيو سېيىت ئاشۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ياۋۇز بىر ئادەم بولۇپ، ئۇ رۇسىيىلىكلەرنىڭ ھىمايىسىدە باشقىلارنى بوزەك قىلىپ، ئىنتايىن غالجىرلىشىپ كەتتى.

ئىلىدىكى ئىنقىلابىي پارتىيىنىڭ ئەزالىرى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىنجاڭدىكى ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا ھۇجۇم قوزغىغان چاغلاردا، چاررۇسىيە بارغانلىكى جايدا بالايىئاپەت پەيدا قىلىشقا قۇتراتقۇلۇق قىلىپ، توپىلاڭ پىلانلىدى، سېيىتمۇ ھەدەپ ھەرىكەتلىنىپ، شۇ جايدىكى خەلقنى رۇسىيە تەۋەلىكىگە ئۆتتۈڭلار، رۇسىيىنىڭ "مۇھاپىزىتى"نى قوبۇل قىلىڭلار دەپ ئازدۇرۇپ، قورال-ياراغ، ئوق-دورا تارقىتىپ، توپىلاڭ كۆتۈرۈشنى قەستلەپ، شىنجاڭنى پارچىلاشقا ئۇرۇندى. سېيىت ئۆزى ئازدۇرالمىغان ئاممىنى كۆپ تەرەپتىن بوزەك قىلدى، ھەتتا يەر سۇغۇرۇشقا سۇ بەرمەي زىرائەتلىرىنى قۇرۇتۇۋەتتى. 1912-يىلى 2-ئايدا، يەرلىك خەلق ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ئەرز سۇنغاندا، سېيىت مەن "رۇسىيە مۇھاجىرى" دەپ ئەمەلدارلارنى قورقاتتى، ئۇ نەزەربەند قىلىنغان بولسىمۇ، چارروسىيىنىڭ قانات ئاستىغا ئېلىشى ئارقىسىدا تېزلا قويۇپ بېرىلدى. سېيىت داۋاملىق يامان ئىشلارنى قىلىپ يۈردى، چاررۇسىيە لەشكەر ئەۋەتىپ قەشقەرگە تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەندىن كېيىن، ئۇ تېخىمۇ ئەيمەنمەيدىغان بولۇۋېلىپ، چىرا كەنتىدىكى ئاھالىنى رۇسىيە تەۋەلىكىگە ئۆتۈشكە مەجبۇرلىدى، يەرلىك خەلق يەنە بىر قېتىم ئۇنىڭ ئۈستىدىن ھۆكۈمەتكە ئەرز قىلدى. شۇ چاغدا قەشقەرنى تىزگىنلەپ تۇرغان گىلاۋخوينىڭ ئاقساقىلى بيەن يۇڭفۇ، ۋەي دېشى قاتارلىقلار چىرا خەلقىنىڭ رۇسىيىلىكلەرنىڭ يولسىزلىقلىرىغا قارشى تۇرۇشنى ناھايىتى قوللاپ يەكەننىڭ مەسلىھەتچى سانغۇنى شۇڭ گاۋشېڭ ۋە ئۇنىڭ ياردەمچىسى جاۋداشېڭنى چىراغا بۇ ئىشنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشقا ئەۋەتتى. ئۇدۇن خەلقى سېيىتنى جازالاشنى تەلەپ قىلغاندا، سېيىت ئۆزىنىڭ چوماقچىلىرىنى ئوق چىقىرىپ قارشىلىق كۆرسىتىشكە بۇيرۇپ شۇ مەيداندىلا جۇ شۇتاڭ ۋە ئىككى ئەسكەرنى، بىر قانچە

ئاممنى ئېتىپ ئۆلتۈردى، بىر كىشىنى يارىلاندۇردى. ھەر مىللەت خەلقى مۇنداق زوراۋانلىق ھەرىكىتىگە چىداپ تۇرالمىدى، سۇپۇرگە دېگەن ئادەم بىلىكىدە قىزىل لاتا باغلىغان خەلق ئاممىسىنى يېتەكلەپ، قوللىرىغا كالتەك، نەيزە، كەتمەن قاتارلىق ياراقلارنى ئېلىپ قارشىلىق كۆرسىتىپ، شۇ مەيداندىلا باسمىچىلاردىن 29 ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ، سېپىنىڭ ھويلا-قورولىرىنى كۆيدۈرۈپ تاشلىدى، سېپىت ئايالچە ياسىنىپ، قاراڭغۇدا ھويلىسىنىڭ ئارقا تېمىدىن تۆشۈك ئېچىپ قەشقەرگە قېچىپ بېرىپ كونسۇلخانىغا كىرىۋالدى. غەزەپلەنگەن ئامما بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ چارروسىيىنىڭ چېرىدا قانۇنسىز قويغان شاڭيو تەشكىلاتلىرىنى پاچاقلاپ تاشلاپ، چاررۇسىيە قانۇنسىز ھالدا ئاچقان روسىيىلىكلەر مەكتەپلىرىنى تاقدى، چېرا خەلقىنىڭ ھەققانىي كۈرىشى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى.

لېكىن يۈەن شىكەي ھۆكۈمىتى چارروسىيىنىڭ ھەيۋىسى ئالدىدا چېرا خەلقىگە ساتقۇنلۇق قىلىپ، چارروسىيىنىڭ ناماقۇل بولۇش، قاتىللارنى جازالاش، نەپىقە بېرىش قاتارلىق تەلەپلىرىگە ماقۇل بولدى. چاررۇسىيە ھۆكۈمىتى شىمالىي مىللىتارسلار ھۆكۈمىتىنىڭ ئاجىز ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ تېخىمۇ ئىنساپسىزلىق قىلدى، 8-ئاينىڭ 26-كۈنى كېچىدە، چاررۇسىيە قوشۇنلىرى تەپ تارتماي قەشقەر شەھىرىنىڭ دەرۋازىسىنى پارتلىتىپ، شەھەرگە كىرىپ خالىغىنىچە ئىغۋارگەرچىلىك قىلدى. تاجاۋۇزچىلارنىڭ ئۆكتەملىكى ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ساتقىنلىقى ئالدىدا، ھەر مىللەت شىنجاڭ خەلقى باتۇرانە كۈرەش قىلدى. يۈەن شىكەي ۋە ياڭ زېڭشىن "ۋەقە تۇغدۇرغۇچى" شۇڭ گاۋشېڭ قاتارلىقلارنى تۇتۇپ جازالىماقچى بولغاندا، گۇما، قاغىلىق، يەكەن قاتارلىق جايلاردىكى ۋەتەنپەرۋەر ئارمىيە-خەلق داغدۇغىلىق مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ، زەمبىرەك ئېتىپ شوڭ گاۋشېڭ قاتارلىق كىشىلەرنى كۈتۈۋېلىپ، قەھرىمانلارغا بولغان ھۆرمىتىنى ئىپادىلىدى. چارروسىيىنىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق مۇئاۋىن كونسۇلى بىلسىن چېرىغا "ماتېرىيال" توپلاشقا بارغاندا، شۇ جايدىكى ۋەتەنپەرۋەر كوماندىر-جەڭچىلەر ئاشكارا قارشى تۇردى. خوتەن، قەشقەرلەردىكى ھەر مىللەت خەلقى غەزەپ بىلەن قارشى تۇرغاچقا، چاررۇسىيە ئېلىمىزنىڭ 180 ئەمەلدار-پۇقراسىنى ئۆلتۈرۈپ بېرىش كېرەك دېگەن يولسىز تەلىپىدىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇر بولدى.

1913-يىلى 2-ئايدا چېرا كەنتى ۋەقەسى توغرىسىدا قەشقەردە سوت ئېچىلدى. ئاتالمىش "داۋاگەر"سوكوۇف قاتارلىق 26 يالغان رۇسىيە مۇھاجىرىنىڭ ئادىدا، "جاۋابكار" شوڭ گاۋشېڭ قاتارلىق 70 نەچچە ۋەتەنپەرۋەر ئەمەلدار ۋە پۇقرا پاكىت قويۇپ سېپىت قاتارلىقلارنىڭ تۈرلۈك جىنايەتلىرىنى غەزەپ بىلەن ئەيىبلىدى. سوكوۇف قاتارلىقلار پولاتتەك پاكىتلار ئالدىدا زۇۋانى تۇتۇلۇپ، رەسۋا بولدى، دەۋاگەردىن جاۋابكارغا ئايلانغان سوكوۇف چېچاڭلاپ، پاراكەندىچىلىك سالغاچقا، سوت توختىتىلدى. لېكىن شىمالىي مىللىتارسلار ھۆكۈمىتى چارروسىيىنىڭ تەھدىتى ئالدىدا خوتەننىڭ ئايماق بېگى تاڭ يۈنجۈڭ بىلەن نىيە ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى شېن يۈگچىڭنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇردى، ئۇلارغا جەرىمانە قويدى؛ شوڭ گاۋشېڭغا 12 يىللىق قاماق جازاسى، جاۋ داشېڭغا ئالتە يىل ئېغىر ئەمگەك جازاسى بەردى، چېرادىكى سۇپۇرگە دېگەن ئادەمنىڭ باشچىلىقىدىكى تۆت ۋەتەنپەرۋەر پۇقراغىمۇ

ئايرىم-ئايرىم ھالدا، تۆت يىلدىن ئون يىلغىچە ئېغىر ئەمگەك جازاسى بەردى. جۇڭگو يەنە تېخى چاررۇسىيىگە 70 مىڭ سەر كۈمۈش تۆلەپ بەردى.

چىرا خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش، ۋەتەننى سۆيۈش كۈرىشى گەرچە ئادالەتسىزلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ھەر مىللەت خەلقى تىز يۈكسەلدى. كېيىن قەشقەر، خوتەن، گۇما، قاغىلىق، يەكەن ۋە ئىلى، ئالتايلاردىكى ھەر مىللەت ئاممىسىمۇ چاررۇسىيىنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرۇش ئۇچۇن يۇقىرىقىدەك كۈرەشلەرنى ئېلىپ باردى. چىرادىكى ۋەتەنپەرۋەر پۇقرالارنىڭ ئاقساقلى سۇپۇرگە دېگەن ئادەم جازا مۇددىتى توشۇپ ئائىلىسىگە قايتقاندا، پۈتۈن يۇرتتىكى چوڭ-كىچىك، ياش-قىرىلار ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالدى، بەزى كىشىلەر 300 چاقىرىم يول يۈرۈپ خوتەنگە بېرىپ ئالدىغا چىقتى. سۇپۇرگە قاتارلىق كىشىلەر قايتىپ كەلگەندىن كېيىن يەنە يەرلىك خەلق بىلەن بىللە داۋاملىق چاررۇسىيە تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى كۈرەشكە ئاتلىنىپ كەتتى. گۇما قاتارلىق جايلاردىكى ئالدىنىپ رۇسىيە تەۋەلىكىگە ئۆتۈپ كەتكەن بىر مۇنچىلىغان جۇڭگولۇقلار چاررۇسىيىنىڭ جىنايى ئەپتى-بەشىرىسىنى تونۇپ يەتكەندىن كېيىن چاررۇسىيىنىڭ تاجاۋۇزچىلىق جىنايەتلىرىنى غەزەپ بىلەن ئېچىپ تاشلاپ، ئارقا-ئارقىدىن جۇڭگو تەۋەلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەلەپ قىلدى. 1915-يىلى ئۆدۈندىكى ھەر مىللەت خەلقى چاررۇسىيە تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى كۈرەش قىلىپ، بۇ تاجاۋۇزچىلارنى رۇسىيىگە قوغلىۋېتىش توغرىسىدا ئاشكارا بايانات ئېلان قىلدى. شۇ يىلى 4-،5-ئايلاردا چاررۇسىيە ئالتاي رايونىدىكى سارسۇمبە، قابا، بۇرچىن تەۋەسىگە قانۇنسىز ھالدا زور تۈركۈم مۇستەملىكىچىلەرنى كۆچۈردى، ئۇلار تېرىلغۇ يەرلەر، ئوتلاقلارنى تىزگىنلەپ، ئۆلاقلارنى بۇلاپ، سۇ مەنبەلىرىنى ئىگىلىۋېلىپ خەلقنى بوزەك قىلغاندا، ھەر مىللەت خەلقى قوزغىلىپ قارشى تۇرۇپ، شۇ جايدا تۇرۇشلۇق قوشۇنلارنىڭ ماسلىششى ئارقىسىدا تاجاۋۇزچىلارغا قارشى كۈرەش قىلدى.

قىسقىسى، بۇ بىر تارىخىي مەزگىلدە شىمالىي مىللەتلەر ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەتەن ساتقۇچلۇق سىياسىتى ۋە شىنجاڭدىكى يەرلىك مىللەتلەرنىڭ كالۋالىقى تۈپەيلىدىن، چاررۇسىيە پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ شىنجاڭغا بولغان تاجاۋۇزچىلىقنى كېڭەيتكەن بولسىمۇ، لېكىن تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرۇش كۈرىشى ئەنئەنىسىگە ئىگە ھەر مىللەت شىنجاڭ خەلقى ئىچكى جايلاردىكى بۇرژۇئا ئىنقىلابىي ھەرىكىتىنىڭ تۈرتكىسىدە تېخىمۇ زور باتۇرلۇق بىلەن تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرۇش كۈرىشىگە ئاتلىنىپ، ۋەتىنىمىزنىڭ زېمىنى ۋە ئىگىلىك ھوقۇقىنى ئىسسىق قېنى ئەزىز جېنى بىلەن قوغداپ، چاررۇسىيىنىڭ جۇڭگونى پارچىلاش، شىنجاڭنى ئىشغال قىلىۋېلىش خام خىيالىنى تارمار قىلىپ، جۇڭگو خەلقىنىڭ تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرۇش كۈرىشى تارىخىدا شانلىق سەھىپە ئاچتى. بۇ تارىخىي پاكىتلار ئېلىمىز ھەر مىللەت خەلقىنىڭ چەت ئەل تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرۇش يولىدا، زوراۋانلاردىن قورقماي، ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىشتەك شەرەپلىك ئەنئەنىسىنى تولۇق گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدۇ.

يۇقىرىدا ئېيتىلغان 1840-يىلدىن 1932-يىلغىچە بولغان 100 يىلغا يېقىن تارىختىن شۇنى كۆرۈۋالالايمىزكى، ھەر مىللەت شىنجاڭ خەلقى بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، ۋەتەنگە تەلپۈنۈپ، ئىسسىق

قېنى ۋە ئېزىز جېنى ئارقىلىق تۈرلۈك مىللىي بۆلگۈنچىلەر ۋە چەت ئەل تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى ئىگىلىك هوقۇقىنىڭ پۈتۈنلۈكىنى قوغدىدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مول ئىنقىلابىي كۈرەش تەجرىبىلىرىنى توپلاپ كېيىنكى چاغلاردىكى تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرۇش، بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى ئۈچۈن مۇستەھكەم ئاساس سالدى.

2. 1933 - يىلىدىكى «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» نىڭ گۇمران بولىشى

20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدا جاھانگىرلارنىڭ پىلانلىشى بىلەن، شىنجاڭدا پانئىسلامىزمنىڭ بىر ئوچۇم تەرغىباتچىلىرى جۇڭگونى پارچىلاشتەك رەزىل ئويۇننى ئويناپ، «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» دېگەن نېمىنى ئوتتۇرىغا چىقاردى. بۇ رەزىل ئويۇن باشلىنىشى بىلەنلا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قاتتىق قارشىلىقىنى قوزغىدى، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش ھەققانىي كۈرىشى تېزدىن قوزغالدى. ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش ئويۇنى يېرىم يىلغا بارماي ئاخىرلاشتى. بۇ يېقىنقى زاماندا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداشتا قولغا كەلتۈرۈلگەن زور غەلىبە. بۇ كۈرەشتە پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزم شىنجاڭغا تارقىلىپ پەيدا قىلغان ئېغىر ئاقىۋەت بىر قەدەر تولۇق ئاشكارىلاندى. شۇڭا بىز گەپنى ئالدى بىلەن پانئىسلامىزم ۋە پانتۈركىزمنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە ئۇنىڭ شىنجاڭغا تارقىلىشىدىن باشلايمىز.

(1) پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنىڭ پەيدا بولۇشى

پانئىسلامىزم 19-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا پەيدا بولغان، ئۇنىڭ ئاساسچىسى ئافغانىستانلىق جامالىددىن. دەسلەپتە غەرب مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ زوراۋانلىقى ۋە غەرب مەدەنىيىتىنىڭ شەرق مەدەنىيىتىگە بەرگەن زەربىسى شۇنىڭدەك مۇسۇلمانلارنىڭ دىن قارىشىنىڭ سۇسلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغان، كۆرگەن جامالىددىندا ئىسلام دىنىنى گۈللەندۈرۈش ئىدىيىسى بىخلانغان ۋە شەكىللەنگەن ھەمدە ئۇ تەدرىجىي پانئىسلامىزمنى شەكىللەندۈرۈپ، بارلىق مۇسۇلمانلار بىرلىشىپ، بىرلىككە كەلگەن ئىسلام دۆلىتى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغان. جامالىددىن تارقاتقان پانئىسلامىزم مىللەتتىن، سىنىپتىن، دۆلەتتىن ھالقىغان تار دىن قارىشى بولۇپ، ئۇنىڭدا فېئودالىزمغا قارشى تۇرۇشمۇ ئېنىق

ئوتتۇرىغا قويۇلمىغان. شۇڭا كېيىنكى چاغلاردا پانئىسلامىزم فېئودال كۈچلەر ۋە جاھانگىرلار تەرىپىدىن پايدىلىنىپ كېتىلىپ، شۇنىڭ بىلەن ئۆزىدىكى ياۋروپا مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ تالان-تاراج قىلىشىغا قارشى تۇرۇپ، دۆلەت ۋە مىللەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئىنتىلىشتەك كىچىككىنە نۇرىنىمۇ يوقىتىپ قويىدى. لېنىن پانئىسلامىزمنىڭ سىنىپى ماھىيىتىنى ئېچىپ تاشلاپ، ئۇ "ياۋروپا، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى ئازادلىق ھەرىكىتىدىن پايدىلىنىپ، خاقان، پومېشچىك، موللا قاتارلىقلارنىڭ ئورنىنى مۇستەھكەملەشكە ئۇرۇنۇش" قورالى دەپ قارىغانىدى. ئىسلام دۆلەتلىرىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەر پانئىسلامىزمنى بۇ دۆلەتلەرنى پارچىلاشتىكى ئىدىيىۋى قورال قىلىپ، بۇ دۆلەتلەرنىڭ بىرلىكىگە ئېغىر خەۋپ يەتكۈزدى.

پانتۈركىزممۇ پانئىسلامىزمغا ئوخشاشلا بۇرژۇئا شوۋىنىزمى پىكىر ئېقىمى. پانتۈركىزم تۈركىي تىللىق سۆزلىشىدىغان بارلىق مىللەتلەرنى ئوسمانلى تۈرككە بىرلەشتۈرۈپ، چوڭ تۈرك ئىمپېرىيىسى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ، ئۇنىڭ دائىرىسىنى سىپۇرۇس بوغۇزىدىن ئالتاي تاغلىرىغىچە، ھەتتا ئوتتۇرا دېڭىز، تىنچ ئوكيانغىچە كېڭەيتىپ، ئوسمان ئىمپېرىيىسىنىڭ 16-ئەسىردىكى گۈللەنگەن دەۋرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى خام خىيال قىلىدۇ. پانتۈركىزم ئەڭ بۇرۇن 19-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىكى ياۋروپادا، بولۇپمۇ چاروسىيە زېمىنىدىكى تاتارلار ئارىسىدا پەيدا بولغان. پانتۈركىزم ئىدىيىسى دەل ئوسمانلى تۈركنىڭ فېئودال-پومېشچىكلار سىنىپى ۋە بۇرژۇئازىيىنىڭ سىياسىي ئېھتىياجىغا ئۇيغۇن كەلگەچكە، ئوسمانلى تۈركتە يىلتىز تارتقان ھەمدە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تاقالغان. ۋەھالەنكى، دۇنيادا ئەزەلدىن تۈرك بىر كۆچمەن قەبىلە سۈپىتىدە مەۋجۇد بولغان، تاڭ سۇلالىسىغا كەلگەندە شەرقىي، غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ گۇمران بولۇشى بىلەن تۈركىي قەبىلىلەر ئىتتىپاقى يىمىرىلىپ، تۈركلەر تەرەققىي قىلىپ يېڭىنچە زامان مىللىتىگە ئايلىنىش تارىخىي پۇرسىتىدىن مەھرۇم قالغان، ئەسلىدىكى تۈركلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى قەبىلىلەر ئۆزىنىڭ تەرەققىيات يولىغا ماڭغان. ئۇنداق بولسا، ئۇلار پانتۈركىزمنى نېمە ئۈچۈن شۇنچە كۈچەپ تەرغىب قىلىدۇ؟ دەل ئېنگېلس پانئىسلامىزمنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ تاشلىغاندا دېگەندەك، "پانئىسلامىزم مەۋجۇد بولمىغان سلاۋىيان مىللىتىدىن ئىبارەت بۇ نىقاب ئاستىدا، دۇنيا زومىگەرلىكىنى تالىشىدىغان ئالدامچىلىق پىلانى بولۇپ، ئۇ بىزنىڭ ۋە روسىيىلىكلەرنىڭمۇ ئەشەددىي دۈشمىنىمىز." شۇڭا بىزمۇ شۇنداق دېيەلەيمىزكى، پانتۈركىزم مەۋجۇد بولمىغان تۈركىي مىللەتتىن ئىبارەت بۇ نىقاب ئاستىدا ئوسمان ئىمپېرىيىسى تارىخىي چۈشىنى قايتا چۈشەپ، يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ چوڭ تۈرك ئىمپېرىيىسى قۇرۇشنى تەرغىب قىلىدىغان ئالدامچىلىق پىلانىدۇر.

بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، پانئىسلامىزم، پانتۈركىزم بىر خىل ئەكسىيەتچىل پىكىر ئېقىمى بولۇپ، ئۇ جاھانگىر دۆلەتلەرنىڭ سىرتقا قارىتا تاجاۋۇزچىلىق سىياسىتىنى يولغا قويۇش ئېھتىياجىنى قاندۇردى. شۇڭا پانئىسلامىزم، پانتۈركىزم قەيەستىن چىققاندىن كېيىن جاھانگىر دۆلەتلەر بۇ ئەكسىيەتچىل ئىدىيىنى ھەر قايسى دۆلەتلەرگە كۈچەپ سىڭدۈردى. جۇڭگونىڭ شىنجاڭ رايونى ئۇلارنىڭ مۇھىم نىشانى بولدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى شىنجاڭدا گاھ ئۆرلەپ، گاھ پەسىيىپ، ئالتونپىلاڭ پەيدا قىلىپ، دۆلەتنىڭ بىرلىكى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا ئۇزاق مۇددەت خەۋپ يەتكۈزدى ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلدى.

(2) پانئىسلامىزم، پانتۈركىزمنىڭ شىنجاڭغا سىڭىپ كىرىشى ۋە شىنجاڭدا مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەرنىڭ پەيدا بولۇشى

شىنجاڭ ئىستراتېگىيىلىك ئورنى مۇھىم بولغان كۆپ مىللەتلىك رايون، شىنجاڭدا كۆپ ساندىكى مىللەتلەر ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. پانئىسلامىزم، پانتۈركىزم پەيدا بولغاندىن كېيىن، جاھانگىرلار ۋە تۈركىيە پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنى شىنجاڭغا كۈچەپ تارقاتتى. 19-ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىدا، پانتۈركىزمنى ئەڭ بالدۇر تارقاتقان گاسپىرنىسكىي چىقارغان "تەرجىمان گېزىتى"ژۇرنىلى شىنجاڭغا ئېقىپ كىرگەن. 1915-، 1916- يىللىرى گېرمانىيىلىك فون ھېنتىخ باشچىلىقىدىكى ئىشپىيونلۇق تەشكىلاتى ئافغانىستان، رۇسىيە ۋە جۇڭگونىڭ شىنجاڭ رايونىغا پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنى تەشۋىق قىلىدىغان كىتابچىلاردىن كېيىن، دۇنيا ۋەزىيىتىدە غايەت زور ئۆزگىرىش بولدى. جاھانگىرلار ياش سوۋېت دۆلىتىگە قارشى تۇرۇش، شۇنىڭ بىلەن بىللە جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىش ۋە ئۇنى پارچىلاش ئۈچۈن ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە شىنجاڭغا ئىدىيە، مەدەنىيەت جەھەتتىن سىڭىپ كىرىشنى تېزلەتتى، ئۇنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنى ھەدەپ تارقىتىش بولدى. ئاساسلىق سىڭىپ كىرىش ئۇسۇلى مەكتەپ ئېچىش، ياش ـ ئۆسمۈر ئوقۇغۇچىلارغا پانئىسلامىزم، پانتۈركىزمنى ئاشكارا سىڭدۈرۈش بولدى. 1914-يىلى 2-ئايدا تۈركىيىلىك پانئىسلامىزمچى ئەھمەد كامال تۈركىيە "بىرلىك ۋە تەرەققىيات پارتىيىسى" (پانتۈركىزمنى ئەسەبىيلەرچە تەرغىب قىلغۇچىلار پارتىيىسى) نىڭ كاتتا بېشى مۇھەممەد تاراشاننىڭ ھاۋالىسى بىلەن شىنجاڭدىكى ئاتۇشقا كېلىپ، ھەر مىللەت ياش ـ ئۆسمۈرلىرىنىڭ ۋەتەن قارىشىنى سۇسلاشتۇرۇپ، جۇڭگونى پارچىلاش يولىدا خىزمەت قىلدۇرۇش ئۈچۈن، مەكتەپ ئېچىش نامى بىلەن ئوقۇغۇچىلارغا پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنى ھەدەپ سىڭدۈرگەن، ئوقۇغۇچىلارنى ئوسمانلى تۈرك سۇلتانىنى ئۆز داھىسى دەپ بىلىشكە، ئوسمانلى تۈرك خەلىپىسىنى ئۆزىنىڭ مەنىۋى ئاتىسى دەپ بىلىشكە زورلىغان. ھەتتا ناخشا ئېيتقاندىمۇ تۈركىيە ناخشىلىرىنى ئېيتقۇزغان، بۇنىڭدىن باشقا يەنە تاتارلار، تۈركلەر كوچا، يەكەن، تۇرپان قاتارلىق جايلاردا مەكتەپ ئېچىپ، پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنى تارقاتقان. ئەينى چاغدا چەت ئەلدە ئوقۇۋاتقان مەزگىلدە پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنى قوبۇل قىلغان، ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىن ئىلدا "تۇران" مەكتىپى ئېچىپ، "ئەجدادىمىز تۈرك، ۋەتىنىمىز تۈركىيە" دەپ ھەدەپ داۋراڭ سالغان. بەزى ئوقۇغۇچىلار بۇ خىل ئەكسىيەتچىل پىكىر ئېقىمىنىڭ چىرىتىشى بىلەن پانتۈركىزمچى، پانئىسلامىزمچى بولۇپ كەتكەن، كېيىنكى كۈنلەردە "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى" قورچاق ھۆكۈمىتىنىڭ كاتتىۋېشى بولغان سابىت داموللا ئاتۇشتا مۇشۇنداق تەربىيە كۆرگەن.

مەكتەپ ئاچقاندىن سىرت، ئۇلار يەنە دىنىي پائالىيەتتىن پايدىلىنىپ دىنىي دەرس ئۆتۈپ، پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنى تاقىتىپ، ھەدەپ قۇتراتقۇلۇق قىلغان ۋە ئاممىنى قايمۇقتۇرغان. بۇنىڭدىن باشقا ئۇلار يەنە شىنجاڭدىن مەككىگە ھەج قىلىشقا بارغانلار ياكى تۈركىيە، ھىندىستان ۋە ئوتتۇرا ئاسىياغا

ئوقۇش، تىجارەت قىلىش، ئىشلەش ئۈچۈن بارغانلار ئارىسىدا پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزم تەشۋىقاتى ئېلىپ بارغان.

جاھانگىرلار جۇڭگونىڭ شىنجاڭ رايونىغا ئىدىيە، مەدەنىيەت جەھەتتىن سىڭىپ كىرىشنى چوڭقۇرلاشتۇرغاچقا، 20-ئەسىرنىڭ 20-يىللىرى شىنجاڭدا مەسئۇد، سابىت داموللا، مۇھەممەت ئىمىن قاتارلىق پانتۈركىزمچى، پانئىسلامىزمچىلار تەدرىجىي پەيدا بولدى، ئۇلار ھەدەپ پۇرسەت تېپىپ ۋەتەننى پارچىلاش ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللاندى. 1930-يىلى سابىت داموللا بىلەن مۇھەممەت ئىمىن غۇلجىدا تونۇشتى، ئۇلار ھەمنەپەس بولۇپ، جىن شۇرېن ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرىۋېتىپ، "مۇستەقىل" دۆلەت قۇرۇش سۇيىقەستىدە بولدى.

(3) جىن شۇرېننىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇش ۋە شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى قالايمىقان بولۇش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەرنىڭ ئارقا-ئارقىدىن سەھنىدە ئۆزىنى كۆرسىتىشى

1928-يىلى جىن شۇرېن "7-ئىيۇل سىياسىي ئۆزگىرىشى"نى باستۇرغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىنى قولىغا كىرگۈزدى. ئۇ ھەر مىللەت خەلقىنى دەھشەتلىك ئېكسپىلاتاتسىيە قىلدى ۋە ئەزدى، بولۇپمۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرگە كەمسىتىش، تالان-تاراج قىلىشتىن ئىبارەت ئەكسىيەتچىل سىياسەت يۈرگۈزۈپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشىلىقىنى قوزغىدى. 1931- يىلى قۇمۇل دېھقانلىرى ئالدى بىلەن قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈردى. بۇنىڭ بىلەن جىن شۇرېننىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى كۈرەش توختىمىدى. مالىمانچىلىق يىللىرىدا، دۆلەت ئىچكى مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەر پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، شىنجاڭنى ۋەتىنىمىز چوڭ ئائىلىسىدىن ئايرىپ چىقىپ، جاھانگىرلارنىڭ بېقىندىسىغا ئايلاندۇرماقچى بولدى. 1933-يىلى 1-ئايدا كۇچادىكى ھامماللارنىڭ باشلىقى تۆمۈر قۇمۇل دېھقانلىرىنىڭ جىن شۇرېنغا قارشى كۈرىشىگە ئاۋاز قوشۇپ، كۇچادا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، كوچا شەھىرىنى ئىگىلىدى، ئارقىدىن بۈگۈر، باينى ئالدى، 2-ئاينىڭ 5-كۈنى ئاقسۇ شەھىرىنى ئىگىلىدى ھەمدە قەشقەرگە ھۇجۇم قىلىشقا پائال تەييارلىق كۆردى، شۇ جەرياندا ئۇ "مۇسۇلمانلارنى گۇللەندۈرۈپ، خەنزۇلارنى يوقىتىمىز"، ئىسلام دۆلىتى" قۇرىمىز دېگەندەك بۆلگۈنچىلىك تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

بۇ چاغدا خوتەندىكى پانتۈركىزمچى، پانئىسلامىزمچى مۇھەممەت ئىمىن قۇمۇل قوزغىلىڭىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، تاقەتسىزلىك بىلەن چوڭ ئىنىسى ئابدۇللانى قۇمۇل قوزغىلىڭىنىڭ تەپسىلاتى شۇنىڭدەك جايلاردىكى جىڭ شۇرېنغا قارشى كۈرەش ئەھۋالىنى ئىگىلەش ئۈچۈن تىۋىپلىق قىلىش نامى بىلەن ئۈرۈمچى، تۇرپان قاتارلىق جايلارغا ئەۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە مۇھەممەت ئىمىن قاراقاش ناھىيىسىدە بىر مەخپىي تەشكىلات قۇرۇپ، 130 ئەزا قوبۇل قىلدى ھەمدە خۇپىيانە ھەر

خىل قورال ـ ياراقلارنى ياسىدى. بۇ چاغدا سابىت داموللا ھىندىستاندىن ئەمدىلا قايتىپ كەلگەنىدى. ئىككىيلەن يەنە بىر قېتىم ئۇچرىشىپ، بۇنى ئۇلار 1930-يىلى غۇلجىدا قولغا كەلتۈرگەن ئورتاق تونۇشنى ئىشقا ئاشۇرىدىغان پەيت دەپ قارىدى، سابىت داموللا مۇھەممەت ئىمىن پىلانلىغان ھەرىكەتنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللىدى، 1932-يىلىنىڭ ئاخىرى ئابدۇللا خوتەنگە قايتىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا قۇمۇل قوزغىلىڭى ۋە تۇرپان، پىچان، توقسۇن قاتارلىق جايلاردىكى خەلقنىڭ جىن شۇرېننىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇش ئەھۋالى شۇنىڭدەك يول بويىدىكى جايلارنىڭ ئىجتىمائىي داۋالغۇش ئەھۋالىنى دوكلات قىلدى. ئۇزۇن ئۆتمەي كۈچاردا تۆمۈر قوزغىلىڭى پاتلاپ، ئۇلارغا زور ئىلھام بەردى، مۇھەممەت ئىمىن ۋە سابىت داموللا ھەرىكەت قىلىدىغان پەيت پىشىپ يېتىلدى دەپ قارىدى. جىن شۇرېن ھىندىستاندىن ئەكەلدۈرگەن بىر تۈركۈم ئوق ـ دورىنى تارتىۋالغاندىن كېيىن، 1933-يىل 2-ئاينىڭ 15-كۈنى قارىقاشتا قوزغىلاڭ كۆتۈردى، ئارقىدىنلا مۇھەممەت ئىمىن قوزغىلاڭچىلارنى باشلاپ خوتەنگە ھۇجۇم قىلدى، يول بويى قوشۇننى ئۇزلۇكسىز زورايتىپ، ناھايىتى تېزلا خوتەن، كېرىيە قاتارلىق جايلارنى ئىگىلىدى. خوتەننى ئىگىلىگەندىن كېيىن، مۇھەممەت ئىمىن بۆلگۈنچى ھاكىمىيەت "خوتەن ئىسلام ھۆكۈمىتى" تەشكىل قىلدى، يەرلىك مەشھۇر دىنىي زات مۇھەممەت نىياز ھۆكۈمەت باشلىقلىقىغا سايلاندى، مۇھەممەت ئىمىن "ئەمىر"لىككە تەيىنلىنىپ، ھەربىي ئىشلارغا مەسئۇل بولدى، سابىت داموللا دىنىي ئىشلارغا مەسئۇل بولدى، ئۇلار غالجىرلىق بىلەن ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلايدىغان جىنايى ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ باردى. "خوتەن ئىسلام ھۆكۈمىتى" قۇرۇلغاندىن كېيىن ئەسكەر چىقىرىپ، مۇھەممەت ئىمىننىڭ ئىنىسى شامەنسۇر ۋە سابىت داموللىنىڭ باشچىلىقىدا گۇما، قاغىلىق، پوسكام، يەكەن قاتارلىق ناھىيىلەرگە ھۇجۇم قىلدى ھەمدە قەشقەرنى ئىگىلەپ، بۆلگۈنچى ھاكىمىيەت "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى" قۇرۇش كويىدا بولدى.

(4) "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى"نىڭ قەپەستىن چىقىشى ۋە گۇمران بولۇشى

جەنۇبىي شىنجاڭدا مالىمانچىلىق بولغان، مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەرنىڭ ھەرىكىتى كۆپەيگەن پەيتتە، ئەنگلىيە جاھانگىرلىكى جەنۇبىي شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا يېقىندىن دىققەت قىلدى. ئۇزۇندىن بېرى ئەنگلىيە جاھانگىرلىكى دۆلىتىمىزنىڭ بىرلىككە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، مەملىكىتىمىز زېمىنى شىزاڭنى ئايرىپ چىقىپ، "چوڭ شىزاڭ دۆلىتى" قۇرۇش كويىدا بولۇۋاتاتتى. ئاتالمىش "چوڭ شىزاڭ دۆلىتى" مەملىكىتىمىزنىڭ پۈتۈن شىزاڭ شۇنىڭدەك شىنجاڭنىڭ جەنۇبى، چىڭخەي، شىكاڭ(ھازىرقى سىچۈەن ئۆلكىسىنىڭ غەربى)، يۈننەننىڭ غەربىي شىمالىي قاتارلىق كەڭ رايونلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان غەربىي زېمىننى ئايرىپ چىقىپ قۇرماقچى بولغان "مۇستەقىل دۆلەت" تۇر. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەنگلىيە يەنە جەنۇبىي شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىپ، ئۇنى ھىندىستان، ئافغانىستان، ئىران قاتارلىق دۆلەتلەر بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، "چوڭ ئىسلام دۆلىتى"قۇرۇشنى پىلانلىدى. بۇنىڭدىن

كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، جەنۇبىي شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىش ئەنگلىيىنىڭ ئاسىياغا تاجاۋۇز قىلىش ئومۇمىي ئىستراتېگىيىلىك پىلانىنىڭ تەركىبىي قىسمى. شۇڭا سابىت داموللا، مۇھەممەت ئىمىن "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى" قۇرۇشنى پىلانلىغاندا دەرھال ئەنگلىيە جاھانگىرلىكىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى. 1933-يىلى 8-ئايدا ئەنگلىيە ھىندىستان ھۆكۈمىتى ئارقىلىق قەشقەرگە جاسۇس ئەۋەتتى، ھىندىستانلىق سودىگەرلەرنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەر قايسى ساھە بىلەن قويۇق ئالاقىسى بارلىقىدەك پايدىلىق شارائىتتىن پايدىلىنىپ، ئايرىم كىشىلەرنى ئەنگلىيىنىڭ جاسۇسلۇقى ۋە تەشۋىقاتچىلىقىغا سېتىۋالدى، ئۇلاردىن پايدىلىنىپ، جەنۇبىي شىنجاڭدا پانئىسلامىزىم بىلەن پانتۈركىزمنى ھەدەپ تەرغىب قىلدى، يەنە قەشقەردە "ياش تۈرك پارتىيىسى"نى دوراپ "ياش قەشقەر پارتىيىسى" قۇردى. بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتىنى قوللاش ئۈچۈن ئەنگلىيە 510 مىڭ رۇبلى چىقىرىپ، ئۇنى پائالىيەت خىراجىتى قىلىپ بەردى. شۇ چاغدىكى شىنجاڭنىڭ دۇبەنى شىڭ شىسەي شىنجاڭنىڭ جەنۇبىدىكى مۇستەقىللىق ھەرىكىتى مەسىلىسى توغرىسىدا نەنجىڭدىكى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە يوللىغان دوكلاتىدا مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: "مەزكۇر قورچاق ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىللىنىشى ۋە بارلىق ئاسىيلىق ھەرىكەتلىرىدە ئەنگلىيىنىڭ قولى بار، ئۇنىڭغا ئەنگلىيىنىڭ خوتەنگە ئەۋەتكەن ۋەكىلى ئاستىرىتتىن قوماندانلىق قىلىۋاتىدۇ".

ئەنگلىيىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا، سابىت داموللا بىلەن مۇھەممەت ئىمىن بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتىنى تېزلەتتى. 1933-يىل 5 - ئايدا تۆمۈر، سابىت داموللا قەشقەر ۋالى مەھكىمىسى قارمىقىدىكى قىرغىز مىللىي يىگىنىڭ يىگجاڭى ئوسمان بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئىچكى ـ تاشقى جەھەتتىن ماسلىشىپ قەشقەرگە ھۇجۇم قىلدى، تۆمۈر قەشقەر كونىشەھەرنى ئىگىلىدى. سابىت داموللا قەشقەرگە بارغاندىن كېيىن شۇ جايدىكى ھەر قايسى قاتلام زاتلىرى بىلەن كۆرۈشتى، نۇتۇق سۆزلىدى، پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنى تەرغىب قىلدى، مىللىي ئۆچمەنلىكنى قۇتراتتى، شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىشنى تەرغىب قىلدى، مىللىي بۆلگۈنچىلىك بايرىقىنى ئاشكارا كۆتۈرۈپ چىقىپ، كۈچىنىڭ بارىچە "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى"نى قۇراشتۇرۇپ چىقتى.

ئاتالمىش "تۈركىستان" تۈركلەر ئولتۇراقلاشقان ۋە ياشىغان جايلارنى كۆرسىتىدۇ، مىلادى 8-ئەسىرنىڭ ئالدى ـ كەينىدە بارلىققا كەلگەن، كېيىن تۈركىستاننىڭ دائىرىسى بارغانسېرى چوڭىيىپ، تۈركىي تىللىق مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان بارلىق جايلارغا كېڭەيدى. 18-، 19-ئەسىردە رۇسىيە ۋە ياۋروپادىكى نۇرغۇن يازغۇچى تۈركىستاننى پامىر ئىگىزلىكىنى چېگرا قىلىپ، "غەربىي تۈركىستان" ۋە "شەرقىي تۈركىستان" دەپ ئايرىدى. چەت ئەللىكلەر

ئادەتتە شىنجاڭنىڭ جەنۇبى قىسمى ياكى شىنجاڭنىڭ ھەممىسىنى شەرقىي تۈركىستان دەپ ئاتايدۇ. شەرقىي تۈركىستان ئەسلىدە جۇغراپىيىلىك ئاتالغۇ ئىدى، كېيىن جاھانگىرلار بۇ ئاتالغۇدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى جۇڭگونى پارچىلايدىغان قورالغا ئايلاندۇرۇۋالدى. "شەرقىي تۈركىستان"دېگەن بۇ نام 20-ئەسىرنىڭ 20-، 30-يىللىرى شىنجاڭغا كىرگەن، مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ دۆلەتنى پارچىلاش ئېھتىياجىغا باب كەلگەچكە، سابىت داموللا قاتارلىقلار قەشقەرگە كىرگەندىن كېيىن تاقەتسىزلىك

بىلەن "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام ھۆكۈمىتى"قۇرۇش مەسلىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بۆلگۈنچىلىك شوئارىنى ھەرىكىتىدە كۆرسەتتى. ئەينى چاغدا تۆمۈر بىلەن خوتەن تەرەپ ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت ناھايىتى چوڭقۇر بولغاچقا، سابىت داموللىنىڭ تەشەببۇسى قوبۇل قىلىنمىغان 1933-يىلى 8-ئايدا، ماشىمىڭغا قاراشلىق ماجەنساڭ قىسمى تۆمۈرگە ھۇجۇم قىلدى ھەمدە ئۇنى ئۆلتۈردى. سابىت داموللا بىلەن ئوسمان يەنە بىرلىشىپ توققۇزاقنى قايتۇرۇۋالدى. شۇنىڭدىن كېيىن سابىت داموللا ئەنگلىيە بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ،"شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى"نى ياساپ چىقتى.

سابىت داموللا ئاتۇشتا تۇغۇلغان، كىچىكىدىن تارتىپلا ئىسلام دىنىدىن سىستېمىلىق تەربىيە ئالغان، كېيىن ئاتۇش، قەشقەردىكى مەشھۇر دىنىي زاتقا ئايلانغان. 1928-يىلىدىن كېيىن ئۇ يۇرتىدىن ئايرىلىپ، تارىم ئويمانلىقىنى بويلاپ شىمالغا مېڭىپ، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، ئاقسۇ، كوچا قاتارلىق جايلاردىكى دىنىي مەكتەپلەردە خەلپەتلىك قىلغان، كېيىن يەنە ئىلىغا بېرىپ داۋاملىق دىنىي تەربىيە پائالىيىتى بىلەن شۇغۇللانغان. 1930-يىلىدىن كېيىن ئۇ ئافغانىستان، ھىندىستان قاتارلىق دۆلەتلەرگە بېرىپ ئوقۇپ، پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنى قوبۇل قىلغان ھەمدە ئەنگلىيىنىڭ جاسۇسلۇق ئورگىنى بىلەن ئالاقە ئورناتقان، 1933-يىلىنىڭ باشلىرىدا ۋەتەنگە قايتىپ، مۇھەممەت ئىمىنىنىڭ قارىقاشتا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشىنى قوللىغان ھەمدە خوتەن"ئىسلام ھۆكۈمىتى"نىڭ دىنىي مەسئۇل بولغان. ئارقىدىن ئۇ قوشۇن تارتىپ، تۆمۈر بىلەن بىرلىشىپ قەشقەرنى ئىگىلىگەن ھەمدە "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى" قۇرۇشنى ئاكتىپ پىلانلىغان، تۆمۈر ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا زىددىيەت بولغاچقا، بۇ بۆلگۈنچىلىك پىلانى توسقۇنلۇققا ئۇچرىدى. تۆمۈر ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن، سابىت داموللا ئەنگلىيىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا دۆلەتنى پارچىلايدىغان قورچاق ھۆكۈمەت قۇراشتۇرۇپ چىقىشنى تېزلەتتى. ئۇ ئەكسىيەتچى فېئودال پومېشچىكلار ۋە يۇقىرى قاتلام دىنىي زاتلارنى ئەتراپىغا توپلاپ، ئاۋۋال "خوتەن ئۇرۇشىغا ياردەم بېرىلىدىغان ماددىي ئەشيا باشقۇرۇش ئىدارىسى"قۇرۇپ چىقىپ، ئۇنى بۆلگۈنچىلىك تەشكىلاتى قىلدى. كېيىن بۇ تەشكىلاتنىڭ ئىسمىنى "خوتەن ئىسلام ھۆكۈمىتىنىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق ئىش باشقارمىسى" قىلىپ ئۆزگەرتتى. 9- ئاينىڭ 10-كۈنى ئۇ يەنە ئۇنى "شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىق جەمئىيىتى" دەپ ئۆزگەرتتى، ئۇ مەزكۇر جەمئىيەتنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنىدا "شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىل ئىسلام دۆلىتى" قۇرۇش تەشەببۇسىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇپ، بۆلگۈنچىلىك ئەپتى ـ بەشىرىسىنى ئاشكارىلىدى. سابىت داموللا قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ داھىيسى غوجا نىيازنىڭ ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى ئارىسىدا يۇقىرى ئابرۇيغا ئىگە ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلگەچكە، بۆلگۈنچى ھۆكۈمەتنى پەردازلاش ئۈچۈن، ئۇ ئاقسۇغا ئادەم ئەۋەتىپ غوجا نىيازنى ھۆكۈمەتنىڭ "زۇڭتۇڭ"نى بولۇشقا تەكلىپ قىلدى. ئەنگلىيىنىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق كونسۇلىنىڭ كۆڭۈل قويۇپ پىلانلىشى ۋە رېژىسسورلۇق قىلىش ئارقىسىدا، سابىت داموللىنىڭ جىددىي پىلانلىشى بىلەن، 1933-يىلى 11-ئاينىڭ 12-كۈنى كېچىدە ئاتالمىش "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى"ئاخىرى ياسىلىپ قەپەستىن چىقتى. غوجا نىياز كەلمىگەن بولسىمۇ يەنىلا "زۇڭتۇڭ"قىلىپ سايلاندى، سابىت داموللا "زۇڭلى"بولدى، بىر تۈركۈم فېئودال پومېشچىك، سودىگەر، يۇقىرى قاتلام دىنىي زات، پانئىسلامىزمچى، پانتۈركىزمچىلەر بۇ بۆلگۈنچى ھاكىمىيەتنىڭ چوڭ ھوقۇقىنى ئىگىلىدى. بۇ قورچاق ھاكىمىيەت "ئاساسىي قانۇن"، ھۆكۈمەتنىڭ

تەشكىلىي پروگراممىسى، ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش پروگراممىسى ۋە ۋازارەت، نازارەتلەرنى يولغا قويۇش چارىسىنى تۈزدى. تەشكىلىي پروگراممىدا "شەرقىي تۈركىستان" "مەڭگۈ دېموكراتىك جۇمھۇرىيەت" بولىدۇ دەپ جاكارلىدى. نەنجىڭ ۋە خەلقئارا ئىتتىپاقنىڭ ئوڭشايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىشىنى، ئاخىرقى مەقسەتكە يېتىپ مەڭگۈ مۇستەقىل بولۇشقا كاپالەتلىك قىلىشنى تەلەپ قىلدى، بۇ پروگراممىدا "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى"نىڭ سېپى ئۆزىدىن بۆلگۈنچى ھاكىمىيەت ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ قەيەستىن چىقىشى دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان ئېغىر ۋەقە ئىكەنلىكىنى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

بۇ بۆلگۈنچى ھاكىمىيەت ئەنگلىيىنىڭ كۆڭۈل قويۇپ پىلانلىشى ئارقىسىدا قۇرۇلغان، ئۇ قۇرۇلۇش بىلەنلا دۆلەت ۋە خەلقنىڭ مەنپەئەتىنى ساتتى، چەت ئەلنىڭ بېقىندىسى ۋە غالچىسى بولۇشنى راۋا كۆردى. ئۇنىڭ كاتىتىۋېشى سابىت داموللا ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ھىندىستان، ئافغانىستان، ئىران، ئەنگلىيە، ئامېرىكا، ياپونىيە، گېرمانىيە، ئىتالىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە ئادەم ئەۋەتىپ ئېتىراپ قىلىشنى تەلەپ قىلدى. سابىت داموللا ئافغانىستان پادىشاھى باتۇر مۇھەممەت دىنارغا يازغان خېتىدە نۇمۇسسىزلىق بىلەن "ئالىيلىرىنىڭ قورال ـ ياراق، توپ ـ زەمبىرەك، ئوق ـ دورا جەھەتتە بىزگە ياردەم بېرىشلىرىنى ئىلتىماس قىلىمىز... ئەگەر مۇمكىن بولسا، ئالىيلىرى يېڭىلمەس قوشۇنلىرىنى ئەۋەتىپ بىزگە ياردەم قىلغايلا... ئەگەر بىزنى ئۆزلىرىنىڭ يېتەكچىلىكى ۋە ياردىمىدىن مەھرۇم قىلىشنى خالىمىسىلا، ئۇنداقتا بىزنى يېتەكلەپ، ھىمايىلىرىگە ئالغايلا... " دېگەن.

بۇ بۆلگۈنچى ھاكىمىيەت پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنى ھەدەپ تەرغىب قىلىپ، مىللەتچىلىك ئەسەبىيلىكىنى قوزغىتىپ، ئۇيغۇرلاردىن باشقا بارلىق مىللەتكە ئۆچمەنلىك قىلدى ۋە ئۇلارنى قىردى، ماجۇڭيىڭ (خۇيزۇ) كۈچلىرى ئۆزلىرى بىلەن قارشىلاشقانلىقى ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ دىندىشى بولغان خۇيزۇلارغىمۇ چىش ـ تىرنىقىغىچە ئۆچمەنلىك قىلىپ، "تۇڭگانلار خەنزۇلاردىنمۇ ئۆتە ئەشەددىي دۈشمىنىمىز"، "تۇڭگانلاردىن ئېھتىيات قىلىشىمىز، ئۇلارغا قەتئىي تاقابىل تۇرۇشىمىز، ھەرگىز يۈز ـ خاتىرە قىلماسلىقىمىز كېرەك" دەپ قارىدى. شىنجاڭنىڭ قەدىمدىن بۇيانقى مىللەتلەر مۇناسىۋىتى تەرەققىيات تارىخىنى كۈچەپ ئىنكار قىلدى، خەنزۇلار بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا ئۆگىنىش، ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش، قويۇق مۇناسىۋەتتە بولۇپ، ئورتاق تەرەققىي قىلىش تارىخىنى ئىنكار قىلدى، "سېرىق خەنزۇلارنىڭ شەرقىي تۈركىستان بىلەن قىلچە مۇناسىۋىتى يوق، قارا تۇڭگانلارنىڭمۇ چوڭ مۇناسىۋىتى يوق، شەرقىي تۈركىستان شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ شەرقىي تۈركىستانى" دەپ بىلجىرلىدى.

بۇ بۆلگۈنچى ھاكىمىيەت دۆلەتنى ئىسلام دىنى بويىچە قۇرۇشنى، مەھكىمە شەرئىي قۇرۇشنى جاكارلاپ، ھەر مىللەت خەلقىگە قالايمىقان تەن جازاسى بېرىپ، ھەدەپ زىيانكەشلىك قىلدى، شەرئىيەت بويىچە يۈزگە چۈمبەل تارتمىغان ئاياللارنى ئۆلتۈردى.

بۇ بۆلگۈنچى ھاكىمىيەت ۋەتەن ساتقۇچ فېئودال پومېشچىك سىنىپى ۋە يۇقىرى قاتلام دىنىي زاتلارنىڭ مەنپەئەتىگە ۋەكىللىك قىلىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ئارزۇسىنى ئەكس ئەتتۈردى. شۇڭا ئۇ,

قەپەستىن چىقىشى بىلەنلا ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىدى. خەلقنىڭ باج، ئىجارە تاپشۇرۇشقا قارشى تۇرۇش ۋەقەلىرى بولۇپ تۇردى. بۇ بۆلگۈنچى ھاكىمىيەت بىلەن قەشقەر ئەتراپىدا ھەرىكەت قىلىۋاتقان باشقا كۈچلەر ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت مۇرەككەپ ئىدى. شۇ چاغدا يېڭىشەھەرنى قەشقەر ۋالىسى ماشاۋۋۇ ۋە ماجۇڭيىڭنىڭ قول ئاستىدىكى ماجەنساڭ ئىگىلەپ تۇرۇۋاتاتتى، ئۇلار بۆلگۈنچى كۈچلەر بىلەن كېلىشەلمەيتتى. شۇ چاغدا ئاقسۇنى ئىگىلەپ تۇرغان غوجا نىياز ئىنتايىن سىرلىق كۈچ ئىدى، غوجا نىياز قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىدا باش كۆتۈرۈپ چىقىپ، جىڭ شۇرېنغا قارشى كۈرەشنىڭ داھىسىغا ئايلاندى، بۇ كۈرەشتە ئۇ تاشقى موڭغۇلىيىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى، ماجۇڭيىڭنى گەنسۇدىن شىنجاڭغا باشلاپ كىردى، ئۇ ئەسلىدە ماجۇڭيىڭ بىلەن بىرلىشىپ جىڭ شۇرېنغا قارشى تۇرغان ئىدى، كېيىن ئۇلجا بۆلۈشەلمەي، دۈشمەنلىشىپ قالدى. 1933-يىلى "12-ئاپرېل" سىياسىي ئۆزگىرىشىدىن كېيىن، شىنجاڭغا شىڭ شىسەي ھۆكۈمرانلىق قىلدى، ئۇ ماجۇڭيىڭغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدىكى كونسۇلىنىڭ ياردىمىدە غوجنىياز بىلەن سۈلھى قىلدى ھەمدە غوجانىيازنى جەنۇبىي شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ قوماندانلىقىغا تەيىنلىدى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن غوجانىياز شىڭ شىسەي تەرەپتە تۇرۇپ ماجۇڭيىڭغا قارشى تۇردى، كېيىن جەنۇبىي شىنجاڭدا ماجۇڭيىڭ بىلەن جەڭ قىلىپ زىيان تارتىپ، ئاقسۇغا چېكىندى. ئەينى چاغدىكى جەنۇبىي شىنجاڭدا غوجنىيازنىڭ كۈچى بىرىنچى ئورۇندا تۇردۇ، دېيىشكە بولاتتى، شۇڭا جەنۇبىي شىنجاڭدىكى باشقا ھەرخىل كۈچلەر غوجنىيازنىڭ كۈچىگە تايىنىپ ئۆز كۈچىنى زورايتىشنى ئويلايتتى. ھېلىقى بۆلگۈنچى ھاكىمىيەتمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس ئىدى، ئۇ قەپەستىن چىقىشى بىلەنلا ئالدىراپ-تېنەپ غوجنىيازنى "زۇڭتۇڭ"لۇققا كۆتۈرۈپ، غوجنىيازنىڭ كۈچى ئارقىلىق بۆلگۈنچى ھاكىمىيىتىنى قوغداش غەرىزىدە بولدى.

ماجەنساڭ قىسمىغا زەربە بېرىش ئۈچۈن، غوجنىياز بىلەن مامۇت قوشۇن تارتىپ ئاتۇشتىن قەشقەرگە يۈرۈش قىلدى، 1934-يىل 1-ئاينىڭ 13-كۈنى قەشقەرگە كىردى. غوجانىيازنىڭ ئادىمى كۆپ، قوراللىرى خىل بولغاچقا، ھەربىي جەھەتتە ناھايىتى تېزلا قەشقەرنى كونترول قىلدى. بۇ چاغدا يېڭىشەھەرنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقان ماجەنساڭ قىسمى بۆلگۈنچى ھاكىمىيەت ئۈچۈن تەھدىت بولۇۋاتقان ئەڭ چوڭ قوراللىق كۈچ ئىدى، غوجنىياز ماجۇڭيىڭ بىلەن دۈشمەنلىشىپ قالغاچقا، قەشقەر كونىشەھەرگە كىرگەندىن كېيىن ماجۇڭيىڭ قارمىقىدىكى ماجەنساڭغا ھۇجۇم قىلدى، يېڭىشەھەر خەۋپ ئىچىدە قالدى. ماجۇڭيىڭ ماشىمىڭنى ئىككى مىڭ ئادەم بىلەن ماجەنساڭغا ياردەمگە ئەۋەتتى."خوتەن ئىسلام ھۆكۈمىتى" ماشىمىڭ قىسمىنى توسۇش ئۈچۈن نۇرمۇھەممەتنى 300 دىن كۆپرەك ئادەم بىلەن پەيزىئاۋات ناھىيىسىگە ماشىمىڭنىڭ قىسمىغا تاقابىل تۇرۇشقا ئەۋەتتى. خوتەن قوشۇنى ماشىمىڭ قىسمى بىلەن تۇتۇشۇپلا مەغلۇپ بولدى، ماشىمىڭ قىسمى قاتمۇ ـ قات مۇداپىئەنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، قەشقەرگە كىرىدىغان يولنى ناھايىتى تېزلا ئاچتى. غوجنىياز ماشىمىڭ قىسمىغا پەرۋا قىلماي ئۆزىنىڭ قوغدىغۇچىلىرىنى باشلاپ، ئاۋۋال ماشىمىڭ قىسمىنىڭ يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ يامانيا كەنتىدىكى بازىسىغا قارشى مۇداپىئە تۈزدى، غوجنىياز ماشىمىڭ قىسمى بىلەن يېرىم كۈن قاتتىق جەڭ قىلدى، ئاخىرى دۈشمەنگە تەڭ كېلەلمەي قەشقەر كونىشەھەرگە چېكىندى، ماشىمىڭ قىسمى يېڭىشەھەرگە كىرىپ ماجەنساڭنى قورشاۋدىن قۇتقۇزدى. ماشىمىڭنىڭ

يېڭشەھەرگە كىرشى بىلەن قەشقەر كونشەھەر قالايمىقانلىشىپ كەتتى، سابىت داموللا ۋە ئۇنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلىرى كەينى ـ كەينىدىن شەھەرنى تاشلاپ قېچىپ كەتتى. غوجىنىياز بىلەن مامۇت قوشۇننى باشلاپ يېڭىسارغا چېكىندى. ئۇيغۇر قاتارلىق شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقى ۋەتەنپەرۋەرلىك بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئارقا-ئارقىدىن قوزغىلىپ بۇ ئەكسىيەتچىل بۆلگۈنچى ھاكىمىيەتكە قارشى تۇردى. 1934 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى 88 كۈن مەۋجۇد بولۇپ تۇرغان بۆلگۈنچى ھۆكۈمەت ـــ "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى" يىمىرىلىپ، تارىخنىڭ ئەخلەت دۆۋىسىگە تاشلاندى. تارىخ شەپقەتسىزلىك بىلەن شۇنى ئۇقتۇردىكى، شىنجاڭدا بۆلگۈنچىلىك قىلىش كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ياقمايدۇ، ئۇنىڭ ئاقىۋىتى جەزمەن ئېچىنىشلىق بولىدۇ.

"شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى"گۇمران بولغاندىن كېيىن سابىت داموللا ئېگىسىز قالغان لالما ئىتتەك نەمۇ نە قاتىردى، يېڭىسارغا بارغاندا، "خوتەن ئىسلام ھۆكۈمىتى" قوشۇنىنىڭ كاتتىۋېشى نۇرمەھەممەت قوبۇل قىلمىدى، ئۇ ئامالسىز قېلىپ، يېڭىسار، يەكەن ئەتراپىدا مۆكۈنۈپ يۈردى، غوجىنىياز قوشۇننى باشلاپ قەشقەردىن چېكىنىپ چىققاندىن كېيىن، خوتەننىڭ كۈچى بىلەن بىرلىشىپ، ماشىملىڭ قىسمىغا تاقابىل تۇرماقچى بولغانىدى، لېكىن جايلار ئاۋاز قوشمىدى، پەيزاۋاتتا ماشىملىڭ قىسمى بىلەن يالغۇز جەڭ قىلىپ مەغلۇپ بولدى، غوجىنىياز ئاتۇشقا چېكىنگەندىن كېيىن، ئۇلۇغچات ئارقىلىق جۇڭگو-سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىگە ئېرىشىپ، ئۆزىنى قايتىدىن ئوڭشىماقچى بولدى. چېگرا ئېغىزىدا ئۇ سوۋېت ئەمەلدارلىرى بىلەن كۆرۈشتى، سوۋېت ئىتتىپاقى ئەمەلدارى ئۇنى ئەيىبلەپ: شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتى بىلەن كېلىشىم تۈزگەن ئىدىڭىز، نېمىشقا ۋەدىڭىزدە تۇرماي، ئەكسىچە قانۇنسىز "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى"دە ۋەزىپە ئۆتەيسىز؟ دېدى. غوجىنىياز ئۆزىنى ئاقلاپ: بۇ ھۆكۈمەتنى مەن قۇرمىدىم، سابىت داموللىنىڭ قانۇنسىز ھەرىكەتلىرىگە قاتناشمىدىم دېدى. سوۋېت ئەمەلدارلىرى غوجانىيازنىڭ دېگەنلىرىنى دەلىللەش ئۈچۈن، سابىت داموللا قاتارلىق قورچاق ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنى تۇتۇپ بەرسە ئاندىن ياردەم بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. غوجىنىياز ئۆركەشتامدىن ئايرىلىپ، ئوپال ئارقىلىق يېڭىسارغا يېتىپ بېرىپ، مامۇت بىلەن كۆرۈشتى. كېيىن ئۇلار زور كۈچ بىلەن سابىت داموللىلارنىڭ پېيىگە چۈشتى، ئۇنىڭ يەكەندە ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپتى. 1934-يىلى 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى غوجىنىياز يەكەندە سابىت داموللا ۋە قورچاق ھۆكۈمەتنىڭ بىر قانچە مىنىستىرىنى قولغا ئالدى. مۇھەممەت ئىمىن غوجىنىيازنىڭ قىلىقىدىن قاتتىق نارازى بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ، قوشۇننى باشلاپ خوتەنگە كەتتى. غوجىنىياز قوشۇننى باشلاپ ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ئاۋات ناھىيىسىگە كېلىپ، قورچاق ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنى ماجۇڭيىڭغا قوغلاپ زەربە بېرىۋاتقان ئۆلكە ئارمىيىسىگە تاپشۇرۇپ بەردى. سابىت داموللا ئۈرۈمچىگە يالاپ ئېلىپ كېتىلدى، كېيىن تۈرمىدە ئۆلۈپ، ئۆزىنىڭ نومۇسسىز ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇردى. غوجىنىياز سابىت داموللىنى تۇتقاندىن كېيىن سوۋېتنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشتى. شىڭ شىسەي ئەمدىلا جاڭ پېيىۋەن، ماجۇڭيىڭنى مەغلۇپ قىلغاچقا، ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەملەشكە توغرا كېلەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەسلى غوجىنىياز بىلەن ھەمكارلىق كېلىشىمى تۈزگەنىدى. شۇڭا شىڭ شىسەي ۋاقتىنچە غوجىنىيازدىن پايدىلىنىشنى قارار قىلىپ، غوجىنىيازنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە تەيىنلىدى، ئۇنىڭ قىسمىنى

شىنجاڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر 6-شىسى قىلىپ ئۆزگەرتتى، مامۇتنى شىجاڭلىققا تەيىنلەپ، قەشقەردە تۇرغۇزدى.

بۇنىڭدىن باشقا، ئۆلكە مەركىزى ــ ئۈرۈمچىنى قورشاپ تۇرغان ماجۇڭيىڭ قىسمى شىڭ شىسەيگە ياردەم بېرىشكە كەلگەن سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىدىن مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، جەنۇبىي شىنجاڭغا قاراپ چېكىنىپ قەشقەرگە باردى. 1934-يىل 7-ئايدا رىبىن خەنشۈەن، ماجۇڭيىڭ قاتارلىقلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق كونسۇلى ئەۋەتكەن خادىملارنىڭ ھېمايىسىدە چېگرىدىن ئۆتۈپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا كەتتى، قالغان قىسمىغا ھەدىسىنىڭ يولدىشى ماخۇسەن قوماندانلىق قىلىپ خوتەندە تۇردى. بۇ چاغدا خوتەندە يەنە بىر بۆلگۈنچى ھاكىمىيەت "ئىسلام پادىشاھلىقى" مەۋجۇد ئىدى. ماخۇسەن ئەسكەر باشلاپ بېرىپ، دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان بۇ بۆلگۈنچى ھاكىمىيەتنى يوقاتتى، بۇ ھاكىمىيەتنىڭ باشلىقى، مىللىي بۆلگۈنچى مۇھەممەت ئىمىن چەت ئەلگە قېچىپ كېتىپ، داۋاملىق شىنجاڭنى پارچىلاش بىلەن شۇغۇللاندى.

مامۇت، ماخۇسەن قارا نىيەت، يامان ئادەملەر ئىدى، ئۇلار پانئىسلامىزم، پانتۈركىزمنى ياقلايتتى. شۇنداق بولغاچقا، شىنجاڭدا بۆلگۈچىلەر يەنىلا مەۋجۇد ئىدى.

(5) مامۇت، ما خۇسەن توپىلىڭىنى تىنچىتىپ، شىنجاڭنى پۈتۈنلەي بىرلىككە كەلتۈرۈش

1934-يىلى 8-ئايدا غوجىنىياز ئۈرۈمچىگە كېلىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولدى، قىسمىنى ئۆزىنىڭ يېقىنى مامۇتنىڭ باشچىلىقىدا قەشقەرنى مۇداپىئە قىلىشقا قالدۇردى. مامۇت تۇرپان ئاستانىلىق چوڭ پومىشچىك ئىدى، ئەنگلىيىگە يېقىنلىشىش، شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنىڭ سوۋېتقا يېقىنلىشىش سىياسىتىگە قارشى تۇرۇشنى تەشەببۇس قىلاتتى، ئۇ، سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىزم بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ، كوممۇنىزم"دىنغا قارشى" دەپ قارايتتى. ئۇ شىنجاڭدا بىر مۇستەقىل ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرۇشنى ئۆزىنىڭ سىياسىي غايىسى قىلغانىدى. شۇڭا ئۇ ئۆزى قوللىغان "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى" گۇمران بولغاندىن كېيىن، سابىت داموللىنىڭ ئىزىنى بېسىپ، داۋاملىق قەشقەردە مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى ئېلىپ باردى. ئۇ دىنىي ئەسەبىيلىكنى ھەدەپ قۇترىتىپ، 6-شى شتابىدا مەسچىت سالدۇرۇپ، ھەر قانداق ئەھۋالدا، ھەر قانداق ئادەم بەش ۋاق ناماز ئوقۇشى كېرەكلىكىنى بەلگىلىدى؛ ئۇ يەنە مەجبۇرى "ئۆشرە"، "زاكات" يىغىپ، ئۇنى مەكتەپ ئېچىشقا ئىشلىتىپ، مىللەتچىلىكنى تەرغىب قىلىپ، بۆلگۈنچى كۈچلەرنى يېتىشتۈردى؛ ئۇ دىنىي قوغداش نامى بىلەن جۇڭگونى پارچىلاش سەپسەتىلىرىنى كۈچەپ تەرغىب قىلىپ، قانداقتۇر "ئىسلام ئۇيغۇر دۆلىتى" قۇرىمەن دەپ جار سالدى؛ ئۇ قەشقەرگە كەلگەندىن كېيىن يەنە مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ بۆلگۈنچىلىكنى تەرغىب قىلىدىغان "يېڭى ھايات گېزىتى" گە زور كۈچ بىلەن ياردەم بەردى، مۇشۇ

گېزىت ئارقىلىق پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنى تەرغىب قىلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭدا مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتىنى بىر مەھەل ئەۋج ئالدۇردى. مامۇتنىڭ دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە زىيان يەتكۈزىدىغان تۈرلۈك ئىپقىمغا قارشى ھەرىكەتلىرى شىڭ شىسەيىنىڭ قەشقەردىكى ھۆكۈمرانلىقىغا تەھدىت بولدى، شۇنىڭ بىلەن شىڭشىسەي مامۇتتىن ئىبارەت بۇ بۆلگۈنچى كۈچكە بىر قاتار چەكلەش تەدبىرى قوللاندى ھەمدە بۇ كۈچنى يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلاشقا تەييارلاندى. ھەربىي جەھەتتە، 1934-يىلى 9-ئايدا شىڭ شىسەي سوۋېتلىق شاۋجياڭ ژىبراكىننى 6-شىغا قىسمنى مەشىق قىلدۇرۇشقا ئەۋەتتى، ژىبراكىننىڭ تەكلىپى بىلەن مامۇت ئۈچ ئوفىتسېرنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا تەربىيىلىنىشكە ئەۋەتتى، نەتىجىدە بۇ ئوفىتسېرلار سوۋېت ئىتتىپاقىغا مايىل بولۇپ، مامۇتنىڭ قىسمىدىن ئون نەچچە ئوفىتسېرنى ئۇرۇمچىگە بىلىم ئاشۇرۇشقا ئېلىپ كېلىپ، كۆپ قېتىم قوبۇل قىلدى، ئۆزىگە تارتتى ھەمدە ھۆكۈمەتنىڭ "ئالتە بۈيۈك سىياستى" نى تەشۋىق قىلدى، بۇنىڭ بىلەن بۇ ئوفىتسېرلار مەيدانىنى ئۆزگەرتىپ، ھۆكۈمەتكە سادىق بولىدىغانلىقىنى، شىنجاڭنىڭ تىنچلىقى ۋە گۈللىنىشى ئۈچۈن تۆھپە قوشىدىغانلىقىنى، بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. شۇنداق قىلىپ مامۇتنىڭ پۈتۈن شىنى قۇترىتىپ ھۆكۈمەتكە قارشى تۇرۇشى، بۆلگۈنچىلىك قىلىشى مۇمكىن بولماي قالدى. سىياسىي جەھەتتە، شىڭ شىسەي سوۋېت كومپارتىيىسىنىڭ جۇڭگو تەۋەلىكىدىكى ئەزاسى ۋاڭ باۋچيەننى (جاۋشى) قەشقەرنىڭ ۋالىيلىقىغا تەيىنلىدى، قاۋۇل خادىملارنى قەشقەر ج خ ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەپ، مامۇتنى نازارەت قىلدى، چەكلىدى. 1935-يىلى سوۋېت كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسى مەنسۇرنىڭ تەكلىپى بىلەن ھۆكۈمەت "يېڭى ھايات گېزىتى" نى ئۆتكۈزۈۋالدى، مىللىي بۆلگۈنچىلىكنى ئاشكارا تەرغىب قىلىدىغان تىلنى يوقاتتى. بۇنىڭدىن باشقا شىڭ شىسەي يەنە قەشقەردە سوۋېت ئىتتىپاقىغا مايىل زات غوپۇر داموللىنى يۆلەپ، ئۇنىڭ ئابرۇيىدىن پايدىلىنىپ مامۇتنىڭ تەسىرىنى تۈگەتتى.

مامۇت شىڭشىسەيىنىڭ غەرىزىنى بارا- بارا سېزىپ قېلىپ، خاتىرجەمسىزلىنىشكە باشلىدى. ئەينى چاغدا ئۇ تېخى شىڭ شىسەيگە ئاشكارا قارشى تۇرۇشقا پېتىنالمايتتى، قوراللىق قارشىلىششقا ئاستىرىتتىن پائال تەييارلىق كۆرۈۋاتاتتى. ئۇ قول ئاستىدىكى ھۆكۈمەتكە مايىل ئۇنسۇرلارنى تازىلىدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئىچكى جەھەتتە قەشقەر، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردىكى ئەكسىيەتچى دىنىي، فېئودال كۈچلەر بىلەن بىرلىشىپ، تاشقى جەھەتتە ئەنگلىيە، ياپونىيە جاھانگىرلىكى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، مەقسىتىگە يەتمەكچى بولدى. ئۇ ئابدۇللا بەگ داموللا ئارقىلىق ئەنگلىيە جاھانگىرلىكىنىڭ بىر مۇنچە پۇلنى قوبۇل قىلدى. ئۇ ھەتتا ياپونىيىگە خۇپىيانە ئەلچى ئەۋەتىپ، ياپونىيىنىڭ شىنجاڭغا ئەسكەر ئەۋەتىپ، "مۇستەقىل" بولۇشىغا ياردەم بېرىشىنى تەلەپ قىلماقچى بولدى، بۇنىڭ بىلەن ئۆزىنىڭ ۋەتەن ساتقۇچلۇق ئەپتى ـ بەشىرىسىنى تولۇق ئاشكارىلىدى، لېكىن ئۇنىڭ ياپونىيىنى پانا تارتىش غەرىزى ئەۋەتكەن ئادىمىنىڭ يولدا توسۇلۇپ قېلىشى بىلەن ئەمەلگە ئاشمىدى. مامۇت بىلەن شىڭ شىسەي ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت كۈنسېرى چوڭقۇرلاشتى. 1936-يىلى 5- ئايدا غوپۇر داموللا قەشقەردە مامۇت ئەۋەتكەن ئادەملەر تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى، بۇنىڭ بىلەن زىددىيەت تېخىمۇ كەسكىنلىشىپ كەتتى. غوپۇر داموللا قەشقەردە يۇقىرى ئابرۇيغا ئىگە زات ئىدى. 1935- يىلى ئۇ 2- قېتىملىق شىنجاڭ خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىپ، ھۆكۈمەتنىڭ ئالتە

بۇيۇك سىياستىنى ھىمايە قىلدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئالتۇن ئوردىنىغا ئېرىشكەندى. قەشقەرگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، ئۇ مامۇت بىلەن قارشىلىشىپ، ھۆكۈمەتنىڭ ئالتە بۇيۇك سىياستىنى تەشۋىق قىلدى، ھەر مىللەت خەلقىنى ھۆكۈمەتكە سادىق بولۇشقا چاقىردى، جاھانگىرلارنىڭ پىتنە-ئىغۋا ۋە سۇيىقەستىنى پاش قىلدى. ئۇ مىللەتنىڭ مەنپەئەتىنى مۇھىم بىلىپ، مامۇتنىڭ ياپون جاھانگىرلىكى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈشتىن ئىبارەت نومۇسسىز قىلمىشىغا قارشى تۇردى. غۇپۇرنىڭ ھەققانىي ھەرىكىتى مامۇتقا ياقمىدى. 1936- يىلى 5- ئايدا شىڭ شىسەيي ھۆكۈمىتى غۇپۇر داموللىنىڭ ئۆمەك باشلىقى بولۇپ تەكشۈرۈش ئۆمىكىنى باشلاپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېكسكۇرسىيە، زىيارەتكە بېرىشىنى قارار قىلدى. مامۇت غۇپۇر داموللا ئۆزىنى پۈتۈنلەي شىڭ شىسەيگە ئاتتى دەپ قاراپ، ئۇنىڭ مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشىنى ئۆزىگە ئىنتايىن پايدىسىز ئىش دەپ قاراپ، غۇپۇر داموللا ئۈرۈمچىگە مېڭىشقا تەمشىلىۋاتقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۇنى يوشۇرۇن ئۆلتۈردى. مامۇت شىڭ شىسەينىڭ ئۆزىگە پات ئارىدا قول سىلدىغانلىقىنى بىلگەچكە، شىڭ شىسەيگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىنى پىلانلاشنى تېزلەتتى، 1936-يىلىنىڭ ئاخىرىدا، مامۇت توپىلاڭ كۆتۈرۈشنى يەنە بىر قانچە قېتىم يوشۇرۇن پىلانلىدى، لېكىن بۇنىڭغا ھۆكۈمەتكە مايىل بەزى ئوفىتسېرلار قارشى تۇردى ھەمدە مامۇتنىڭ سۇيىقەستىنى ھۆكۈمەتكە دوكلات قىلدى.

1937-يىلىنىڭ بېشىدا شىڭ شىسەيي ئۆلكىلىك 3- قېتىملىق خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىشنى باھانە قىلىپ، مامۇتنى ئۈرۈمچىگە ئېلىپ كېلىپ يوقاتماقچى بولدى، مامۇت بۇ سەپەرنىڭ ئۆزىگە پايدىسىز ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى، ئۇ بىر تەرەپتىن، يالغاندىن ئۈرۈمچىگە بارماقچىمەن دەپ يۈردى، يەنە بىر تەرەپتىن، توپىلاڭ كۆتۈرۈشكە تەييارلاندى، ئىش ئەپلەشمەي قالسا، چەت ئەلگە قېچىپ كەتمەكچى بولدى.

1937- يىل 4- ئاينىڭ 2- كۈنى سەھەردە مامۇت ئاقتۇغا ئوۋغا بېرىشنى باھانە قىلىپ، 6-شى شتابى تۇرۇشلۇق جايدىن تۇيدۇرماي چىقىپ يېڭىسارغا باردى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، باج ئىدارىسى قاتارلىق جايلاردىكى پۇل، ماللارنى بۇلىغاندىن كېيىن يەكەنگە قاراپ يولغا چىقتى. يەكەندە ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ يېقىن ئادىمى، 4- تۇەننىڭ مۇئاۋىن تۇەنجاڭى بورسوق نىيازنى تۇەنجاڭ سايىم، ھاكىم ئەخمەتجاننى ئۆلتۈرۈشكە بۇيرۇدى، يەكەن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، باج ئىدارىسى، بانكىدىكى پۇل، ئالتۇنلارنى، شۇنىڭدەك خەلقنىڭ مال ـ مۈلكى، ئاتلىرىنى بۇلىدى، ناھىيە بازىرىدىكى خەنزۇلارنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئۆلتۈردى. ئۇ يەكەننى بازار قىلىپ، ئەنگلىيە جاھانگىرلىكىنىڭ ياردىمىنى قوبۇل قىلىپ، قەشقەر كونىشەھەر، يېڭىشەھەرگە قايتا ھۇجۇم قىلىپ، "ئىسلام ئۇيغۇر مۇستەقىل دۆلىتى" قۇرۇش خام خىيالىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى پىلانلىدى. لېكىن بۆلگۈنچىلىك كىشىلەر كۆڭلىگە ياقمىدى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىدى، ئەسكەرلەرمۇ ئۇنىڭغا جېنىنى سېلىپ بېرىشكە ئۇنىمىدى، ئۇنىڭ ۋەتەننى پارچىلاش سۇيىقەستى تېزدىن ۋەيران بولدى، تاغلاردىن ئۆتۈپ، لاداق، كەشمىر ئارقىلىق ھىندىستانغا قاچتى. 1939-يىلى 12- ئايدا ئۇ يەنە ھىندىستاندىن ياپونىيىگە بېرىپ، ياپون جاھانگىرلىكىدىن پاناھلىق تىلىدى، توكيودا "شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىقىنى

ئىلگىرى سۈرۈش ئۇيۇشمىسى" قۇرۇپ، ئۆزى رەئىس بولۇپ، داۋاملىق ۋەتەننى پارچىلاش ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللاندى. 1944-يىلى ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي بېيجىڭدا ئۆلدى.

ماڭۇت قوشۇن تارتىپ توپىلاڭ كۆتۈرگەندە، شىڭ شىسەي ماخۇسەننى قەشقەردىكى ئۆلكە ئارمىيىسىگە ماسلىشىپ ماڭۇت توپىلىڭىنى باستۇرۇشقا بۇيرۇدى. ماخۇسەن بىر قارا نىيەت ئىدى، ئۇ "ئاسىيلارغا ھەرگىز ئەگەشمەيدىغانلىقىنى"، "ئۇنى پۈتۈنلەي يوقىتىدىغانلىقىنى" ئاشكارا بىلدۈرۈپ قويۇپ، ئەمەلىيەتتە ماڭۇتنىڭ قول ئاستىدىكى ئابدۇللا نىياز بىلەن خۇپىيانە تىل بىرىكتۈرۈپ، بىرلىكتە قەشقەرگە ھۇجۇم قىلدى. ماخوسەن قەشقەر كونىشەھەرنى ئىگىلەپ، يېڭىشەھەرنى قورشىۋېلىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە ئاشكارا قارشى تۇردى. ماخوسەن ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئابدۇللا نىياز بىلەن بىرلىكتە ناھايىتى تېزلا پەيزىۋات، بارچۇق، مەكىت، ئۈچتۇرپاننى ئىگىلىدى ھەمدە ئاقسۇغا قىستاپ كېلىپ، شىڭ شىسەي ھۆكۈمرانلىقىغا ناھايىتى چوڭ تەھدىت پەيدا قىلدى، ماخوسەننىڭ سۇيىقەستى ئەمەلگە ئاشسا، ماڭۇت قايتىپ كېلەتتى، "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى" تىرىلەتتى. شۇڭا ماخوسەن توپىلىڭىنى تىنچىتىش كېرەكىدى. شىڭ شىسەي ئىشقا سېلىشقا بولىدىغان ئۆلكە ئارمىيىسىنىڭ بارلىقىنى يۆتكىدى، ھەتتا ھەربىي مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىمۇ جەنۇبىي شىنجاڭغا ئاتلىنىپ ئۇرۇشقا قاتناشتى. كەسكىن جەڭدە ئىككى تەرەپتىن كۆپ ئادەم ئۆلدى ۋە يارىدار بولدى، جەڭ قىل ئۈستىدە قالدى، ئۆلكە ئارمىيىسىنىڭ ئەسكىرى كۈچى يېتىشمىدى، شىڭ شىسەي ئامالسىز سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەسكەر چىقىرىپ ياردەم بېرىشىنى تەلەپ قىلدى. 1937-يىلى 9-ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقى ماشىنىلاشقان قىسىمنىڭ بىر تۈەننى ئەۋەتتى، ئۇلار 40 ئايروپىلان، 20 تانكىنىڭ ماسلىششى ئارقىسىدا تورغات تاغ ئېغىزىدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا كىرىپ، ماخوسەننىڭ 36-شىسىغا قاقشاتقۇچ زەربە بەردى. 10-ئايدا ماخوسەن بىر مۇنچە ئالتۇننى ئېلىپ، ئاز ساندىكى يېقىنلىرىنى باشلاپ ھىندىستانغا قېچىپ كەتتى، ماخوسەن توپىلىڭى تىنچىتىلدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شىنجاڭدىكى دائىرە كۈچلىرى ئاساسىي جەھەتتىن يوقىتىلدى، شىنجاڭ پۈتۈنلەي بىرلىككە كەلتۈرۈلدى.

3. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدە ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى

شېڭ شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەسلەپكى مەزگىلىدە، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىنلىشىپ، كومپارتىيە بىلەن بىرلىشىپ، تەرەققىيپەرۋەر ئاساسىدىكى "جاھانگىرلارغا قارشى تۇرۇش، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن يېقىنلىشىش، مىللەتلەر باراۋەر بولۇش، پاك بولۇش، تىنچ ئۆتۈش، گۈللەندۈرۈش"تىن ئىبارەت مۇقىم بولدى، ئىقتىساد تەرەققىي قىلدى، مىللەتلەر بىر قەدەر ئىناق ئۆتتى، شىنجاڭ ئىككىنچى يەنئەن دەپ ئاتىلىپ، غايىلىك زاتلار ئىنتىلىدىغان جايغا ئايلاندى، لېكىن ئۇزۇن

ئۆتمەيلا، شىڭ شىسەي مىللىتارىستلىق ئەپتىنى ئاشكارىلىدى. ئۇ "ئالتە بۈيۈك سىياسەت" نىڭ ئورنىغا ئەكسىيەتچىل مۇستەبىتلىك، تېررورلۇق سىياسىتىنى دەسسىتىپ، كۆپ قېتىم ئاتالمىش "سۇيىقەست پىلانلاش، توپىلاڭ كۆتۈرۈش دېلوسى"نى پەيدا قىلىپ، ھەر مىللەت تەرەققىيپەرۋەر زاتلار ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ شىنجاڭدىكى خادىملىرىغا زەربە بەردى ۋە زىيانكەشلىك قىلدى. مىللىي مەسىلە جەھەتتە، شېڭ شىسەي دەسلەپكى مەزگىلدە يولغا قويۇلغان "مىللەتلەر باراۋەر"دېگەن سىياسەتنى بىكار قىلىپ دەھشەتلىك مىللىي زۇلۇم سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە بۇزغۇنچىلىق قىلدى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇستەقىللىق كۈرىشىنى باستۇرۇپ، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىغا رەھىمسىزلىك بىلەن زىيانكەشلىك قىلدى. ئاز سانلىق مىللەتلەر بولۇپمۇ تەرەققىيپەرۋەر زىيالىيلار سىياسىي زىيانكەشلىككە چىداپ تۇرالماي، پائال ھەرىكەتكە كېلىپ، يەر ئاستى تەشكىلاتلارنى مەخپىي قۇرۇپ، ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىپ، شېڭ شىسەينىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىماقچى بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ۋەتەننى پارچىلاش، ۋەتەننىڭ بىرلىككە بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ئۇرۇنغان مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەر خەلقنىڭ شېڭ شىسەيگە قارشى تۇرۇش ھېسسىياتىدىن پايدىلىنىپ، ھەدەپ خەلقنى ئازدۇرۇپ ۋە قۇترىتىپ، شىنجاڭنى ۋەتىنىمىز قوينىدىن ئايرىپ چىقىشقا ئۇرۇندى. 1944-يىلى 8-ئايدا شېڭ شىسەي گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ دېھقانچىلىق-ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى بولۇپ تەيىنلەندى. ۋۇجۇڭشىن ئۇنىڭ ئورنىغا ئولتۇردى، ئۇنىڭغا ئۇلاپلا، شىنجاڭنىڭ غەربىي شىمال قىسمىدىكى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۈچ ۋىلايىتىدە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئازادلىق ھەرىكىتى پارتلىدى، بۇ تارىختا "ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي" دەپ ئاتالدى.

(1) مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەرنىڭ قالايمىقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ، بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىشى

شىنجاڭدىكى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدە ئېلىپ بېرىلمىغاچقا، دەسلەپكى مەزگىلدە ئۇنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقى فېئودال كۈچلەر، يۇقىرى قاتلامدىكى دىنىي زاتلار ۋە مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەرنىڭ قولىدا ئىدى، شۇڭا گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇش، مىللىي ئازادلىققا ئىنتىلىش داۋامىدا ئېغىر مىللىي بۆلگۈنچىلىك خاتالىقى يۈز بەردى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلدىكى ئەڭ يۇقىرى رەھبىرى ئەلىخان تۆرە ئۆچىغا چىققان پانئىسلامىزمچى، پانتۈركىزمچى ئىدى. ئۇ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۆزبېكىستاندىن بولۇپ، دىندار ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن، ئەكسىيەتچىل پانئىسلامىزم، پانتۈركىزم ئىدىيىسىنى تەرغىب قىلغانلىقتىن، 1924-يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان، ئۇ كېيىن شىنجاڭغا كېلىپ، تېۋىپلىق قىلىش، دىنىي تەشۋىق قىلىش نامى بىلەن مۇسۇلمان ئاممىسى ئارىسىدا مىللىي بۆلگۈنچىلىكنى تەشۋىق قىلغان. ئەلىخان تۆرە قاتارلىق مىللىي بۆلگۈنچى

ئۇنسۇرلارنىڭ ھەدەپ قۇترىتىشى ئارقىسىدا، قىسمەن ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى ئارىسىدا مىللىي بۆلگۈنچىلىك ۋە مىللىي ئۆچمەنلىك كەيپىياتى ئېغىر دەرىجىدە يامراپ كەتتى.

1944-يىل 11-ئاينىڭ 7-كۈنى غۇلجىدا قوزغىلاڭ پارتلىدى، 12-كۈنى قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ئامما شەھەر رايونىنى ئىگىلىدى، شۇ كۈنى "شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى" ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى، ئەلىخان تۆرە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولدى."ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت"نىڭ ئەزالىرى ۋە ھەر قايسى تارماقلارنىڭ رەھبەرلىرى ئىچىدە چوڭ چارۋىدارلار، چوڭ پومېشچىكلار، يۇقىرى قاتلامدىكى دىنىي زاتلار قاتارلىق فېئودال كۈچلەر مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىلىدى، تەرەققىيپەرۋەر زاتلار ناھايىتى ئاز ئىدى. 1945-يىلى 12-ئايدا، ئۈچ ۋىلايەت غۇلجىدا ھەر مىللەت خەلقى ۋەكىللەر يىغىنى ئېچىپ، "شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى" ھۆكۈمىتىنى رەسمىي قۇردى. ئەلىخان تۆرە چوڭ ھوقۇقنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىپ، جاھانغا پاتماي قالدى. ئۇ يىغىلىشلاردا ئاممىغا كۆپ قېتىم نۇتۇق سۆزلەپ "بىزنىڭ دىنىمىز ئىسلام دىنى، بىزنىڭ ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستان"دېدى. ئۇ يەنە جېنىنىڭ بارىچە خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش، مۇستەقىللىق يولىدا "غازات" قىلىشنى تەرغىب قىلىپ، "ئۆلمىسەڭ غازى، ئۆلسەڭ شېھىت بولىمىز"، "شەرقىي تۈركىستان بىزنىڭ ۋەتىنىمىز، بىزنىڭ پاك زېمىنىمىزدا خىتايلارغا (خەنزۇلارنى كۆرسىتىدۇ) ئورۇن يوق، ئۇلارنىڭ زېمىنى ئۈچ مىڭ 500 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى سەددىچىن سېپىلىنىڭ نېرىسىدا"، مەن "يەتتە مىليون نوپۇسقا ئىگە دۆلەتنىڭ رەھبىرى"، "خىتايلار شىنجاڭدىن يوقالسۇن، يول خىراجىتىنى مەن بېرىمەن"دەپ جار سالدى. بۇ ئەكسىيەتچىل داۋراڭلارنىڭ تەسىرى ناھايىتى يامان بولدى، ئۇنىڭ قۇترىتىشى ئارقىسىدا، بەزى جايلاردا ئەسىرگە چۈشكەنلەرنى، خەنزۇ ئاممىنى ئۆلتۈرۈش، خەنزۇ ئاياللىرىنى ھاقارەتلەش، خەنزۇ ئاممىنىڭ مال ـ مۈلكىنى بۇلاش ۋەقەلىرى يۈز بەردى. بىگۇناھ خەنزۇ ئاممىسىنىڭ ھاياتى، مال ـ مۈلكى ئېغىر دەرىجىدە زىيانغا ئۇچرىدى.

(2) تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنىڭ قىيىن ئەھۋالدا قارشى كۈرەش قىلىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغدىشى

ئۈچ ۋىلايەتتىكى تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنىڭ كۆپ قىسمى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە ئىتتىپاقنىڭ تەربىيىسىنى ئالغان بولۇپ، نەزەر دائىرىسى كەڭ، مەلۇم ماركسىزملىق ساپاغا ئىگە كىشىلەر ئىدى، ئۇلار مىللەتلەر مەسىلىسىگە ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدىگەن ھالدا مۇئامىلە قىلاتتى. لېكىن ئەينى ۋاقىتتا، ئۇلارنىڭ كۈچى ناھايىتى ئاجىز ئىدى. ئەخمەتجان قاسىمى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىن خۇلاسە چىقارغاندا: "بىزنىڭ مىللىي ھەرىكىتىمىزدىكى ئاساسلىق ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچ دېھقانلار، لېكىن ئۇلار تامامەن فېئودال كۈچلەر ۋە دىنىي كۈچلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا تۇرۇۋاتىدۇ" دېگەنىدى. تەرەققىيپەرۋەر زىيالىيلار ھەرىكەتتە يېتەكچىلىك ھوقۇقىغا

ئېرىشەلمىدى، ھەربىكەتنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشىنى كونترول قىلالمىدى. لېكىن ئۇلار ئەڭ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ خەنزۇ خەلقىنىڭ ھاياتى ۋە مال ـ مۈلكىنى قوغدىدى.

ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوف قاتارلىق تەرەققىيپەرۋەر زىيالىيلارنىڭ ئارىلىشىشى ئارقىسىدا، ھەربىي قوماندانلىق شتابى بۆلاگچىلىق ۋە پاشىۋازلىق قىلغۇچىلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىشنى جاكارلىدى. 1945- يىل 1-ئاينىڭ 1-كۈنى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت پەۋقۇلئاددە ھەربىي سوتى كۆرەنى ھۇجۇم بىلەن ئالغاندىن كېيىن، نۇرغۇن بىگۇناھ خەنزۇ ئاممىسىنى ئۆلتۈرگەن لاپۇساگىغا ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلدى. شۇ ۋاقىتتا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرلىقىنى ئۆتەۋاتقان ئابدۇكېرىم ئابباسوف ئىچكى ئىشلار نازارىتىدىكى خادىملارنى بۇنداق ۋەقەلەرنىڭ يۈز بېرىشىنى تېزدىن توسۇشقا بۇيرۇدى ھەمدە ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نامىدا غۇلجا، قورغاس، چىڭسخوزا، لوسىگۇڭ قاتارلىق جايلاردىكى خەنزۇ ئاممىلىرىغا قوغدىنىش گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بەردى، ئۇ يەنە جامائەت پىكرىنىڭ بېسىمىغا قارىماي، ئۆزى بىۋاستە بەزى خەنزۇ ئاممىسىنى ئۆز ئۆيىگە ئېلىپ كېلىپ قوغدىدى ھەمدە بەزى خەنزۇ ئاممىسىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ قويدۇرۇۋەتكەن، ئابدۇكېرىم ئابباسوف ناھايىتى ئاز ساندىكى خەنزۇ ئاممىسىنى قوغداپ قالالىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ توغرا يۆنىلىشىگە ۋەكىللىك قىلدى، ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ ھەققانىي ھەرىكىتى مىللىي بۆلگۈنچى ئۇنسۇرلىرىنىڭ زىتىغا تەككەنلىكتىن، ئۇ ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرلىقىدىن قالدۇرۇلۇپ، مىللىي ئارمىيە سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەيىنلەندى. 1945-يىل 5-ئايدا، "ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت" خەنزۇ ئاممىسىنى قوغداش ئۈچۈن، ئۇلارنى ھەرقايسى ناھىيىدىكى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىگە يىغدى، شەرقىتىكى بەش ناھىيىدىكى 1000 دىن ئارتۇق خەنزۇ ئاممىسىنى چاپچال ناھىيىسىگە، غەربىتىكى تۆت ناھىيىدىكى 2000 دىن ئارتۇق خەنزۇ ئاممىسىنى كۆرەگە يىغدى. 9-ئايدا "ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت" سۈيدۇڭ ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە تەستىق يوليورۇقى بېرىپ، كۆرەگە كۆچۈپ كەتمىگەن، ھېلىھەم لوسىگۇڭدا ئۆلتۈرۈشلۈق 57 خەنزۇ ئائىلىسىنىڭ چارۋىسى، مال ـ مۈلكى ۋە ئاشلىقىنى مۇسادىرە قىلماسلىقنى قارار قىلدى.

ئالتايدا بىر مەھەل خەنزۇ خەلقىنى ئۆزىنىڭ شەخسىي ئىشىغا سېلىش، خەنزۇ پۇقرالىرىنىڭ مەنپەئەتىگە زىيان يەتكۈزۈش ئىشلىرى يۈز بەردى. بۇنىڭغا قارىتا 1945-يىل 11-ئاينىڭ 17-كۈنى ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسى دەللىقان سۇگۇربايېف ئىمزا قويغان 23-نومۇرلۇق "خەنزۇ ئاممىسىنىڭ مەنپەئەتىنى قوغداش توغرىسىدىكى قارار"نى ئېلان قىلدى:

(1) ئورگان، قىسىم ياكى شەخسلەرنىڭ خەنزۇ ئاممىسىنى ئۆزىنىڭ ئەمگىكىگە سېلىشى مەنئى قىلىنىدۇ.

(2) خەنزۇ پۇقرالارنى خالىغانچە مەجبۇرىي ئەمگەككە سېلىش ئەھۋالى بايقالسا، كىشىلىك ھوقۇقىغا دەخلى ـ تەرز يەتكۈزدى دەپ قارىلىپ، جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلىدۇ.

(3) ناھىيلىك ھۆكۈمەتلەر ئۆز ناھىيىسىدىكى خەنزۇلارنىڭ سانىنى ستاتىستىكا قىلىشى، ئۇلارنىڭ ئەرزىنى قوبۇل قىلىشى كېرەك.

(4) ئالاھىدە ئەھۋال ئاستىدا ھۆكۈمەت مۇۋاپىق ۋاقىتتا خەنزۇ پۇقرالارنى ئەمگەككە سېلىشقا ھوقۇقلۇق. لېكىن، ھۆكۈمەتنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ئەمگەك ھەققىي بېرىشى كېرەك.

(5) ھەرقانداق ئەھۋال ئاستىدا ئورگانلارنىڭ خەنزۇلارنىڭ مال ـ مۈلكىنى ئۆز مەيلىچە مۇسادىرە قىلىشى قاتتىق مەنئى قىلىنىدۇ، ئەگەر خەنزۇلار ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك مال-مۈلۈكنى يەنىلا ئىگىلەپ تۇرغان بولسا، سوت قارار قىلغاندىن كېيىن مۇسادىرە قىلىشقا بولىدۇ.

(6) مەزكۇر قارارنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى نازارەت قىلىشقا ۋىلايەتلىك ئىچكى ئىشلار باشقارمىسى بىلەن سوت مەھكىمىسى مەسئۇل بولىدۇ. بىر قىسىم تەرەققىيپەرۋەر زىيالىيلار خەنزۇ ئاممىسىنى تىرىشىپ قوغدىغاندىن سىرت، بەزى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسمۇ ئۆزلۈكىدىن ھەرىكەتكە كېلىپ خەنزۇ پۇقرالىرىنى قوغدىدى. ئۇلار ئۆز ھەرىكىتى ئارقىلىق مىللىي بۆلگۈنچىلىكنى تۈپتىن يوقىتالمىسىمۇ، ئەمما مىللىي بۆلگۈنچىلىكنىڭ زىيىنىنى مەلۇم دەرىجىدە يەڭگىللەتتى، لېكىن ئۇلار قانداقلا بولمىسۇن مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىدە قىممەتلىك بىر قەدەمنى باستى.

1945-يىل 9-ئاينىڭ باشلىرىدا، ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسى ئۈرۈمچىگە 150كىلومېترلا كېلىدىغان ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا قاراپ يۈرۈش قىلدى، گومىنداڭ تېزدىن زور قوشۇننى شەرقىي قىرغاقنى قوغداشقا ئەۋەتتى، ئىككى تەرەپ دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىدا تىركىشىپ تۇرۇپ قالدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياراشتۇرۇشى ئارقىسىدا، ئۈچ ۋىلايەت بىلەن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈپ، تىنچلىق بېتىم ئىمزالىدى. بېتىمدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە تۈرلۈك دېموكراتىيە ھوقۇقى ۋە ئەركىنلىك بەردى، ئۈچ ۋىلايەت "شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى"نى بىكار قىلىپ، شىنجاڭ جۇڭگونىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلدى. 1946-يىل 7-ئاينىڭ1-كۈنى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت رەسمىي قۇرۇلدى. ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلۇش ئالدىدا، تىنچلىق سۆھبىتى ئۆتكۈزۈشكە قارشى تۇرىدىغان، بۆلگۈنچىلىك، مۇستەقىللىقتا چىڭ تۇرىدىغان ئەلىخان تۆرە قاتارلىق كىشىلەر سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتۇرۇلدى. ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق تەرەققىيپەرۋەرلەر ئۈچ ۋىلايەتنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى قولغا ئالدى.

ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىنمۇ، ئەلىخان تۆرە قاتارلىقلارنىڭ بۆلگۈنچىلىك ئىدىيىسىنىڭ تەسىرى ۋە خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش، خەنزۇلارنى چەتكە قېقىش ئەھۋاللىرى يەنىلا ئېغىر دەرىجىدە ساقلاندى، بولۇپمۇ 1947-يىل 8-ئايدا بىرلەشمە ھۆكۈمەت پارچىلانغاندىن كېيىن، بۇنداق ئىدىيە قايتىدىن يامراشقا باشلىدى. ئۈچ ۋىلايەتتىكى تەرەققىيپەرۋەر زاتلار ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداپ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ توغرا يۆنىلىشىنى بويلاپ تەرەققىي

قىلىشىغا تۈرتكە بولۇش ئۈچۈن، دەسلەپكى مەزگىللەردىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىك، تار مىللەتچىلىك جەھەتتىكى خاتالىقلارنى تۈزىتىشكە باشلىدى ھەمدە بۇنىڭغا قارشى قەتئىي كۈرەش ئېلىپ باردى.

1946-يىل 8-ئاينىڭ 22-كۈنى، ئەخمەتجان قاسىمى ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئەزالىرى سۆھبەت يىغىنىدا:"شەرقىي تۈركىستان بىر جۇغراپىيىلىك ئاتالغۇ، ئۇنى سىياسىي پائالىيەت نەزەرىيىسى قىلىۋېلىشقا بولمايدۇ. ئەگەر ئۇنى كىمكى سىياسىي پائالىيەت نەزەرىيىسى قىلىۋېلىشقا بولمايدۇ. ئەگەر ئۇنى كىمكى سىياسىي پائالىيەت نەزەرىيىسى قىلىۋالسا، ئۇ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ دۈشمىنى يەنى پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ دۈشمىنى"، "شىنجاڭ جۇڭگونىڭ بىر تەركىبىي قىسمى، ئۈچ ۋىلايەت شىنجاڭنىڭ تەركىبىي قىسمى،... جۇڭگو بىزنىڭ ۋەتىنىمىز، بىزنىڭ ئانا يۇرتىمىز، بىزنىڭ تەلەپ قىلىدىغىنىمىز ئازادلىق، ئەركىنلىك ۋە باراۋەرلىك" دەپ كۆرسەتتى. بۇ سۆز ئەخمەتجان قاسىمى باشچىلىقىدىكى ئۈچ ۋىلايەتتىكى تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنىڭ ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش مەيدانىنى شۇنداقلا ئۇلار رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ كۈرەش يۆنىلىشىنى نامايان قىلدى. 1947-يىل 2-ئاينىڭ 17-كۈنى ئەخمەتجان قاسىمى ئۆلكىلىك ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۇيۇشمىسى ئۆتكۈزگەن ئاممۋى يىغىندا بەزى كىشىلەرنىڭ داۋاملىق ھالدا شەرقىي تۈركىستان بايرىقىنى كۆتۈرۈپ، "مۇستەقىللىق"تەلەپ قىلىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىگە بۆلگۈنچىلىك قىلىش مەسىلىسىگە قارىتا كەسكىن قىلىپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: "بىز مىللىي قۇرۇلتايدا() شىنجاڭدا مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىشى كېرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدۇق، لېكىن بۇ مۇستەقىل بولۇش دېگەن مەنىنى بىلدۈرمەيدۇ. بىزنىڭ موھتاج بولۇۋاتقىنىمىز مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىشى، بۇ ھەرگىز بىر مىللەت بىلەن چەكلەنمەيدۇ... ئۇ يەنىلا پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ بىردەك باراۋەر بولۇشى ئاساسىدىكى مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىشى بولۇپ، بۇنىڭدا دېموكراتىك سىياسىنى يولغا قويۇش مەقسىتىگە يېتىش كۆزدە تۇتۇلغان. ئومۇمەن مىللەتنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىشى پەقەت بىر مىللەتنىڭ مۇستەقىل، ئەركىن بولۇشى، دەپ قارىلىدىكەن، بۇنداق قارىغان ئادەملەرنىڭ ئىدىيىسى بەك خاتا بولغان بولىدۇ". ئۇ يەنە، ئېنىق ۋە كەسكىن قىلىپ مۇنداق دېدى: "تىنچلىق بېتىم" ئىمزالانغاندىن كېيىن ‹شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى› ھۆكۈمىتى ئۆز ئىززىتىنى ساقلاپ تارقىلىپ كەتكەنلىكىنى ئېلان قىلدى... باشقا ۋىلايەتلەرگە ئوخشاش، بۇنىڭغا يەنىلا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى... ئەگەر بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە بەزىلەر يەنىلا ‹شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىقى›نى تەرغىب قىلىدىكەن، ئۇنداقتا ئۇ "تىنچلىق بېتىم"غا قارشى تۇرغان بولىدۇ. "خەلقىمىز بۈگۈنكى كۈندە قانداقتۇر ‹شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى› قۇرماقچى ئەمەس، شۇنداقلا ‹تىنچلىق بىتىم› نىڭ يولغا قويۇلۇشىغا كاشىلا تۇغدۇرۇشقىمۇ ھەرگىز يول قويمايدۇ." ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئوبيېكتى مەسىلىسى توغرىسىدا ئەخمەتجان قاسىمى مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: "شۇنى بىلىش كېرەككى، مىللىتىمىزنىڭ دۈشمىنى خەنزۇلار ئەمەس، بەلكى ئىلگىرىكى مۇستەبىت تۈزۈم شارائىتىدىكى خەنزۇ چىرىك ئەمەلدارلار. بىز بۇ ئىككىسىنىڭ چېگرىسىنى ئېنىق ئايرىمىساق، ھەتتا خاتا ھالدا خەنزۇلارنى دۈشمىنىمىز دەپ قارىساق بولمايدۇ." ئۇ يەنە مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: "بىزنىڭ بۇ قېتىمقى مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىز قايسى بىر مىللەتكە قارىتىلغان ھەرىكەت ئەمەس، بۇ قېتىمقى مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتى ئۆلكىمىزدە ھەقىقىي مىللىي باراۋەرلىكنى

ئشقا ئاشۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىدىغان ھەرىكەت، مۇستەبىت ھاكىمىيەت بىلەن چېتىشلىقى بولمىغان خەنزۇلار كۆتمىگەن يەردىن ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە زەربىگە ئۇچرىدى. گەرچە بۇ بەزىبىر ئاز ساندىكى كىشىلەرنىڭ قىلمىشى بولسىمۇ، لېكىن بىز بۇنداق ئىشنىڭ بولغانلىقىنى ئىنكار قىلمايمىز... بىزنىڭ دۈشمىنىمىز خەنزۇلار ئەمەس، بەلكى مۇستەبىت ھاكىمىيەتنىڭ ھىمايىچىلىرى ۋە خەلق ھوقۇقىغا تاجاۋۇز قىلغان جاھىللار ۋە ئۇنىڭ ھامىيلىرى" بۇنىڭدا خەنزۇلارنى چەتكە قېقىش، خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇشتەك بارلىق خاتا ئىدىيىلەر ناھايىتى روشەن تەنقىدلەندى. ئاخىرىدا، ئەخمەتجان قاسىمى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە شۇنى ئۇقتۇردىكى: "خەلقىمىز شۇنى چۈشىنىشى لازىمكى، بۈگۈنكى كۈندە بىز خەنزۇلارغا ۋە دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە قارشى تۇرۇۋاتقىنىمىز يوق، ئەگەر بەزىلەر خەنزۇلارغا ۋە دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە قارشى تۇرىدىكەن، ئۇ ھالدا ئۇ "تىنچلىق بىتىم"غا ۋە "سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش پروگراممىسى"غا قارشى تۇرغان بولىدۇ، ئۇ بىزنىڭ دوستىمىز ئەمەس. شۇڭا، "تىنچلىق بىتىم" دىن باشقا ھەر قانداق ھەرىكەتنى قەتئىي قوللىمايمىز".

ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرى "مۇستەقىللىق"نى ئېنىق ئىنكار قىلىش بىلەن بىرگە، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا مىللەتلەر باراۋەرلىكى ۋە دېموكراتىيە، ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈشتەك ئىنقىلابى يۆنىلىشنى مۇئەييەنلەشتۈردى، بۇ مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش كۈرىشىنىڭ ئىدىيىۋى نەزەرىيە ئاساسىي بولدى.

شۇنىڭدىن كېيىن، ئۈچ ۋىلايەت بىر يۈرۈش تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىكنىڭ تەسىرىنى تۈگىتىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغدىدى. 1947-يىل 11-ئاينىڭ 19-كۈنى، ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسى 80-نومۇرلۇق بۇيرۇق چىقىرىپ، ئالتاي ۋالىي مەھكىمىسىدىكى ھەر قايسى تارماقلار، ناھىيىلەرنىڭ ۋىۋىسكا، تامغا، ھۆججەتلىرى، نامىلىرىدا شەرقىي تۈركىستان دېگەن سۆزنى بىردەك چىقىرىپ تاشلاشنى تەلەپ قىلدى. 1948-يىل 8-ئاينىڭ 1-كۈنى قۇرۇلغان شىنجاڭ تىنچلىقنى قوغداش خەلقچىل ئىتتىپاقى شەرقىي تۈركىستان دېگەن سۆزنى ئىشلەتمەي، شىنجاڭ دېگەن نامنى ئىشلەتتى. ئەخمەتجان قاسىمى بۇنى چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دېدى: "سۆز ئەركىنلىكى بولۇش روھى بويىچە ئۆلكىمىزنىڭ جۇغراپىيىلىك نامىنى خالىغانچە ئاتاشقا بولسىمۇ، لېكىن سىياسىي جەھەتتە، تەرتىپ جەھەتتە ئۇنى شىنجاڭ دەپ ئاتاش كېرەك، بۇ ھەقتە شىنجاڭ تىنچلىقنى قوغداش خەلقچىل ئىتتىپاقى قۇرۇش يىغىنىدا مەخسۇس بەلگىلىمە چىقىرىلدى."() بۇ ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئارزۇسىنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ.

ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرى مىللىي بۆلگۈنچىلىكنىڭ تەسىرىنى تۈگىتىپ، ئۈچ ۋىلايەتتىكى كادىر، ئاممىنى ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ئاڭلىق ھالدا قوغداشقا يېتەكلەش ئۈچۈن، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي بىلەن پۈتكۈل جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ مۇناسىۋىتىنى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىستىقبالى بىلەن پۈتكۈل جۇڭگو خەلقىنىڭ ئىستىقبالىنىڭ مۇناسىۋىتىنى نەزەرىيە ۋە ئەمەلىيەت جەھەتتىن چۈشەندۈرۈش كېرەكلىكىنى چۈشىنىپ يەتتى. شۇڭا، ئۈچ ۋىلايەت بۇ جەھەتتىكى تەشۋىقاتنى كۈچەيتىپ، نەزەرىيە جەھەتتە نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى

1947-يىلى 6-ئايدىن باشلاپ ئىستراتېگىيىلىك ھۇجۇمغا ئۆتكەندىن كېيىن، ئۈچ ۋىلايەتتىكى گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئىچكىرى ئۆلكىدىكى جۇڭگو خەلقى ئازادلىق ئۇرۇشتا ئۇدا غەلىبە قىلىۋاتقانلىقى خەۋەر قىلىندى، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق رەھبەرلەر ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ يۈزلىنىشى ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ فاڭجېن، سىياسەتلىرىگە تېخىمۇ يېقىندىن دىققەت قىلدى. 1949-يىلى 5-ئايدا، ئابدۇكېرىم ئابباسوف شىنجاڭ تىنچلىقنى قوغداش خەلقچىل ئىتتىپاقى ئاكتىپلىرى يىغىنىدا بەرگەن "نۆۋەتتىكى سىياسىي ۋەزىيەت ۋە ۋەزىپىلىرىمىز" دېگەن دوكلاتىدا، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى بىلەن جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ مۇناسىۋىتىنى مەخسۇس بايان قىلىپ، مۇنداق كۆرسەتتى: "بىزنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىز باشقا ئالاھىدىلىكلىرى ۋە ۋەزىپىسى جەھەتتە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئۇرۇشىغا ئوخشاش بولۇپلا قالماستىن، بەلكى مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنىڭ غەلىبە قىلىشى ياكى جۇڭگودىكى مىللىي مەسىلىنىڭ ئۈزۈل ـ كېسىل ۋە توغرا ھەل قىلىنىشى جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندىمۇ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئۇرۇشى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق"، "شىنجاڭدىكى يەرلىك مىللەتلەر جۇڭگو خەلق ئىنقىلابىنىڭ ياردىمى ئاستىدىلا تېز سۈرئەت بىلەن ئۆز مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ. شۈبھىسىزكى، جۇڭگو خەلق ئىنقىلابى غەلىبىگە ئېرىشكەن ئەھۋال ئاستىدىلا، شىنجاڭ خەلقى ئاندىن ئازادلىققا ئېرىشەلەيدۇ"، شىنجاڭدىكى مىللەتلەر مەسىلىسى ئاندىن ئۈزۈل ـ كېسىل ۋە توغرا ھەل قىلىدۇ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئىستىقبالى ئاندىن پارلاق بولىدۇ" ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ بۇ بايانلىرى كەڭ كادىر، ئاممىغا چوڭقۇر تەربىيە بولدى، كەڭ كادىر، ئاممىنىڭ ئۈچ ۋىلايەتتىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن ئىچكىرىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنپەئەتى مۇناسىۋەتلىك دەيدىغان قارىشى كۈچەيتىلدى، جۇڭگو ئىنقىلابى ئومۇمىيلىق، شىنجاڭنىڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى قىسمەنلىك دەيدىغان تونۇشى ئۆستۈرۈلدى.

(3) ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە مىللىي مەسىلە جەھەتتە كۆرۈلگەن خاتالىقلار ئۈستىدە ئويلىنىپ ۋە ئۇنى تۈزىتىپ، توغرا مىللەت قارىشى ئارقىلىق ھەر مىللەت ئاممىسىغا تەربىيە بېرىلدى

1946-يىل 7-ئاينىڭ 31-كۈنى، ئەخمەتجان قاسىمى تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى باسباي چولاقباي قاتارلىق كىشىلەرگە يازغان خېتىدە مۇنداق كۆرسەتتى:"خەلق دېگەن ئاتالغۇنىڭ مەنىسىگە شۇ جاي دائىرىسىدە ياشاپ تۇرغان خەلقنىڭ ھەممىسى كىرىشى كېرەك، شۇڭا خەنزۇ خەلقىمۇ شۇ جۈملىگە كىرىدۇ... خەلقىمىزدىكى بىر تەرەپلىمە قاراشنى تۈزەش لازىم. خەلقىمىزنىڭ بۇرۇندىن ئېزىلىپ كېلىشىگە خەنزۇ خەلقى ئەيىبلىك ئەمەس، بۇنىڭدا خەنزۇ ئىستىبداتلىرى ئەيىبلىك... شۇنىڭ ئۈچۈن سىزلەرنىڭ ئاممىغا بولغان تەربىيە خىزمىتىگە ئارتۇقچە دىققەت قىلىشىڭىزلارنى ئۆتۈنىمەن". بۇ ئەخمەتجان قاسىمنىڭ مىللىي مەسىلىدىكى خاتالىقلارنى تۈزىتىشكە ۋە ئاممىغا تەربىيە بېرىش خىزمىتىگە ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئۈچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى ئۈچ ۋىلايەتكە

قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، مىللىي مەسىلە جەھەتتە ئىدىيىنى تەرتىپكە سالدى. ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق كىشىلەر خەنزۇ پۇقرالىرىنى ھاقارەتلەش، ئۇلارغا زىيان يەتكۈزۈش ۋەقەلىرى يەنىلا ساقلىنىۋاتىدۇ، بۇنداق ئەھۋال مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىزگە پايدىسىز، دەپ جىددىي كۆرسەتتى، ھەم سەمىمىي ھالدا مۇنداق دېدى "بىز سادىر قىلغان خاتالىقلىرىمىزنى يوشۇرمايمىز، بەلكى بۇ خاتالىقلىرىمىزنى پاش قىلىپ، بۇ خاتالىقلارنىڭ كۆرۈلۈشىدىكى مەنبەنى تېپىپ چىقىپ خاتالىقلارنى تۈگىتىشىمىز كېرەك". خاتالىقلارنىڭ مەنبەسى توغرىسىدا تەرەققىيپەرۋەرلەر مۇنداق دەپ قارىدى، ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مىللەتلەرنىڭ باراۋەر، ئەركىن تەرەققىي قىلىشىنى تېزلەتتى ھەمدە خەنزۇ پۇقرالىرىنىڭ مەنپەئەتىگە ئېغىر دەرىجىدە دەخلى-تەرۇز يەتكۈزگەن ئۇنسۇرلارنى جازالاپ، مىللەتلەر خىزمىتى جەھەتتە مەلۇم نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. 1947-يىل 9-ئاينىڭ 21-كۈنىدىن 27-كۈنىگىچە ۋە 10-ئاينىڭ ئاخىرلىرى، ئۈچ ۋىلايەت ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ موڭغۇل خەلق قۇرۇلتىيى ۋە شىبە-سولۇن داغۇر مىللەتلىرى قۇرۇلتىيى چاقىرىپ، مىللەتلەرنىڭ باراۋەرلىك ھوقۇقىنى تەكىتلەپ، ھەر مىللەت خەلقىنى پائال ھەرىكەتكە كېلىپ، "تىنچلىق بېتىم"نى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىپ كۆرەش قىلىشقا چاقىردى. قۇرۇلتايدا ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا موڭغۇل مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى ۋە شىبە-سولۇن (داغۇر) مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى. ئۈچ ۋىلايەت يەنە خەنزۇ مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى قۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى ۋە قۇردى، ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرىنى ئۆز تىلى بىلەن تەربىيىلەيدىغان مەكتەپلىرىنى قۇردى. 1949-يىل 4-ئاينىڭ 19-كۈنى، شىنجاڭ تىنچلىقنى قوغداش خەلقچىل ئىتتىپاقى مەركىزىي تەشكىلىي كومىتېتىنىڭ 21-سانلىق يىغىنىدا خەنزۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ ئوقۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، خەنزۇ مەكتەپلىرىنى كۆپەيتىپ ئېچىش، رەھىمجان سابىرھاجى، ئەنۋەر خانبابا، ئەسئەت ئىسھاقوپ قاتارلىق كىشىلەردىن تەركىب تاپقان مەخسۇس ھەيئەت تەشكىل قىلىپ بۇ خىزمەتكە مەسئۇل قىلىشنى قارار قىلدى. ئۈچ ۋىلايەت يەنە ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆز تىل-يېزىقىدا گېزىت-ژۇرنال چىقىرىشىغا ياردەم بەردى. 1945-يىل 5-ئايدا، غۇلجىدا ئۇيغۇرچە، قازاقچە، خەنزۇچە، رۇسچە، شىبەچە، موڭغۇلچە يېزىقتىكى ئالتە خىل گېزىت-ژۇرنال نەشر قىلىندى، ئامالىنىڭ بارىچە ھەر مىللەت تىل ـ يېزىقىدىكى دەرسلىكلەر بېسىلدى، ھۆكۈمەت تارماقلىرىغا ھەر مىللەتتىن بولغان مۇنەۋۋەر كادىرلار قوبۇل قىلىندى. جايلارنىڭ مەمۇرىي تارماقلارنىڭ بىرىنچى قوللۇق، مۇئاۋىنلىق ۋەزىپىسىگە ۋە بۆلۈم، بۆلۈمچىلەرنىڭ خىزمەتچىلىكىگە شۇ جايدىكى نوپۇسى بىر قەدەر كۆپ بولغان مىللەتتىن بولغانلار قويۇلدى. 1948-يىل 8-ئاينىڭ 1-كۈنى شىنجاڭ تىنچلىقنى قوغداش خەلقچىل ئىتتىپاقى قۇرۇلغاندىن كېيىن تارقىتىلغان بىرىنچى ھۆججەت يەنى "شىنجاڭ تىنچلىقنى قوغداش خەلقچىل ئىتتىپاقىنىڭ پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە مۇراجىئەت"تە خەنزۇلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان مىللىي ئىنقىلاب بىرلىك سېپىنى قۇرۇش تۈزجى قېتىم ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، مۇنداق كۆرسىتىلدى:"ئىشىنىمىزكى، ئۆلكىمىزدە ياشاپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، موڭغۇل، خەنزۇ، خۇيزۇ، ئۆزبېك ۋە باشقا مىللەتلەر نامرات، قالاق، ھوقۇقسىز بولغان قۇللۇق ئورنىغا مەڭگۇ خاتىمە بېرىش ئۈچۈن بىردەك ئىتتىپاقلىشىدىغان بولساق، شىنجاڭنى تىنچ، دوستانە، ئادىل، ھەققانىي، ئەركىن بولغان جەمئىيەت قىلىپ قۇرۇپ چىقالايمىز". بۇ ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئۈچ ۋىلايەتتە

سىياسىي جەھەتتە بىردەك باراۋەر ئىكەنلىكىنى، بولۇپمۇ ئۈچ ۋىلايەتنىڭ خەنزۇ ئاممىسى بىلەن خەنزۇ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىرىنى پەرقلەندۈرگەنلىكىنى ھەمدە خەنزۇ خەلقىنى مىللىي ئازادلىق بىرلىك سېپىنىڭ بىر ئەزاسى قىلغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئۈچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى خەنزۇ ئاممىسىغا زىيانكەشلىك قىلىشتەك قانۇنسىز قىلمىشلارغا ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن قاراپ جايلاردىكى ئەدلىيە تارماقلىرىدىن كۈچلۈك تەدبىر قوللىنىپ بۇنىڭغا قاتتىق زەربە بېرىشنى تەلەپ قىلدى. ئەخمەتجان قاسىمى 1948-يىل 1-ئاينىڭ 22-كۈنى چۆچەك ناھىيىلىك خەنزۇ مەدەنىيەتنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۇيۇشمىسىغا يازغان خېتىدە، تارباغاتايدا يېقىنقى بىر مەزگىلدىن بۇيان، ئارقا-ئارقىدىن يۈز بەرگەن بىر قانچە قېتىملىق خەنزۇ ئاممىسىنى ئۆلتۈرۈپ، مال-مۈلكىنى بۇلاش ۋەقەسىنى جىددىي بىر تەرەپ قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇ خېتىدە مۇنداق كۆرسەتتى:"مەيلى قانداق ئادەم، قانداق مىللەت بولسۇن جۇملىدىن خەنزۇ خەلقى بولسۇن، ئۇلار قانۇن تەرىپىدىن قوغدىلىدۇ. لودې، ۋاڭ خۇاۋېن، ۋاڭ ماۋسۇ قاتارلىق كىشلەرنى ئۆلتۈرگەن قاتىللار ئۆزلىرىنىڭ جىنايىتىگە ئاساسەن قاتتىق جازاغا تارتىلىدۇ. بۇ ھەقتە مەن ئەدلىيە تارماقلىرىغا مەخسۇس يوليورۇق بەردىم. سىلەر خاتىرجەم بولۇڭلاركى، قاچانلا بولمىسۇن، بۇنداق ۋەقە سادىر قىلغان قاتىللارنى ئەدلىيە تارماقلىرى قەتئىي جازالايدۇ، سىلەر بىزنىڭ قانۇن تارماقلىرىمىزنىڭ ھەققەتەن ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن ئادىل ئىش قىلىدىغانلىقىنى ھېس قىلغايسىلەر".

1949-يىل 8-ئايدا، دېڭ لىچۈن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئالاقىچىسى سالاھىيىتى بىلەن شىنجاڭ غۇلجىغا كېلىپ، ئۈچ ۋىلايەت رەھبەرلىرى تەرىپىدىن قارشى ئېلىندى. ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلار "جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ۋە رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ مۇرەككەپ ۋە مۇشكۈل ۋەزىپىلەر ئىچىدە چەت-ياقا رايونلاردا ياشاۋاتقان خەلقنىڭ ئۆزلىرىگە كۆڭۈل بۆلگەنلىكىدىن ھەم ئالاقە باغلاشقا ئادەم ئەۋەتكەنلىكىدىن ئىنتايىن خۇرسەن ئىكەنلىكىنى" بىلدۈردى. ئۇلار دېڭ لىچۈننىڭ خىزمىتىگە پائال ھەمكارلىشىپ، مەركەزگە ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ھەر قايسى جەھەتتىكى ئەھۋاللىرىنى دوكلات قىلدى ھەم يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشى يىغىنىغا قاتنىشىش تەكلىپىنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلدى. ئۇلار رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەۋەتكەن تەكلىپنامىدىكى "سىلەرنىڭ كۆپ يىللاردىن بۇيان ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىڭلار پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلاب ھەرىكىتىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ" دېگەن سۆزدىن ئىنتايىن مەمنۇن بولدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، ئۈچ ۋىلايەت جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلدى، بۇنىڭ بىلەن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ دېموكراتىك ئىنقىلابى تاشقىنىغا قوشۇلدى. 1949-يىل 10ئايدا شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى كۆزلىگەن پۈتۈن شىنجاڭنى ئازاد نىشانى ئەمەلگە ئاشتى.

ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ئاخىرى ھەقىقىي تۈردە شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى ئازاد قىلىش توغرا يولىغا ماڭدى. دەرۋەقە ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتلاش، تەرەققىي قىلىش جەريانىدا، بۆلگۈنچىلىك، مۇستەقىللىق، خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش، خەنزۇلارنى چەتكە قېقىشتەك ئېغىر خاتالىقلار سادىر قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۈچ ۋىلايەتتىكى تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنىڭ رەھبەرلىكىدە

مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ كۈچلۈك بېسىمغا بەرداشلىق بېرىلىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى قوغدالدى، بۇ تارىخىي تۆھپە مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ.

4. ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە شىنجاڭدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ سۇيىقەستلىك ھەرىكەتلىرىنىڭ تارمار قىلىنىشى

شىنجاڭ ئازاد بولۇش ھارپىسىدا، ئىچكى-تاشقى ئەكسىيەتچى كۈچلەر شىنجاڭدىكى مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي، ئۆزئارا تىل بىرىكتۈرۈپ، جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى توسۇشقا ئۇرۇندى. ئۇلار بارلىق پەسكەش نەيرەڭلەرنى ئىشلىتىپ، مىللىي ئۆچمەنلىكنى ھەدەپ قۇترىتىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭ قوزغاپ، شىنجاڭنى ۋەتىنىمىز قويىنىدىن ئايرىپ چىقىشقا ئۇرۇندى. شۇڭا، ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، شىنجاڭ بۆلگۈنچىلىك قىلىش بىلەن بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش ئوتتۇرىسىدا كەسكىن كۆرەشكە دۇچ كەلدى.

(1) خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى غەربىي شىمالغا يۈرۈش قىلىپ، "ئىسلام جۇمھۇرىيىتى"تۆرەلمە پېتى ئۇجۇقتۇرۇلدى

1949-يىل 6-ئايدا، ليۇشياۋچى ئۆمەك باشچىلىقىدىكى جۇڭگو كومپارتىيىسى ۋەكىللەر ئۆمىكى مەخپىي ھالدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ زىيارەتتە بولدى، سۆھبەت جەريانىدا سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ: ئامېرىكا جاھانگىرلىكى شىنجاڭغا قول تىقىپ، مابۇفاڭ باشچىلىقىدىكى غەربىي شىمال يەرلىك مىلىتارىست كۈچلىرىنى شىنجاڭغا چېكىندۈرۈپ، شۇ جايدىكى ئەكسىيەتچى كۈچلەر بىلەن بىرلىشىپ، "بۈيۈك ئىسلام جۇمھۇرىيىتى"قۇرۇشنى پىلانلاۋاتىدۇ، دېگەن ئاخباراتنى يەتكۈزدى. ئەگەر ئۇلارنىڭ بۇ سۇيىقەستى ئەمەلگە ئېشىپ قالسا، جۇڭگو ئىنقىلابىغا ناھايىتى زور خەۋپ يېتەتتى، سوۋېت ئىتتىپاقىغىمۇ ئىنتايىن پايدىسىز ئىدى، شىنجاڭنى ئازاد قىلىشتا توسالغۇ تېخىمۇ چوڭ بولاتتى. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ جۇڭگو تەرەپنىڭ شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش سۈرئىتىنى تېزلىتىپ، جاھانگىرلىكنىڭ سۇيىقەستىنى تارمار قىلىشنى تەۋسىيە قىلدى. ليۇشياۋچى مەزكۇر ئاخباراتنى رەئىس ماۋزېدۇڭغا مەلۇم قىلىپ، غەربىي شىمالنى ئازاد قىلىش سۈرئىتىنى تېزلىتىپ، شىنجاڭغا مۇددەتتىن بۇرۇن يۈرۈش قىلىش تەكلىپىنى بەردى. پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە ماۋجۇشى كەسكىن قارار چىقىرىپ، شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش مۇددىتىنى ئىلگىرى سۈرۈپ 1950-يىلدىن 1949-يىلىنىڭ ئاخىرىغا ئۇرۇنلاشتۇردى.

ئەينى ۋاقىتتا، ئامېرىكىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلى پايكىستون ۋە مۇئاۋىن كونسۇلى ماكنەن ئاكتىپ ھەرىكەت قىلىپ، مابۇفاڭ قاتارلىق ئەمەلىي كۈچى بار يەرلىك گورۇھلارنى تۈرلۈك ئاماللار بىلەن ئۆزىگە تارتىپ ۋە سېتىۋېلىپ، شىنجاڭدىكى مىللىي بۆلگۈنچى يولۋاس، مۇھەممەت ئىمىن، ئەيسالار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، شىنجاڭنى ۋەتەن قوينىدىن ئايرىپ چىقىش سۇيىقەستلىك ھەرىكىتىنى جىددىي پىلانلاۋاتاتتى.

مابۇفاڭ ناھايىتى قارا نىيەت شەخس بولۇپ، ئۆزىنى غەربىي شىمالنىڭ خوجىسى دەپ ئاتىۋالغانىدى، ئۇنىڭ باشچىلىقىدا تەشكىللەنگەن "ماجەمەتى قوشۇنى" مۇئەييەن كۈچكە ئىگە بولۇپ، غەربىي شىمال ۋەزىيىتىگە مەلۇم دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتەلەيتتى. 1949-يىل 5-ئاينىڭ 24-كۈنى، مابۇفاڭ جاڭ جىجۇڭنىڭ ئورنىغا گومىنداڭنىڭ غەربىي شىمال ھەربىي-مەمۇرىي ئەمەلدارى بولۇپ، غەربىي شىمالنىڭ ھەربىي-مەمۇرىي ھوقۇقىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالدى. مابۇفاڭ ئەزەلدىن شىنجاڭنى مېنىڭ كۈچ دائىرەمدىكى جاي، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئېتىقادى بىز بىلەن ئوخشاش، ھەممىمىز مۇسۇلمان ھېسابلىنىمىز، شۇڭا ئاممىنى دىندىن پايدىلىنىپ ئاسانلا قۇتراتقىلى ۋە قايمۇقتۇرغىلى بولىدۇ دەپ قارايتتى. مابۇفاڭ "شىنجاڭ مېنىڭ قولۇمدا، شىنجاڭدا قوشۇنۇم بار، شىنجاڭ خەلقى گېپىمنى ئاڭلايدۇ، چۈنكى ئۇلار مۇسۇلمانلار." دېدى.

1949-يىلى يازدا، فۇمىي ئۇرۇشىدىن كېيىن، گومىنداڭ گېنېرالى خۇزۇڭنەننىڭ غەربىي شىمال رايوندىكى قوشۇنى ھېچقانچە قالمىدى، مابۇفاڭنىڭ "ماجەمەتى قوشۇنى" ئاساسەن شۇ پېتى بولۇپ، 50 مىڭدىن ئارتۇق ئەسكىرى بىلەن چىڭخەي، نىڭشىيا ۋە گەنسۇنىڭ قىسمەن جايلىرىنى كونترول قىلىپ تۇراتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپىنچىسى ئاتلىق ئەسكەر بولۇپ، ھەرىكەتچانلىقى كۈچلۈك ھەم مۇئەييەن جەڭگىۋارلىققا ئىگە ئىدى، ئامېرىكىنىڭ كۆزى مابۇفاڭ چۈشتى، گومىنداڭمۇ دونى مابۇفاڭغا تىكىپ، ئۇنىڭدىن غەربىي شىمالدا خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قارشى تۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. مابۇفاڭ بولسا چىڭخەي، نىڭشىيادا كومپارتىيىگە تاقابىل تۇرۇپ، گەنسۇنى تېزگىنلەپ، شىنجاڭنى چېكىنىش يولى قىلىپ، چوڭ ئىشلارنى تەۋرەتمەكچى بولدى. گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئاتلىق ئەسكەرلىرى 5-جۇننىڭ (كېيىن تەرەپكە سېلىپ ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-شىسىغا ئۆزگەرتىلگەن) جۇنجاڭى ماچېڭشياڭ مابۇفاڭنىڭ جيەنى بولغاچقا، شىنجاڭنىڭ ھەربىي ھوقۇقىنىمۇ ماجەمەتى قوشۇنى ئىگىلەپ تۇرۇۋاتاتتى. مابۇفاڭنىڭ غەربىي شىمال رايوندىكى ھوقۇقى ئەڭ كۈچلۈك ئىدى.

شىنجاڭدىكى مىللىي بۆلگۈنچى مۇھەممەت ئىمىن، ئەيسالارمۇ گومىنداڭنىڭ ئىستۇنلۇكىنى قولدىن بېرىپ قويۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ يېتىپ، جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىش ئۈمىدىنى مابۇفاڭغا باغلىدى. 1949-يىل 6-ئايدا، يولۋاس لەنجۇغا بېرىپ مابۇفاڭنىڭ نىيىتىنى بىلىپ باقماقچى بولدى. مابۇفاڭ ئاللىبۇرۇن شىنجاڭغا چىشىنى بىلەپ تۇرغاچقا، ئىككى تەرەپ ئاسانلا پۈتۈشۈپ قالدى. شۇندىن باشلاپ، شىنجاڭدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەر مابۇفاڭ بىلەن ئېغىز-بۇرۇن يالىشىپ كەتتى. يولۋاس گورۇھى يەنە ئەسكەر قوبۇل قىلىپ، ئات سېتىۋېلىپ، قوراللىق تەشكىلات قۇرۇپ، ئاندىن

بۇرھان باشچىلىقىدىكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنى ئاغدۇرۇش قەستىدە بولدى، يولۋاس بۇرھاننىڭ ئورنىدا شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىس، ماگوينى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى، مابۇفاڭ گۇرۇھى بىلەن زىچ ئالاقىسى بولغان جاڭ شاۋنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى قىلماقچى بولدى. بۇ سۇيىقەستنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئەيسا 8-ئايدا ماچېڭشياڭنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا "شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سوۋغا-سالىمىنى مابۇفاڭ جانابلىرىغا يەتكۈزۈش ئۆمىكى" تەشكىللەپ، ئۆزى ئۆمەك باشلىقى بولۇپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەشۋىقات كومىتېتىغا قاراشلىق شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكىنى باشلاپ، ماچېڭشياڭنىڭ مەخسۇس ئاپتوموبىلى بىلەن لەنجۇغا باردى. ئەيسا مابۇفاڭغا تۇغ تەغدىم قىلدى ۋە 500 تۇياق جەڭ ئېتى، يەنە 100 مىڭ ئۇيغۇر ياشنى تەشكىللەپ مابۇفاڭغا ئەسكەرلىككە بەرمەكچى بولدى ھەمدە مابۇفاڭدىن جياڭ جېشىغا ئۆزلىرىنىڭ غەربىي شىمالدا بىر ئىسلام دىنى "مۇستەقىل دۆلەت"ى قۇرۇشىغا ئىجازەت بېرىشىنى ئېيتىپ بېقىشنى ئۆتۈندى. ماچېڭشياڭ مۇھەممەت ئىمىنىنىڭ "ئۇيغۇر ياشلىرى مەشىق سىنىپى" قۇرۇشىغا ياردەم بېرىپ، ئۇنىڭغا "ئاتلىق ئەسكەرلەر 1-شىسى ساپيولار ليەنى" دەپ نام بەردى، ئۇلار ئۈرۈمچى ئەتراپىدىكى تۇدۇڭخابا رايونىدا مەخپىي مەشىق ئېلىپ باردى.

ئامېرىكىمۇ ئاكتىپ ھەرىكەت قىلىپ يېقىندىن ماسلاشتى. ئامېرىكىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلى پايكستون ۋە مۇئاۋىن كونسۇلى ماكنەن ئوتتۇرىغا چىقىپ يىغىن ئېچىپ، قورال-ياراغ، ئوق-دورا تارقىتىپ، ئوسمان، جانىمقان قاتارلىق كىشىلەرنى قوراللىق توپىلاڭ قوزغاشقا كۈشكۈرتتى.

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى بىلەن ماۋزېدۇڭ ئىچكى-تاشقى دۈشمەن كۈچلەرنىڭ سۇيىقەستلىك ھەرىكىتىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ غەربىي شىمالغا يۈرۈش قىلىش سۈرئىتىنى تېزلىتىپ، تېز جەڭ قىلىپ تېز غەلىبە قىلىپ، دۈشمەن كۈچلەرنى يوقىتىشنى ھەمدە "ماجەمەتى قوشۇنى"نىڭ شىنجاڭغا قېچىپ كېلىۋېلىشىنى توسۇشنى قارار قىلدى. "خۇزۇڭنەن، مابۇفاڭنىڭ تەگرىتېغىدىن ئۆتۈشكە يول قويماي"، دۈشمەننىڭ شىنجاڭنى بۆلۈۋېلىش سۇيىقەستىنى تارمار قىلىش باش ئىستراتېگىيىلىك مەقسەت قىلىندى. ماۋزېدۇڭ پىڭ دېخۇەيگە تېلېگرامما بېرىپ، غەربىي شىمال جەڭ مەيدانىدا ئازاد قىلىنمىغان رايونلارغا يۈرۈش قىلىش سۈرئىتىنى تېزلىتىش، يىل ئاخىرىغىچە شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىپ، "ماجەمەتى قوشۇنى"نى شىنجاڭ چېگرىسى سىرتىدا يوقىتىش توغرىسىدا يوليورۇق بەردى.

پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ۋە رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ ئىستراتېگىيىلىك مەقسىتىگە ئاساسەن، پىڭ دېخۇي قوشۇنى ئىككى لىنىيە بويىچە قالدۇق دۈشمەنلەرنى تازىلىدى. ئوڭ لىنىيە قوشۇنى، شۈگۈاڭدا بىلەن ۋاڭ شىتەينىڭ يېتەكچىلىكىدە، لىۋپەنشەن تېغىدىن ئۆتۈپ، شىئەن-لەنجۇ تاشيولى بىلەن غەربىي شىمال ھەربىي-مەمۇرىي ئەمەلدارلار مەھكىمىسى تۇرۇشلۇق جاي لەنجۇغا قىستاپ كېلىپ، 5 كېچە-كۈندۈز جەڭ قىلىش ئارقىلىق، 8-ئاينىڭ 26-كۈنى لەنجۇنى ئېلىپ، مابۇفاڭ ئاساسىي قوشۇنىدىن 27 مىڭدىن ئارتۇق كىشىنى يوقاتتى، مابۇفاڭ ئەھۋالىنىڭ چاتاقلىقىنى كۆرۈپ چىڭخەيگە قېچىپ بېرىپ كونا ئۇۋىسىنى چىڭ ساقلىماقچى بولدى. سول لىنىيە قوشۇنى 1-ئەسكەرلەر تۈەنى ۋاڭ

جىنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، باۋجى، تيەنشۈينى ئالغاندىن كېيىن، جەنۇبىي گەنسۇغا يۈرۈش قىلىپ، تاۋخې، خۇاڭخې دەرياسىدىن جەڭ بىلەن ئۆتۈپ، ئۇدۇل مابۇفاڭنىڭ كونا شىنىڭنى ئىگىلىدى. بۇ قېتىمقى ھەل قىلغۇچ جەڭنىڭ غەلىبىسى غەربىي شىمالنى ئازاد قىلىش سۈرئىتىنى تېزلەتتى. نىڭشيادىكى ماخوڭكۈينىڭ قالدۇق قىسىملىرى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ كۈچلۈك زەربە بېرىشى ئاستىدا، 9-ئاينىڭ 20-كۈنى تېلېگرامما بېرىپ تەسلىم بولدى، 23-كۈنى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى يىنچۈەنگە كىرىپ جايلاشتى. گومىنداڭنىڭ خۇزۇڭنەن، مابۇفاڭ قالدۇق قىسىملىرىدىن تەخمىنەن 40 مىڭدىن ئارتۇق كىشى خېشى كارىدورىدىكى جاڭيې-جيۇچۈەن ئەتراپىغا چېكىندى. خۇزۇڭنەن، مابۇفاڭ قالدۇق قىسىملىرىنى خېشى كارىدورىدا تولۇق يوقىتىپ، شىنجاڭنى ئازاد قىلىش ئىستراتېگىيىلىك ئورۇنلاشتۇرۇشىنى ئورۇنداش ئۈچۈن، سول لىنىيە قوشۇنى 1-ئەسكەرلەر تۈەنى شىنىڭدىن يولغا چىقىپ، 100 كىلومېتىردىن ئارتۇق ساسلىقنى بېسىپ ئۆتۈپ، قار-شۇرغانلىق چىليەنشەن تېغىدىن ئۆتۈپ، بىۋاستە جاڭيېغا تېگىش قىلدى. ئوڭ لىنىيە قوشۇنى 2-ئەسكەرلەر تۈەنى لەنجۇدىن يولغا چىقىپ لەنجۇ –شىنجاڭ تاشيولى بىلەن غەربىي شىمالغا قاراپ قوغلاپ زەربە بېرىپ، يىل بويى قار ئېرىمەيدىغان ۋۇشاۋلىڭ چوققىسىدىن ئۆتۈپ، شەندەن ئارقىلىق 17كۈن تىز يول يۈرۈپ، 9-ئاينىڭ 21-كۈنى 1-ئەسكەرلەر تۈەنى بىلەن جاڭيېدا ئۇچرىشىپ، شىنجاڭغا قېچىپ كەلمەكچى بولغان دۈشمەنىنىڭ چېكىنىش يولىنى ئۈزۈپ تاشلىدى. رايونغا توپلاشقان گومىنداڭ قالدۇق قىسىملىرىدىكى 40 مىڭدىن ئارتۇق كىشى ھەققەتكە قايتقانلىقى ۋە تەسلىم بولغانلىقىنى جاكارلىدى. شۇنىڭ بىلەن غەربىي شىمالدىكى شەنشى، گەنسۇ، نىڭشيا، چىڭخەيدىن ئىبارەت تۆت ئۆلكە ئازاد بولدى، شىنجاڭدىكى دۈشمەنلەر يېتىم قىلىپ چەت ئەلگە قاچتى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى يۈمىنگۈەنگە يېتىپ باردى، شىنجاڭنىڭ ئازاد بولۇشىغا ساناقلىقلا كۈن قالدى.

خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ كۈچلۈك ھۇجۇمى ئارقىسىدا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئاكتىپ ماسلىشىپ، ئازادلىققا ئىنتىلىپ بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنى قانات يايدۇردى. تەرەققىيپەرۋەر زات بۇرھان شەھىدى بىر تەرەپتىن نۇرغۇن سورۇنلاردا ئۇيغۇرلار ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە ۋەتەن بىرلىككە كېلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاق ئۆتكەندىلا، ئاندىن شىنجاڭ ئىستىقبالغا ئىگە بولىدۇ دېگەن نۇقتىئىنەزىرىنى قايتا-قايتا چۈشەندۈردى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، مۇھەممەت ئىمىن قاتارلىقلارنىڭ دۆلەتنى پارچىلاش سەپسەتىلىرىگە كەسكىن رەددىيە بېرىپ مۇنداق كۆرسەتتى: شىنجاڭ 2000 نەچچە يىلدىن بۇيان جۇڭگونىڭ تەركىبىي قىسمى بولۇپ كەلگەن، خۇددى جۇڭگو بىر مىللەتنىڭ جۇڭگوسى بولماستىن، بەلكى ھەر مىللەتنىڭ جۇڭگوسى بولغىنىغا ئوخشاش، شىنجاڭمۇ بىر مىللەتنىڭ شىنجاڭى ئەمەس، بەلكى ھەر مىللەتنىڭ شىنجاڭى؛ مۇبادا شىنجاڭدا ئۇيغۇر مىللىتىدىن ئىبارەت بىرلا مىللەت بار دېسەك، شىنجاڭ دائىرىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، چوڭ مىللەتچىلىك خاتالىقى سادىر قىلغان بولىمىز، پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، يەرلىك مىللەتچىلىك، يەنى تار مىللەتچىلىك خاتالىقى سادىر قىلغان بولىمىز. شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد ھارپىسىدا، مىللىي بۆلگۈنچىلەر بىلەن گومىنداڭنىڭ ئۇرۇش تەرەپدارلىرى بىرلىشىپ سۇيىقەست ئىشلىتىپ، شىنجاڭنى بۆلۈۋېلىش مەقسىتىدە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئازادلىقىغا توسقۇنلۇق قىلىۋاتقان ئاچقۇچلۇق پەيتتە، بۇرھان شەھىدى تەرەققىيپەرۋەر دېموكراتىك زات شۈجى ۋە يەر ئاستى

تەرەققىيپەرۋەر ئاممۋى تەشكىلاتلار بىلەن ئالاقىلىشىپ، ھەربىي ساھەدىكىلەر بىلەن بىرلىكتە تارىخ ئېقىمىغا ماسلىشىپ، تىنچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش يولىغا ماڭدى. شىنجاڭدىكى تەرەققىيپەرۋەر يەر ئاستى ئاممۋى تەشكىلاتلاردىن جەڭگىۋارلار ئۆيۈشمىسى، ئاۋانگارتلار ئۆيۈشمىسى قاتارلىقلارمۇ تۈرلۈك ئۇسۇللار بىلەن مىللىي بۆلگۈنچىلەر ۋە گومىنداڭ قوشۇنىدىكى جاھىل ئۇنسۇرلارغا قارشى قەتئىي كۈرەش قىلدى. ئۇلار تەشۋىقات ۋارىقى تارقىتىپ، گېزىت چىقىرىپ، جۇڭگو خەلقىنىڭ ئازادلىق ئۇرۇشىنىڭ ۋەزىيىتىنى، ماركسىزم، لېنىنىزم ۋە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ تۈرلۈك فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلدى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تىنچلىق ۋە بىرلىككە ئىنتىلىش ئارزۇسىنى ئىپادىلىدى. ھەر قايسى تەرەپلەرنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ئارقىسىدا، تاۋسىيۈ باشچىلىقىدىكى گومىنداڭ قوشۇنى ۋە بۇرھان شەھىدى باشچىلىقىدىكى گومىنداڭنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى جاكارلىدى، نەتىجىدە شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى. شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قويىنىغا قايتىپ كېلىپلا قالماستىن، بەلكى ئۆزگىچە بىرى غالجىرلىشىپ كەتكەن مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەر قاتتىق زەربىگە ئۇچراپ، مەخسۇت، مۇھەممەت ئىمىن، ئەيسا قاتارلىق بىر تۈركۈم كونا مىللىي بۆلگۈنچىلەر شەرمەندىلەرچە مەغلۇپ بولدى.

ئامېرىكىنىڭ مابۇڧاڭ باشلىقلىقىدىكى ئەكسىيەتچىل كۈچلەردىن پايدىلىنىپ مىللىي بۆلگۈنچىلەرنى يېنىغا تارتىپ، شىنجاڭدا "بۈيۈك ئىسلام جۇمھۇرىيىتى"قۇرماقچى بولغان سۇيقەستى تېخى ئىشقا ئاشماي تۇرۇپلا، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ زەربىسى ئارقىسىدا ئۈزۈل-كېسىل تارمار بولىدۇ.

(2) غۇلجا، موڭغۇلكۈرە، توققۇزتارا قاتارلىق جايلاردا يۈز بەرگەن ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭنى تىنچىتىش كۈرىشى

ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ شىنجاڭدا "ئىسلام جۇمھۇرىيىتى" قۇرۇش سۇيقەستى تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇلار يەنە ھەدەپ قوراللىق توپىلاڭ قوزغاشنى پىلانلاپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى توسماقچى بولدى.

بۇ مەزگىلدە، شىمالىي شىنجاڭدىكى بەزى رايونلاردىمۇ مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرى ئىنتايىن ئەۋج ئېلىپ كەتتى. غۇلجىدا راخمانوف باشچىلىقىدىكى بۆلگۈنچىلىك قىلىش، توپىلاڭ قوزغاش ۋەقەسى يۈز بەردى. 1950- يىلىنىڭ باشلىرىدا، غۇلجىدا تۇرۇشلۇق 5-ئارمىيە شەھەر مۇداپىئەسى يىغىنىڭ پەيجاڭى راخمانوف "پانتۈركىزم ئىسلام پارتىيىسىنىڭ ئىلى گۇرۇپپىسى"نى قۇردى. 3-ئاينىڭ 28-كۈنى، بۇ ئەكسىيەتچىل تەشكىلات غۇلجىنىڭ بەخت باغچىسى مەھەللىسىدىكى مەھەللە باشلىقى مۇھەممەتنىڭ ئۆيىدە 1-قېتىملىق يىغىن ئېچىپ، قەسەم بېرىش مۇراسىمى ئۆتكۈزدى ھەمدە

ئەزا قوبۇل قىلىپ، تەشكىلاتنى زورايتىشنى قارار قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، غۇلجىدا ھەدەپ ئىغۋا، شوئار، تەشۋىقات ۋارىقى تارقىتىپ، "كومپارتىيىنى يوقىتىپ، شىنجاڭنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى"، "ئەجدادلىرىمىز شەرقىي تۈركىستاندا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، يۈلتۈز-ئاي تۇغىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى"دەپ جار سالدى. 7-ئاينىڭ باشلىرىدا، ئۇلار يەنە ئاز ساندىكى ئەكسىيەتچى كۈچلەر، يۇقىرى قاتلامدىكى دىنىي ئۇنسۇرلار ۋە مىللىي بۆلگۈنچىلەرنى كوچىغا چىقىپ نامايىش قىلىپ كۈچ كۆرسىتىشكە قۇترىتىپ، شىنجاڭنىڭ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايىتىنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قوشۇۋېتىش كېرەك دەپ ئاشكارا جار سالدى. راخمانوف ئۆزىنىڭ سۇيىقەستى ئاشكارىلىنىپ قالغاندىن كېيىن ھەممىنى دوغا تىكىپ، 7-ئاينىڭ 26-كۈنى شەھەر مۇداپىئەسى يىگىدىن 100 كىشىنى ئاساس قىلىپ ھەمدە جەمئىيەتتىكى بىر تۈركۈم جېدەلخور لۈكچەكلەرنى يىغىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭ قوزغىدى. ئۇلار ئىلى رايوندىكى پارتىيە كومىتېتى رەھبەرلىرىمىزنى قەستلەپ ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، باياندىي تۈرمىسىگە ۋە 5-ئارمىيىنىڭ ئەدلىيە باشقارمىسىغا ھۇجۇم قىلىپ، قاماقتىكى جىنايەتچىلەرنى يىغىپ، باقىيوف قوماندانلىقىدىكى توپىلاڭچى 1-لىيەن بىلەن بىرلىشىپ، يەنە تاغدىكى باندىتلار بىلەن قوشۇلۇپ، توپىلاڭ كۆلىمىنى كېڭەيتىشنى پىلانلىغان ئىدى. بىز تەرەپ راخمانوفنىڭ بۆلگۈنچىلىك قىلىپ توپىلاڭ قوزغاش ھەرىكىتىنى رازۋېدكا قىلىپ پاش قىلغاندىن كېيىن، دەرھال كەسكىن تەدبىر قوللىنىپ، توپىلاڭ قوزغىماقچى بولغان قوشۇننىڭ قورال-ياراغلىرىنى يىغىۋالدى ھەمدە باقىيوف قاتارلىق تايانچ ئۇنسۇرلارنى قولغا ئالدى. راخمانوف 7-ئاينىڭ 24-كۈنى ئاسىيلىق قىلغان ئەسكەرلەرنى باشلاپ قورال-ياراغلارنى ئېلىپ غۇلجا شەھىرى ئەتراپىدىكى تۇرپانيۈزگە بېرىپ يوشۇرۇنۇۋالدى ھەمدە ئۆزىنى قولغا ئالغىلى بارغان شەھەر مۇداپىئە يىگىنىڭ يېتەكچىسىنى ئۆلتۈرۈۋەتكەندىن كېيىن، ئىلىنىڭ يېزىلىرىدا ئېقىپ يۈرۈپ، داۋاملىق مەخپىي ئەزا قوبۇل قىلىپ تەشكىلاتنى كېڭەيتتى. ئۇ ئىلىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئىلگىر-كېيىن بولۇپ سەككىز گۇرۇپپا قۇرۇپ، 1500 دىن ئارتۇق ئادەمنى ئەزالىققا قوبۇل قىلدى. 8-ئاينىڭ 17-كۈنى، راخمانوف غۇلجا ناھىيىسىنىڭ قىشلاقتام كەنتىدىكى يەر ئاستى ئۆيدە قولغا چۈشتى ھەمدە ئۇنىڭ ئۆيىدىن 73 دىنە مىلتىق، 6 دانە پىلىموت، 91 دانە قىلىچ ۋە ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلاتقا قاتنىشىش قەسەمنامىسى، ئىلتىماسى، كىنىشكىسى قاتارلىق بىر تۈكۈم جىنايى پاكىتلار تېپىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبىسى يەنە ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇناسىۋەتلىك مەسئۇللىرىنى غۇلجىغا يېتەكلەش-تەربىيە بېرىش خىزمىتى ئىشلەشكە ئەۋەتتى، كېيىن سەيپىدىن ئەزىزى شىنجاڭ شۆبىسىگە ۋاكالىتەن بۇ ۋەقەنى بىر تەرەپ قىلغىلى غۇلجىغا باردى. تەشۋىقات-يېتەكلەش خىزمىتى ۋاقتىدا ئىشلەنگەچكە، كەڭ ئامما ھەقىقىي ئەھۋالنى چۈشىنىپ، ھەق-ناھەقنى ئېنىق ئايرىۋالدى. نەتىجىدە، بۇ بۆلگۈنچىلىك سۇيىقەستى ناھايىتى تېزلا تارمار قىلىنىپ، بىر قېتىملىق توپىلاڭ توسۇپ قېلىندى.

راخمانوفنىڭ قوراللىق توپىلىڭى تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، 1950-يىل 8-ئاينىڭ 18-كۈنى، يەنە موڭغۇلكۈرەدە يەنە بىر قېتىم ئوسمانغا مۇناسىۋەتلىك ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ يۈز بەردى. 1950-يىل 2-ئايدا، ئوسمان موڭغۇلكۈرەدە ھەرىكەت ئېلىپ بېرىشقا ئادەم ئەۋەتتى، ئۇلار شۇ جايدا

تۇرۇشلۇق ئىدرىس نۇرباس (قاۋاق، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدا شىنجاڭغا كەلگەن، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدا مىللىي ئارمىيىگە قاتناشقان)، مامۇرقان (مۆڭغۇلكۈرە ناھىيىسى شاد رايونىنىڭ باشلىقى) بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ توپىلاڭ قوزغاش قەستىدە بولدى. 8-ئاينىڭ 18-كۈنى، 36 كىشىنى باشلاپ، 36 دانە مىلتىق، ئىككى دانە پىلىموتنى ئېلىپ، خەلقنىڭ ئاتلىرىنى بۇلاپ، ئاسىيلىق قىلىپ چىقىپ كەتتى. ئۇلار شاد كەنتىگە چۈشۈپ 100 دىن ئارتۇق ئاممىنى يىغىپ يىغىن ئاچتى، توپىلاڭچى باندىتلارنىڭ تاياناچىسى ئىدرىس ئۇستا قۇتراتقۇلۇق قىلىپ:"بۈگۈن جۈمە، پۈتۈن شىنجاڭدا قوزغىلاڭ كۆتۈرمەكچىمىز"، "بىز ئۈچ ۋىلايەتتىكىلەرنىڭ ئىلگىرى ئىنقىلاب قىلىشىمىزدىكى مەقسىتىمىز شەرقىي تۈركىستان دۆلىتى قۇرۇش"دېدى ھەمدە زەھەرخەندىلىك بىلەن، "كومپارتىيە ئەخمەتجانلارغا قەست قىلدى، ئەمدى بىزنىمۇ ئېزىۋاتىدۇ"، "كومپارتىيە ھەممىگە رەھبەرلىك قىلىپ، بىزنى چەتكە قېقىۋاتىدۇ، بىزنى چەكلەپ قويۇۋاتىدۇ، مال-مۈلكىمىزنى مۇسادىرە قىلىۋالدى، دىنىمىزنى يوقاتماقچى بولۇۋاتىدۇ" دەپ ئېغۋا توقۇدى، ئارقىدىنلا يەنە يۈرىكىنى قاپتەك قىلىپ:"ئامېرىكا سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئاتوم بومبىسى تاشلىدى، بىز ئامېرىكىنىڭ ياردىمى بىلەن ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرىمىز"دېدى، ۋەھاكازا، يەنە بىر توپىلاڭ تاياناچىسى شاۋەلى داموللا:"بىز توپىلاڭ قوزغىمىساقمۇ، ئۇلار ئىككى يىلدىن كېيىن تۈگىشىدۇ"دەپ جار سالدى. توپىلاڭچى باندىتلار شاد كەنتىدە 200 دىن ئارتۇق ئادەمنى يىغىپ توپىلاڭغا قاتناشتۇردى، ئۇلار ئۆزلىرىنى"ئىسلام ھۆكۈمىتىنىڭ سادىق ئارمىيىسى"دەپ ئاتىدى، كېيىن ئاقسۇ كەنتىگە قېچىپ بېرىپ، ئۇ يەردىكى ئاممىنى توپىلاڭغا قاتنىشىشقا داۋاملىق قۇتراتتى ۋە مەجبۇرلىدى. خەلق ئازادلىق ئارمىيىمىز بۇ توپىلاڭچىلارنى ئېغىر پالاكەتكە ئۇچراتقاندىن كېيىن ئۇلار نىلقا، تېكەس، موڭغۇلكۈرە قاتارلىق ناھىيىلەرگە قېچىپ كەتتى. 1950-يىل 12-ئاينىڭ 24-كۈنى، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرىنىڭ يېقىندىن ماسلىشىشى ئارقىسىدا، بۇ باندىت توپىلاڭچىلارنى پۈتۈنلەي قورشاپ يوقىتىپ ياكى قولغا چۈشۈرۈپ، توپىلاڭنى ئۈزۈل-كېسىل تىنچىتتى.

موڭغۇلكۈرەدە يۈز بەرگەن ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ تىنچىتىلغاندىن كېيىن، 1951-يىل 10-ئاينىڭ 27-كۈنى، ئىلى ۋىلايىتى توققۇزتارا ناھىيىسىدە يەنە مالىك ھاجى باشچىلىقىدىكى ئەكسىيەتچىل چارۋىدار، پومېشچىك، زومىگەر، كەسپىي باندىتلار ۋە ئەكسىيەتچىل دىنىي كۈچلەر قوزغىغان ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ يۈز بەردى. مالىك ھاجى 41 باندىتنى يىغىپ، توققۇزتارا ناھىيىسى موخۇر يېزىسىدا دېھقانلار ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇدىرى ئابدۇساپىتنى ۋە دېھقانلار ئۇيۇشمىسى ئەزاسى، ئامانلىق ساقلاش خادىملىرىدىن بولۇپ ئالتە كىشىنى باغلاپ قويدى، ئاندىن كېيىن باندىتلارنى يىغىپ يىغىن ئېچىپ: "توققۇزتارا، تېكەس، كۈنەستە ئەتە بىر ۋاقىتتا توپىلاڭ كۆتۈرۈلىدۇ، بىز بىر تۇتاش ھەرىكەت قىلىشىمىز لازىم. كىمكى قاتنىشىشنى خالىمايدىكەن، ئۇنى ئۆلتۈرگەننىڭ سورىقى بولمايدۇ"، "ئامېرىكا قوشۇنى يېتىپ كەلدى، پۈتۈن دۇنيا قوزغالدى، ھەممىڭلار بىزگە ئەگىشىپ مېڭىشىڭلار كېرەك" دەپ قۇتراتقۇلۇق قىلدى. ئارقىدىنلا مالىك ھاجى ئۆزىنى توپىلاڭنىڭ "باش قوماندانى"، ھەيدەرنى "مۇئاۋىن باش قوماندان" دەپ تەيىنلىدى. يىغىندا باندىتلار دىنىي قەسەم بېرىش مۇراسىمى ئۆتكۈزدى. شۇ چاغدا يىغىنغا 110 باندىت يىغىلدى، 1200 دىن ئارتۇق ئامما مەجبۇرىي قاتناشتۇرۇلدى. ئۇلار 10-ئاينىڭ 28-كۈنى سەھەردە توپىلاڭنى قوزغىدى. ئاۋۋال

چارۋا بېقىۋاتقان يەرلىك ئازادلىق ئارمىيىگە ھۇجۇم قىلىپ تۆت ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىسىنى ئېتىپ ئۆلتۈردى، توققۇز دانە مىلتىقنى بۇلاپ كەتتى. توپىلاڭ يۈز بەرگەندىن كېيىن، توققۇزتارا ناھىيىلىك پارتكوم بىر تەرەپتىن ئاممىنى باندىتلارنىڭ يوشۇرۇن زەربىسىدىن ساقلىنىشقا سەپەرۋەر قىلىپ، ئارمىيە-خەلقنىڭ زىچ ھەمكارلىشىشى ئارقىسىدا ئۈچ كۈندىلا باندىتلارنىڭ كۆپىنچىسىنى يوقاتتى، 1952-يىل 1-ئاينىڭ 8-كۈنى قالغان باندىتلار خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى تەرىپىدىن باي ناھىيىسىنىڭ غەربىدىكى تۆزلۈق سۇ جىلغىسى ۋە يۈرگىن ئەتراپلىرىدا پۈتۈنلەي قورشاپ يوقىتىلدى، مالىك ھاجى قاتارلىق باندىتلار ئەسىرگە چۈشتى، توپىلاڭ پۈتۈنلەي تىنچىتىلدى.

ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىدە مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەر بىر قانچە قېتىم ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش توپىلىڭى قوزغىغان بولسىمۇ، لېكىن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ۋە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ زەربە بېرىشى ئارقىسىدا بىردەك تارمار بولدى. بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش، توپىلاڭنى تىنچىتىش كۈرىشىدە، ھەر مىللەت خەلقى كومپارتىيە ۋە ئازادلىق ئارمىيە تەرەپتە تۇرۇپ، خەۋەر يەتكۈزۈپ، يول باشلاپ، ئاخبارات يەتكۈزۈپ، توپىلاڭنى تىنچىتىشقا ئاكتىپ قاتناشتى. بەزى مىللىي كادىرلار باندىتلار تەرىپىدىن تۇتۇپ كېتىلگەندە، قېچىپ چىققاندىن كېيىن ئۆز ھاياتىنىڭ خەۋپكە ئۇچرىشىغا قارىماي جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنى ۋە ئازادلىق ئارمىيە تۇرۇشلۇق جايغا بېرىپ ئەھۋال مەلۇم قىلدى ھەمدە باندىتلارنى قورشاپ يوقىتىشقا پائال ھەمكارلاشتى. باندىتلار بارغانلىكى جايدىكى ھەر مىللەت ئاممىسى ئۇلارنىڭ تەھدىت، ھەيۋىلىرىدىن قورقۇپ قالماي، مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ئەسكىلىك قىلىشىغا قەتئىي قارشى تۇرۇپ، ئۇلارنى يېتىم قالدۇردى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش، يېڭى جۇڭگونىڭ مۇقىملىقى ۋە چېگرا رايوننىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن قىممەتلىك تۆھپىلەرنى قوشتى.

5. خوتەن خەلقىنىڭ 50-يىللاردا مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى ئېلىپ بارغان كۈرىشى

1954-يىلى پارتىيە رەھبەرلىك قىلغان ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى غەلىبىلىك ئاياغلاشتى. كەڭ دېھقانلار پومېشچىكلارنى كۈرەش بىلەن يوقىتىپ، يەرگە ئىگە بولدى، فېئوداللىق يەر مۈلۈكچىلىكى ئاسارىتىدىن قۇتۇلدى، ئۇلارنىڭ ئىنقىلابىي قىزغىنلىقى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ئاشتى، لېكىن ئاغدۇرۇلغان ئەكسىيەتچى كۈچلەر مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي، قولدىن كەتكەن جەننىتىنى تۈرلۈك ئاماللار بىلەن ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ئۇرۇندى. خەلقئارادا جاھانگىرلار جۇڭگوغا قورشاپ ھۇجۇم قىلىش ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتە قامال قىلىشنى جىددىيلەشتۈردى، جياڭ جيېشى گورۇھى چوڭ قۇرۇقلۇققا قايتۇرما ھۇجۇم قىلىمىز دەپ توختىماي جار سالدى. ئازادلىقتىن بۇرۇن چەت ئەلگە قېچىپ

كەتكەن مىللىي بۆلگۈنچىلەرمۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ قۇتراتقۇلۇق قىلدى، ئۇلار خەت يېزىش، ئىشپىيون ئەۋەتىش قاتارلىق ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، خوتەندىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئاكتىپ ھالدا توپىلاڭ پىلانلاپ، ۋەتەننى پارچىلاپ، ئىسلام پادىشاھلىق دۆلىتى قۇرۇش كويىدا بولدى، شۇنىڭ بىلەن، بۆلگۈنچىلىك بىلەن بۆلگۈنچىلىككە قارشى كۈرەش خوتەندە قانات يېيىپ كەتتى.

(1) مۇھەممەت ئىمىننىڭ كۆلەڭگىسى

مۇھەممەت ئىمىن خوتەننىڭ لوپ ناھىيىسىدىن بولۇپ، جاھىل مىللىي بۆلگۈنچى ئىدى. 1933-يىلى، ئۇ تەشكىللىگەن قورچاق ھۆكۈمەت مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن كەشمىرگە قېچىپ بېرىپ، ۋەتەننى پارچىلاش ھەرىكىتى بىلەن داۋاملىق شۇغۇللىنىپ، شىنجاڭنى جۇڭگودىن ئايرىۋېتىش كويىدىلا بولۇپ كەلدى، ئۇ شىنجاڭ تارىخىنى قەستەن بۇرمىلاپ، "شەرقىي تۈركىستان تارىخى" دېگەن كىتابنى ئويدۇرۇپ چىقىپ، ئۆزىنىڭ شىنجاڭنى ئايرىۋېلىشىغا تارىخىي "ئاساس" ئويدۇرۇپ چىقتى. كېيىن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۆزىنى گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئاتتى. 1946- يىلى، شىنجاڭدا بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندا، ئۇ گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا تەيىنلەندى، ئۇزۇن ئۆتمەيلا يەنە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولدى، شۇنداق قىلىپ ئۇ ھوقۇقىغا تايىنىپ مىللىي بۆلگۈنچىلىكنى ھەدەپ تەرغىب قىلىپ ھەمدە تۈركىزم ياشلار ئىتتىپاقى، ياشلار پارتىيىسى قاتارلىق ئەكسىيەتچىل تەشكىلاتلارنى قۇرۇپ، ئەسەبىيلەرچە بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى ئېلىپ باردى. ئازادلىق ھارپىسىدا مۇھەممەت ئىمىن خوتۈنى ئامىنەنى خوتەن قاتارلىق جايلارغا ئەۋەتىپ، بۆلگۈنچىلىك تەشۋىقاتى ئېلىپ بېرىپ، ياشلارنى كوچىغا چىقىپ نامايىش قىلىپ، "شىنجاڭنى جۇڭگودىن ئايرىۋالىمىز" دەپ جار سېلىشقا قۇتراتتى. شىنجاڭ ئازاد بولۇش ئالدىدا، مۇھەممەت ئىمىن ئۆزى خوتەنگە كېلىپ مىللىي بۆلگۈنچىلەر، فېئودال پومېشچىكلار ۋە ئەكسىيەتچى موللىلارنى چاقىرىپ، ئۇلارغا يوشۇرۇن ۋەزىپە ئورۇنلاشتۇرغاندىن كېيىن ئالدىراپ- تېنەپ چەت ئەلگە قېچىپ كەتتى، تەكشۈرۈلۈشچە، ۋەزىپە تاپشۇرۇۋېلىپ يوشۇرۇنۇۋالغانلار 100 دىن ئاشقان، ئۇلار تۈرلۈك ئۇسۇللار ئارقىلىق مۇھەممەت ئىمىن بىلەن ئالاقىلىشىپ، ئۇنىڭدىن يوليورۇق ئېلىپ، كېيىنكى قېتىمقى توپىلاڭلاردا تايانچىلاردىن بولۇپ قالغان.

1949-يىل 12-ئايدا، مۇھەممەت ئىمىن قۇتراتقان مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەر ۋە يۇقىرى قاتلامدىكى بىر قىسىم ئەكسىيەتچىلەر ئازادلىق ئارمىيە خوتەنگە يېتىپ كەلمىگەن پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، توپىلاڭ كۆتۈرۈپ ئازادلىق ئارمىيىنىڭ خوتەنگە كىرىشىگە توسقۇنلۇق قىلدى، بىر قانچە مىڭ تال كالتەك تەييارلىدى، يەنە بۆلگۈنچى ھاكىمىيەت قۇرۇش پىلانىنى تۈزدى. ئازادلىق ئارمىيە تەكلىماكان

قۇملۇقنى پىيادە بېسىپ، ئۇدا يۈرۈش قىلىپ ئاسماندىن چۈشكەن لەشكەرلەردەكلا خوتەندە توساتتىن پەيدا بولغاچقا، خوتەندىكى توپىلاڭ سۈيقەستى توسۇپ قېلىندى.

مۇھەممەت ئىمىن چەت ئەلگە قېچىپ چىققاندىن كېيىن، ئاغدۇرمىچىلىق، بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى بىلەن داۋاملىق شۇغۇللىنىپ، تەشكىلات قۇرۇپ، ئاخبارات توپلاپ، شىنجاڭدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەر بىلەن ئالاقە باغلاپ، ئاغدۇرمىچىلىق، بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى ئېلىپ باردى. 1956-يىلى 10-ئايدىكى ستاتىستىكىدىن قارىغاندا، خوتەن ۋىلايىتىدە ئازادلىقتىن كېيىن 153ھاجى، ھاممال ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەن، بۇلاردىن 28 كىشى مۇھەممەت ئىمىن قاتارلىقلارنىڭ ئىقتىسادىي ياردىمىنى قوبۇل قىلغان، 11 كىشى جاسۇسلۇق ۋەزىپىسى تاپشۇرۇۋالغان بولۇپ، قايتىپ كەلگەندىن كېيىن مۇھەممەت ئىمىننىڭ شىنجاڭدىكى يېقىنلىرى بىلەن ئالاقە باغلاپ، ئۇلارغا ئۇچۇر يەتكۈزگەن، ئەكسىيەتچىل تەشكىلاتنى راۋاجلاندۇرغان، بەزىلىرى ئۇزاق مۇددەت يوشۇرۇنۇپ يېتىپ، ھەرىكەت پۇرستى كۈتكەن. مەسىلەن، قاراقاش ناھىيىسىدىكى نايىپ ھاجى ئۈچ قېتىم چەت ئەلگە چىقىپ مۇھەممەت ئىمىن ۋە ئامىنە بىلەن كۆرۈشكەن، ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن خوتەن توپىلىڭىدىكى ئاساسلىق تايانچ بولۇپ قالغان. خوتەن توپىلىڭى يۈز بەرگەندىن كېيىن، مۇھەممەت ئىمىننىڭ تەبرىك خېتى ۋە توپىلاڭ ھەققىدىكى يولىيورۇقىمۇ بۇ كىشىلەر ئارقىلىق يەتكۈزۈلگەن.

مۇھەممەت ئىمىنغا دوست تارتىشىپ بەرگەنلەردىن يەنە يەركەندىكى ئەكسىيەتچى دىن كاتتىۋېشى، ئىشان مەزھىپىنىڭ چوڭ ئىشانى ئايۇپ قارىمۇ بار، ئۇ دائىم تەپسىر ئېيتىش نامى بىلەن دىنىي خادىملارنى يىغىۋېلىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك ئىدىيىسىنى تەرغىب قىلغان. ئازادلىقنىڭ ھارپىسىدا، يەركەندىكى خاڭدى مەدرىسىسىدە ئۆزىگە ئەگەشكۈچىلەرنى يىغىپ ئۆزگىرىشكە تاقابىل تۇرۇش يىغىنى ئېچىپ، ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىنى توسۇش تەدبىرى ئۈستىدە كېڭەشكەن ھەمدە بۇزغۇنچىلىق ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىش پىلانى تۈزگەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دىن كاتتىۋاشلىرىنى تەيىنلەپ، ئۇلاردىن پائال تۈردە ئىشان مۇرىتى قوبۇل قىلىشنى تەلەپ قىلغان، ئەمەلىيەتتە ئۇلار دىن مۇرىتى قوبۇل قىلىش تونىغا ئورۇنۇۋېلىپ، كېيىنكى ئەكسىلئىنقىلابىي ھەرىكىتى ئۈچۈن كۈچ توپلىغان. ئۇزۇن ئۆتمەي، ئايۇپ قارى ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە ئۆلۈپ كەتكەن. لېكىن، مۇسا خەلىپە ئۇستازىنىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتىنى داۋاملاشتۇرغان. چاۋشىيەن ئۇرۇشى پارتىلىغاندىن كېيىن، مۇسا خەلىپە خۇددى يەل ئۇرۇلغان توپتەك، بىراقلا يەنە جانلىنىپ كەتكەن. 1950-يىلى 9-ئايدا، مۇسا خەلىپە مۇرىتلىرىنى چاقىرىپ خاڭدىدا توپىلاڭ پىلانلاش يىغىنى ئۆتكۈزگەن، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بىر قانچە شەھەردىكى توپىلاڭ گۇرۇھىنىڭ مەسئۇللىرىنى بېكىتكەن ھەمدە ئاۋۋال خوتەندە توپىلاڭ كۆتۈرۈشنى قارار قىلغان. لېكىن ئۇ چاغدا داغدۇغىلىق ئىجارە كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقى، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ قىزغىنلىقى ناھايىتى يۇقىرى بولغانلىقى ئۈچۈن، بۆلگۈنچىلەر توپىلاڭ كۆتۈرسە ئەدىبىنى يەپ قېلىشىدىن قورقۇپ، ئۆزىنى تېخىمۇ ئېھتىياتچانلىق بىلەن دىن ئارقىلىق يوشۇرۇپ، پۇرسەت كۈتۈپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولغان.

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، مۇھەممەت ئىمىننىڭ مىللىي بۆلگۈنچىلىك ئىدىيىسى باشقا دىنىي كۈچلەرنىڭ خوتەندىكى چوڭقۇر تەسىرى 50-يىللاردا خوتەندىكى توپىلاڭنىڭ ئاساسىي ئاپەت يىلتىزى بولۇپ قالغان.

(2) داموللىنىڭ "ئىسلام ھۆكۈمىتى"نىڭ رەئىسى بولماقچى بولۇشى

مۇھەممەت ئىمىننىڭ ئەگەشكۈچىسى ئابدۇلھېمىد خوتەن ۋىلايىتىدىكى ئىشان مەزھىپىنىڭ چوڭ ئىشانى بولسىمۇ، سىياسىي جەھەتتىن قارا نىيەت ئادەم ئىدى. ئۇ يېرىم-يارتا ھوقۇق نېسىپ بولارمىكىن دەپ بىر توپ مىللىي بۆلگۈنچىلەرگە ئەگىشىپ، شىنجاڭنى ياكى شىنجاڭنىڭ مەلۇم بىر رايوننى جۇڭگودىن ئايرىۋېلىش ئۈستىدە باش قاتۇردى. 50-يىللاردا، ئۇ شۇ جايدىكى دىن مۇرىتلىرىدىن پايدىلىنىپ ئۆزىنىڭ خۇراپىي ئارزۇسى بويىچە مىللىي ئۆچمەنلىك ۋە مىللىي بۆلگۈنچىلىكنى قۇترىتىپ، خەلق ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇش بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتىنى ئۇدا تۆت قېتىم پىلانلاپ، خوتەن ۋىلايىتىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ باش كاتتىۋېشىغا ئايلاندى.

1954-يىلى 12-ئاينىڭ 31-كۈنى، خوتەندە دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيان 1-قېتىم ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭ يۈز بەردى، توپىلاڭغا ئابدۇلھېمىد باش قوماندان بولدى.

ئۇ چاغدا خوتەندە يېزا ئىگىلىكىنى كوپىراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتى باشلىنىپ كەتكەنىدى. ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەتتىكى بەزى يېزا كادىرلىرىنىڭ خىزمەت ئۇسۇلى ئاددىي، بولۇشقا تېگىشلىك سىياسەت سەۋىيىسى كەمچىل بولغاچقا، بۇيرۇقۋازلىق، مەجبۇرلاش ۋە قانۇن-ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش ئەھۋالى كۆرۈلۈپ، ئاممىنىڭ نارازىلىقىنى قوزغىدى؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش جەريانىدا، سىياسەتنى ئىجرا قىلىشتا كۆرۈلگەن بىر تەرەپلىمىلىك تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان ئاممىنىڭ تۇرمۇش قىيىنچىلىقىمۇ ئاممىنىڭ نارازىلىقىنى كۈچەيتىۋەتتى، ئابدۇلھېمىد باشچىلىقىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەر پۇرسەت كەلدى دەپ بىلىپ، ئاممىنىڭ نارازىلىق كەيپىياتىدىن پايدىلىنىپ، توپىلاڭ كۆتۈرۈشكە قۇتراتقۇلۇق قىلدى.

1954-يىلىنىڭ باشلىرىدا، ئابدۇلھېمىد ھەرىكەت قىلىشقا باشلىدى. شۇ يىلى 2-ئايدا دەل ئۆزىنىڭ ئاجىز ھەم يالغۇزلۇقىنى ھېس قىلغان ئابدۇلھېمىد پەتھەددىن مەخسۇمنى ئۇچرىتىپ قالدى. بۇ ئادەم مۇھەممەت ئىمىننىڭ ئاكتىپ ئەگەشكۈچىسى بولۇپ، ئىلگىرى مۇھەممەت ئىمىن ئورۇنلاشتۇرغان يوشۇرۇن ۋەزىپىلەرنى تاپشۇرۇۋالغان، ئازادلىقتىن كېيىن ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەت بىلەن قولغا ئېلىنىپ تۈرمىگە تاشلانغان، جازا مۇددىتى توشۇپ قويۇپ بېرىلىپ ئۆزاق ئۆتمەيلا ئابدۇلھېمىد بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىپ، ئۇنى ياقتۇرۇپ قالدى. ئۇلار مەسلىھەتلىشىپ يەنىلا دىن ئارقىلىق قوغدىنىپ، مۇرىتلىرى بىلەن مەخپىي ئالاقە باغلاپ، ئاكتىپلىق بىلەن كۈچ تولۇقلاشنى قارار قىلدى. 5-ئايدا،

ئۇلار تايانچ ئۇنسۇرلارنى چاقىرىپ، "ئىسلام ھۆكۈمىتى بىرلەشمە كومىتېتى" تەشكىللىدى. ئابدۇلھېمىد ئۆزى رەئىس بولدى. كېيىن يەنە كۆپ قېتىم يىغىن ئېچىپ، تەشكىلاتنىڭ پروگراممىسى ۋە ھەرىكەت پىلانىنى مۇزاكىرە قىلدى ھەمدە پىلاننى تەدرىجىي يولغا قويدى.

6-ئايدا، ئابدۇلھېمىد ئۆزى قاراقاش ناھىيىسىگە كېلىپ، ئاشكارىلىنىپ قېلىشتىن قورقۇپ، ئاستا قاقاس چۆللۈكتىكى ئادەمزات ئاياغ باسمىغان يەرگە بېرىۋېلىپ، ئۆز ئىنىسى ئابدۇسەمەت داموللا، پەتىھىددىن مەخسۇم ۋە مۇھەممەت ئىبراھىم قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ھەرىكىتىگە قوماندانلىق قىلىپ، ئۇلارنىڭ توپىلاڭ كۆتۈرۈش قەدىمىنى تېزلىتىشىگە ھەيدەكچىلىك قىلدى. ئابدۇھېمىدنىڭ بىۋاستە قوماندانلىقىدا ئابدۇسەمەت، پەتىھىددىن مەخسۇم قاتارلىق ساختا دىن كاتتىۋاشلىرى خوتەن، قاراقاش، لوپ قاتارلىق جايلاردىكى دىنىي سورۇنلارغا ۋە دىن مۇرىتلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە تېخىمۇ كۆپ بېرىپ، ئۇلارنى نارازى بولۇشقا قۇتراتتى، ئۇلارنى ھۆكۈمەتكە قارشى تۇرۇشقا كۈشكۈرتتى ھەمدە دىنىي مۇراسىم ئارقىلىق دىن مۇرىتلىرىنى قولىغا "قۇرئان" ئېلىپ ئابدۇھېمىد داموللىغا سادىق بولۇپ، "ئىسلام ھۆكۈمىتى" قۇرۇش يولىدا "غازات" قىلىشقا قەسەم قىلدۇردى.

1954-يىلى 12-ئاينىڭ 21-كۈنى، ئىسلام تەشكىلاتىنىڭ تايانچ ئەزالىرى شېرىكى مۇھەممەتنىڭ ئۆيىدە 3-قېتىملىق يىغىن ئۆتكۈزدى، بۇ توپىلاڭدىن بۇرۇن ئېچىلغان "ئىسلام" ھۆكۈمىتىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىق يادرولۇق يىغىنى بولۇپ، يىغىندا "ئىسلام" ھۆكۈمىتىنىڭ 11 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، ھەر قايسى مىنىستىرلىقلارنىڭ مىنىستىرلىرى بەلگىلەندى. ئابدۇلھېمىد رەئىس، قوشۇمچە ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، ئابدۇللاھ غازى داموللا مۇئاۋىن رەئىس، پەتىھىددىن مەخسۇم ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، قوشۇمچە باش كاتىپ، ناسىر داموللا باش كېسىمچى بولدى، بۇنىڭدىن باشقا، يەنە دىپلوماتىيە، مالىيە، خەلق ئىشلىرى، مائارىپ، سەھىيە قاتارلىق مىنىستىرلىقلارنىڭ مىنىستىرلىرى بەلگىلەندى. يىغىندا يەنە توپىلاڭنىڭ ھەرىكەت پىلانى ۋە ئۇنى يولغا قويۇش لايىھىسى بەلگىلەندى. ئۇلار 1955-يىل 1-ئاينىڭ 1-كۈنى، توپىلاڭ كۆتۈرۈشنى قارار قىلدى ھەمدە ھەر قايسى تارماقلارنىڭ شەھەرنى ئىگىلەپ بولغاندىن كېيىنكى ۋەزىپە تەقسىماتى ۋە خىزمەت نىزاملىرىنى بەلگىلىدى. يىغىن ئاياغلاشقاندىن كېيىن، ئۇلار بۆلۈنۈپ ھەرىكەت قىلىشقا باشلىدى، ھەر كىم ئۆز ئادەملىرىنى يىغىپ، يەنە بىر قېتىم "غازات"تۇغىنى كۆتۈرۈپ، ئەڭ ئاخىرقى قۇتراتقۇلۇقنى قىلدى.

12 - ئاينىڭ 27-، 28 - كۈنلىرى، پەتىھىددىن مەخسۇم ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترىتى يېنىدىكى يۈسۈپ داموللا بىلەن نىياز بەگ ئىككىيلەننىڭ ئۆيىدە 200 دىن ئارتۇق ئىشان مۇرىتىنى يىغىپ، دۇئا-تىلاۋەت ئۆتكۈزۈش نامى بىلەن تەشكىلىي جەھەتتىن سەپەرۋەرلىك قىلىپ، ئالدامچىلىق تەشۋىقاتى ئېلىپ باردى. 31-كۈنى يەنە ئۇلارنى باشلاپ، ئىسلامىيەت يولىدا كۈرەش قىلىپ ھايات قالساق غازى، ئۆلسەك شېھىت بولىمىز دەپ كوللېكتىپ قەسەم ئىچتى، كېيىن كىشىلەرگە كالتەك، خەنجەر، قىلىچ، ئارغامچا قاتارلىق توپىلاڭ قوراللىرى ۋە قول چىرىغى، نان قاتارلىق بۇيۇملارنى تارقىتىپ بەردى.

مىللىي بۆلگۈنچىلەر ھەرىكىتىنى جىددىيلەشتۈرۈۋاتقان پەيتتە، خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكوم قاراقاش ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشتە ۋەيپىسى بولغان بىر دىنىي زاتنىڭ قاراقاش ناھىيىسىدىكى ئابدۇھېمىد داموللا دىنىي يىغىلىشتىن پايدىلىنىپ توپىلاڭ كۆتۈرۈپ، "ئىسلام ھۆكۈمىتى" قۇرماقچى بولۇۋاتىدۇ دېگەن دوكلاتىنى تاپشۇرۇپ ئالدى. خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكوم دەرھال جىددىي يىغىن چاقىرىپ، دۈشمەن ئەھۋالىنى تەھلىل قىلىپ، ئالدىنى ئېلىش تەدبىرلىرىنى تۈزۈپ چىقتى ھەمدە ھەر قايسى ئورۇنلارغا قوغدىنىش ھەققىدە يوليورۇق بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، خوتەن، لوپ، قاراقاش ناھىيىلىرىدە دىنىي زاتلار سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، پارتىيىنىڭ مىللىي ۋە دىنىي سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىپ، ئۇلارغا ئالدىنىپ كېتىشنىڭ ئالدىنى ئالدى.

12-ئاينىڭ 29-كۈنى، ئەھمەد باشچىلىقىدىكى بىر توپ كىشىلەر يېزا ئىگىلىك 3- تۈەنگە ھۇجۇم قىلماقچى بولدى، لېكىن يېزا ئىگىلىك 3 - تۈەننىڭ تەييارلىقى بارلىقىنى بىلىپ قېلىپ، يەڭگىللىك بىلەن ھۇجۇم قوزغاشقا پېتىنمىدى، شۇنىڭ بىلەن ئەتىسى (30-كۈنى)، يەنى بازار كۈنى ئادەم كۆپ ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ، پۇرسەت كۈتۈپ ئاممىنى توپىلاڭ كۆتۈرۈشكە قۇترىتىشنى كېڭەشتى. 30-كۈنى ئەھمەد قاتارلىقلار قاراقاش ناھىيە بازىرىغا كەلدى، بۇ چاغدا ۋىلايەتلىك پارتكوم ئەۋەتكەن قوراللىق تەشۋىقات ئەترىتى ئاممىۋى يىغىن ئېچىپ، ئاممىغا يامان كىشىلەرنىڭ ئالدىمىدىن ھۇشيار بولۇش ھەققىدە خىزمەت ئىشلەۋاتاتتى، ئەھمەدلەر ئاشكارىلىنىپ قېلىشتىن قورقۇپ، ئۇزاق تۇرۇشقا جۈرئەت قىلالماي تېزلا قېچىپ كەتتى. 31-كۈنى ئەھمەد قاتارلىقلار ھەممىلا جاينىڭ مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، توپىلاڭدىن ئۈمىد ئۈزۈپ، بىر توپ توپىلاڭچىلارنى باشلاپ 5-رايون تەمىنات-سودا كوپېراتىپىنى بۇلىدى. ۋىلايەتلىك پارتكوم ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، دەرھال يېزا ئىگىلىك 3-تۈەننىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى دۇ شيۇچۈەننى ئەۋەتتى، ئۇ ئاممىنى باشلاپ بېرىپ، ئاممىنىڭ پاش قىلىشى بىلەن، نەق مەيداندا باشلامچى ئۈنسۇر ئەھمەدنى قولغا ئالدى.

توپىلاڭ كۆتۈرۈشكە ئۇرۇنغان بۇ بۆلگۈنچىلەر تارمار قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن يەنە ئىككى بۆلەك ئادەم پىلانى بويىچە ھەرىكەت قىلىۋاتاتتى. 31-كۈنى كېچىدە، ئابدۇلھېمىد ئۆزى بىۋاستە ئوتتۇرىغا چىقىپ، پەتىھدىن مەخسۇمنىڭ قول ئاستىدىكى 100 دىن ئارتۇق ئادەمنى باشلاپ خوتەن ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترىتىگە يوشۇرۇن بېرىپ، خىش زاۋۇتى ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ ھويلىسىنى قورشىۋالدى. ئۇلار قاراۋۇللارنىڭ تەييارلىقسىز تۇرغان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنى چېپىپ ئۆلتۈرۈۋەتكەندىن كېيىن يوپۇرۇلۇپ ھويلىغا كىردى. ئۇلاردىن بەش-ئالتىسى يېتەكچى فىك چېنشېڭنىڭ ياتىقىغا بېسىپ كىرىپ، ئۇنى كارىۋاتتىن تۇرغىچىلا كالتەكلەپ ئۆلتۈرۈۋەتتى. بەنجاڭ ۋاڭ جەنكۇي ئاۋازنى ئاڭلاپ مىلتىقنى ئېلىپ ئېتىلىپ چىقىپ، توپىلاڭچىدىن بىرنى ئېتىپ ئۆلتۈردى، لېكىن ئارقىسىدىكى توپىلاڭچىنىڭ ئۇشتۇمتۇت زەربىسى بىلەن بېشى يارىلىنىپ ۋاپات بولدى. بۇ چاغدا توپىلاڭچىلار جەڭچىلەر ياتىقىنىڭ ئىشىكىنى مەھكەم قامال قىلىۋالغانىدى، جەڭچىلەر ئىچىدىن سىرتقا قارىتىپ ئوق چىقىرىپ توپىلاڭچىدىن بىرنى ئۆلتۈردى، ئىككىنى يارىلاندۇردى. توپىلاڭچىلار جەڭچىلەر مىلتىققا ئوق سېلىۋاتقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ياتاققا بېسىپ كىردى، ياتاق كىچىك، ئادەم كۆپ بولۇپ، مىلتىقنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇشقا ئامال بولمىغاچقا، ئىككى تەرەپ تۇتۇشۇپ قالدى، دۈشمەنلەر كۆپ،

جەڭچىلەر ئاز بولغاچقا، دۈشمەن ياتاقتىكى جەڭچىلەرنىڭ بىر قانچىسىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. يەنە بىر توپ توپىلاڭچىلار ئوتتۇرا ئەترەت باشلىقى بىلەن ھېسابات قىلىشىۋاتاتتى، ئېلىشىشتا خوجىلىق باشلىقى ئۆلۈپ كەتتى، ۋاڭ جېنخەي قالايمىقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ يالغۇز قېچىپ چىقىپ، چوڭ ئەترەت شتابىغا بېرىپ ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى.

خوتەن ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى توپىلاڭ خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، توپىلاڭنى تىنچىتىشقا دەرھال ج خ قىسمىنى ئەۋەتتى ھەمدە كېچىلەپ جىددىي يىغىن ئېچىپ، توپىلاڭنى تىنچىتىش تەدبىرلىرىنى تۈزدى، شەھەر بىخەتەرلىكىنى قوغداش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، توپىلاڭنى تىنچىتقۇچى قوراللىق قوشۇنغا "كاتتىۋاشلارنى چوقۇم بىر تەرەپ قىلىش، مەجبۇرىي ئەگەشكۈچىلەرنى سۈرۈشتۈرمەسلىك، تۆھپە كۆرسەتكەنلەرنى مۇكاپاتلاش، ئەكسىلئىنقىلابىي ھەرىكەت بىلەن داۋاملىق شۇغۇللانغانلارنى قاتتىق بىر تەرەپ قىلىش" فاڭجېنى بويىچە، باش جىنايەتچىلەر بىلەن مەجبۇرىي ئەگەشكۈچىلەرنى ئەستايىدىل پەرق ئېتىش، ئۆزىمىزنى تولۇق قوغداش، يېنىكلىك بىلەن ئوق چىقارماسلىق ھەققىدە يوليورۇق بەردى.

توپىلاڭچىلار ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئوتتۇرا ئەترىتىدە مەقسەتسىگە يەتكەندىن كېيىن، پەتەھدىن دەرھال جەڭچىلەردىن بۇلاپ ئالغان قوراللارنى تايانچىلارغا تارقىتىپ بېرىپ، ئۇلارنى تۈرمە دەرۋازىسىنى ئېچىشقا بۇيرۇدى ھەمدە جىنايەتچىلەرنى توپىلاڭغا قاتنىشىپ، بىرلىكتە خوتەنگە ھۇجۇم قىلىشقا قۇتراتتى. ئاندىن خۇكۇي (سابىق گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەمىنات پونكىتىنىڭ پولكوۋنىك دەرىجىلىك باشلىقى، ھۆكۈمىتىمىز ئۇنىڭغا 20 يىللىق قاماق جازاسى بەرگەن، ئۇ ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترىتىدە ماشىنا ھەيدەيتتى) نى ماشىنا بىلەن ئۆزلىرىنى خوتەنگە ئاپىرىپ قويۇشقا مەجبۇرلىدى. يول ئۈستىدە ئابدۇلھېمىد جىنايەتچىلەرنىڭ ئۆزى بىلەن توپىلاڭغا قاتناشقۇسى يوقلۇقىنى، ئالداپ كېلىنگەن ئادەملەرنىڭمۇ بارغانسېرى ئازلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، بىر قانچە كاتتىۋاش بىلەن يېقىن ئەتراپتىكى بىرەيلەننىڭ ھويلىسىدا يىغىن ئېچىپ، بۆلۈنۈپ يوشۇرۇنۇشنى قارار قىلدى. ئۇلار يىغىن ئېچىپ بولۇپ قايتىپ كېلىپ قارىسا شوپۇرنىڭمۇ قارىسى كۆرۈنمىدى، شۇنىڭ بىلەن ئىشنىڭ چاتاقلىقىنى بىلىپ، ھەممىسى بېشىنى ئېلىپ قاچتى.

ئۇزۇن ئۆتمەيلا ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى ئەۋەتكەن توپىلاڭنى تىنچىتىش خادىملىرى ماشىنا بىلەن يېتىپ كېلىپ، ئاختۇرۇپ تۇتۇشقا تەشكىللەپ، 30 دىن ئارتۇق توپىلاڭچىنى قولغا ئالدى ھەمدە "ئىسلام كومىتېتى"نىڭ تەشكىلى پروگراممىسى، ئەزالار تىزىملىكى، يىغىن خاتىرىسى، ھەرىكەت پىلانى، تامغىسى، شاپىگرافىنى ۋە زور بىر تۈركۈم ئېلان، بايراق كالتەك-توقماق، پالتا-پىچاق قاتارلىقلارنى قولغا چۈشۈردى. ئابدۇلھېمىد بىلەن بىرلىكتە يىغىن ئاچقان ئالتە باش جىنايەتچى شۇ چاغدىلا قولغا چۈشتى، پەقەت ئابدۇلھېمىدلا قورسىقىدا جىن بولغانلىقى ئۈچۈن بالدۇر قېچىپ كەتكەنىدى. 1955-يىل 1-ئاينىڭ 1-كۈنى، ج خ خادىملىرى يەنە خوتەن كوچىسىدا ئوندىن ئارتۇق ئادەمنى قولغا چۈشۈردى. ئۇلار قولىرىغا كالتەك ياكى پالتا-پىچاق ئېلىۋالغانىدى، كىيىملىرى قانغا بويالغانىدى، تۇرۇقىدىنلا توپىلاڭغا قاتناشقان باندىت ئىكەنلىكى مانا مەن دەپ چىقىپلا تۇراتتى. بۇ

چاغدا، ئۇلار خوتەن ئابدۇلهېمىد داموللا تەرىپىدىن ئىشغال قىلىندى دەپ ئويلاپ، كۆرەڭلىگەن هالدا تۆهپىسى ئۈچۈن تارتۇق ئالغىلى كېتىشىۋاتقانىدى.

لوپقا هۇجۇم قىلماقچى بولغانلار 31-كۈنى كەچتە ئىمىن داموللىنىڭ يېتەكچىلىكىدە خوتەن شەهىرىنىڭ شەرقىدىكى شورلۇققا يوشۇرۇندى. مەمتىمىن داموللا 60 تىن كۆپرەك ئادەمنى باشلاپ گۇجانباغ ئەتراپىغا يوشۇرۇنۇپ، ئابدۇلهېمىد، پەتهىددىن خىش زاۋۇتىنى ئالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە لوپقا هۇجۇم قىلىشنى كۈتتى. لېكىن، تاڭ ئاتقاندا ئاڭلىغىنى بىر قىسىم تايانچىلارنىڭ تۇتۇلغانلىقىدىن باشقا خەۋەر بولمىدى. شۇنىڭ بىلەن، ئابدۇلهېمىد داموللا مۇرىتلىرىنى تاشلاپ قېچىپ كەتتى. قالغانلار تۇرىۋەرسە ياخشىلىقتىن يامانلىق كۆپ بولىدىغانلىقىنى بىلىپ، هەش-پەش دېگۈچە تاراپ كېتىشتى، قېچىپ كېتىشكە ئۈلگۈرەلمىگەن ئوندىن كۆپرەك كىچىك كاتتىۋاش چارلاشقا چىققان ج خ خادىملىرىنىڭ قولىغا چۈشتى. شۇنىڭ بىلەن، توپىلاڭ تېزلىكتە تىنچىتىلىپ، پۈتكۈل ۋەزىيەت تىزگىنلەندى.

ئابدۇلهېمىد باشچىلىقىدىكى خوتەن توپىلىڭى پۈتۈنلەي دۆلەت هاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇش، ۋەتەننى پارچىلاشنى مەقسەت قىلغان ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭ. ئۇلار چىقارغان ئېلانلاردا تەپتارتماستىن: "دىنىمىزنىڭ دۈشمىنى كومپارتىيە مۇسۇلمانلارنىڭ ۋەتىنىنى بېسىۋېلىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ زېمىنى، كان مەهسۇلاتلىرى ۋە باشقا مال - مۈلكىنى تالان-تاراج قىلدى، ئۆزلىرىنىڭ قانۇنىنى ئىسلام دىنى ئەقىدىلىرىنىڭ ئۈستىگە قويدى"؛ "هازىر مىللىتىمىزنى ئەمگەككە سېلىۋاتىدۇ، لېكىن ئەمگەك مېۋىلىرىنىڭ خوجايىنى قىلمايۋاتىدۇ"؛ "ئىسلام شەرىئىتىدە كۈپپارلار مۇسۇلمانلارنىڭ زېمىنىنى ئىگىلىۋالسا، ئۇلارغا قارشى تۇرۇش هەر بىر مۇسۇلماننىڭ بۇرچى دېيىلگەن، هازىر توپىلاڭ كۆتۈرىدىغان پەيت يېتىپ كەلدى" دېگەن. شۇ سەۋەبتىن، 1955-يىل 1-ئاينىڭ 1-كۈنى، خوتەن ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى مەيداندا ئاممىۋى چوڭ يىغىن ئېچىپ، كەڭ هەر مىللەت خەلقىگە توپىلاڭچىلارنىڭ جىنايى قىلمىشنى ئاشكارىلاپ، هەر مىللەت ئاممىسىنى كۆزىنى روشەنلەشتۈرۈپ، توپىلاڭچىلارنىڭ هەقىقىي قىياپىتىنى كۆرۈشكە، يەنە ئالدىنىپ قالماسلىققا چاقىردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەجبۇرىي ئەگەشكۈچىلەرگە دەرهال قورالنى تاشلاپ ج خ ئورگانلىرىنىڭ غوللۇق ئۇنسۇرلارنى تۇتۇشقا هەمكارلىششىنى، توپىلاڭچىلارغا ئۆزلۈكىدىن ج خ ئورگانلىرىغا بېرىپ تىزىمغا ئالدۇرۇپ، كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىشنى قولغا كەلتۈرۈشنى رەسمىي ئۇقتۇردى.

ج ك پ شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن، خوتەن ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى تېزلىك بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ بېرىپ، توپىلاڭچىلارنى قولغا ئېلىپ، قاچقۇن جىنايەتچىلەرنى تۇتۇپ، قالدى-قاتتى ئىشلارنى ئوبدان بىر تەرەپ قىلىپ، ۋەزىيەتنى مۇقىملاشتۇرۇپ، نورمال ئىجتىمائىي تەرتىپنى ئەسلىگە كەلتۈردى، كەڭ ئاممىنىڭ پائال قوللىشى ۋە هەمكارلىششى ئارقىسىدا، توپىلاڭغا قاتناشقان 140 نەچچە ئادەم قولغا چۈشتى، 70 تىن كۆپرەك ئادەم ئۆزىنى مەلۇم قىلدى. هۆكۈمەت تەكشۈرۈپ دەلىللەش ئارقىلىق، 27 جىنايىتى بار غوللۇق ئۇنسۇرنى قولغا ئالغاندىن سىرت، تۈنجى قېتىملىق توپىلاڭنى تىنچىتىشنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈردى.

ئازادلىق ھارپىسىدا، ئابدۇلھېمىد ئايۇپ قارىنىڭ ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىشىگە توسقۇنلۇق قىلىش يۈزىسىدىن ئاچقان ئۆزگىرىشكە تاقابىل تۇرۇش يىغىنىغا قاتناشتى. يىغىندا ئابدۇلھېمىد ئازاد بولغاندىن كېيىن قانداق قىلىپ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىش ھەققىدە ئاكتىپلىق بىلەن ئەقىل كۆرسەتتى. ئۇنىڭ ئىپادىسى جانلىق، ياخشى بولغاچقا، ئايۇپ قارى ئۇنى خەلىپىلىك (ئىشاندىن تۆۋەن تۇرىدىغان دىنىي مەنسەپ) كە تەيىنلەپ، ئۇنىڭدىن سوپىلار (ئىشان مەزھىپىنىڭ تالىپلىرى) نى پائال كۆپەيتىپ، ئىشان مەزھىپىنىڭ تەسىر كۈچىنى زورايتىشنى تەلەپ قىلدى. مۇھەممەت ئىمىن چەت ئەلگە قېچىشتىن بۇرۇن جەنۇبىي شىنجاڭدا يوشۇرۇنۇش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشتۇرغاندى، ئايۇپ قارى يەنە ئابدۇلھېمىدنى مەخسۇس ئەلچى قىلىپ مۇھەممەت ئىمىننىڭ قېشىغا تاقابىل تۇرۇش تەدبىرى ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىشكە ئەۋەتتى. ئابدۇلھېمىد بۇ ئىشتىن ناھايىتى پەخىرلىنىپ، ئۆزىنى ئەتىۋارلىغانلىقىدىن خۇشال بولۇپ خۇدىنى يوقاتتى. ئۇ مۇھەممەت ئىمىن بىلەن كۆرۈشكەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن ئايۇپ قارىنىڭ پىكرىنى يەتكۈزدى. ئارقىدىن قوشۇلۇپ قالارمىكىن دېگەن ئۈمىدتە ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئۆزىنىڭمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە چەت ئەلگە چىقىش خىيالى بارلىقىنى ئېيتتى. كۆڭلىدىكى قورقۇنچ تۈپەيلىدىن، ئۇ بۇ سۆزنى بىۋاستە ئېيتماي، يالغاندىن كەمتەر، سەممىي قىياپەتتە دېدى. مۇھەممەت ئىمىن ئابدۇلھېمىدنىڭ جىددىيلىك چىقىپ تۇرغان ۋە ئۈمىد كۈتكەن كۆزىگە قاراپمۇ قويماي:"سىلەر دېگەن ئاخۇن، كومپارتىيە سىلەرنى ھېچنېمە قىلمايدۇ، مەن كۆپ بولسا بەش-ئالتە يىل، ئاز بولسا ئىككى-ئۈچ يىلدا قايتىپ كېلىمەن. سىلەر بۇ يەردە قېلىپ سوپىلارنى كۆپەيتىڭلار، مەن قايتىپ كەلگەندە بىز بىرلىكتە كومپارتىيىنى يوقىتىپ، ئىسلام ھۆكۈمىتىنى قۇرىمىز، ئۇ چاغدا سىز كاتتا خىزمەت كۆرسەتكەن بولىسىز" دەپ ئۇدۇللا ئېيتتى. ئابدلۇھېمىد مۇھەممەت ئىمىننىڭ بىراقلا رەت قىلىۋەتكەنلىكىدىن ئىنتايىن ئۆكۈندى، لېكىن ئۇنىڭ كېيىنكى بىر ئېغىز سۆزىنى ئويلاپ يەنىلا روھلىنىپ، ئۆلگۈچە نىيىتىدىن يانماي ئىشلەش قارارىغا كەلدى.

ئابدۇلھېمىد خوتەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئىشان مەزھىپىنىڭ تەسىر كۈچىنى زورايتىپ، يېقىنلىرى ۋە ئىشەنچلىك ئادەملىرىنى تەربىيىلەشكە كىرىشتى، بولۇپمۇ 30-يىللاردا مۇھەممەت ئىمىن توپىلىڭغا قاتناشقانلارنى تاللاشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، ئۇلارنى نۇقتىلىق تەربىيىلىدى. ئابدۇلھېمىد مۇرىتلىرىنىڭ ئالدىدا سالاپەت بىلەن ئولتۇرۇپ، ھېچ ئىش بولمىغاندەك دىن ئاساسچىلىرى قىياپىتىگە كىرىۋالغىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە كۆڭلىدە ھەم تىت-تىت بولاتتى ھەم قورقاتتى، ئەتىدىن كەچكىچە دەككە-دۈككىدە بىر كۈننى بىر يىلدەك ئۆتكۈزۈشتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن دەرھال توپىلاڭ قوزغاپ مۇۋەپپەقىيەت قازانسام دەيتتى. 1950-يىلى 3-ئايدا، ئابدۇلھېمىد يەنە بىر قېتىم يەكەنگە كېلىپ ئايۇپ قارىغا ئۆزىنىڭ دىن مۇرىتلىرىنى كۆپەيتىش ئەھۋالىنى دوكلات قىلىپ، شارائىت پىشىپ يېتىلدى، توپىلاڭنى قوزغىساق بولىدۇ دەپ قارىدى ھەمدە ئايۇپ قارىنىڭ توپىلاڭنى باشلاش ۋاقتى، كونكرېت پىلان ھەققىدە ئۆز پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشىنى ئۈمىد قىلدى. ئايۇپ قارى: "ئادەم سانى يەنىلا بەك ئاز ئىكەن، مۇرىتلار تېخى پۈتۈن ۋىلايەتكىچە كېڭەيمەپتۇ"دەپ، دەرھال توپىلاڭ قوزغاشقا قوشۇلمىدى ھەمدە ئۇنىڭغا سەۋرچانلىق بىلەن كۈتۈپ تۇرۇش، تەسىر كۈچىنى داۋاملىق زورايتىش ھەققىدە نەسىھەت قىلدى.

ئۆزۈن ئۆتمەي چاۋشيەن ئورۇشى پارتلىدى، جياڭ جيېشىمۇ چوڭ قورۇقلۇقنى قايتۇرما ھۇجۇم قىلمىز دەپ جار سالدى. دۆلەت ئىچى-سىرتىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەر پۇرسەت يېتىپ كەلدى دەپ ھېسابلىدى. 9 - ئايدا، مۇسا خەلىپە ئايۇپ قارىنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە تايانچلارنى يىغىپ يىغىن ئېچىپ، خوتەن مۇھەممەت ئىمىنىنىڭ يۇرتى، ئۇ يەردە ئىشان مەزھىپىنىڭ تەسىر كۈچى زور، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇھەممەت ئىمىن سالغان ئاساس بار، شۇڭا، ئالدى بىلەن خوتەندە توپىلاڭ كۆتۈرەيلى دەپ قارار قىلدى.

ئابدۇلھېمىد بۇنىڭدىن ئىنتايىن خۇشال بولۇپ، دەرھال ھەرىكەتكە ئاتلاندى. لېكىن ئۇ ئالاقە باغلاپ توپىلاڭنى ئۇيۇشتۇرۇش داۋامىدا مۇرىتلارنىڭ توپىلاڭغا ئۆزى ئويلىغاندەك ئۇنداق قىزىقمايدىغانلىقىنى سەزدى، چۈنكى ئۇلار يەرگە، مال-مۈلۈككە ئېرىشكەنىدى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسىغا قاتناشقانىدى، ئۇلار كومپارتىيە ياخشىكەن دەپ ئېغىزدىن چۈشۈرمەي ماختىشاتتى. ئابدۇلھېمىد بىر قانچە قېتىم بۇرنىغا يېگەندىن كېيىن، ئىشتىن چاتاق چىقىپ، توپىلاڭ كۆتۈرەلمەي قالساق، ئالدى بىلەن ئۆزۈم ئاشكارىلىنىپ قالارمەنمىكى دەپ ئەنسىرىدى. شۇنىڭ بىلەن پىلاننى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، داۋاملىق تۇردە دىندىن پايدىلىنىپ قانۇنسىز ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللاندى. ھېلىمۇ ئۇ ئاخۇن بولغاچقا، قانۇنلۇق سالاھىيەتكە ئىگە بولۇۋالدى. شۇڭا ئۇ كەنتمۇ-كەنت، مەھەللىمۇ-مەھەللە يۈرۈپ دىن تارقىتىپ، مۇرىتلىرىنى كۆپەيتتى ھەمدە ئاكتىپلىق بىلەن خەلپە تەربىيىلەپ، يەنە خەلپىلەر ئارقىلىق مۇرىت يېتىشتۈردى. 1950-يىلدىن 1954-يىلغىچە، ئابدۇلھېمىد خوتەن، قاراقاش، لوپ، گۇما، قاغىلىق قاتارلىق جايلاردا ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ 28 خەلپە تەربىيىلدى ۋە تەيىنلىدى، 15 مىڭدىن كۆپرەك مۇرىت يېتىشتۈردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ خوتەن ۋىلايىتىدىكى ئىشان مەزھىپىنىڭ چوڭ ئىشانىغا ئايلىنىپ، ئۇنىڭ تەسىرى پۈتۈن خوتەن ۋىلايىتىگىچە تارالدى. ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى خەلپىلىرى ۋە يېقىن، ئىشەنچلىك مۇرىتلىرى ئۇنى بولۇشىغا ئۇچۇرۇشتى، يالغان-ياۋىداق سۆزلەرنىڭ ئېغىزدىن-ئېغىزغا كۆچۈشى بىلەن، ئۇنىڭ دىن مۇرىتلىرى ئىچىدىكى ئابرۇيى بىراقلا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى، قاراقاش ئەتراپىدا ئۇنى تېخى مۇرىتلار "ئەۋلىيا"دەپ كۆككە كۆتۈردى.

ئابدۇلھېمىدنىڭ تەلىيىنىڭ ئوڭدىن كېلىپ قېچىپ كېتەلىشى ئۇنىڭ راستىنلا قانداقتۇر "ئەۋلىيا" بولغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ توپىلاڭنىڭ باشقا كاتتىۋاشلىرىغا قارىغاندا تېخىمۇ قۇۋ، ھىيلىگەر بولغانلىقى، ئاز-تولا شەپە سەزگەن ھامان دەرھال قۇيرۇقنى خادا قىلغانلىقىدا.

ئابدۇلھېمىدنىڭ ئۆزلۈكىدىن ھەقىقەتكە قايتىشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، خەلق ھۆكۈمىتى ئۇنىڭغا قارىتا كەڭچىلىك قىلىش سىياسىتىنى قوللىنىپ، ئۇ جىنايەت ئۆتكۈزۈشنى توختىتىپ، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئۆزىنى مەلۇم قىلسىلا، ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىنىدۇ دەپ كۆرسەتتى. لېكىن ئابدۇلھېمىد توۋا قىلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە داۋاملىق قالايمىقانچىلىق تۇغدۇردى. ئۇ يەنە قاراقاش ناھىيىسىدىكى باقى داموللا، بارات داموللا، جاپپار، نۇرچانگا قاتارلىق كىشىلەر بىلەن بىرلىكتە يېڭى توپىلاڭ پىلانلىدى. ئۇلار مەخپىي ھالدا: ئالدى بىلەن قاراقاش ناھىيىسى 0-رايون يېزا

ئىگىلىك 3-تۈەنگە ھۇجۇم قىلىپ، قورالنى قولغا چۈشۈرگەندىن كېيىن، ئاندىن قاراقاش ۋە خوتەن ناھىيىسىنى ھۇجۇم بىلەن ئېلىش؛ ئاندىن كېيىن بىر تۈركۈم ئۈچىنچى دىنىي ئۇنسۇرلار بىلەن قورچاق ئارمىيە، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنى ناماز ئوقۇش نامى بىلەن يىغىپ يىغىن ئېچىپ، ئاشلىق، پۇل، قورال-ياراغ تۇپلاش، توپىلاڭدا ئىشلىتىدىغان قاتىللىق قورالى ياساشنى قارار قىلدى. ئۇلار يەنە يىقىن، ئىشەنچلىك سوپىلىرى ئارقىلىق مەسچىتنىڭ ئىماملىرى، مەدرىسلەردىكى تالىپلار، ئەكسىيەتچى پومېشچىك، زومىگەر ۋە جېدەلخور، لۈكچەكلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ تەشكىلاتىنى كېڭەيتتى ھەمدە: "يېزا ئىگىلىك 3-تۈەنى ھەقىقەتكە قايتقان قوشۇن، ئۇنىڭدا بىزنىڭ ئادىمىمىز بار، رايون باشلىقلىرى ئىچىدە بىزنى قوللايدىغانلار بار" دەپ پىتنە-ئىغۋا تارقاتتى،"پۈتۈن دۇنيا ئىسلام ھاكىمىيىتى قۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتىدۇ، ئەتە ئىسلام ھۆكۈمىتى دۇنياغا كېلىدۇ" دەپ ئاممىنى ئالدىدى.

1956-يىل 3-ئاينىڭ 9-كۈنى تۈن نىسپىدە، پالتا، پىچاق، كالتەك، توقماق قاتارلىق قاتىللىق قوراللىرىنى كۆتۈرۈۋالغان 200 توپىلاڭچى مەخپىي ھالدا يېزا ئىگىلىك 3-تۈەنى ئەتراپىغا يىغىلىپ، يېزا ئىگىلىك 3 - تۈەنگە ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم قىلىپ، قورال-ياراغنى قولغا چۈشۈرمەكچى بولدى. 10-كۈنى سەھەردە نۇرچانگا، جاپپار، يۇنۇس قارى قاتارلىق كىشىلەر قاتىللىق قورالنى ئېلىپ باشلامچىلىق بىلەن يېزا ئىگىلىك 3-تۈەنى تۇرۇشلۇق جايغا بېسىپ كىردى. يول ئۈستىدە توپىلاڭچىلار بىر چارلىغۇچى جەڭچىنىڭ دىققەتسىزلىكىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنى ئارقا-ئارقىدىن بىر نەچچە پالتا چېپىپ ئۆلتۈرۈۋېتىپ، ئۇنىڭ قورالىنى تارتىۋالدى. قورالغا ئېرىشكەندىن كېيىن، توپىلاڭچىلارنىڭ خورىكى تېخىمۇ ئۆسۈپ، ئۇدۇل تۈەن مەيدانىغا يېقىن جايدىكى رازۋېدكا گۇرۇپپىسىغا قاراپ ماڭدى. رازۋېدكا گۇرۇپپىسىدىكى جەڭچىلەر ئامالسىزلىقتىن ئوق چىقىرىپ ئۆلتۈردى، باشقا توپىلاڭچىلار تاراپ كەتتى. يېزا ئىگىلىك 3-تۈەندىكى قوراللىق خادىملار ۋە كادىر، ئامما ئوق ئاۋازىنى ئاڭلاپ يېتىپ كېلىپ نەق مەيداندىلا 29 غوللۇق ئۇنسۇرنى قولغا ئالدى.

توپىلاڭ مەغلۇپ بولدى، لېكىن پەردە ئارقىسىغا يوشۇرۇنغان ئابدۇلھېمىد نىيىتىدىن يانماي، داۋاملىق توپىلاڭ قوزغاش كويىدا بولدى. ئۇنىڭ قۇترىتىشى بىلەن باقى داموللا، تۇرسۇنئاخۇن ئىمام، ئەخمەت ھاجى قاتارلىق كىشىلەر 5-، 9- رايوندىكى مەسچىتكە بېرىپ، دىنىي نىقاب قىلىپ، ناماز ئوقۇغىلى كەلگەن مۇرتلارنى قۇتراتتى، ئۇلارنىڭ ئالدىشى، مەجبۇرلىشى بىلەن 300 دىن ئارتۇق ئەر-ئايال مۇرت قوللىرىغا قاتىللىق قورالى ئېلىپ، "كومپارتىيىنى يوقىتايلى"، "كوپپىرالارنى ئۆلتۈرەيلى"، "ياشىسۇن ئىسلام ھۆكۈمىتى" دېگەندەك شوئارلارنى توۋلاپ، 5-رايوننىڭ رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىغا ھۇجۇم قىلغىلى ماڭدى، بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ يېتىپ كەلگەن خوتەن خەلق ساقچىلىرى ئوتتۇرا ئەترىتى ئۇلارنى يېرىم يولدا توسۇۋالدى. ئوتتۇرا ئەترەتنىڭ رەھبەرلىرى توپىلاڭچىلارغا ھۆكۈمەتنىڭ ئەمر-پەرمانىغا بويسۇنۇپ، قايتىپ بېرىپ ئىشلەپچىقىرىشقا قاتنىشىش ھەققىدە نەسىھەت قىلدى. لېكىن توپىلاڭچىلار ئۇلارنىڭ سۆزىنى ئاڭلىمايلا قالماستىن، بەلكى يەنە ۋەھشىيلەرچە ئۇلارغا ئېتىلىپ، ئۇلارنىڭ قورال-ياراغلىرىنى تارتىۋالماقچى بولدى. خەلق ساقچىلىرى ئوتتۇرا ئەترىتى ئۆزىنى قوغداش ئۈچۈن ئوق چىقىرىپ، ئاق بايراق كۆتۈرۈپ توپىلاڭچىلارغا قوماندانلىق قىلىۋاتقان ئۈچ

توپىلاڭچىلار كاتتىۋىشىنى ئېتىپ ئۆلتۈردى. بۇ چاغدا، رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى رەھبەرلىرىمۇ نەق مەيدانغا يېتىپ كېلىپ، مەيداندىكى ئاممىغا پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىپ، توپىلاڭنى پىلانلىغۇچىلارنىڭ جىنايىتىنى پاش قىلىپ، ئاممىنى ئۇلارنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈرمەسلىككە چاقىردى. رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى رەھبەرلىرىنىڭ تەشۋىق-تەربىيىسى ئارقىسىدا، ئالدانغان ئامما ئويغىنىپ، ئارقا-ئارقىدىن قوللىرىدىكى پالتا، پىچاقلارنى تاشلىۋەتتى ھەمدە قۇتراتقۇلۇق، قاتىللىق قىلغان جىنايەتچىلەرنى كۆرسىتىپ بەردى، باقى قاتارلىق 12غوللۇق ئۇنسۇر نەق مەيداندا قولغا ئېلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۈچ دانە تالىلىق مىلتىق ۋە نۇرغۇن پالتا، چەيدۇ، پىچاق، كالتەك قاتارلىق قاتىللىق قوراللىرى ئولجا ئېلىندى، 2-قېتىملىق توپىلاڭ تىنچىتىلدى.

تېزىنى باسسا مېزى چىقىپتۇ دېگەندەك، پەردە ئارقىسىغا يوشۇرۇنۇپ كۆپ نۇرنى كۆرۈشكىمۇ جۈرئەت قىلالمىغان ئابدۇلھېمىد بۇ چاغدا خۇددى بىر خەتەرلىك ئەرۋاھتەك نەمۇ نە يەرۋەپ قۇتراتقۇلۇق قىلدى. ئۇ قاراقاش توپىلىڭىنى پىلانلاش بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە لوپتىكى ئابدۇقادىر، ئەبەيدۇللا قاتارلىق كىشىلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ لوپ توپىلىڭىنى پىلانلىدى.

ئەبەيدۇللا ئەسلىدىلا ئابدۇلھېمىدنىڭ ئىشەنچلىك سوپىسى بولۇپ، ئۇنىڭ سۆزىدىن چىقمايتتى. ئۇ ئىلگىرى لوپتىكى ئاسىم مازىرىدا ئابدۇقادىر بىلەن بىرلىكتە دىندا ئوقۇغان. ئۇ چاغلاردا ئۇلار دائىم بىرلىكتە خەلق ھۆكۈمىتىگە بولغان نارازىلىقىنى بىلدۈرۈشكەن. ھازىر ئابدۇلھېمىدنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەنلىكتىن، ئازادلىقتىن كېيىن جازالانغان، زەربىگە ئۇچرىغان پومېشچىكلار، بايلار، ئەكسىلئىنقىلابچىلار، يامان كىشىلەر ۋە جېدەلخور، لۈكچەكلەرنى ئۆزىگە تارتىپ تەشكىلات قۇرۇپ، توپىلاڭ كۆتۈرمەكچى بولغان. 1956-يىل 4-ئاينىڭ 13-كۈنى، ئابدۇقادىر، ئەبەيدۇللا قاتارلىقلار توپىلاڭ كۆتۈرۈش سۈيقەستى ھەققىدە تۈنجى قېتىم يىغىن ئېچىپ، ئەزا تەرەققىي قىلدۇرۇش، شەھەرگە ھۇجۇم قىلىش پىلانى ۋە توپىلاڭ كۆتۈرۈش ۋاقتى قاتارلىقلارنى مۇھاكىمە قىلغان. شۇنىڭدىن كېيىن يەنە كۆپ قېتىم يىغىن ئېچىپ، قورال-ياراغ تەييارلاش، خىراجەت توپلاش قاتارلىق مەسىلىلەر ھەققىدە مەخپىي كېڭەشكەن. توپىلاڭغا تەشكىللەش ۋاستىسى جەھەتتە، دىندىن پايدىلىنىپ دىنىي مۇرتلارنى توپىلاڭغا قاتنىششقا قۇتراتقاندىن سىرت، يەنە ئاممىنىڭ ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، بىر تۇتاش سېتىشقا ۋە ھەمكارلىق ھەرىكىتىدىكى بەزى خاتالىقلارغا بولغان نارازىلىقلىرىدىن پايدىلىنىپ، "بۇنداق ئازاب چەككۈچە ھۆكۈمەت بىلەن ئېلىشقان ياخشى"دەپ قۇتراتقۇلۇق قىلغان ھەمدە ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرۇپ، ئاشلىق ئامبىرى، ماددىي ئەشيا ئامبىرىنى ئىگىلىۋېلىپ، خەلققە ئاشلىق ۋە ماددىي بۇيۇم بۆلۈپ بېرىمىز دەپ ئاممىنى توپىلاڭغا قاتنىششقا قۇتراتقان ۋە قىزىقتۇرغان. 5-ئاينىڭ 3-كۈنى، ئابدۇقادىر 50 تىن كۆپرەك تايانچى يىغىپ يىغىن ئېچىپ، "ئىسلام جۇمھۇرىيىتى" دېگەن ۋىۋىسكىنى ئاسقان. ئابدۇقادىر "جۇمھۇرىيەت"نىڭ رەئىسى، قوشۇمچە توپىلاڭنىڭ باش قوماندانى، ئەبەيدۇللا مۇئاۋىن رەئىس، قوشۇمچە مۇئاۋىن باش قوماندان بولغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلار يەنە سىياسىي كومىسسار، تۆەنجاڭ ۋە تۈت يىڭجاڭ تەيىنلىگەن. ئابدۇقادىر جەڭدىن بۇرۇن سەپەرۋەر قىلىپ: "ئومۇمەن ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلارنىڭ ھەممىسى جەڭگە قاتنىششى كېرەك، ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرۇش ھەر بىر

مۇسۇلمانىنىڭ مەجبۇرىيىتى" دېگەن. يىغىندىن كېيىن، ئەبەيدۇللا توپىلاڭچىلارنى باشلاپ سايدا ھەربىي مەشىق قىلدۇرغان.

1956-يىل 5-ئاينىڭ 4-كۈنى ئەتىگەندە، ئابدۇقادىر، ئەبەيدۇللا قاتارلىقلار ئەكسىيەتچى دىنىي كاتتىۋاشلار ۋە ئۆزگەرتىشكە قارشى دۈشمەن ئۇنسۇرلاردىن 260 كىشىنى توپلاپ ۋە قىسمەن كوممۇنا ئەزالىرىنى مەجبۇرىي ئەگەشتۈرۈپ، "ئىسلام جۇمھۇرىيىتى"دېگەن خەت يېزىلغان بايراقنى كۆتۈرۈپ، "كومپارتىيىنى يوقىتايلى"، "ياشىسۇن ئىسلام جۇمھۇرىيىتى"، "ياشىسۇن ئابدۇلھېمىد داموللام" دېگەن شوئارلارنى توۋلاپ، قولىغا چەيدو، پالتا، پىچاق، كالتەك، توقماق قاتارلىق قاتىللىق قوراللىرىنى ئېلىپ، لوپنىڭ 4-رايونىغا ھۇجۇم قىلىپ، رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنى ئىگىلىۋالدى، ئاشلىق پونكىتى، ماددىي-ئەشيا ئامبىرى، ھەمكارلىق كوپېراتىپى ۋە ئامانەت قەرز كوپېراتىپىنى بۇلىدى، ج خ كادىرى مەتيۇسۇپ بىلەن ئۈچ خىزمەتچى خادىمنى ئۆلتۈرۈۋەتتى، بەش ئادەمنى يارىلاندۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، رايوننىڭ ئورگان كادىرىدىن 11 نى گۆرۈگە ئېلىۋالدى، رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ بىر تامغىسىنى، بىر مىلتىق، بىر تاپانچا، 1000 يۈەندىن كۆپرەك خەلق پۇلى ۋە ئاشلىق قاتارلىق باشقا ماددىي ئەشيالارنى بۇلاپ كەتتى. ئابدۇقادىر ئادەم ئۆلتۈرۈپ، بۇلاڭچىلىق قىلىپ بولغاندىن كېيىن، كۈچىنىڭ يېتەرسىزلىكىنى ھېس قىلىپ سەل قورقتى. مەسلىھەت قىلىشقاندىن كېيىن، جۈمە مازىرىغا بېرىپ، ساختىپەزلىك قىلىپ، ئۇ يەردە ناماز ئوقۇۋاتقان مۆرتلارنى ئالداپ: "مازاردىن ۋەھىي كەلدى، بىزنى ئىسلام ئىنقىلابى قوزغاشقا چاقىردى"، "بىز ئىشنى باشلىساقلا مۇھەممەت ئىمىن قوشۇن باشلاپ قايتىپ كېلىدۇ"، دەپ ئۇ يەردىكى ئاممىنىڭ ھەممىسىنى ئالدام خالتىسىغا چۈشۈردى، ئاندىن ئۈچ يولغا بۆلۈنۈپ لوپ ناھىيىسىگە ھۇجۇم قىلىشقا ئاتلاندى. يول ئۈستىدە ئۇلار دەرەخ بىلەن يولنى توسۇۋەتتى، ناھىيە بازىرىغا ئۇلىنىدىغان تېلېفون سىمىنى ئۈزۈۋەتتى، يەنە يول بويى بىر قىسىم كوممۇنا ئەزالىرىنى ئۆزىگە مەجبۇرىي ئەگەشتۈرۈپ، توپىلاڭچىلار سانىنى بىراقلا 1300 دىن كۆپرەككە يەتكۈزۈپ، ئۇۋۇسىدىن چىققان ھەرىدەك ناھىيە بازىرىغا يوپۇرۇلۇپ كەلدى.

بۇ چاغدا، خوتەن ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى لوپ 4-رايوندا توپىلاڭ يۈز بەرگەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ، بىر تەرەپتىن ج خ كادىر-ساقچىلىرىنى ئەھۋال ئىگىلەپ كېلىشكە ئەۋەتتى، يەنە بىر تەرەپتىن، بىر تۈركۈم كادىرنى قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرىنى باشلاپ ئۇ يەرگە ئاتلىق بېرىپ، توپىلاڭنى تىنچىتىشقا ئەۋەتتى. لوپقا بەش كىلومېتىر قالغان جايدا قوراللىق ساقچى قىسىم لوپقا ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن كەلگەن توپىلاڭچىلار قوشۇنى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. قوراللىق ساقچى قىسىم بىلەن كەلگەن كادىرلار سىياسىي ھۇجۇمنى باشلاپ، ئاز ساندىكى بۆلگۈنچىلەرنىڭ توپىلاڭ كۆتۈرۈشكە قۇترىتىش سۇيىقەستىنى پاش قىلىپ، توپىلاڭچىلارغا دەرھال ھەرىكەتنى توختىتىش، ئالدام خالتىغا چۈشمەسلىك ھەققىدە نەسىھەت قىلدى. توپىلاڭچىلار قوشۇنى باش پىلانلىغۇچىنىڭ قۇترىتىشى بىلەن نەسىھەتكە قۇلاق سالماي ئەكسىچە ۋەھشىيلەرچە ئادەم ئۇرۇپ، قوراللىق ساقچى قىسىم خادىملىرىنىڭ قورال-ياراغ، ئوق-دورىلىرىنى بۇلىدى، نۇرغۇن كادىر ۋە جەڭچىنى ئۇرۇپ يارىلاندۇردى. توپىلاڭنى تىنچىتقۇچى كوماندىر-جەڭچىلەر زىددىيەتنىڭ كەسكىنلىشىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئۇلار ئۇرسا قول ياندۇرماي، تىللىسا جاۋاب قايتۇرماي، زىيانكەشلىككە ئۇچراش خەۋپىگە قارىماي

داۋاملىق سەۋرچانلىق بىلەن ئۇلارغا نەسىھەت قىلدى. توپىلاڭچىلار كوماندىر-جەڭچىلەرنىڭ يول قويغىنىنى قورقتى دەپ بىلىپ، ئۇرۇش، بۇلاشنى تېخىمۇ كۈچەيتتى. توپىلاڭچىلارنىڭ قورالنى تارتىۋالغاندىن كېيىن تېخىمۇ چوڭ زىيان كەلتۈرۈپ چىقىرىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، توپىلاڭنى تىنچىتقۇچى قىسىم كەسكىنلىك بىلەن ئوق چىقىرىپ، نەق مەيداندىلا ۋەھشىيلىك قىلغان توپىلاڭچىدىن 15 نى ئېتىپ ئۆلتۈردى. بۇ چاغدا، توپىلاڭچىلار قوشۇنىغا مەجبۇرىي ئەگەشكەن زور كۆپ ساندىكى كىشىلەر ئويغىنىپ، قوللىرىدىكى قاتىللىق قورالنى تاشلاپ، قىسىمنىڭ ۋەھشىيلىك، بۇلاڭچىلىق قىلغانلارنى تۇتۇشىغا ياردەملەشتى. ج خ خادىملىرى ئابدۇقادىر باشچىلىقىدىكى 20 دىن كۆپرەك غوللۇق ئۇنسۇرنى قولغا ئېلىپ، توپىلاڭنى تىنچىتتى.

ئابدۇلھېمىد بارلىق يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىپ قوزغىغان مىڭدىن كۆپرەك كىشىلىك توپىلاڭنىڭ مۇنداق ئاسان تىنچىتىلىشىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەن ئىدى. ئۇ ھەم ئاچچىقلاندى، ھەم تىت-تىت بولدى، ئۇنىڭ ئۆزى بىۋاستە ئوتتۇرىغا چىقىپ تازا بىر تۇتۇشقۇسى كەلدى. لېكىن بۇ چاغدا جەمئىيەتتە ئۇنى تۇتۇش ساداسى ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى، شۇڭا ئۇ سەل بىخەستەلىك قىلىپ قويسام، خەق چېقىپ قويامدىكىن دەپ، تالا-تۈزگە چىقىشقىمۇ جۈرئەت قىلالمايتى، كۈنبويى دەككە-دۈككىدە ئۆتتى. توپىلاڭچىلار توۋلىغان "ئۆلسەك شېھىت، ھايات قالساق غازى"، "ئىسلامىيەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىپ شېھىت بولساق جەننەتكە كىرىمىز" دېگەنگە ئوخشاش شوئارلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۇنىڭدىن چىققان بولسىمۇ، لېكىن بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ يالغان، ساختا سۆز ئىكەنلىكى، بۇ شوئارلارنى مەخسۇس ئاشۇ نادان دىن مۇرتلىرىنى ئالداش ئۈچۈن ئىشلەتكەنلىكى ئۇنىڭغا ئايان ئىدى، ئۇ ئۆلۈشنى خالىمايتتى، قانداقتۇر جەننەتكە كىرىشنىمۇ خالىمايتتى.

بۇ چاغدا، خەلق ھۆكۈمىتى يەنىلا داۋاملىق ئابدۇلھېمىدنى قولغا كەلتۈرۈش، قۇتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ تۇغقانلىرى ئارقىلىق ئۇنىڭغا ئاشكارا خەت ئەۋەتىپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ، كەڭچىلىككە ئېرىشىش ھەققىدە نەسىھەت قىلدى. لېكىن بۇ چاغدا، ئابدۇلھېمىد ئاخىرىغىچە جاھىللىق بىلەن قارشىلىشىش قارارىغا كەلگەنىدى. شۇڭا بىخەتەر بولسۇن ئۈچۈن، تېخىمۇ چوڭقۇر، تېخىمۇ مەخپىي يوشۇرۇنۇشقا مەجبۇر بولدى.

ئۇزۇن ئۆتمەي ئابدۇلھېمىد قاراقاش ناھىيىسىدە خېلىچىخان دېگەن بىر ئايالنىڭ بارلىقىنى، ئۇنىڭ دائىم ئاممىنى يىغىپ كېچىچە قۇرئان ئوقۇپ چىقىدىغانلىقىنى ھەمدە شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۆزىنىڭ ھۆكۈمەتكە بولغان نارازىلىقىنى بىلدۈرىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، قورسىقىغا جىن كىردى. خېلىچىخان مېلىك ھەزرەت (1933-يىلى قۇرۇلغان قورچاق ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى) نىڭ ئاسراندى قىزى شۇنداقلا ئۇ دەسلەپكى مەزگىللەردە تەرەققىي قىلدۇرغان سوپى بولۇپ، بۇ يىل 30 ياشتا ئىدى. ئۇ راھەتكە يۈگرەيدىغان، جاپادىن قاچىدىغان ئايال بولۇپ، ئون نەچچە ئەرگە تەگكەن، نەشە چەككەنلىكى، پاھىشە قىلغانلىقى ئۈچۈن ج خ ئىدارىسى تەرىپىدىن يىغىۋېلىنىپ تەكشۈرۈلگەن. يېقىندا ئۇ يەنە ھەسەن دېگەن بىر نەشىكەش بىلەن ئاپاق-چاپاق بولۇپ بىر ئۆيدە

تۇرۇۋاتقاندى. ئابدۇلھېمىد ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ كىچىك توپىلاڭ قوزغاش نىيىتىگە كەلدى.

خېلىچىخان ئابدۇلھېمىد دامولىنىڭ ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرۇش چوڭ ئىشىنى مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن ئۆزى بىۋاستە كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ خۇشاللىقىدىن خۇدىنى يوقىتىپ، ئۆلگۈچە ئۇنىڭ سۆزىدىن چىقمايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، ئۇ ھەسەن بىلەن بىرلىكتە ئابدۇلھېمىد دامولىنىڭ بايرىقىنى كۆتۈرۈپ، شۇ جايدىكى ئاممىنىڭ كۈچلۈك دىني ھېسسىياتىدىن پايدىلىنىپ، ساختىپەزلىك قىلىپ زور تۈركۈم ئاممىنى مازارنى تاۋاپ قىلىشقا قايمۇقتۇرۇپ ھەمدە شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئەكسىيەتچىل تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، كىشىلەرنى ئازدۇردى. خېلىچىخان ئۆزىنى "ئايال ئەۋلىيا" دەپ ئاتاپ، مازارنى تاۋاپ قىلىپ كەلگەنلەرگە: "ھەممىمىز ئابدۇلھېمىد دامولامنىڭ مۇرتلىرى، بىز ئىسلام ھۆكۈمىتى قۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشىمىز كېرەك" دېدى. ئۇ يەنە فېئودال خۇراپاتلىقتىن پايدىلىنىپ "بىز توپىلاڭ كۆتۈرسەك، ئاللا بىزنى يۆلەيدۇ" دەپ ئاممىنى ئەخمەق قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇ يەنە نەشە چېكىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق بىر قىسىم نەشىكەشلەر ۋە لۈكچەكلەرنى ئۆز يېنىغا تارتتى.

1957-يىل 4-ئاينىڭ 12-كۈنى، خېلىچىخان، ھەسەنلەر تايانچىلارنى يىغىپ يىغىن ئېچىپ، توپىلاڭ قوزغاشنى پىلانلىدى. خېلىچىخان بىلەن ھەسەن "ئىسلام ھۆكۈمىتى" نىڭ رەئىسى بولدى، ئۇلار يەنە مۇئاۋىن رەئىس، توپىلاڭنىڭ قوماندانى ۋە تەۋەنجاڭ، سەنموجاڭ قاتارلىق چوڭ-كىچىك ئەمەلدارلارنى بېكىتىپ، 4-ئاينىڭ 17-كۈنى يەنى ئىسلام دىنى بويىچە رامزاننىڭ ئون يەتتىسى توپىلاڭ كۆتۈرۈشنى قارار قىلدى. ئالدى بىلەن خوتەن ناھىيىسى 6-رايونلۇق ھۆكۈمەتكە ھۇجۇم قىلىپ، ئاندىن تەرتىپ بويىچە بانكا، ئاشلىق ئامبىرى، تەمىنات-سودا كوپېراتىپىنى بۇلاش، يىپەكچىلىك فابرىكىسىغا ھۇجۇم قىلىش، ئەڭ ئاخىرى خوتەن ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىپ، "ئىسلام ھۆكۈمىتى" قۇرۇشتىن ئىبارەت توپىلاڭ لايىھىسىنى تۈزۈپ چىقتى.

4-ئاينىڭ 15-كۈنى، خېلىچىخان 150 تىن كۆپرەك ئادەمنى يىغىپ، خوتەن 6-رايوندىكى مازاردا توپىلاڭدىن بۇرۇنقى تەييارلىق ئىشلىرىنى ئىشلىدى. ئۇ چاغدا، خوتەن ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتى بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ بولغاندى. شۇڭا ۋەقەنىڭ كېڭىيىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ناھىيە، رايون كادىرلىرى ۋە ج خ كادىر، ساقچىلىرى بولۇپ 20 دىن كۆپرەك ئادەمنى نەق مەيدانغا ۋەقەنى تىنچىتىشقا ئەۋەتتى. خېلىچىخان ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەتچى خادىم ئەۋەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئىشنى يىغىشتۇرۇش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە ئەكسىيەتچىل خورىكى تېخىمۇ ئۆسۈپ، باشلامچىلىق بىلەن قاتىللىق قورالى ئارقىلىق خىزمەتچى خادىملارنى ئۇردى. خىزمەتچى خادىملار ئارىسىدا دىني زاتلارمۇ بولغاچقا، خېلىچىخان ئاممىنىڭ ئۇلارنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلاپ توپىلاڭنى توختىتىپ قويۇشىدىن قورقۇپ، ئاممىنىڭ ئالدىدىلا ئىشتىنىنى سېلىپ ئۇلارنى ئاغزىغا كەلگەنچە تىللاپ، ھاقارەتلەپ، ئاممىنى جېنىنىڭ بارىچە قۇتراتتى. خېلىچىخاننىڭ قۇترىتىشى بىلەن توپىلاڭچىلار قاتىللىق قورالىنى ئېلىپ خىزمەتچى خادىملار بىلەن كادىر، ساقچىلارنى قورشىۋېلىپ، ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئۇرۇشقا

باشلىدى. ئۇلار ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، خوتەن ناھىيلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ناسىر ھاجىنى ئۇرۇپ قىيناپ ئۆلتۈرۈۋەتتى، ئۈچ كادىر-ساقچىنى ئۇرۇپ زەخمىلەندۈردى، ناھىيلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مۇھەممەت سالى مۇپتىنىمۇ يارىلاندۇردى ھەمدە ئۈچ مىلتىقنى تارتىۋېلىپ، ئۆلگەنلەرنىڭ يېنىدىكى پۇل-مېلىنى قۇرۇتىۋەتتى. خوتەن ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى ئەۋەتكەن قوراللىق ساقچى قىسىم ئۇ يەرگە يېتىپ بارغاندا خېلىچىخان ئەسەبىيلەرچە:"كۆپچىلىك قورقماڭلار، بىز خۇدا دەپ توۋلايدىغانلا بولساق، ئۇلارنىڭ قولىدىكى مىلتىقتىن ئوق چىقمايدۇ، ئۇ كاپىرلارمۇ بىزگە ئەگىشىپ ماڭىدۇ... مۇھەممەت ئىمىن 7000 ئادەمنى باشلاپ تەۋەككۇل (خوتەن 8-رايون) نى ئىگىلىدى، ئۇلار ئايروپىلان، ماشىنا بىلەن بىزنى ئالغىلى كېلىدۇ... " دەپ ۋارقىرىدى. خېلىچىخاننىڭ قۇترىتىشى بىلەن نەق مەيداندا تۇرغان 60 تىن كۆپرەك توپىلاڭچى قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرىگە تەلۋىلەرچە زوراۋانلىق قىلدى. قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى ئامالسىز ئوق چىقىرىپ باش جىنايەتچى ھەسەن تۇردى باقىنى ئېتىپ ئۆلتۈردى، ئالتە ئادەمنى ئېتىپ يارىلاندۇردى، 37 ئادەمنى قولغا ئالدى. شۇنىڭ بىلەن 4 - قېتىملىق توپىلاڭ تىنچىتىلدى.

(3) ھەر مىللەت ئاممىسى بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇشتىكى ئاساسىي قوشۇن

1954-يىلدىكى 1-قېتىملىق توپىلاڭدىن تاكى 1957-يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا، خوتەندە كۆلىمى ئوخشاش بولمىغان سۇيىقەست، توپىلاڭ دېلوسىدىن جەمئىي 14 ى ئالدىن پىلانلاندى ۋە يۈز بەردى. پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ توغرا رەھبەرلىكى، ھەر مىللەت كادىرلىرى، ئاممىسىنىڭ ياردىمى، قوللىشى ئارقىسىدا، ئۇنىڭ ئۇنى سۇيىقەست ئىشقا ئاشقۇچە تار- مار قىلىندى، تۆت قېتىملىق توپىلاڭمۇ تېزلىك بىلەن تىنچىتىلدى. توپىلاڭنى تىنچىتىشنىڭ پۈتكۈل جەريانىدا، ھەر مىللەت كادىرلىرى، ئاممىسى تىنچىتىشقا پائال قاتنىشىپ، باتۇرلۇق ۋە چېچەنلىك بىلەن تۇرلۇك ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، بۆلگۈنچىلەر ۋە توپىلاڭچىلارغا قارشى كۈرەش قىلىپ، توپىلاڭنى تىنچىتىشنىڭ ئۇزۇل-كېسىل غەلىبىگە ئېرىشىشى ئۈچۈن غايەت زور تۆھپە قوشتى.

خوتەندە 1-قېتىم توپىلاڭ يۈز بەرگەندە، ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتىغا خەۋەرنى دەسلەپتە دەل قاراقاش ناھىيىسىدىكى بىر دىنىي زات يەتكۈزدى. توپىلاڭچىلارنىڭ كاتتىۋېشى ئابدۇلھېمىد ئۇنى بىۋاستە ئىزدەپ بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ، ئۇنىڭدىن مۇرتلارنى ئالاقىلىشىپ توپىلاڭغا قاتناشتۇرۇشنى ئۈمىد قىلغان ھەمدە ئۇنى ئىشان مەزھىپىنىڭ كاتتىۋېشى قىلىپ تەيىنلەشكە ۋەدە بەرگەندە، بۇ دىنىي زات بۇنى شۇ جايدىلا رەت قىلغان ھەمدە ئۇنىڭ جىنايى قىلمىشىنى ئەيىپلىگەن. ئارقىدىنلا ئۇ ھۆكۈمەتكە دوكلات قىلىپ، ۋىلايەت رەھبەرلىرى ۋە ئالاقىدار تارماقلارنى تەييارلىق كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

توپىلاڭ داۋامىدا، قاراقاش ناھىيىسىدىكى توپىلاڭچىلار يېزا ئىگىلىك 3-تۈەنىگە تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلماقچى بولغاندا، بىر ئامانلىق كادىرنى كېچىدە ئۆزلىرىگە يول باشلاپ بېرىشكە مەجبۇرلىدى. ئۇ ئەقىل ئىشلىتىپ دەرھال ماقۇل بولدى. لېكىن يول ئۈستىدە قەستەن ئەگىپ مېڭىپ، قاراڭغۇدا يول ماڭماق تەس دېگەننى باھانە قىلىپ، ئۇياققا مېڭىپ، بۇياققا ئەگىپ ۋاقىتنى كەينىگە سوزدى. يېزا ئىگىلىك 3-تۈەنىنىڭ ئەتراپىغا يېتىپ بارغاندا تاڭ سۈزۈلدى. بۇ چاغدا ئۇ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ توپىلاڭچىلار قوشۇنىدىن قۇتۇلۇپ، رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىغا ۋاقتىدا دوكلات قىلدى، شۇنىڭ بىلەن، خوتەندىكى رەھبەرلىك ئورگىنى توپىلاڭچىلار قوشۇنىنىڭ ھەرىكەت ئەھۋالىنى ئىگىلىدى. تاڭ ئېتىپ قالغانلىقتىن، توپىلاڭچىلار تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىشقا ئامال قىلالماي، قايتىپ بېرىپ رايونلۇق تەمىنات-سودا كوپېراتىپىنى بۇلىدى. بىر ئامانلىق مۇدىرى بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئۆزى يالغۇز توپىلاڭچىلارنىڭ پېيىگە چۈشۈپ، ئىككى كېچە-كۈندۈز ئىش ئورنىدىن ئايرىلماي پوست تۇردى ھەمدە ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ 21 توپىلاڭچىنى تۇتتى، ئاخىردا يېزا ئىگىلىك 3 - تۈەنى ئەۋەتكەن قوراللىق ساقچى خادىملىرىغا ماسلىشىپ، بۇ توپىلاڭچىلارنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكىتىنى تىنچىتىپ، دۆلەتنىڭ مال-مۈلكىنى قوغداپ قالدى.

قاراقاش ناھىيىسى 4-رايون يېزىسىدىكى بىر دىنىي زات بۆلگۈنچىلەرنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ دىنىي مۇرتلار بىلەن ئالاقىلىشىپ توپىلاڭ كۆتۈرمەكچى بولغانلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، چوڭ ئىش يۈز بەرگۈدەك دەپ ئويلاپ، ئېشەككە منىپ كېچىلەپ ناھىيە بازىرىغا بېرىپ دوكلات قىلدى. يول يىراق، ئۇنىڭ ئۇستىگە بەك تېز ماڭغاچقا، ئېشەك يېرىم يولدا ھېرىپ قېلىپ يېتىۋېلىپ ماڭغىلى ئۇنىمىدى. بۇ ئاخۇنۇم ئىچى تىتىلداپ، ئارزۇلۇق ئىشكى بىلەنمۇ كارى بولماي، كېچىلەپ يۈرگەندەك مېڭىپ ناھىيە بازىرىغا بېرىپ دۈشمەن ئەھۋالىنى دوكلات قىلدى.

1956-يىلى لوپتا توپىلاڭ يۈز بەرگەندە، 3-رايون 1-يېزىدىكى پومېشچىكنىڭ ئوغلى ئابدۇغېنى يېزا ئاھالىسىنى توپىلاڭغا قاتنىشىشقا قۇتراتقان. ئۇ ئالاقىلىشىپ 120 كىشىلىك قوشۇن توپلاپ، ۋىلايەتتىن ئەۋەتكەن ئۈچ خەنزۇ كادىرنى باغلاپ قويغان، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ ئاندىن باشقا توپىلاڭچىلار بىلەن ئۇچراشماقچى بولغان. دەل مۇشۇ خەتەرلىك پەيتتە، شۇ رايوندىكى ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن ھەسەن خوجا مەمەت بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، ئوتتۇن كېسىدىغان پالتىنى كۆتۈرگىنىچە ئۇچقاندەك يېتىپ كېلىپ، ئۆزى يالغۇز كىشىلەر ئارىسىغا بۆسۈپ كىرىپ، ھەققانىي سۆزلەر بىلەن توپىلاڭچىلارنى ئەيىبلەپ، ئۇلارنىڭ قىلمىشىنىڭ توپىلاڭ كۆتۈرۈش جىنايىتى ئىكەنلىكىنى پاش قىلىپ، ئاممىغا ئالدانماسلىق ھەققىدە تەربىيە بەردى، كۆپ ساندىكى ئامما بۇ يەرگە ئالدىنىپ كەلگەچكە، ھەسەننىڭ مەردانىلىك بىلەن قىلغان يوللۇق، پاكىتلىق سۆزىنى ئاڭلاپ، بىر-بىرلەپ قولىدىكى قورالنى تاشلاپ، باغلاپ قويۇلغان كادىرلارنى قۇتقۇزۇۋالدى. بىر قىسىم ئامما غەزەپلەنگەن ھالدا ئابدۇغېنى قاتارلىقلارنى ئەيىبلەپ، ئالدىنىپ جىنايەت ئۆتكۈزۈش يولىغا مېڭىشقا تاس قاپتۇق، دېدى. كۆپچىلىك گەپ-سۆزسىز ئېتىلىپ بېرىپ ئابدۇغېنى قاتارلىق ئۈچ غوللۇق ئۇنسۇرنى مەھكەم باغلاپ، ھەسەننىڭ باشچىلىقىدا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىگە يالاپ ئاپىرىپ بەردى ھەمدە بۇلغان نەرسىلەرنى تولۇق قايتۇرۇپ بەردى.

قاراقاشتا توپىلاڭ باشلانغاندىن كېيىن، بىر توپ توپىلاڭچى قاراقاش ناھىيىسى 1-يېزا 1-كەنتتە تېپىرلاپ يۈرۈپ، شۇ كەنتتىكى يېزا ئىگىلىك كوپىراتىپى ئەزالىرىنى توپىلاڭغا قاتنىششقا قۇتراتقان. كوپىراتىپ مۇدىرى سىيىت بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن دەرھال يېتىپ كېلىپ، قۇتراتقۇچىلارنى قاتتىق ئەيىبلىدى ھەمدە كوپىراتىپ ئەزالىرىنى سەممىي ئاگاھلاندۇرۇپ:"بۇنداق قىلىش جىنايى قىلمىش ھېسابلىنىدۇ، يېزا ئىگىلىك كوپىراتىپى ئەزالىرىدىن ھېچقايسىڭلارنىڭ بېرىشىغا رۇخسەت يوق، ئەگەر كىمكى بېرىشقا جۈرئەت قىلىدىكەن، ئۇنى دەرھال تۇتۇپ ج خ ئىدارىسىگە ئاپىرىپ بېرىمەن" دېدى. ئۇ يەنە تەرىنى تۇرۇپ توپىلاڭچىلارغا: دەرھال كېتىش، بولمىسا ھەممىڭنى تۇتىمەن! دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى. سىيىتنىڭ ئارىلىششى بىلەن، بۇ بىر توپ كىشىلەر ھەم ئۇنىڭغا ئۆچلۈكى كېلىپ، ھەم ئۇنىڭدىن قورقۇپ، ئامالسىز سالپايغىنىچە تىكىۋەتتى. باقى توپىلاڭچىلارنى باشلاپ، نەچچە يۈز ئاممىنى مەجبۇرىي ئەگەشتۈرۈپ رايونلۇق ھۆكۈمەتكە قورشاپ ھۇجۇم قىلغاندا، ئۈچ نەپەر رايون رەھبىرى نەق مەيدانغا يېتىپ كېلىپ، خەۋپ-خەتەردىن قورقماي، توپىلاڭچىلارنىڭ غالجىرلىقىغا ۋە قان ئېقىش، قۇربان بېرىش خەۋپىگە قارىماي، ئالدانغان ئاممىغا پارتىيىنىڭ سىياستىنى تەشۋىق قىلىپ، دۈشمەنلەرنىڭ توپىلاڭ كۆتۈرۈش سۇيىقەستىنى پاش قىلدى ھەمدە ئاممىنى سۇيىقەستچىلەرگە قارشى كۈرەش قىلىشقا چاقىردى. بۇ بىر نەچچە رەھبەرنىڭ قەتئىي كۈرەش قىلىشى ئارقىسىدا، كۆپ ساندىكى ئاما قۇتراتقۇچىلارنىڭ سۇيىقەستىنى بىلىۋېلىپ، بىر-بىرلەپ قورالنى تاشلىدى ھەمدە ج خ تارماقلىرىنىڭ نەق مەيداندىلا باشلامچى تاياقچىلارنى قولغا ئېلىپ، ئۇلارنىڭ توپىلاڭ كۆتۈرۈش سۇيىقەستىنى تار-مار قىلىشىغا ھەمكارلاشتى. خېلچىخان توپىلاڭ كۆتۈرگەن مەزگىلدە، خوتەن ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ناسىر ھاجى قاتارلىق كىشىلەر ج خ خادىملىرى بىلەن بىرلىكتە ئۇلارنى نەسىھەت قىلىپ توسۇشقا باردى. نەق مەيداندا ئۇلار ئەسەبىيلەشكەن توپىلاڭچىلار ئالدىدا قىلچىمۇ قورقماستىن پاكىت سۆزلەپ كۈرەش قىلىپ، پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلىپ، يامان ئادەملەرنىڭ سۇيىقەستىنى پاش قىلدى. توپىلاڭچىلار شەرمەندە بولغانلىقىدىن غەزەپلىنىپ، ۋەھشىيلىك بىلەن زوراۋانلىق قىلىپ، قولىدا تۆمۈرنىڭ سۇنىقىمۇ بولمىغان ناسىر ھاجى بىلەن بىر نەچچە ج خ خادىمىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. ناسىر ھاجى قاتارلىق كىشىلەر قۇربان بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ قېنى ئاممىنىڭ كۆزىنى روشەنلەشتۈردى. مەيداندىكى ئاممىنىڭ كۆپىنچىسى ئاق كۆڭۈل، دۇرۇس ھاجىمنىڭ قاراپ تۇرۇپ باشقىلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈۋېتىلگەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن ئازابلىنىپ، قاتىللىق قورالنى تاشلاپ، نەق مەيداندىن ئاستا كېتىپ قالدى. توپىلاڭنى تىنچىتقۇچى خادىملار يېتىپ كەلگەندە، نەق مەيداندا پەقەت 60 تىن كۆپرەك جاھىل ئۇنسۇرلا قالغان بولۇپ، توپىلاڭنى تىنچىتىشتىكى بېسىم خېلى يېنىكلەپ قالغاندى، بۇنىڭدىن باشقا، ھەر قېتىم توپىلاڭ يۈز بەرگەندىن كېيىن، نۇرغۇن جىنايەتچى نەق مەيداندىن قېچىپ كەتتى، لېكىن ئاخىرى يەنىلا ئاممىنىڭ پاش قىلىشى ۋە بىۋاستە ياردەم بېرىشى بىلەن قولغا چۈشتى. 1-قېتىملىق توپىلاڭدا توردىن چۈشۈپ قالغان 40 تىن كۆپرەك توپىلاڭچى پاش قىلىنىپ قولغا چۈشتى، بۇنىڭ ئىچىدە بەشى باش جىنايەتچى. 2-قېتىملىق توپىلاڭدا 24 باش جىنايەتچى قولغا چۈشتى، ئاما ئاكتىپ ماسلاشقانلىقتىن، توپىلاڭچىلار تېگىشلىك جازاسىنى يېدى.

توپىلاڭ داۋامىدا، ھەر مىللەت كادىرلىرى، ئاممىسى توپىلاڭچىلارغا قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىپلا قالماستىن، بەلكى خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قامالغانلارمۇ توپىلاڭچىلار بىلەن ھەمكارلاشمىدى. بەزىلىرى ھەتتا يامان يولدىن قايتىپ، ياخشى يولغا مېڭىپ تۆھپە كۆرسەتتى. 1954-يىلى، توپىلاڭچىلار ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترىتىنىڭ خىش زاۋۇتىغا ھۇجۇم قىلغاندا، توپىلاڭنىڭ كاتتىۋېشى ئابدۇلھېمىد ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەترىتىنى ھۇجۇم بىلەن ئېلىپ، تۈرمە دەرۋازىسى ئاچساقلا جىنايەتچىلەر بىز بىلەن بىرلىكتە ئىسيان كۆتۈرىدۇ دەپ ئويلىغانىدى، لېكىن ئەمەلىيەت دەل ئۇنىڭ ئويلىغىنىنىڭ ئەكسىچە بولۇپ چىقتى. جىنايەتچى خۇ كۈي ئامالسىز توپىلاڭچىلارنى ماشىنا بىلەن دېگەن يېرىگە ئاپىرىپ قويۇشقا مەجبۇر بولغان بولسىمۇ، لېكىن يېرىم يولدا بىر ئامال قىلىپ ئۇلارنى تاشلاپ قويۇپ، ماشىنىنى ھەيدەپ خوتەن ۋىلايەتلىك ج خ باشقارمىسىغا بېرىپ ئەھۋالنى دوكلات قىلدى ھەمدە توپىلاڭنى تىنچىتقۇچى قىسىمنى ماشىنا بىلەن ۋەقە يۈز بەرگەن جايغا ئاپىرىپ قويۇپ، توپىلاڭنى ۋاقتىدا تىنچىتىش يولىدا خىزمەت كۆرسەتتى. پەتھىددىن زورمۇ-زور تارقىتىپ بەرگەن مىلتىقنى قولغا ئالغان بىر جىنايەتچى مىلتىقتىن بىر پايمۇ ئوق چىقارماي، توپىلاڭنىڭ كونتروللۇقىدىن قۇتۇلغاندىن كېيىن، خوتەن ۋىلايەتلىك ج خ باشقارمىسىغا بېرىپ، تەشەببۇسكارلىق بىلەن قورال تاپشۇرۇپ ئۆزىنى مەلۇم قىلدى. قويۇپ بېرىلگەن باشقا جىنايەتچىلەرمۇ ئۆزلۈكىدىن تۈرمىگە قايتىپ كەلدى. پۈتكۈل توپىلاڭ داۋامىدا بىر جىنايەتچىمۇ توپىلاڭچىلارغا ئەگىشىپ شۇملۇق قىلمىدى.

خوتەن توپىلىڭىنىڭ باش كاتتىۋېشى ئابدۇلھېمىد گەرچە ئىنتايىن قۇۋ، ھىيلىگەر بولسىمۇ، لېكىن كەڭ ئاممىنىڭ ئويغىنىشى ۋە پاش قىلىشى بىلەن ئاخىرى يەنىلا يوشۇرۇنغان گەمىسىدە قولغا چۈشتى. توپىلاڭنى تىنچىتىش داۋامىدا، قانلىق ئەمەلىيەت ئاممىنى تەربىيىلىدى، نۇرغۇن ئامما مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى تونۇپ يەتتى، ئۇلار ئاقار-ئارقىدىن ئوتتۇرىغا چىقىپ، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ج خ ئورگىنىنى يىپ ئۇچى بىلەن تەمىنلەپ، ئۇلارنىڭ قاچقۇن جىنايەتچىلەرنى تۇتۇشىغا پائال ماسلاشتى. بىر قېتىم، ياشىنىپ قالغان بىر نەچچە ئۇيغۇر ئايال ج خ خادىملىرىغا ئۆزلىرى بايقىغان يىپ ئۇچىنى مەلۇم قىلدى. ج خ خادىملىرى مۇشۇ يىپ ئۇچىغا ئاساسەن، ئىز قوغلاپ زەربە بېرىپ، ئاندىن ئابدۇلھېمىد يوشۇرۇنغان جاينى تاپتى، ئابدۇلھېمىد قاراڭغۇ، سېسىق گەمىدىن تۇتۇپ چىقىلغاندا چاچلىرى پاخپىيىپ كەتكەن، چىرايىدا قان دىدارى قالمىغانىدى، پۈتۈن بەدىنىدىن كىشىنى سەسكەندۈرىدىغان بىر خىل سېسىق پۇراق چىقىپ تۇراتتى. قورققانلىقىدىنمۇ ياكى ئۈمىدسىزلەنگەنلىكىدىنمۇ، ئىشقىلىپ پۈتۈن بەدىنى غالىلداپ تىترەپ تۇراتتى. خوتەندە بىر مەھەل نام چىقارغان بۇ توپىلاڭ پىلانلىغۇچى، توپىلاڭنىڭ باش قوماندانى پارلاق قۇياش نۇرىدا ئىككى كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ، زۇۋان سۈرەلمەي، لەۋىلىشىپ يەرگە چاپلىشىپ قالغانىدى.

خوتەن ۋىلايىتى ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىنىڭ يوليورۇقىنىڭ روھىنى قەتئىي ئىزچىللاشتۇرۇپ، ھەر مىللەت كادىرلىرى، ئاممىسىنى زىچ ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە ئۇلارغا تايىنىپ، بۆلگۈنچىلەر قوزغىغان تۆت قېتىملىق توپىلاڭنى تىنچىتىپ، توپىلاڭنىڭ باش پىلانلىغۇچىسى ئابدۇلھېمىدنى تۇتۇپ، توپىلاڭنىڭ يىلتىزىنى قومۇرۇپ، خوتەنگە كۆپ يىل زىيان يەتكۈزگەن مىللىي بۆلگۈنچى كۈچنى يوقىتىپ، خوتەنگە

كۆپ يىل زىيان يەتكۈزگەن مىللىي بۆلگۈنچى كۈچنى يوقىتىپ، بۇ قېتىمقى كۈرەشنىڭ ئۇزۇل-كېسىل غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈردى. بۇ قېتىمقى كەسكىن كۈرەشتە خەلق ناھايىتى زور بەدەل تۆلىگەن بولسىمۇ، لېكىن سەلبىي جەھەتتىنمۇ چېنىقتى ۋە تەربىيە ئالدى. بۆلگۈنچىلەرنىڭ جىنايەت پاكىتى ئاممىنىڭ كۆزىنى روشەنلەشتۈردى، ھەق-ناھەقنى ئېنىق ئايرىۋېلىشىغا تۈرتكە بولدى، بۇنىڭ بىلەن، ئۇلار ئاشۇ بۆلگۈنچىلەرنىڭ دەل بۇ قانلىق ۋەقەلەرنىڭ باش جىنايەتچىسى، بارلىق مۇقىمسىزلىق ئامىللىرىنىڭ يىلتىزى ئىكەنلىكىنى، تىنچ، خاتىرجەم، ياخشى تۇرمۇش كەچۈرۈش ئۈچۈن، چوقۇم خەلققە خەۋپ يەتكۈزۈۋاتقان ئاشۇ مىللىي بۆلگۈنچىلەرنى ئۇزۇل-كېسىل يوقىتىپ، خوتەننىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى ۋە مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تىنچ، خاتىرجەم مۇھىت يارىتىش كېرەكلىكىنى تونۇپ يەتتى.

1958 - يىلدىن ئېتىبارەن، خوتەن ۋىلايىتىدە مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى ناھايىتى تېز ئازايدى. ھەر مىللەت خەلقى ئىناق مۇھىتتا خوشال - خۇرام تىرىكچىلىك قىلدى، تىرىشىپ ئىشلىدى، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش شارائىتىمۇ ياخشىلاندى. دۆلەت قىيىن ئەھۋالدا قالغاندا، خوتەن خەلقى ئۆزىگە يېتەرلىك ئاشلىق ئېلىپ قېلىپ، تۇرمۇشىنى ئوبدان ئورۇنلاشتۇرغاندىن سىرت يەنە باشقا جايلار ۋە باشقا ئۆلكىلەرگە 7 مىليون 380 مىڭ كىلوگرام ئاشلىق يۆتكەپ بېرىپ، دۆلەت ۋە خەلقنىڭ قىيىن ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋېلىشى ئۈچۈن تۆھپە قوشتى. بۇ نەتىجىلەرنىڭ قولغا كېلىشى خوتەن ۋىلايىتىنىڭ بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىدە غەلىبە قازىنىپ، تىنچ مۇھىت ياراتقانلىقىدىن ئايرىلمايدۇ.

6. مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى مەزگىلىدە "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى"نىڭ قەيەستىن چىقىشى ۋە يوقىتىلىشى

(1) "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى"نىڭ قەيەستىن چىقىشى

شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن بۇيان، بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئىزچىل تۈردە ئاتالمىش شىنجاڭنى "مۇستەقىل"قىلىش ۋە "شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى"قۇرۇش ئەكسىلئىنقىلابىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى بىلەن خۇپىيانە شۇغۇللىنىپ كەلدى، ئۇلار كۆپ قېتىم پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئىش تېرىپ، توپىلاڭ ۋە ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش ۋەقەلىرىنى پىلانلىغان ۋە سادىر قىلغان بولسىمۇ، لېكىن پارتىيە ۋە ھەر مىللەت خەلقى ئاممىسى تەرىپىدىن بىتچىت قىلىنىپ، شەرمەندىلەرچە مەغلۇپ بولدى. بۇ بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر يەنىلا مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي، 60-يىللاردا سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى جۇڭگوغا قارشى كۈچلەرنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا، پائال ھەرىكەتلىنىپ كەڭ ئالاقە باغلاپ، ئېنىق سىياسىي پروگراممىسى بولغان ئەكسىلئىنقىلابىي پارتىيە قۇرۇشنى مەخپىي پىلانلىغان بولسىمۇ، لېكىن

شۇ چاغدا دۆلەت ئىچىدىكى جاھانگىرلىككە، زومىگەرلىككە قارشى كۈرەشنىڭ كۈچلۈك ھەيۋىسىدىن قورقۇپ، قارامىلىق قىلىشقا پېتىنالماي، يوشۇرۇن پۈرسەت كۈتۈپ يېتىپ، نىشانىنى كۆزىتىۋاتاتتى. "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى" بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەرنى پۈرسەت بىلەن تەمىنلىدى، ئۇلار تەشكىللىك، پىلانلىق، مەقسەتلىك ھالدا ئاممىۋى تەشكىلاتلارنى تىزگىنلەپ، ئاممىۋى تەشكىلاتلار ئارقىلىق ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي پارتىيە قۇرۇپ، تېخىمۇ چوڭ دائىرىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرى ۋە ئەكسىلئىنقىلابىي بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشنى مەخپىي پىلانلىدى. ئۇلار ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئۈرۈمچى، قەشقەر قاتارلىق جايلاردا ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ "شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى"، "شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىق كۈرەشى ئىتتىپاقى"، "شەرقىي تۈركىستان ياشلار ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسى"، "ياشلار ۋەتەن قۇتقۇزۇش ئارمىيىسى"، "ئىنتىقام ئالغۇچىلار جەمئىيتى" قاتارلىق ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلاتلارنى قۇردى. "شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى" بۇلار ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ ئەكسىلئىنقىلابىي بۆلگۈنچىلىك گۇرۇھى تەشكىلاتى.

1967-يىل 4-ئاينىڭ 10-كۈنى، ئۈرۈمچى بىلەن قەشقەردە "شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى" (قىسقارتىلىپ شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" دېيىلدۇ) خۇپىيانە قۇرۇلدى. دەسلەپتە ئۇنىڭ نامى "ئۇيغۇرىيە (ستان) خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسى" دەپ ئاتالدى. كېيىن كۆز بوياپ، ئاممىنى ئالداش ئۈچۈن، بۇ نام شىنجاڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدىكى خەلق ئىنقىلابىي پارتىيىسىنىڭ نامى بىلەن ئوخشاش قىلىپ ئۆزگەرتىلدى ھەمدە قۇرۇلغان ۋاقتى 1960-يىل 11-ئاينىڭ 12-كۈنى (1844-11-12-كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدا ۋاقىتلىق ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت قۇرۇلغان كۈن) دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1968-يىلى 2-ئايدا "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى" تەشكىللەندى ھەمدە بىر نەچچە ئەزا ۋە كاندىدات ئەزادىن تەشكىل تاپقان "مەركىزىي ھەيئەت رىياسەتى" تەسىس قىلىندى.

"شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇلار "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىي"دا تەرەپبازلىق كۈرەشى يامرىغان پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ، تەشكىلاتىنى تېز راۋاجلاندۇرۇپ، بۆلگۈنچىلىك ۋە ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىشنى پائال پىلانلىدى. "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" ئۆزىگە بىۋاستە تارايدىغان "تەڭرىتاغ قىساسچىلىرى"، "تەڭرىتاغ ئوغلانلىرى"، "ياشلار تەشكىلاتى" دىن ئىبارەت ئۈچ ئەكسىيەتچىل تەشكىلاتتىن باشقا، 1969-يىلى 1-ئايدىن 4-ئايغىچە، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى ئۈرۈمچى شۆبىسى، ئالتاي شۆبە بيۇروسى، ئىلى كومىتېتى، بورتالا شۆبە بيۇروسى، قەشقەر جەنۇبىي شىنجاڭ بيۇروسى قاتارلىق تاماق ئاپپاراتلارنى قۇردى. بۇ تارماق ئاپپاراتلار يەنە ئۆز تەۋەلىكىدە ۋىلايەتلىك كومىتېت، ناھىيىلىك (شەھەرلىك) كومىتېت، رايونلۇق كومىتېت، ياچېيكا قاتارلىق 78 ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتىنى قۇرۇپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى 12 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرگە ۋە ئاپتونوم رايوندىكى 22 رايون دەرىجىلىك ئورۇنغىچە كېڭەيدى.

(2) "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى"نىڭ پروگراممىسى ۋە ئۇنىڭ بۆلگۈنچىلىك، بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى

"شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" پروگراممىسى، تەشكىلاتى، پىلانى، ھەرىكىتى بولغان ئەكسىلئىنقىلابىي بۆلگۈنچىلىك تەشكىلاتى بولۇپ، ئۇ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە، ئېلىمىزنىڭ مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە تۈزۈمىگە زەھەرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك پەيدا قىلىپ، شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىشنى تەرغىب قىلدى. ئۇ "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى"دىكى قالايمىقانچىلىقتىن پايدىلىنىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلاتنى ھەدەپ راۋاجلاندۇرۇپ، ئەكسىلئىنقىلابىي تەشۋىقات ۋاراقلىرىنى تارقىتىپ، دۆلەتنىڭ مال-مۈلكىنى تالان-تاراج قىلىپ، قورال-يارغ، ئوق-دورا توپلاپ، ئەكسىلئىنقىلابىي بۇزغۇنچىلىق ھەرىكىتى بازىسى قۇرۇپ، "مۇستەقىل شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى" قۇرۇشقا ئۇرۇندى.

"شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" قۇرۇلغاندىن كېيىن، "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى" بىلەن "شۆبە بيۇروسى" ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ، "ئۇيغۇرىيەنىڭ تەقدىرى"، "شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ نىزامنامىسى"، "شەرقىي تۈركىستان خەلق ئىنقىلابى پارتىيىسىنىڭ ئومۇمىي پروگراممىسى" قاتارلىق ئەكسىيەتچىل ھۆججەتلەرنى تەييارلاپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە زەھەرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلدى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ مىللىي سىياسىتىنى خۇنۇكلەشتۈردى، "قوراللىق كۈرەش قىلىپ" شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرىمىز، دەپ ئاشكارا داۋراڭ سالدى. بۇ ئەكسىيەتچىل ھۆججەتلەردە شىنجاڭنىڭ تارىخىنى بۇرمىلاپ، شىنجاڭ ئەزەلدىنلا بىر "مۇستەقىل دۆلەت" ئىدى، دەپ جۆيلۈپ،" شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" بۇ نۇقتىنى خەلققە دائىم تەشۋىق قىلىپ تۇرىدۇ، دەپ كاپشىدى. بۇ مىللىي بۆلگۈنچىلەر يەنە "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى"نىڭ "پارتىيە گېربى"، "پارتىيە بايرىقى" ۋە "ئۇيغۇرىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى"نىڭ "دۆلەت بايرىقى" نۇسخىسىنى تەييارلىدى. ئۇلار ئاممىنى ئالداش ئۈچۈن، بەزىدە ماركسىزمنىڭ سۆز-ئىبارىلىرىنى تىلغا ئېلىپ قويۇپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك شۇملۇقى بىلەن شۇغۇللاندى.

"شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى"دىكى قالايمىقان ۋەزىيەتتىن پايدىلىنىپ، تېز سۈرئەتتە راۋاجلاندى. 1968-يىلى 2-ئايدا، "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى مەركىزىي ھەيئەت رىياسىتى" مەيدانغا كېلىشى بىلەنلا، ھەر تەرەپكە زور تۈركۈمدە ئادەم ئەۋەتىپ، ھەر تەرەپتىن ئالاقە باغلاپ، تەشكىلاتنى راۋاجلاندۇرۇپ مورت توپلىدى، ئۇلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى جىنباداۋ ئارىلىغا ۋە شىنجاڭ تارباغاتايىنىڭ تېرەكتى رايونىغا قوراللىق تاجاۋۇز قىلىش ۋەقەسىدىن پايدىلىنىپ، سۆز- چۆچەك پەيدا قىلىپ ۋە تارقىتىپ، "سوۋېت ئىتتىپاقى پات يېقىندا باستۇرۇپ كېلىدۇ"دەپ گەپ سېتىپ، كۆچىنىڭ بارىچە جىددىي كەيپىيات پەيدا قىلدى ھەمدە كىشىلەرگە بۆلۈنۈپ "مۇستەقىل"بولۇش پەيتى يېتىپ كېلەي دەپ قالدى، دەپ بېشارەت بەردى.

ئۇلار يەنە "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى 23 يىللىق تارىخقا ئىگە بولۇپ قالدى" ۋە ھاكازا دەپ ماختىنىپ، بۇ ئارقىلىق ئاممىنى ئالداپ، تەشكىلاتنى كېڭەيتىپ تولۇقلىدى. ئۇلار ھەممىلا يەرگە سوقۇنۇپ كىرىپ، ئۇرۇق - تۇغقان، ئەل-ئاغىنە، ساۋاقداش، خىزمەتداشلىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت تورىدىكى بارلىق ئەزالاردىن پايدىلىنىشقا ئادەتلىنىپ، ھەتتا زورلاۋانلىق قىلىپ ۋە تەھدىت سېلىپ، "تەشكىلاتىمىزغا قاتناشمىغانلارنى ئۆلتۈرىمىز، ئۆي بىساتىنى ئېلىپ كېتىمىز" دەپ جار سالدى. تۇرمۇشتا قىيىنچىلىقى بارلار ۋە رېئاللىققا نارازى بولۇپ يۈرگەنلەرنى پۇل بېرىپ ئازدۇرۇپ، ئاندىن ئۇلارغا زورلاۋانلىق قىلىپ تەھدىت سېلىپ، ئۇلارنى تەشكىلاتقا قاتنىششقا مەجبۇرلىدى.

"شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" تەشكىلاتنى راۋاجلاندۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، بۇنىڭ ئاساسلىقلىرى "مەشئەل گېزىتى" ۋە باشقا ئەكسىيەتچىل ماقالە، تەشۋىقات ۋەرەقلىرى، كىتابچە قاتارلىقلار. ئۇلار يەنە ئۆزلىرىنىڭ ئەزالىرىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگوغا قارشى رادىئو تەشۋىقاتىنى ئاڭلاشقا ئۇيۇشتۇردى. "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى"نىڭ بەزى ئاساسلىق ئەزالىرى كۆپلىگەن ئەكسىيەتچىل ماقالىلەرنى يېزىپ، تارىخنى كۆچەپ بۇرمىلاپ، پاكىت ئويدۇرۇپ چىقىرىپ، ئاق - قارىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە، سوتسىيالىزم تۈزۈمىگە ۋە پارتىيىنىڭ تۈرلۈك فاڭجېن، سىياسەتلىرىگە زەھەرخەندىلىك بىلەن ھۇجۇم قىلىش، شىنجاڭنىڭ ئازاد بولغاندىن بۇيانقى نەتىجىلەرنى يوققا چىقىرىپ، شىنجاڭنىڭ مۇستەقىللىقنى ئاشكارا تەرغىب قىلىپ، بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى ئۈچۈن جامائەت پىكرى تەييارلىدى.

"شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" يەنە پائال ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ پىلانلىدى، ئەكسىلئىنقىلابىي بازا قۇرۇش قەستىدە بولدى. ئۇلار ھەرىكەت خىراجىتى توپلاش ئۈچۈن، بانكا، ئىسكىلات، ماگىزىن، ئاشلىق دۇكىنى قاتارلىقلارنى تەپتارتماستىن بۇلىدى، پەقەت ئۈرۈمچى، ئىلى، قاراماي قاتارلىق جايلاردىلا 22 قېتىم بۇلاڭچىلىق قىلىپ، 100 نەچچە مىڭ يۈەندىن ئارتۇق نەق پۇل بۇلىدى. ئۇلار يەنە "ئەزالىق بەدىلى" يىغىش، ئىئانە توپلاش ۋە "زايوم" تارقىتىش چارىلىرىنى قوللىنىپ خىراجەت توپلىدى. "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسىنىڭ ئۈرۈمچى شۆبىسى" تەپتارتماستىن "زايوم" بېسىپ چىقىرىپ، خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىمىزنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش غەرىزىنى ئاشكارىلىدى.

"شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" يەنە جايلاردىكى ئەزالىرىنى قورال - ياراغ، ئوق - دورا ۋە ماددىي - ئەشيا بۇلاشقا كۆپ قېتىم بۇيرۇپ، قوراللىق توپىلاڭ كۆتۈرۈش ئۈچۈن تەييارلىق قىلدى. "ئالتاي شۆبە بيوروسى" توپىلاڭغا تەييارلىق قىلىش ئۈچۈن، "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كۆپ قېتىم قورال - ياراغ سورىدى ھەمدە كىيىم - كېچەك، يەم - خەشەك قاتارلىق نەرسىلەرنى تەييارلىدى، قېچىش يولىنى سىزىپ چىقتى. "بورتالا شۆبە بيۇروسى" كىچىك گازارما، ئاتلىق ئەسكەرلەر تارماق ئەترىتى ۋە ساقچىخانىنىڭ قورال - ياراغلىرىنى بۇلىغاندىن كېيىن، قارا تولۇق تېغىنىڭ ئېغىزىدا ئەكسىلئىنقىلابىي قورال - ياراغ بازىسى قۇرۇپ، ئەكسىلئىنقىلابىي پارتىزانلىق ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىش قەستىدە بولدى. "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى ئىلى كومىتېتى"، "ئۈرۈمچى

شۆبسى"، "ئالتاي شۆبە بيۇروسى" ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 12 قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن موگۇغۇلىيىگە ئادەم ئەۋەتىپ، قورال ـ ياراغ، تېلېگراف ئاپپاراتى سورىدى ھەمدە ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىسى ئەۋەتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جاسۇسلۇق، ئاخبارات ئورگىنى شىنجاڭغا توققۇز تۈركۈمدە خۇپىيانە ھالدا تۈركۈمدە 14ئادەم/ قېتىم تېلېگراف ئاپپاراتى، قورال ـ ياراغ ۋە ھەرىكەت خىراجىتى كىرگۈزۈپ، "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" بىلەن ئالاقىلاشتى.

(3) "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" نىڭ يوقىتىلىشى

"شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" نىڭ تۇتقان تەتۈر يولى خەلقنىڭ كۆڭلىگە ياقمىغاچقا، ئاخىرى يېتىم قېلىپ، مۇقەررەر يوقىلىش تارىخىي تەقدىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى. 1969-يىلى 1-ئايدا، ئاپتونوم رايوننىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى، قوغداش تارماقلىرىدىن تەشكىللەنگەن مەخسۇس دېلو تەكشۈرۈش بەنزىسى ئەتراپلىق تەكشۈرۈپ رازۋېدكا قىلىش ئارقىلىق، "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" نىڭ ھەرىكەت ئەھۋالىنى ئاساسى جەھەتتىن ئىگىلەپ ھەمدە تولۇق، ئىشەنچلىك پاكىتلارنى قولغا چۈشۈرۈپ، بۇنىڭ ئازادلىقتىن بۇيان شىنجاڭدا يۈز بەرگەن ئەڭ چوڭ تەشكىلاتى، پروگراممىسى، پىلانى، ھەرىكىتى بولغان ئەكسىلئىنقىلابىي بۆلگۈنچىلىك گۇرۇھى دېلوسى ئىكەنلىكىنى بايقىدى. شىنجاڭ ھەربىي رايونى پارتىيە كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى دېلونى دەرھال پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا يوللىدى. جۇ ئېنلەي دوكلاتنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇ دېلونى بىر تەرەپ قىلىش ھەققىدە دەرھال تۆۋەندىكىدەك مۇھىم يوليورۇق بەردى: دەلىل ـ ئىسپاتقا، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىپ، خىزمەتكە ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى ئارقىلىق قوماندانلىق قىلىڭلار؛ سىياسەتنى ئىگىلەپ، جىنايىتى چېكىدىن ئاشقان، پاكىتى تولۇق بولغان كاتتىۋاشلارغا ۋە ئۇلارنىڭ ئارقا تېرەكلىرىگە قاتتىق تەنقىد قىلىپ، قايمۇققان، مەجبۇرىي ئەگەشكەنلەر ۋە راستچىللىق بىلەن ئىقرار قىلغانلارنى كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىڭلار؛ ئىشنى كېڭەيتىۋېتىشنىڭ ئالدىنى ئېلىڭلار، دۈشمەنلەرنىڭ مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى بۇزۇپ، باشقىلارنى قالايمىقان چىشلەپ تارتىپ، دىققەت ت نەزىرىنى باشقا ياققا يۆتكىۋېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىڭلار. "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" ئەكسىلئىنقىلابىي بۆلگۈنچىلىك گۇرۇھى 1970 ـ يىلى 3-ئايدا تارمار قىلىندى. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ كەڭ كوماندىر-جەڭچىلىرى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى ۋە خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ پائال ماسلىششى ۋە قوللىشى ئارقىسىدا، "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى"نى ئۈزۈل ـ كېسىل بىت ـ چىت قىلىش ۋە "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" ئۇنسۇرلىرىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش يولىدا زور تۆھپە قوشۇپ، ئارمىيە بىلەن خەلق قول تۇتۇشۇپ تولپىلاڭنى تىنچىتىشنىڭ زەربە مارشىنى ياڭراتتى.

1969 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى جەنۇبىي شىنجاڭ بيۇروسى"نىڭ كاتىتۇشى ئاخۇنۇف باشچىلىقىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭچىلار گۇرۇھى بىر تۈركۈم توپىلاڭچىلارنى يىغىپ، ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا مەكىت بىلەن قەشقەردىن يولغا چىقىپ، سەككىز تۈگمەندە ئۇچرىشىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا تايىنىپ ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ بازىسى قۇرۇشقا ئۇرۇندى. ئۇلارنىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي سۇيىقەستى باشلىنىشى بىلەنلا، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرىمىز ئەھۋالنى ئىگىلەپ بولغانىدى، ئۇلار كەڭ خەلق ئاممىسى بىلەن مەخسۇس ئورگانلارنىڭ قاتتىق نازارىتى ئاستىدا ئىدى. 8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى، يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلىك ئورگىنى جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرى ئىگىلىگەن ئەھۋالغا ۋە خەلق ئاممىسى مەلۇم قىلغان ئەھۋالغا ئاساسەن، تېزدىن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى ۋە خەلق ئەسكەرلىرىنى تەشكىللەپ، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ پائال قوللىشى ئارقىسىدا، ئەكسىلئىنقىلابىي خورىكى ئىنتايىن ئۆسۈپ كەتكەن بۇ ئىككى تۈركۈم قوراللىق توپىلاڭچىلارنى قورشاپ يوقاتتى.

مەكىتتىن يولغا چىققان بىر تۈركۈم توپىلاڭچىلار بىر قېتىملىق زەربىگە بەرداشلىق بېرەلمەي، بىردەمنىڭ ئىچىدىلا خەلق ئازادلىق ئارمىيىمىز بىلەن خەلق ئەسكەرلىرىمىز يايىغان تورغا چۈشتى، 40 تىن ئارتۇق توپىلاڭچى بىر ـ بىرلەپ قولغا ئېلىندى.

قەشقەردىن يولغا چىققان يەنە بىر تۈركۈم توپىلاڭچىلار مەخپىي ھەرىكەت ئېلىپ بارغان بولغاچقا، ئۇلارنىڭ كەتكەن يېرىنى بىلگىلى بولمىغانىدى، قوراللىق توپىلاڭچىلارنىڭ سۇيىقەستىنى ۋاقتىدا تارمار قىلىش ئۈچۈن، يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلىك ئورگانلىرىمىز تېزدىن شۇ يەردىكى ھۆكۈمەتكە خەلق ئەسكەرلىرىنى ۋە خەلق ئاممىسىنى تەشكىللەپ، ھۇشيارلىقنى ئۆستۈرۈپ، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرگە قاتتىق كۆز-قۇلاق بولۇپ، توپىلاڭچىلارنىڭ ئىز-دېرىكىنى ئىگىلەشنى ئۇقتۇردى.

ئۇلار توپىلاڭچىلارنىڭ ئاتۇش ناھىيىسى كاتتايلاق گۆڭشېسىنىڭ قىزىلسۇ سەككىز تۈگمەن ئەتراپىغا جايلاشقان ئارپىلىق دادۇيدىكى بىر خالىي تاغ جىلغىسىدا ھەرىكەت قىلىۋاتقانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ، دەرھال خەلق ئەسكەرلىرى بىلەن ئاممىنى تەشكىللەپ، ئۇلارغا زەربە بېرىشكە تەييار تۇردى. 8-ئاينىڭ 22-كۈنى كەچ سائەت 12دە، خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنىنىڭ لىيەنجاڭىنىڭ دادىسى ئۆگزىدە تۇرۇپ تاغ قاپتىلىدىن كىشىلەرنىڭ ئاياغ ئاۋازى كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى. ھەمدە نۇرغۇن كىشىنىڭ سايىسىنى خىرە ـ شىرە كۆردى. ۋەزىيەت ئېجرا قىلىۋاتقان خەلق ئەسكەرلىرى بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن دەرھال نەق مەيدانغا يېتىپ كېلىپ، ئۇ يەردە نۇرغۇن خورۇم ۋە رېزىنكە ئاياغ ئىزىنى بايقىدى ھەمدە بۇ ئىزلارنىڭ بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ ئىزى ئەمەسلىكىنى جەزملەشتۈرۈپ، بۇ كىشىلەرنىڭ كېچىسى يول يۈرۈپ، كەنتكە كىرىشكە پېتىنالمىغانلىقىغا قارىغاندا، ئۇلارنىڭ دەل ئاشۇ توپىلاڭچىلار بولۇش ئېھتىمالى ناھايىتى چوڭ، دەپ قارىدى. ۋەزىيەت ئېجرا قىلىۋاتقان خەلق ئەسكەرلىرى توپىلاڭچىلارغا قوغلاپ زەربە بېرىۋاتقان خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە دەرھال ئادەم ئەۋەتىپ بۇ ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆزلىرىمۇ كۈچ تەشكىللەپ توپىلاڭچىلارنى قوغلاپ ماڭدى. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى يەرلىك ئاممىنىڭ ياردىمى، خەلق

ئەسكەرلىرىنىڭ يول باشلىشى بىلەن، شۇ يەردىكى بىردىنبىر سۇ مەنبەسىدە توپىلاڭچىلارنى بايقىدى. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن خەلق ئەسكەرلىرى ئۆز ئارا ماسلىشىپ، توپىلاڭچىلارنى تېز سۈرئەتتە قورشاپ، جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەنلىرىگە زەربە بېرىپ، توپىلاڭچىنى نەق مەيداندا ئېتىپ ئۆلتۈردى، توپىلاڭچىلارنىڭ كۆپىنچىسىنى قولغا ئالدى، پەقەت ئالتە نەپەر توپىلاڭچى چېگرا تەرەپكە قېچىپ كەتتى.

چېگرىغا جايلاشقان ئاتۇش ناھىيىسى قارا جول گۆڭشېسىنىڭ مەسئۇلى توپىلاڭچىلارنىڭ مۇشۇ رايونغا سۇقۇنۇپ كىرىۋالغانلىقىنى ئاڭلاپ، دەرھال خەلق ئەسكەرلىرىنى تەشكىللەپ، ئازادلىق ئارمىيىگە ماسلىشىپ توپىلاڭچىلارنى ئىزدىدى. خەلق ئەسكەرلىرى توپىلاڭچىلارنى قوغلاپ تۇتىدىغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بەس ـ بەستە ئۆزلىرىنى تىزىملاتتى، بۇ ھەرىكەتكە ئايال خەلق ئەسكەرلىرىمۇ قاتنىشىشنى تەلەپ قىلدى. خەلق ئەسكىرى توختى سىرتقا چىقىپ قايتىپ كەلگەندى، ئۇ باشقا خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ توپىلاڭچىلارنى تۇتقىلى كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، شۇ ھامان باشقىلارنىڭ بىر ئېتىنى سوراپ تېزدىن باشقا باشقا خەلق ئەسكەرلىرىگە يېتىشىۋالدى. شۇنداق قىلىپ، توپىلاڭچىلارنى ئىزدەشكە قاتناشقان خەلق ئەسكەرلىرى بارغانسىرى كۆپىيىپ، ئەڭ ئاخىرىدا 62 خەلق ئەسكىرىدىن تەشكىل تاپقان توپىلاڭچىلارغا قوغلاپ زەربە بېرىش، توپىلاڭچىلارنى ئىزدەش ـ تۇتۇش قوشۇنى شەكىللەندى. خەلق ئەسكەرلىرى غەزەپ ـ نەپرەتتە تاشقان ھالدا توپىلاڭچىلارنى قوغلاپ تۇتقۇچى ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرى بىلەن بىرلىكتە تاغ ـ ئېدىرلاردىن ئېشىپ، بىر كېچە ـ كۈندۈزدە 70 نەچچە كىلومېتىر يول يۈرۈپ، سۇ ۋە يېمەك ـ ئىچمەك كەمچىل بولغان جاپالىق مۇھىتتا، روھلۇق، جەڭگىۋارلىق بىلەن كۈرەش قىلىپ، قېچىپ سۇقۇنۇۋالغان توپىلاڭچىلارنى تېزلا قولغا چۈشۈردى.

توپىلاڭچىلارنى بىرلىكتە قورشاپ يوقىتىش جېڭىدە ئارمىيە بىلەن خەلق بېلىق بىلەن سۇدەك چوڭقۇر رىشتە ئورناتتى، خەلق ئاممىسى پەرزەنت ئەسكەرلەرنى قىزغىن سۆيىدىغان مەنزىرە ھەر ۋاقىت ھەممىلا يەردە كۆزگە چېلىقىپ تۇردى، بىر قېتىم ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرى توپىلاڭچىلارنى ئىزدەپ تۇتۇش جەريانىدا بىر قاقاسلىققا كېلىپ قېلىپ، سۇ بولمىغاچقا قىينىلىپ قالغانىدى. يېقىن ئەتراپتىكى ئامما بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، دەرھال سۇ ۋە يېمەك ـ ئىچمەكلەرنى ئېلىپ ئۆيلىرىنىڭ ئالدىغا باردى، بىر موماي چوڭ بىر قوغۇندىن بىرنى ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىگە ئاپىرىپ بەردى. ئۇرغۇن ئامما ئۆيلىرىدىكى ئاتلىرىنى ئېلىپ چىقىپ ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىگە توپىلاڭچىلارغا قوغلاپ زەربە بېرىڭلار دەپ بەردى. بەزى ئامما ئۇلارغا يول باشلاپ بېرىپ، توپىلاڭچىلارنى تۇتۇش ھەرىكىتىگە تەڭ قاتناشتى. بىر قېتىملىق توپىلاڭچىلارنى ئىز قوغلاپ تۇتۇش ھەرىكىتىدە، ھاۋا ئىسسىق، سۇ كەمچىل بولغاچقا، بىر ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىسى ئۆزىنىڭ يېرىم سۇدان سۈيىنى ئۆزلىرىگە يول باشلاپ ماڭغان چارۋىچى بوۋايغا بەرگەنىدى، بوۋاي بۇنىڭدىن چوڭقۇر تەسىرلىنىپ، قويىنىدىن قولياغلىققا ئىككى قات قىلىپ ئورالغان چوڭ بىر نەشپۈتنى ئاۋايلاپ ئېلىپ ئۇنىڭغا بەردى. بۇ ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىسى نەشپۈتنى ئېلىپ كۆڭلىدە بۇ بىر تال نەشپۈت بولۇپلا قالماي، بەلكى چېگرا رايوندىكى خەلقنىڭ پەرزەنت ئەسكەرلەرگە بولغان كۆڭلى، دەپ ئويلىدى. ئۇ نەشپۈتنى ئۆزى

يالغۇز يېپىشكە قىيماي، ئۇنى ئۇراپ قويىنىغا سېلىۋېلىپ، توپىلاڭچىلارنى قوغلاپ تۇتۇش ۋەزىپىسىنى ئورۇنداپ بولۇپ ليەنگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، نەشپۈتنى پارچىلاپ، پۈتۈن بەندىكى جەڭچىلەرگە بىر پارچىدىن بەردى، كىچىككىنە بىر پارچە نەشپۈت خەلق ئاممىسىنىڭ پەرزەنت ئەسكەرلەرگە بولغان چوڭقۇر مۇھەببىتىنى ئىپادىلىدى. بىر كۈنى 60 ياشتىن ئاشقان بىر بوۋاي ئالتە دانە چوڭ قاچىلانغان خالتىنى يۈدۈپ، يولدا ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ يېتىپ كېلىشىنى ئالايتەن ساقلاپ تۇرغاندى، ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرى يېتىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا "ئۇچ چوڭ ئىنتىزام، سەككىز دىققەت " نى سۆزلەپ، ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرى ئاممىنىڭ بىر تال يىپ ـ يىڭنىسىنىمۇ خالىغانچە ئالسا بولمايدىغانلىقىنى چۈشەندۈردى، بوۋاي تەسىرلەنگىنىدىن كۆزىگە ئىسسىق ياش ئالغان ھالدا: "ئازادلىق ئارمىيە چەڭچىلىرى قۇربان بېرىشتىن قورقماي خەلقنىڭ دۈشمىنىنى يوقاتتى، ئاممىنىڭ نەرسىلىرىگە زىيان سالمىدى، زىرائەتلىرىگىمۇ دەسسىمىدى، بۇ بىز دېھقانلارنىڭ پەرزەنت ئەسكەرلەرگە ئەكەلگەن ئاددىي سوۋغىتىمىز، سىلەرگە بولغان كۆڭلىمىز، بۇنى ئالمىساڭلار بولمايدۇ" دېدى. خەلق ئاممىسىنىڭ پەرزەنت ئەسكەرلەرنى قىزغىن سۆيۈشتەك ئەمەلىي ھەرىكىتى ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىلىرىنى ناھايىتى ئىلھاملاندۇردى، ئۇلار "چېگرا خەلقى ئۈچۈن ئۆمۈرۋايەت خىزمەت قىلىمىز!" دەپ ئىرادە بىلدۈرۈشتى.

"شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" ئەكسىلئىنقىلابىي بۆلگۈنچىلىك گۇرۇھىنى پاش قىلىش ۋە تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ خىزمىتى ئارقىلىق، پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىر قېتىملىق سوتسىيالىزم ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسىگە شۇنداقلا ماركسىزملىق دۆلەت قارشى ۋە مىللەت قارشى تەربىيىسىگە ئىگە بولدى، ھەر مىللەت خەلقى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكى بولمىغان بولسا، سوتسىيالىستىك جۇڭگونىڭ بۈگۈنى بولمايدىغانلىقىنى، شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئازادلىققا ئېرىشەلمەيدىغانلىقىنى ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ بۈگۈنكىدەك بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرەلمەيدىغانلىقىنى ھەقىقىي تونۇپ يەتتى. "شەرقىي تۈركىستان پارتىيىسى" نىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي بۆلگۈنچىلىك ھەرىكىتى دۆلەتنىڭ بىخەتەرلىكىگە ۋە بىرلىكىگە خەۋپ يەتكۈزدى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق مەنپەئەتىگە زىيان سالدى، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ياقمىدى، ئۇنىڭ ھالاك بولۇشى مۇقەررەر ئىدى.

7. 80 ـ يىللاردا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ توپىلاڭغا ۋە مالىمانچىلىققا قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى

80 ـ يىللارغا قويغاندىن بېرى، خەلقئارا مۇھىتنىڭ كۆپ قۇتۇپلىشىش ۋەزىيىتىنىڭ كۈنسېرى روشەنلىشىشىگە ئەگىشىپ، ئىقتىساد، پەن ـ تېخنىكا ئاساس قىلىنغان ئۇنىۋېرسال دۆلەت كۈچى جەھەتتە كۈچ سىنىشىش خەلقئارا مۇناسىۋەتتىكى مۇھىم ئامىل، تىنچلىق بىلەن تەرەققىيات بۈگۈنكى

خەلقئارا جەمئىيەتتە ئاساسىي ئىقىم بولۇپ قالدى، ئىلىمىزنىڭ خەلقئارادىكى ئورنىنىڭ ئۆزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى ۋە يۇقىرىقى ئامىللار ئىلىمىزنىڭ ئىسلاھات، ئىچىۋېتىش ۋە زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى نۇرغۇن پايدىلىق شارائىت ۋە تەرەققىيات پۇرستى بىلەن تەمىن ئەتتى. ئامېرىكا قاتارلىق غەرب دۆلەتلىرى جۇڭگونىڭ تەرەققىياتىنى ۋە قۇدرەت تېپىشىنى توسۇشنىڭ قىيىنلىقىنى تونۇپ يېتىپ، جۇڭگوغا قاراتقان سىياستىنى تەڭشەشكە مەجبۇر بولدى، لېكىن ئۇلارنىڭ جۇڭگونىڭ تەرەققىياتىنى چەكلەش، جۇڭگونى "غەربلەشتۈرۈش"، "پارچىلاش" نىيىتى ئۆزگەرمىدى ھەم ئۆزگەرمەيدۇ. ئۇلار بىزگە كۆپ تەرەپتىن سىڭىپ كىرىش، بۆزغۇنچىلىق، ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ، ئۇلار "مىللەت"، "دىن" بايرىقىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، مەنىۋى ۋە ماددىي جەھەتتىن پارتىيىمىز بىلەن دۆلىتىمىزنىڭ ئىچكى قىسمىدا ئۆكتىچىلەرنى ۋە مىللىي بۆلگۈنچىلەرنى يېتىشتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ دۆلەتنى پارچىلاشتەك بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشىنى قوللىماقتا.

خەلقئارا بۇرژۇئازىيە ۋە ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ ئىلىمىزنىڭ شىنجاڭ رايونىغا ئىدىيە ۋە سىياسىي جەھەتتىن سىڭىپ كىرىشى 80 ـ يىللاردا تېخىمۇ روشەن، تېخىمۇ ئاشكارا ئىپادىلىنىشكە باشلىدى. ئۇلار سىياسىي تەشۋىقات، ھەرىكەت خىراجىتى، قورال-ياراغ، ئوق-دورا، تopلاڭچىلارنى يېتىشتۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردىن شىنجاڭدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ تۈرلۈك بۆلگۈنچىلىك، بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىنى قوللاپ كەلدى ھەمدە ھەر قايسى مەزگىللەردە شىنجاڭدىن چەت ئەلگە قېچىپ چىققان مىللىي بۆلگۈنچىلەرنى ئۆزلۈكسىز بىر يەرگە جەم قىلىپ، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ شىنجاڭنى جۇڭگودىن ئايرىپ چىقىش مەقسىتىدە بۆلگۈنچىلىك تەشكىلاتىدىن ئوننى قۇردى. چەت ئەللەردىكى دۈشمەن كۈچلەرنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا، شىنجاڭدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ بۆلگۈنچىلىك، بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى بارغانسېرى ئەۋج ئالدى، ئۇلار پىلانلىق، تەشكىللىك، پروگراممىلىق، مەقسەتلىك ھالدا چەت ئەللەردىكى دۈشمەن كۈچلەر بىلەن يىراقتىن دوست تارتىشىپ، جەمئىيەتتە تاسادىپىي يۈز بەرگەن ۋەقەلەردىن ۋە مىللەت، دىن جەھەتتە يۈز بەرگەن ئادەتتىكى مەسىلىلەردىن پايدىلىنىپ ئىش تېرىپ، تەلۋىلىك قىلىپ بىر قاتار توپىلاڭ كۆتۈرۈش، ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش، قانۇنسىز نامايىش قىلىش ۋەقەلىرىنى پەيدا قىلىپ، تىغ ئۇچىنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن خەلق ھۆكۈمىتىگە قارىتىپ، شىنجاڭنى "مۇستەقىل" قىلىشقا ئۇرۇندى. مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ بۆلگۈنچىلىك، بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي مۇقىملىقىغا، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ خاتىرجەم تىرىكچىلىك قىلىشىغا ئېغىر دەرىجىدە خەۋپ يەتكۈزگەن، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق مەنپەئەتىگە زىيان يەتكۈزگەنلىكتىن، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ كۈچلۈك قارشىلىقىغا ئۇچرىدى. ھەر مىللەت خەلقى مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش داۋامىدا تىللاردا داستان بولغۇدەك شانلىق ۋەتەنپەرۋەرلىك سەھىپىسى ياراتتى.

(1) بۆلگۈنچىلىك قىلغان، توپىلاڭ كۆتۈرگەنلەر مۇقەررەر ھالدا ئۆزىنى ئۆزى ھالاك قىلىدۇ

1981 ـ يىل 1 ـ ئايدا، شىنجاڭدىكى بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئىچكى ـ تاشقى دۈشمەن كۈچلەرنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا، ئۇزاق مۇددەت مەخپىي پىلانلاش ئارقىلىق پەيزىۋات ناھىيىسىدە بىر ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات قۇرماقچى بولدى. 3 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا، ئۇلار مەخپىي كېڭىشىپ، "شەرقىي تۈركىستان يالقۇن پارتىيىسى" بايرىقىنى رەسمىي كۆتۈرۈپ چىقىپ، "مىللىي خەلق ئازادلىق سېپى"، "ئىقتىسادىي ئىشلار كومىتېتى"، "تەشكىلىي ئىشلار كومىتېتى"، "ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى" قاتارلىق تەشكىلىي ئاپپاراتلارنى قۇردى ھەمدە چوڭ، كىچىك كاتتىۋاشلارغا "رەئىس"، "شۇجى"، "دائىمىي كومىتېت ئەزاسى" قاتارلىق مەنسەپلەرنى بەردى. ئەكسىيەتچىل سىياسىي پروگراممىنى، يەنى "دۇنيادا مەلۇم ئورۇنغا ئىگە بولغان ئىسلام دۆلىتى ــ شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقى ۋە مىللەتلەرنىڭ ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، دۆلەت ئىچىدىكى خەلققە رەھبەرلىك قىلىپ، جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇپ، ئۇلارنى (خەنزۇلارنى دېمەكچى) دۆلىتىمىزدىن مەڭگۈلۈك قوغلاپ چىقىرىپ، ئىسلام جۇمھۇرىيىتى قۇرۇش" نى ماقۇللىدى ھەمدە "قوراللىق كۈچ تەشكىللەپ، ئىسلام قوراللىرىنى پايدىلىنىپ، كاپىرلار (ئەسلى كۇففارلار دېگەن مەنىدە، بۇ يەردە خەنزۇلارنى دېمەكچى) جاھانگىرلىكىگە جەڭ ئېلان قىلىش" ۋەزىپىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى،"پارتىيە بايرىقى"، "دۆلەت بايرىقى" نىڭ نۇسخىسىنىمۇ لايىھەلەپ چىقتى. بۇ ئەكسىيەتچىل تەشكىلاتنىڭ پىلانلىشى ئارقىسىدا، مىللىي بۆلگۈنچىلەر كۆپ قېتىم مەخپىي يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، مۇرىت توپلاپ، ئاخبارات تىڭ ـ تىڭلىدى، بولۇپمۇ پەيزىۋات ناھىيىسىدىكى قورال-ياراغلارنىڭ تارقىلىش ئەھۋالىنى ئىگىلىدى. ئۇلار 5 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى تايانچ ئەزالار يىغىنى چاقىرىپ، قورال-ياراغ بۇلاپ، ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىشنى پىلانلىدى ھەمدە ئەكسىيەتچىل قوراللىق توپىلاڭ كۆتۈرۈشنىڭ كونكرېت لايىھىسىنى تۈزۈپ، ئاشكارا ھالدا بۆلگۈنچىلىك، ئاغدۇرمىچىلىق، بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى ئېلىپ بارماقچى بولدى. 5 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى كەچتە، ئۇلار "يالقۇن پارتىيىسى" نىڭ نەچچە يۈز ئەزاسىنى ۋە توپىلاڭچىلارنى يىغىپ، ناھىيىلىك قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ قورال ـ ياراغ ساقلىغۇچىسىنى ئاچقۇچنى چىقىرىشقا مەجبۇرلاپ، قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورا ئامبىرىنى ئېچىپ، تۈرلۈك قورالدىن 152 نى، 80 گرانات، 28000 پايدىن ئارتۇق ئوقنى بۇلاپ كەتتى. ئۇلار ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىشقا ئۈلگۈرمەيلا سۈيىقەستى پاش بولۇپ قېلىپ، ناھىيە بازىرىدىن 3 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى چىلانزارلىققا قېچىپ بېرىۋالدى ھەمدە ئاشكارا ھالدا "شەرقىي تۈركىستان يالقۇن پارتىيىسى" بىلەن "مىللىي خەلق ئازادلىق سېپى" بايرىقىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئۆزلىرىنى "ختايلارنى شەرقىي تۈركىستاندىن قوغلاپ چىقىرىدىغان" "غازاتچىلار قوشۇنى" دەپ ئاتاپ، جاھىللىق قىلىپ داۋاملىق قارشىلاشماقچى بولدى.

"27 ـ ماي" قوراللىق توپىلىڭى يۈز بەرگەندىن كېيىن، پارتىيە، ھۆكۈمەت ۋە ئارمىيىمىزنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكى ۋە قوماندانلىقى ئارقىسىدا، ئازادلىق ئارمىيە، خەلق ئەسكەرلىرى ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرى زىچ ماسلىشىپ، ئۆز ئارا ھەمكارلىشىپ جەڭ قىلىپ، تېز، كەسكىن تەدبىر قوللىنىپ، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىغا تايىنىپ، يەرگە قاپقان قۇرۇپ، ئاسمانغا تور يېيىپ، توپىلاڭچىلارنى مۇھاسىرىگە ئالدى. توپىلاڭنى تىنچىتىش داۋامىدا، ئىنتايىن ئاز ساندىكى قوراللىق تايانچ توپىلاڭچىلار قاتتىق ئەسەبىيلىشىپ، جاھىللىق بىلەن تىركىشىپ قارشىلىق كۆرسەتتى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرىمىز بۇ بىر ئوچۇم توپىلاڭچىلارنى قورشىۋېلىپ، قوراللىق زەربە بېرىپ، كۈچلۈك

تەھدىت شەكىللەندۈرۈپ، ئۇلارنىڭ زوراۋانلىقىنى ئۇنۇملۇك توستى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلارنى سىياسىي جەھەتتىن پارچىلاپ، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئۇلارنىڭ يېنىغا جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرى، دىنىي زاتلار ۋە ئۇلارنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىدىن بولۇپ نەچچە ئون كىشىنى ئەۋەتىپ، ئۇلارغا پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىپ، ئۇلارغا كەڭ ھەربىي ۋە خەلقنىڭ مۇھاسىرىسى ئىچىدە قالغانلىقىنى، قورالنى تاشلاپ تەسلىم بولۇپ، ئۆزىنى مەلۇم قىلسىلا كەڭچىلىككە ئېرىشەلەيدىغانلىقىنى، بۇنىڭدىن باشقا يول يوق ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈردى. مۇشۇنداق زور كۈچ ئالدىدا، توپىلاڭچىلارنىڭ ھەممىسى قوراللىرىنى تاپشۇرۇپ تەسلىم بولۇشقا مەجبۇر بولدى، شۇنداق قىلىپ توپىلاڭ تېزلا تىنچىتىلدى.

مىللىي بۆلگۈنچىلەر پىلانلاپ قوزغىغان قوراللىق توپىلاڭ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىرادىسىگە تامامەن خىلاپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ قىلمىشى خەلقنىڭ كۆڭلىگە ياقمىدى، ھەر مىللەت خەلقى ئۇلارغا ئىنتايىن نەپرەتلەندى ۋە قەتئىي قارشى تۇردى. خەلق ئاممىسى بەس ـ بەستە مۇلاھىزە قىلىپ: "ھازىر پارتىيە يېزا ئىقتىسادىي سىياسىتىنى كەڭ قويۇۋېتىپ، يېزىلاردا كۆپ خىل شەكىلدىكى ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يولغا قويدى، بىز ئەمدىلا ياخشى كۈن كۆرۈپ باي بولايلى دەپ تۇرساق، بۇ بىر توپ بۇزۇق كىشىلەر ئىش تېرىپ، ئىشلەپچىقىرىشقا تەسىر يەتكۈزدى، بىز ئۇلارغا قەتئىي قارشى تۇرىمىز"، "ھازىر پارتىيە مىللىي سىياسەت، دىنىي سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈردى، بىز بۇنىڭدىن ناھايىتى رازى، بۇ بىر تۈپ ئەبلەخلەر جېدەل تېرىپ، جەمئىيەت ئامانلىقىغا تەسىر يەتكۈزۈۋېلا قالماستىن، دىن ساھەيىمىزگىمۇ يامان تەسىر پەيدا قىلدى"، "بۇ بىر توپ ئەبلەخلەر قولغا چۈشتى، بىز ئەمدى خاتىرجەم بولدۇق" دېيىشتى. ھەر مىللەت خەلقى ھۆكۈمەتكە ھەمكارلىشىپ، توپىلاڭچىلارنى ئاكتىپلىق بىلەن پاش قىلدى، جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرىنىڭ قاچقۇن جىنايەتچىلەرنى تۇتۇشىغا ھەمدە تارقىلىپ كەتكەن قورال ـ ياراغلارنى يىغىۋېلىشقا ياردەم بەردى. بازار گۇڭشې 4 ـ دادۈي پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى ئالتە قاچقۇن جىنايەتچىنىڭ ئۆز تەۋەلىكىگە قېچىپ بېرىۋالغانلىقىنى ئاڭلاپ، ئەھۋالنى دەرھال جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرىغا مەلۇم قىلدى، جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرى ئۇلارنى بىر ـ بىرلەپ قولغا چۈشۈردى. نۇرغۇن باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەشكىللىنىپ، ئازادلىق ئارمىيىگە ياردەملىشىپ تارقىلىپ كەتكەن ئوقلارنى تېپىپ بەردى، ھەتتا دادىسى بالىسىنى، ئاكىسى ئىنىسىنى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنىغا ئېلىپ بېرىپ ئۆزىنى مەلۇم قىلدۇرغان ئەھۋاللارمۇ بولدى. ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا، بارلىق توپىلاڭچىلار قولغا چۈشۈرۈلدى. ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدىغىنى شۇكى، قورال ـ ياراغلار بۇلانغاندىن كېيىن، قورال ـ ياراغ ساقلىغۇچىنىڭ ئايالى ھاياتىنىڭ خەۋپىگە قارىماي، كېچىلەپ يەتتە كىلومېتىردىن ئارتۇق يول يۈرۈپ ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىگە بېرىپ دېلونى ۋاقتىدا مەلۇم قىلدى، ئۇنىڭ بۇ ھەرىكىتى بىزنىڭ كۈچ تەشكىللەپ توپىلاڭنى تىنچىتىشىمىزغا ۋاقت يارىتىپ بەردى، بىز توپىلاڭچىلار ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىپ بولغۇچە توپىلاڭنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەييارلىقىنى ئوبدان قىلىۋالغانلىقىمىز ئۈچۈن توپىلاڭچىلار قارامىلىق قىلىشقا پېتىنالمىدى، نەتىجىدە توپىلاڭنى تېز تىنچىتىپ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان زىياننى ئازايتىش ئۈچۈن پۇختا ئاساس سېلىۋالدۇق. "27 ـ ماي" قوراللىق توپىلىڭىنىڭ تېز سۈرئەتتە تىنچىتىلىشى مىللىي

بۆلگۈنچىلەرگە كۈچلۈك زەربە بولدى، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسنى تەربىيگە ئىگە قىلدى ھەمدە پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ ۋە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بىلەن جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرىنىڭ ئابرۇيىنى زور دەرىجىدە ئۆستۈردى، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى تۇپىلاڭنى تىنچىتقانلىقىمىزنى بىر ئېغىزدىن ماختىشىپ، خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بىر ئۇچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەرنى قانۇن بويىچە قاتتىق جازالىشىنى قەتئىي ھىمايە قىلدى. ئۇلار: "بىزنىڭ مانا مۇشۇنداق ياخشى پارتىيىمىز، ھۆكۈمىتىمىز ۋە كۈچلۈك ئارمىيىمىز تۇرغان يەردە، بىر ئۇچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاشقا، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى بۇزۇشقا، پرولېتارىيات دىكتاتورىسىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشقا ئۇرۇنغانلىقى ھەقىقەتەن تۇخۇمنى تاشقا ئۇرغانلىقى، ئۇخلىماي چۈش كۆرگەنلىكى" دېيىشتى.

(2) خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش، خەنزۇلارنى چەتكە قېقىپ كىشىلەر كۆڭلىگە ياقمايدۇ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئۇيۇلتاشتەك مۇستەھكەم

1981 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى، مىللىي بۆلگۈنچىلەر قەشقەر شەھىرىدە يۈز بەرگەن بىر جىنايى ئىشلار دېلوسى (ئىككى ياش سوقۇشۇپ قېلىپ، خەنزۇ ياش ئۇيغۇر ياشنى ئۆلتۈرۈپ قويغان) دىن پايدىلىنىپ ۋەقە تۇغدۇرۇپ، مىللىي ئۆچمەنلىكنى قۇترىتىپ، ئاممىنى خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇشقا، خەنزۇلارنى چەتكە قېقىشقا كۈشكۈرتۈپ، زوراۋانلارنى تەلۋىلەرچە ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشقا تەشكىللىدى. 100 مىڭدىن ئارتۇق نوپۇسى بار قەشقەر شەھىرى بىر مەھەل ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش بىلەن شۇغۇللانغان زوراۋانلارنىڭ كونتروللۇقىغا چۈشۈپ قالدى، خەنزۇ ئاھالىلەر ھەتتا جىسمانىي بىخەتەرلىكىنمۇ قوغدىيالماي قالدى. زوراۋانلار قوللىرىغا خەنجەر، كالتەك، قامچىلارنى ئېلىپ "خەنزۇلارنى يوقىتايلى"، "خىتايلار ھۆكۈمىتىنى يوقىتايلى"، "ئۇيغۇرىستان جۇمھۇرىيىتى ياشىسۇن" دېگەندەك ئەكسىيەتچىل شوئارلارنى توۋلاپ، كوچا ـ كويىلارنى توسۇپ، ئۆز بېشىمچىلىق قىلىپ، تەلۋىلەرچە ئۇرۇش، چېقىش بۇلاش بىلەن شۇغۇللاندى، ئۇلارنىڭ ئەكسىيەتچىل خورىكى تولىمۇ ئۆسۈپ كەتتى. شۇ قېتىملىق ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش ۋەقەسىدە 600 دىن ئارتۇق گۇناھسىز خەنزۇ ئاممىسى تاياق يېدى، ئۇلاردىن 200 دىن ئارتۇق ئادەم يارىلاندى، ئىككى ئادەم ئۆلدى. زوراۋانلار يەنە ئاپتوموبىللارنى توسۇپ، ئىدارە ـ ئورگانلارغا ھۇجۇم قىلىپ، دۇكانلارنى چېقىپ، مال ـ مۈلۈكلەرنى بۇلاپ، ئېغىر ئىجتىمائىي قالايمىقانچىلىق ۋە ئېغىر تېررورلۇق پەيدا قىلدى، بۇ شىنجاڭ تىنچ ئازاد بولغاندىن بۇيانقى بىر قېتىملىق ئەڭ ۋەھشىي بولغان خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش ۋەقەسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

"30 ـ ئۆكتەبىر" ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش ۋەقەسىدە نۇرغۇن خەنزۇ ئامما زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى، بۇ كىشىنى ئېچىندۇرىدۇ. بىر ئۇچۇم زوراۋانلار بىلەن مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش بىلەن شۇغۇللىنىپ، گۇناھسىز خەنزۇ ئاممىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ ۋە يارىلاندۇرۇپ، مىللىي ئۆچمەنلىك

كەلتۈرۈپ چىقاردى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ، ئىتتىپاق ۋەزىيىتىنى بۇزدى، ئۇنىڭ يامان تەسىرىنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە تۈگىتىپ بولغىلى بولمايدۇ.

شۇ قېتىملىق مالىمانچىلىقتا كۆپ ساندىكى ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى، ئىشچىلىرى ۋە شەھەر خەلقى ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغدىدى، كەڭ ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسى پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئۆزلۈكىدىن قوزغىلىپ بىر ئوچۇم زوراۋانلار ۋە بۆلگۈنچىلەرگە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلدى، بايرىقى روشەن ھالدا ھەر خىل شەكىللەر ئارقىلىق ئىپادە بىلدۈرۈپ، جېدەل تېرىشقا، خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇشقا، خەنزۇلارنى چەتكە قېقىشقا، ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشقا قارشى تۇرۇپ، خەنزۇ ئاممىسىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغدىدى. بۇ جەرياندا نۇرغۇن تەسىرلىك ئىش ئىزلار مەيدانغا كەلدى.

"30 - ئۆكتەبىر" ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ رەھبەرلىرى دەرھال بارلىق ئوقۇتقۇچى، ئىشچى-خىزمەتچىلەرگە ۋە ئوقۇغۇچىلارغا خىزمەت ئىشلەپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، مەكتەپنىڭ نورمال تەرتىپىنى قەتئىي قوغداپ، ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشقا قارشى تۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. زوراۋانلار بۇ مەكتەپكە بۆسۈپ كىرىپ ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرىنى ۋە ئوقۇغۇچىلىرىنى ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشقا قاتنىششقا قۇتراتماقچى بولغاندا، پۈتۈن مەكتەپتىكى 700دىن ئارتۇق ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىسى ۋە 200دىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچى بۇنداق قىلمىش دۆلەتنىڭ ئاساسىي قانۇنىنى دەپسەندە قىلغانلىق، مىللەتچىلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلغانلىق، دەپ قاراپ، ئۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇردى ھەمدە بىرەرسىمۇ ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشنى قوللىمىدى ۋە ئۇنىڭغا قاتناشمىدى. تەنتەربىيە فاكۇلتېتىدىكى 100دىن ئارتۇق ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچى-ئوقۇغۇچى تەشەببۇسكارلىق بىلەن تەشكىللىنىپ، مەكتەپنىڭ مۇھىم ئەسلىھەلىرىنى ۋە مۇھىم تارماقلىرىنى قوغدىدى.

زوراۋانلار بىلەن بۆلگۈنچىلەر ئەڭ ۋەھشىيلەشكەن ۋاقىتتا، قەشقەر ئوتتۇرا خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ كادىرى مەمەت تۇرسۇن 24 نەپەر باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىنى ئېلىپ ماڭغان بىر ماشىنىنىڭ توسۇۋېلىنىپ، شوپۇر ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ تاياق يەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، قاتتىق ئاچچىقلانغان ھالدا زوراۋانلارغا: "سىلەرنىڭ ئادەم ئۇرۇشۇڭلار قانۇنغا خىلاپ، مەن سوت مەھكىمىسىنىڭ كادىرى، سىلەرنى ھەرگىز بوش قويۇۋەتمەيمەن" دەپ ۋارقىراپ، 19 ئوقۇغۇچىنى ئۆز پاناھىغا ئېلىپ، ئۇلارنى ئېلېكتر سايمانلىرى شىركىتىنىڭ ئائىلىلىكلەر قورۇسىدىكى بىر قىسىم ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسىنىڭ ئۆيىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىدى، كېيىن يەنە ئۇلارنى بىر- بىرلەپ ئۆز ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ قويدى. ئۇ يەنە قاغىلىق ناھىيىسىدىكى بىر خەنزۇنىڭ زوراۋانلار بۇلاپ كەتكەن 2000 يۈەنلىك چەك ۋە 500 يۈەن نەق پۇلنى قايتۇرۇۋېلىشقا ياردەم بەردى.

ئۆستەڭبويى كوچا باشقارمىسى نوبېشى كەنتى ئاھالىلەر كومىتېتىدىكى گۇرۇپپا باشلىقى پاتەمخان زوراۋانلارنىڭ ئىككى خەنزۇ ئايال بىلەن ئىككى خەنزۇ بالىنى قوغلاپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، دەرھال بۇ خەنزۇ يولداشلارنى ئۆز ئۆيىگە ئەكىرىۋېلىپ، ئۇلارغا مىللىيچە كىيىم كىيدۈرۈپ، ئۆيلىرىگە ئاپىرىپ

قويدى. شۇ كوچىدىكى تاھىر غوجا يەتتە خەنزۇ ئىشچىنى ئۆز ئۆيىگە ئەكىرىپ، ئۆيى يېقىنراقلىرىنى كېچىسى ئۆيىگە ئاپىرىپ قويدى، ئۆيى يىراقلىرىنى ئەتىسى بىر-بىرلەپ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويدى.

جەنۇبى شىنجاڭ قۇرۇلۇش شىركىتىنىڭ سىرچىسى قادىر سىيىت خەلق كىنوخانىسىنىڭ ئالدىدا ئۆز ئىدارىسىدىكى 3 خەنزۇ خىزمەتچىنىڭ تاياق يەپ يېتىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇلارنى يۈدۈپ ئۆيىگە ئاپىرىپ، يارىلىرىنى يۇيۇپ تازىلاپ، ئۇلارنى قوندۇرۇپ قالدى ھەمدە ئۇلارنىڭ يىتىپ كەتكەن ۋېلىسىپىتلىرىنى تېپىشىپ بەرگەندىن كېيىن، ئەھۋالنى شىركەتكە مەلۇم قىلىپ، ئۇلارنى دوختۇرخانىغا ئاپاردى.

تېخىمۇ ماختاشقا ئەرزىيدىغىنى شۇكى، قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدىكى ھەر مىللەت ئوقۇتقۇچى -ئوقۇغۇچىلىرى "30-ئۆكتەبىر" ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش ۋەقەسىدە ئۆزلىرىنىڭ ئېزىز جېنى ۋە ئىسسىق قېنى ئارقىلىق مىللەتلەرنىڭ دوستلۇقىنى شەكىللەندۇردى. بۇ كىشىنى ھاياجانلاندۇرىدىغان ئۇنتۇلغۇسىز ھەقىقىي ھېكايە. 10-ئاينىڭ 30-كۈنى، قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى جەمئىيەتتىكى نەچچە يۈز قايمۇقتۇرۇلغان ئاممىنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى، پۈتۈن مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچى-ئوقۇغۇچىلارنىڭ جىسمانىي بىخەتەرلىكى ۋە دۆلەتنىڭ مال-مۈلكى زور زىيانغا ئۇچرىدى. زوراۋانلار نۇرغۇن ئوقۇغۇچىنى كالتەك، تاش بىلەن ئۇرۇپ، بەزىلىرىنى ئېغىر زەخىملەندۇردى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرى ۋە پارتا-ئورۇندۇقلىرى قانغا بويالدى، بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالغا قاراپ چىداپ تۇرغىلى بولمايتتى. ماتېماتىكا فاكۇلتېتىنىڭ 81 - يىللىق سىنىپىدىكى 13 ئوقۇغۇچى دەرسخانىدا تەكرار قىلىۋاتقاندا، بىر توپ زوراۋانلار باستۇرۇپ كىرىپ ئۇلارنى ئۇرۇپ كەتتى. يەتتە ئوقۇغۇچى ئېغىر يارىلاندى، مۇقەددەس دەرسخانا زوراۋانلارنىڭ ئۆكتەملىك قىلىش سورۇنى بولۇپ قالدى. ئوقۇغۇچىلار تېخىمۇ چوڭ ئىش تېرىلمىسۇن دەپ، زوراۋانلارنىڭ ئۇرۇش ـ تىللاشلىرىغا ئىنكاس قايتۇرمىدى، ئۇلار باشقا ئادەتتىكى ئادەملەر بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان ئازابقا قەيسەر ئىرادە بىلەن چىدىدى. مۇشۇنداق خەتەرلىك پەيتتە، ماتېماتىكا فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى مەھەممەت يۈسۈپ بىر قىسىم ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلارنى. باشلاپ كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۆزلىرىنىڭ تېنى ئارقىلىق يامغۇردەك تېگىۋاتقان كالتەك، تاشلارنى توسۇپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن خەنزۇ ئوقۇغۇچىلارنى قوغدىدى. ئالدانغان ئاممىغا پۈتۈن كۈچى بىلەن نەسىھەت قىلىپ خىزمەت ئىشلىدى. ئۇلارنىڭ تاياق ـ توقماق، تاشلارنى ئۆز بەدىنى ئارقىلىق توسۇشى، ھەققانىيەت يولىدا تۇرۇپ زوراۋانلارنى ئەيىپلىشى ئارقىسىدا، زوراۋانلار بىلەن ئالدانغان ئاممىا سىنىپتىن چېكىنىپ چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى. ھېلىقى 13 خەنزۇ ئوقۇغۇچى خېيىمخەتەردىن قۇتۇلۇپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تۆت تەرەپتىن قورشاۋدا قالغان ساۋاقداش نىيۇۋيى ھاياتىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ بىنادىن سەكرىدى، ئۇ يەرگە چۈشۈشى بىلەن تەڭ، يەنە بىر نەچچە كىشىنىڭ قورشاۋىدا قالدى، مۇشۇنداق جىددىي پەيتتە، ماتېماتىكا فاكۇلتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بەختى يېتىپ كېلىپ، زوراۋانلارنى نەسىھەت قىلىپ توسۇپ، ساۋاقداش نيۇۋېينى ئەپچىللىك بىلەن خەتەردىن قۇتۇلدۇرۇپ قالدى. جۇڭگو ئەدەبىياتى فاكۇلتېتى 77 ـ يىللىق 2 ـ سىنىپتىكى بارلىق ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار بىر نىيەتتە ئىتتىپاقلىشىپ، بىر توپ قايمۇقتۇرۇلغان ئامما تەرىپىدىن قورشىۋېلىنغان لى مۇئەللىمنى قۇتقۇزۇپ چىقتى، قايمۇقتۇرۇلغان ئامما ئەكسىيەتچىل شوئار

تۇۋلاپ، نەق مەيداندىكى ئوقۇغۇچىلارنى جىدەل تېرىشقا قۇتراتقاندا، ئۇلاردىن بىرەرسىمۇ قوللىمىدى، بۇنىڭغا ھېچقانداق سۈكۈت قىلىش ئىپادىسىدىمۇ بولمىدى. كىشىلەر بۇ بىر ئېغىر ۋەقەگە ھۇشيارلىق ۋە ئېغىر ـ بېسىقلىق بىلەن تاقابىل تۇردى. تەنتەربىيە فاكۇلتېتىدىكى ئابلەت، نۇرقاسىم، ئابلىمىت ئۈچ ئوقۇغۇچى بۇ ئېغىر مالىمانچىلىقتا توغرا مەيداندا تۇرۇپ، تەنتەربىيە فاكۇلتېتىدىكى بارلىق مىللىي ئوقۇغۇچىلارغا باشلامچىلىق قىلىپ قاتمۇقات ئادەم تېمى شەكىللەندۇرۇپ، ئوقۇغۇچىلار ياتىقى بىناسىنىڭ تۆت دەرۋازىسىنى توسۇپ، جېدەلخورلارغا پۇرسەت بەرمىدى. تەنتەربىيە فاكۇلتېتىدىكى ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ئوقۇغۇچىلار ياتاق بىناسىدىكى نەچچە يۈز ئوقۇغۇچىنىڭ جىسمانىي بىخەتەرلىكىنى، شۇنداقلا دۆلەت مال ـ مۈلكىنى ساقلاپ قالدى. 30 ـ ئۆكتەبىر كېچىدە مەكتەپ گەرچە قاتتىق زەربىگە ئۇچرىغان بولسىمۇ، لېكىن ئاز سانلىق مىللەتلەر بىلەن خەنزۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىسسىق قان بىلەن يۇغۇرۇلغان ئىتتىپاقلىق خۇددى ھەسەن-ھۈسەندەك مەكتەپنى پارلاق نۇرغا چۆمدۈردى، مەكتەپنى تېخىمۇ سەلتەنەتلىك تۈسكە كىرگۈزدى. قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدىكى مىللىي ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچى، خىزمەتچىلەرنىڭ ھەققانىي ھەرىكىتى كەڭ ئاز سانلىق مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ توپىلاڭغا، بۆلگۈنچىلىككە، ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشقا، خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇشقا ۋە خەنزۇلارنى چەتكە قېقىشقا قەتئىي قارشى تۇرىدىغانلىقىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغدايدىغانلىقىنى، مىللەتلەرنىڭ دوستلۇقنى قەدىرلەيدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ بەردى.

(3) ھەر مىللەت خەلقى پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى ئىنكار قىلىپ، مالىمانچىلىق پەيدا قىلىشنى بىردەك ئەيىبلىدى

1985 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى، بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر بىلەن بىر قىسىم يامان غەرەزلىك كىشىلەر تىل بىرىكتۈرۈپ، ئاپتونوم رايوننىڭ نۆۋەت ئالماشتۇرۇش سايلىمى ئۆتكۈزۈش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، پەردە ئارقىسىدا تۇرۇپ رەھبەرلىكى، قوماندانلىقى، پىلانى، تەشكىلى بولغان توپىلاڭنى مەخپىي پىلانلىدى. ئۇلار بىر قىسىم ياش ئوقۇغۇچىلارنىڭ نادانلىقىدىن ۋە ئوڭاي ھاياجانلىنىدىغان ئاجىزلىقىدىن پايدىلىنىپ، ئۈرۈمچى رايونىدىكى يەتتە ئالىي مەكتەپنىڭ 2000 دىن ئارتۇق ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىسىنى كوچىغا چىقىپ قانۇنسىز نامايىش قىلىشقا قۇتراتىپ، دۆلەتنىڭ تۈپ سىياسىتىگە ۋە تۈرلۈك سىياسەت، فاڭجېنلارغا قارشى تۇرۇپ، تىغ ئۇچىنى پارتىيىگە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىگە قاراتتى. مىللىي بۆلگۈنچىلەر پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ "خەنزۇلارنى شىنجاڭدىن قوغلاپ چىقىرايلى"، "شىنجاڭغا مۇستەقىللىق كېرەك، ئەركىنلىك كېرەك، ئىگىلىك ھوقۇقى كېرەك"، "شىنجاڭ مۇستەقىللىقى ياشىسۇن" دېگەندەك ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلايدىغان، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان قۇتراتقۇلۇق خاراكتېرىدىكى شوئارلارنى تۇۋلاپ، ئېغىر ئىجتىمائىي قالايمىقانچىلىق كەلتۈرۈپ چىقاردى. بۇ ۋەقە مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش تەرتىپىگە، رەھبەرلىك ئورگانلىرىنىڭ خىزمەت تەرتىپىگە ۋە جەمئىيەتنىڭ ئامانلىق تەرتىپىگە پارتىيىنىڭ غەمخورلۇقىغا ۋە

تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈشكە يۈز كېلەلەيمىز" دېگەندەك سەممىي، تەسىرلىك سۆزلەرنى قىلىپ، ئۇلارنى قايىل قىلدى. "12-دېكابىر" ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ بىر دوتسېنتى جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ مەنپەئەتىنى مۇھىم بىلىپ، بايرىقى روشەن ھالدا ئوقۇغۇچىلارغا سەممىي نەسىھەت قىلىپ، ئۇلارنى توستى، شۇنىڭ بىلەن، ئۇ دەرس بەرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرەرسىمۇ قانۇنسىز يىغىلىشقا ياكى كوچىغا چىقىپ نامايىش قىلىشقا قاتناشمىدى. ئۇ ئوقۇغۇچىلارغا سەممىي ھالدا: "ئۇنىۋېرسىتېتىمىزغا ئوقۇشقا كېلىدىغانلار يوق ئەمەس، بەلكى نۇرغۇن كىشى بۇ يەرگە كېلىمەن دەپمۇ كېلەلمەيدۇ، دۆلەت شۇنچە كۆپ پۇل خەجلەپ سىلەرنى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنىڭ ئىختىساس ئىگىلىرى قىلىپ يېتىشتۈرۈپ چىقىۋاتىدۇ، سىلەر بۇنى قەدىرلەپ ئوبدان ئوقۇساڭلار، ئاندىن توغرا ئىش قىلغان بولىسىلەر"، "بىلىشىڭلار كېرەككى، دۆلىتىمىز ھازىر ئىقتىسادىي جەھەتتە بەك تەرەققىي قىلىپ كەتمىدى، تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى زور تۈركۈمدىكى ئىختىساس ئىگىلىرىگە موھتاج، دۆلەت سىلەرنى ياراملىق ئىختىساس ئىگىلىرى قىلىپ يېتىشتۈرۈپ چىقىدۇ. بىز خۇددى زاۋۇتتا ئوخشاش لاياقەتلىك مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىمىز، كېرەكسىز نەرسىلەرنى، لاياقەتسىز مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقارمايمىز، دۆلەت شۇنچە كۆپ پۇل سەرپ قىلىپ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا يارامىلىق ئىختىساس ئىگىلىرىنى يېتىشتۈرۈپ چىقىۋاتىدۇ، سىلەر ياش ئەۋلادلار بۇنى قەدىرلىشىڭلار، ھەرگىزمۇ ياشلىق باھارىڭلارنى نابۇت قىلىپ، ئۆمۈرلۈك پۇشايمانغا قالماسلىقىڭلار كېرەك" دېدى.

"12 ـ دېكابىر" ۋەقەسى جەريانىدا، يامان غەرەزلىك بەزى كىشىلەر پاكىتقا قارىماي، پارتىيىنىڭ مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە سىياسىتىنى ئىنكار قىلىپ، دۆلەت شىنجاڭنىڭ بايلىقىنى تالان ـ تاراج قىلدى، دەپ جۆيلىدى ھەمدە ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۈغۈتنى يولغا قويۇش قاتارلىقلارغا قارشى تۇرۇپ، ۋەزىيەتنى قالايمىقانلاشتۇرۇشقا ئۇرۇنۇپ، تىغ ئۇچىنى پارتىيە بىلەن ھۆكۈمەتكە قارىتىپ، ئاممىنى ۋەقە پەيدا قىلىشقا قۇتراتتى. بۇ خاتا سۆز ـ ھەرىكەت ۋە سۇيىقەستلىك ھەرىكەتلەر باشلىنىشى بىلەنلا ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ توسۇشىغا ۋە قارشىلىقىغا ئۇچرىدى. ئالىي مەكتەپلەردىكى ھەر مىللەت ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچى، خىزمەتچىلەر مۇنداق دېدى: يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، پارتىيىنىڭ مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە سىياسىتى توغرا يولغا قويۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى ئۇچقاندەك راۋاجلاندى، ھەر مىللەت خەلقى باراۋەر، ئىتتىپاق، ئىناق ئۆتتى، خەلق خاتىرجەم تىرىكچىلىك قىلىۋاتىدۇ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى تارىخ ئالدىدا، دەۋر ئالدىدا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئالدىدا يەرگە قاراپ قالمايدۇ. شىنجاڭ ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى، شىنجاڭنىڭ بايلىقى مەلۇم بىر رايون ياكى مىللەتكە مەنسۇپ بولماستىن، بەلكى دۆلەتكە ۋە پۈتۈن مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىگە ئورتاق مەنسۇپ. دۆلەت زېمىنىدىكى بايلىقلارنى ئېچىش ۋە ئۇلاردىن پايدىلىنىش ھامان دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش پىلانلىشى بىلەن پىلانلىق، قەدەم ـ باسقۇچلۇق ئېلىپ بېرىلىدۇ، ئۇ دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى يۈرگۈزگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى. دۆلەت شىنجاڭنىڭ بايلىقىنى ئېچىش جەريانىدا، ھەر يىلى نۇرغۇن مەبلەغ چىقىرىپ شىنجاڭغا ياردەم بېرىۋاتىدۇ، قېرىنداش ئۆلكە، ئاپتونوم رايون، شەھەرلەرمۇ ماددىي ئەشيا، تېخنىكا، ئىختىساس ئىگىلىرى قاتارلىق

جەھەتلەردىن شىنجاڭغا ياردەم بېرىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى ياخشى تەرەققىيات پۇرستى بىلەن تەمىن ئەتتى، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى تېزلىتىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ مۇقىم ئېشىشىنى ئىلگىرى سۈردى. يامان غەرەزلىك كىشىلەرنىڭ دۆلەتنىڭ شىنجاڭدىكى بايلىقلارنى ئېچىشىغا قارشى تۇرغانلىقى شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق بېيىشىغا قارشى تۇرغانلىق بولۇپ، ئۇلارنىڭ شىنجاڭنى بۆلۈۋېلىش سىياسىي قارا نىيىتىنى ئاشكارىلاپ بەردى. تۇرغۇن ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى: مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇپ، نوپۇسنىڭ قارىغۇلارچە كۆپىيىشىنى تىزگىنلىگەندە، نوپۇسنىڭ ئېشىشىنى ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي تەرەققىياتقا ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ، بايلىقتىن پايدىلىنىش ۋە مۇھىتنى قوغداش بىلەن ماسلاشتۇرۇپ، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نوپۇس ساپاسىنىڭ ئۆسۈشىنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ، بۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ گۈللىنىشى، ئالغا ئىلگىرىلىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنىڭ ئېھتىياجى، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ كەلگۈسى مەنپەئەتىگە ئۇيغۇن، دېدى. لېكىن يامان غەرەزلىك ئاشۇ كىشىلەرنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇشقا يامان نىيەت بىلەن قارشى تۇرۇشتىكى مەقستى، مۇشۇ ئارقىلىق پارتىيە رەھبەرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ ـ ئىتتىپاق بولغان چوڭ ياخشى ۋەزىيىتىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىش. بۇلاردىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسى پارتىيىنى، سوتسىيالىستىك ۋەتەننى قىزغىن سۆيىدۇ، پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ تۈرلۈك فاڭجېن، سىياسەتلىرىنىڭ شىنجاڭدا ئىزچىللىشىشى ۋە ئەمەلىيلىشىشىنى قوغدايدۇ، ھەر قايسى تەرەپتىن كەلگەن بۆلگۈنچىلىك سۆز ـ ھەرىكەتلىرى بىلەن چەك ـ چېگرىنى ئېنىق ئايرىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي مۇقىملىقىنى ۋە ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتتىكى تەرەققىياتىنى قوغدايدۇ. ھەر قانداق كۈچ جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ بىرلىككە كېلىش ۋە تەرەققىي قىلىش تارىخىنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىنى توسالمايدۇ.

8. ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى بۆلگۈنچىلىك بىلەن بۆلگۈنچىلىككە قارشى كۈرەش

ماۋزېدۇڭ مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: " ئومۇمەن، بىر ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش ئۈچۈن، ھامان ئالدى بىلەن جامائەت پىكرى تەييارلاشقا، ھامان ئالدى بىلەن ئىدېئولوگىيە جەھەتتىكى خىزمەتلەرنى ئىشلەشكە توغرا كېلىدۇ. ئىنقىلابىي سىنىپلار شۇنداق قىلىدۇ، ئەكسىلئىنقىلابىي سىنىپلارمۇ شۇنداق قىلىدۇ." 20 ـ ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىدىن باشلاپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك كۈچلىرى شىنجاڭدا ھەدەپ زوراۋانلىق، تېررورلۇق ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئەكسىلئىنقىلابىي جامائەت پىكرى تەشۋىقاتىنى ئۈزلۈكسىز كۈچەيتىپ، مەكتەپلەرنىڭ دەرس مۇنبىرى ۋە ھەر خىل نەشر بۇيۇملىرىدىن پايدىلىنىپ، تارىخنى ھەدەپ بۇرمىلىدى، ئۆزگەرتتى ۋە ياساپ چىقتى، مىللىي بۆلگۈنچىلىك قىلىش، خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش ۋە خەنزۇلارنى چەتكە قېقىشقا قۇتراتقۇلۇق قىلدى، "شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىش"نى تەرغىب قىلدى. مۇشۇنداق ئالاھىدە تارىخىي ئارقا

كۆرۈنۈشتە، تۇرغۇن ئالماس 1986 ـ يىلدىن 1989 ـ يىلغىچە بولغان تات يىل ئىچىدە ئارقا-ئارقىدىن ئۈچ كىتاب-"ئۇيغۇرلار"، "هونلارنىڭ قىسقىچە تارىخى"، "قەدىمكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى" (تۆۋەندە قىسقارتىلىپ "ئۈچ كىتاب"دەپ ئاتىلىدۇ) نى ئوتتۇرىغا چىقاردى.

"ئۈچ كىتاب" نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، جەمئىيەتتە كەڭ تارقالدى. ئۇ ئىلىم مۇھاكىمىسى ۋۇجۇسكىسىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، تارىخنى بۇرمىلاش، ئۆزگەرتىش ۋە ياساپ چىقىش يولى بىلەن، ۋەتەننىڭ بىرلىكىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا زىيان سالىدىغان نۇرغۇن خاتا نۇقتىئىنەزەرلەرنى تارقىتىپ، بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋەتتى، بولۇپمۇ تارىخىي ئەھۋاللارنى ئانچە كۆپ چۈشەنمەيدىغان، جەمئىيەتكە ئەمدىلا قەدەم قويغان ياشلارنى زەھەرلىدى. بەزىلەر "ئۈچ كىتاب"نى قولغا ئالغاندىن كېيىن خۇددى گۆھەر تېپىۋالغاندەك، ھەممىلا يەردە كىتابتىكى خاتا نۇقتىئىنەزەرلەرنى تارقىتىپ يۈردى؛ بەزىلەر "ئۈچ كىتاب"نىڭ "ئىلىم ئۈچۈن قوشقان تۆھپىسى"نى ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ، دەپ قارىدى؛ نۇرغۇن ياش ئوقۇغۇچىلار تالىشىپ قولدىن قولغا ئۆتكۈزۈپ ئوقۇپ، ئىدىيە جەھەتتىن زەھەرلەندى. ئىچكى ـ تاشقى دۈشمەن كۈچلەر بىلەن مىللىي بۆلگۈنچىلەر "ئۈچ كىتاب"نىڭ قەيەستىن چىققانلىقىغا بارىكاللا ئوقۇپ، تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىشقا كىرىشتى، شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىشقا قۇتراتقۇلۇق قىلىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىش ئۈچۈن ئەكسىلئىنقىلابىي جامائەت پىكرى تەييارلىدى. بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، "ئۈچ كىتاب"تا تەرغىب قىلىنغىنى ھەرگىز ئىلىم نۇقتىئىنەزىرىگە ياتىدىغان ئوخشاش بولمىغان تونۇش بولماستىن، بەلكى ئوبيېكتىپ مەۋجۇد بولۇپ تۇرغان پانتۈركىزم بىلەن پانئىسلامىزمدىن ئىبارەت ئىجتىمائىي پىكرى ئېقىمى، ئىچكى ـ تاشقى مىللىي بۆلگۈنچىلىك كۈچلىرىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، بۆلگۈنچىلىك ئېلىپ بارىدىغان، شىنجاڭنى ۋەتىنىمىز خەرىتىسىدىن ئايرىپ چىقىرىۋېتىشقا ئۇرۇنۇشتەك سىياسىي ئېھتىياج.

1991-يىلى 2-ئايدا، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئاخبارات ـ نەشرىيات ئىدارىسىنىڭ بىرلىكتە ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن، "ئۇيغۇرلار"، "هونلارنىڭ قىسقىچە تارىخى"، "قەدىمكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى"دېگەن ئۈچ كىتاب مەسىلىسى توغرىسىدا مۇزاكىرە يىغىنى چاقىرىلدى. يىغىنغا شىنجاڭ ۋە قېرىنداش ئۆلكە، شەھەرلەردىكى تارىخشۇناسلىق، مىللەتشۇناسلىق، ئارخېئولوگىيە، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئەدەبىياتى قاتارلىق جەھەتلەردىكى ھەر مىللەتتىن بولغان مۇتەخەسسىس، ئالىملار ۋە تەشۋىقات، مائارىپ، مەدەنىيەت، نەشرىيات، مىللەتلەر، دىن خىزمىتى تارماقلىرىنىڭ مەسئۇللىرى بولۇپ جەمئىي 140 تىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى. يىغىنغا قاتناشقان ھەر مىللەت ئالىم، مۇتەخەسسىسلىرى "ئۈچ كىتاب"نى ئەستايىدىل ئوقۇپ تەكشۈرۈش ئاساسىدا، نۇرغۇن پولاتتەك تارىخىي پاكىتلار ئارقىلىق، "ئۈچ كىتاب"تىكى ئېغىر سىياسىي خاتالىقنى چوڭقۇر تەھلىل قىلدى ۋە قاتتىق تەنقىد قىلدى، ئاپتورنىڭ تارىخنى ھەيدەپ بۇرمىلاپ، ئۆزگەرتىپ ۋە ياساپ چىقىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىك ئىدىيىسىنى تارقاتقان رەزىل ئەپتى ـ بەشىرىسىنى پاش قىلدى. يىغىندا شىنجاڭ تارىخىدىكى نۇرغۇن چوڭ ھەق، چوڭ ناھەق مەسىلىسى ئايدىڭلاشتۇرۇلدى؛ شىنجاڭنىڭ ئەزەلدىن

ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ ئايرىلماس تەركىبىي قىسمى ئىكەنلىكى ۋە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۇلۇغ جۇڭخۇا مىللىتىمىزنىڭ مۇھىم ئەزاسى ئىكەنلىكى كۈچلۈك تەشۋىق قىلىندى. بۇ قېتىمقى يىغىن ئۇزاقتىن بۇيانقى بەزىلەر تارقاتقان خاتا، ئەكسىيەتچىل شەرقىي تۈركىستان تارىخىنىڭ زەھرىنى تازىلاپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سىياسىي سەزگۈرلۈكىنى ئۆستۈرۈپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى قوغداپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قەتئىي قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ مۇھىملىقىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ چوڭقۇر تونۇشتا، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش ئىشى ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىدا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە يىغىن بولدى.

(1) چوڭ مۇھىتتا قەپەستىن چىققان سەلبىي دەرسلىك

تۇرغۇن ئالماس ياساپ چىققان "ئۈچ كىتاب"نىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن نەشر قىلىنىپ تارقىتىلىشى ھەرگىز تاساددىپىي ئىش ئەمەس. ئۇ ئەينى ۋاقىتتىكى ئىچكى-تاشقى شارائىت تەسىرىنىڭ مەھسۇلى، ئامېرىكا قاتارلىق غەرب ئەللىرىنىڭ جۇڭگونى "غەربلەشتۈرۈش"، "پارچىلاش" سۇيىقەستى ۋە دۆلەت ئىچىدىكى بۇرژۇئازىچە ئەركىنلەشتۈرۈش پىكىر ئېقىمىنىڭ شىنجاڭدىكى ئىنكاسى، شۇنداقلا بۆلگۈنچىلىك بىلەن بۆلگۈنچىلىككە قاشى كۈرەشنىڭ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى گەۋدىلىك ئىپادىسى.

1978 ـ يىلىدىكى پارتىيە 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پۈتۈن پارتىيە ۋە پۈتۈن مەملىكەتتە خىزمەتنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىشقا يۆتكەلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شىنجاڭدا پۈتۈن مەملىكەتكە ئوخشاش، تات ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇش بىلەن بۇرژئازىچە ئەركىنلەشتۈرۈشتە چىڭ تۇرۇش كۈرىشى مەۋجۇد بولۇپ كەلدى. بۇ كۈرەش يەنە كېلىپ ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشتە گەۋدىلىك ئىپادىلەندى. كۆپ يىللاردىن بېرى، خەلقئارادىكى جۇڭگوغا، كوممۇنىستىك پارتىيىگە قارشى كۈچلەر بىلەن چەت ئەلدىكى ئەيسا كاتتىۋاشلىقىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىك گۇرۇھى دۆلىتىمىز ئىچىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىك كۈچلىرى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، شىنجاڭدا ۋەتەن بىرلىكىگە بۆلگۈنچىلىك سېلىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش جىنايى ھەرىكىتىنى زادى توختاتماي كەلدى، ئۇلار شىنجاڭنى "مۇستەقىل قىلىش" نى ھەدەپ تەرغىب قىلىپ، "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى" قۇرۇش قەستىدە بولۇپ، شىنجاڭنى قالايمىقانلاشتۇرۇش، پۈتۈن مەملىكەتنى قالايمىقانلاشتۇرۇش، كومپارتىيە رەھبەرلىكىنى ئاغدۇرۇش، سوتسىيالىزم تۈزۈمىنى ئاغدۇرۇش، كاپىتالىزمنى تىرىلدۈرۈش خام خىيالدا بولۇپ كەلدى. ئۇلار بۇ ئەكسىيەتچىل مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن، بىر تەرەپتىن، ھەر خىل رەزىل سۇيىقەست ۋە رەزىل نەيرەڭلەرنى ئىشلىتىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي تېررورلۇق، بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ باردى، ھەتتا ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ قوزغىدى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، سىياسىي، ئىدىيە، مەدەنىيەت

جەھەتتىن سىڭىپ كىرىپ، "تىنچ ئۆزگەرتىۋېلىش" ستراتېگىيىسىنى يولغا قويۇپ، "ئىس ـ تۈتەكسىز ئۇرۇش" ئېلىپ باردى. ئىدېئولوگىيە جەھەتتىن يوچۇق تېپىش ئۈچۈن، ئۇلار مىللەت، دىن تونىغا ئورۇنۇۋېلىپ، ئەكسىيەتچىل كىتاب ـ ژۇرناللارنى تۈزۈش، نەشر قىلىش، ئەكسىيەتچىل تەشۋىقات رەسىملىرىنى چېگرا سىرتىدىن ئوغرىلىقچە توشۇش، ئەكسىيەتچىل تەشۋىقات ۋەرەقەلىرىنى تارقىتىش، ئەكسىيەتچىل شوئار يېزىش قاتارلىق ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، بۆلگۈنچىلىك كەيپىياتى پەيدا قىلىشقا قۇتراتقۇلۇق قىلدى، مىللىي ئۆچمەنلىك قوزغىدى. "شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىش"نى تەرغىب قىلدى، "يۇرتىمىز شەرقىي تۈركىستان" دېگەننى كۆچىنىڭ بارىچە كۆككە كۆتۈردى، بۇ ئارقىلىق كىشىلەرنى قايمۇقتۇرۇپ، ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلمەيدىغان كىشىلەرنى ئالدىدى. 80 ـ يىللارغا كەلگەندە، غەربتىكى چوڭ دۆلەتلەر ئەمەلىي ئىقتىسادىي كۈچىگە ۋە تەشۋىقات ۋاستىلىرىنى مونوپول قىلىۋېلىش ئۈستۈنلۈكىگە تايىنىپ، سوتسىيالىستىك دۆلەتلەر ۋە كەڭ تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەرگە مەدەنىيەت، ئىدىيە جەھەتتىن سىڭىپ كىرىشنى كۈچەيتىپ، "كىشىلىك ھوقۇق"، "مىللەت"، "دىن" مەسىلىسىدىن پايدىلىنىپ، باشقا دۆلەتلەرنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئېغىر ئارىلاشتى. مەملىكەت ئىچىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىك كۈچلىرى دەرىجىدىن تاشقىرى چوڭ دۆلەتنىڭ زومىگەرلىك ۋە زوراۋانلىق سىياسىيسىغا يېراقتىن ماسلىشىپ، مىللەت ۋە دىن نىقابىغا ئورۇنۇۋېلىپ، ۋەتەنگە بۆلگۈنچىلىك قىلىشتەك جىنايى شۇملۇق بىلەن شۇغۇللاندى. "ئۈچ كىتاب" مانا مۇشۇنداق ئارقا كۆرۈنۈشتە ياسىلىپ چىقىپ، قەپەستىن چىقىرىلدى.

(2) چوڭقۇر تارىخىي مەنبە ۋە ئىدىيىۋى مەنبە

"ئۈچ كىتاب"نىڭ مەيدانغا چىقىشىنىڭ چوڭقۇر خەلقئارا ۋە ئىچكى ئارقا كۆرۈنۈشى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى چوڭقۇر تارىخىي مەنبەسى ۋە ئىدىيىۋى مەنبەسى بار. شىنجاڭدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىك پىكىر ئېقىمى پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنى ئۆزىنىڭ ئىدىيىۋى نەزەرىيە ئاساسى قىلغان. "ئۈچ كىتاب" يېقىنقى بىر ئەسىردىن بۇيانقى پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنىڭ شىنجاڭدا تارقالغانلىقىنىڭ ۋە شىنجاڭغا تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنىڭ مەھسۇلى، "شەرقىي تۈركىستان تارىخى"دىن ئىبارەت بۆلگۈنچىلىككە ۋەكىللىك قىلىدىغان بۇ ئەسەرنىڭ بوگۇنكى كۈندىكى كۆچۈرۈلمىسى.

"شەرقىي تۈركىستان تارىخى" شىنجاڭغا پانئىسلامىزم بىلەن پانتۈركىزمنى تەرغىب قىلىدىغان ۋە يېتىشتۈرۈپ بېرىدىغان ۋەكىللىك خاراكتېرىدىكى ئەسەر بولۇپ، ئۇنىڭدا ئەكسىيەتچىل سىياسىي قاراش، تارىخىي قاراش، مىللەت قارىشى، دىن قارىشى مەركەزلىك يىغىنچاقلانغان. بۇ ئەكسىيەتچىل ئەسەردە كۈچىنىڭ بارىچە تەرغىب قىلىنغان ئاساسىي نۇقتىئىنەزەر ئاساسلىقى تۆۋەندىكىلەر:

(1) "مىللەت ھەممەدىن ئەلا" نەزەرىيىسى. ئۇنىڭدا تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى تىللاردا سۆزلىشىدىغان مىللەتلەرنىڭ تارىخىي پائالىيەتتىكى ماكان دائىرىسى ۋە تارىخىي رولى مۇبالىغە قىلىنىپ، تۈركلەر بۇنىڭدىن 9000 يىل ئىلگىرى ئۆزىنىڭ يېزىقىنى ياراتقان، تېررىتورىيىسى شەرق ـ جەنۇب، غەرب ـ شىمالدىن ئۇلۇغ ئوكيان، ھىندى ئوكيان، شىمالىي مۇز ئوكيانىغىچە تۇتىشاتتى، بۇ جاي "دۇنيادا ئىنسانلار مەدەنىيىتى بارلىققا كەلگەن جاي ئىدى" دەپ ۋالاقشىغان.

(2) شىنجاڭنى "مۇستەقىل قىلىش" نەزەرىيىسى. ئۇنىڭدا شىنجاڭ تارىخى ھەدەپ بۇرمىلىنىپ، "شەرقىي تۈركىستان ئەزەلدىن مۇستەقىل دۆلەت" دەپ ئويدۇرمىچىلىق قىلىنغان، مەملىكىتىمىزنىڭ قەدىمكى شىمالىي ۋە غەربىدىكى مىللەتلەرنى جۇڭخۇا مىللىتى چوڭ ئائىلىسىنىڭ سىرتىدا "مۇستەقىل تۇرغان مىللەت" دەپ ۋالاقشىغان، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خاندانلىق بىلەن خەنزۇلار جۇڭگوغا باراۋەر قىلىپ قويۇلغان، سەددىچىن سېپىلىنى "تۈركلەر بىلەن جۇڭگونى ئايرىپ تۇرىدىغان" چېگرا دەپ، شىنجاڭنىڭ غەربىي خەن سۇلالىسىدىن تارتىپلا ئۇلۇغ جۇڭگونىڭ بىر قىسمى بولۇپ كەلگەنلىكىدەك تارىخىي پاكىت تۈپتىن ئىنكار قىلىنغان.

(3) "خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش، خەنزۇلارنى چەتكە قېقىش" نەزەرىيىسى. ئۇنىڭدا مەملىكىتىمىزنىڭ كۆپ مىللەت دوستانە بېرىش ـ كېلىش قىلىپ، ئۇلۇغ ۋەتەننى ئورتاق ياراتقان تارىخىي تەرەققىيات ئاساسىي ئېقىمى ئىنكار قىلىنىپ، مىللەتلەر مۇناسىۋىتى تارىخى خەنزۇلار بىلەن باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا دۈشمەنلىشىش، توختىماي جازا ئۇرۇشى قىلىش تارىخى قىلىپ تەسۋىرلەنگەن. خەنزۇلار "ياۋايى تاجاۋۇزچىلار" دەپ ھاقارەتلەنگەن، جۇڭگونى "شەرقىي تۈركىستان مىللەتلىرىنىڭ 3000 يىللىق دۈشمىنى" دەپ، خەن سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرتنى بىرلىككە كەلتۈرگەنلىكىنى "تاجاۋۇز قىلىپ ئىگىلىۋېلىش" دەپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىنجاڭنى قايتۇرۇۋالغانلىقىنى "پۈتۈۋېلىش" دەپ قارا چاپلانغان، "تۈركىي مىللەتتىن باشقا بارلىق مىللەتلەرگە قارشى تۇرۇش كېرەك"، "كۇففار" لارنى يوقىتىش كېرەك دەپ جار سېلىنغان.

(4) "پانتۈرك ئورتاق گەۋدىسى" نەزەرىيىسى. ئۇنىڭدا ئاتالمىش تۈركىستان "ئىنقىلابىنىڭ مەقسىتى جۇڭگونىڭ ئاسارىتىدىن مەڭگۈلۈك قۇتۇلۇش" دەپ داۋراڭ سېلىنىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئاتالمىش "دۆلەت قارشى، مىللەت ئېڭى، دىنىي ئېتىقادى" نى كۈچەيتىش كېرەك دەپ جار سېلىنىپ، شىنجاڭ زېمىنىدا ئاللىقاچان گۇمران بولغان "شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى"نىڭ روھىنى قايتۇرۇپ كېلىشكە ئۇرۇنۇلغان.

يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان، دۆلەت سىرتىدىكى دۈشمەن كۈچلەر شىنجاڭغا ھەر خىل يوللار بىلەن سىڭىپ كىرىشنى يولغا قويغاندا، بۇ ئەسەردىكى بىر قاتار ئەكسىيەتچىل نۇقتىئىنەزەرلەرنى ئۈزۈلدۈرمەي تەشۋىق قىلىپ ۋە قوللىنىپ كەلدى، شىنجاڭدىكى بۆلگۈنچىلىك كۈچلىرىمۇ بۇ كىتابنى گۆھەر دەپ بىلىپ، "ئىلمىي تارىخىي كاتتا ئەسەر" دەپ كۆككە كۆتۈرۈپ، مەخپىي بېسىپ تارقاتتى. ئۇنىڭ زەھىرى جەمئىيەتكە تارقىلىپ، كىشىلەردە ئىدىيىۋى قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلدى، ئەمەلىيەتتە،

بۇگۈنكى كۈندىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىك ۋە قانۇنسىز دىنى كۈچلەرنىڭ ھەرىكەت قىبلىنامىسى بولۇپ قالدى.

(3) "ئۈچ كىتاب" تا تارقىتىلغان ئاساسلىق خاتا نۇقتىئىينەزەرلەر

1. مىللىي مۇستەقىللىق ۋە بۆلگۈنچىلىك كۈچىنىڭ بارىچە تەرغىب قىلىنغان

مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان تارىخىي پاكىتلار ئىسپاتلىدىكى، دۆلىتىمىزدىكى مىللەتلەر ئۇزاق تارىخىي جەرياندا، بىرلىككە كەلگەن كۆپ مىللەتلىك دۆلەتنى شەكىللەندۈرگەن. مەملىكىتىمىزدىكى ئۇيغۇرلار ئۆز ئىچىگە ئالغان مىللەتلەر جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ تارىخىنى بىرلىكتە ياراتقان، ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ زېمىنىنى بىرلىكتە ئاچقان. ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى بىلەن مەملىكىتىمىز چېگرىسى ئىچىدىكى باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تارىخ ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ ئۇزاق تارىخىنىڭ بىر قىسمى. لېكىن "ئۈچ كىتاب" نىڭ ئاپتورى تارىخىي پاكىتلارغا قارىماي، تارىختىكى ئۇيغۇرلارنى جۇڭگونىڭ سىرتىدا مۇستەقىل ياشىغان مىللەت دەپ، تارىختا مەملىكىتىمىزنىڭ شىمالىدا ۋە شىنجاڭدا ياشىغان ئاز سانلىق مىللەتلەرنى جۇڭگودىكى قەدىمكى مىللەت ئەمەس، ئۇلار جۇڭگونىڭ سىرتىدا ئۆز ئالدىغا تۇرغان "مۇستەقىل دۆلەت" دەپ ھېسابلىغان. "ئۇيغۇرلار" دېگەن كىتابتا ئاپتور كىتابخانلارغا ئېنىق قىلىپ: ئۇيغۇر دېگەن "بۇ مىللەت دەسلىپىدە ئۆزلىرىنىڭ ئەجدادى ۋە قان قېرىندىشى بولغان ھونلارنىڭ ئۇلۇغ ئوغۇز-ھون تەڭرىقۇتلۇقى، ئۇلۇغ كۆك تۈرك خاقانلىقى، تەركىبىدە ياشىغان بولسا، كېيىن ئۇيغۇر-ئۇرخۇن خاقانلىقى، قاراخانىلار دۆلىتى، ئۇيغۇر ئىدىقۇت خانلىقى، كەڭسۇ ئۇيغۇر خانلىقى، ياركەنت (سەئىدىيە) خانلىقى قاتارلىق قۇدرەتلىك دالەتلەرنى قۇرغان" دېگەن. شۇنداق قىلىپ ئاپتور مەملىكىتىمىزدىكى ھونلار، تۈركلەر قاتارلىق قەدىمكى مىللەتلەرنىڭ تارىخىنى توغرىدىن توغرا ئۇيغۇرلار تارىخى قىلىۋېلىش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى ئېنىق قىلىپ ھونلار، تۈركلەرنىڭ تارىخىنى جۇڭگونىڭ سىرتىدىكى تارىخ قىلىپ سۆزلىگەن. ئۇ جەنۇبقا كۆچكەن ھونلارنى"ھونلارنىڭ جۇڭگوغا كۆچۈپ كېلىشى" دەپ ئاتىغان، ھونلار قاتارلىق قەدىمكى مىللەتلەر "سەددىچىن سېپىلى ئىچىگە كۆچۈپ كىرىپ، جۇڭگودا دۆلەت قۇرغان "دېگەن. تاڭ سۇلالىسىنىڭ تۈركلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىگە كەلگەندە، تېخىمۇ يالىڭاچ ھالدا: "گاھىدا تۈركلەر سەددىچىن سېپىلىدىن ئۆتۈپ جۇڭگو تېررىتورىيىسىگە تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن، گاھىدا جۇڭگو قوشۇنلىرى سەددىچىن سېپىلىدىن چىقىپ تۈركلەر تېررىتورىيىسىگە تاجاۋوز قىلىپ كىرگەن" دېگەن. بۇ ئۇنىڭ ھونلار، تۈركلەرنى جۇڭگونىڭ قەدىمكى شىمالىدا ياشىغان قەدىمكى مىللەت دەپ قارىمايدىغانلىقىنى، شۇنداقلا ھونلار، تۈركلەر ياشىغان ۋە ھۆكۈمرانلىق قىلغان جايلارنى تارىختا جۇڭگونىڭ تېررىتورىيىسى بولغان دەپ قارىمايدىغانلىقىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىدۇ. تۇرغۇن ئالماس ئەمەلىيەتتە، "جۇڭگو" پەقەت خەنزۇلارنىڭ ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايوندا قۇرغان خەن ـ تاڭ سۇلالىلىرىنى كۆرسىتىدۇ، "جۇڭگو" نىڭ

تېررىتورىيىسى پەقەت سەددىچىن سېپىلىنىڭ ئىچى بىلەنلا چەكلىنىدۇ، دەپ قارىغان، يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ جۇڭگودىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تارىخىنى ۋە مەملىكىتىمىزنىڭ شىمالىي، غەربىي رايوننىڭ تارىخىنىمۇ جۇڭگونىڭ تارىخىدىن ئايرىۋەتكەن.

مۇشۇنى چىقىش قىلىپ، "ئۈچ كىتاب" نىڭ ئاپتورى ئۆز مىللىتىدىكى تارىختا ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغدىغانلارنى "خائىن"، "كەچۈرگۈسىز جىنايەت ئۆتكۈزگەنلەر" دېگەن، ئاتالمىش مىللىي دۆلەت مۇستەقىللىقى ۋە ئازادلىقىنى كۈچىنىڭ بارىچە تەرغىب قىلغان. مەسىلەن، ئەينى ۋاقىتتا خەن سۇلالىسىغا قاراشلىق بولغان، چېگرا رايون بىلەن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكنىڭ بىرلىكى، خەن سۇلالىسى بىلەن ھونلارنىڭ ئىناقلىقى ئۈچۈن تۆھپە قوشقان قوغۇشار تەڭرىقۇتنى "خائىن" دېگەن؛ خەن سۇلالىسى بىلەن دۈشمەنلەشكەن غەربىي ھون تەڭرىقۇتى قۇتئۇسنى كۆككە كۆتۈرۈپ: "تالانتلىق ھەربىي ئىستراتېگىيىچى، قەيسەر، مەغرۇر، ۋەتەنپەرۋەر تەڭرىقۇت" ۋە "يېڭىلمەس قەھرىمان" دەپ ماختىغان.

2. دۆلىتىمىز تارىخىدىكى مىللەتلەر مۇناسىۋىتى بۇرمىلانغان، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا زىيانلىق خاتا قاراشلار تارقىتىلغان.

جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ شەكىللىنىش جەريانى مەملىكىتىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۇزاق تارىخىي جەرياندا ئۆز ئارا ئالاقە قىلىش، ئىناق بىللە ياشاش، ئورتاق تەرەققىي قىلىش جەريانى، مەملىكىتىمىز تارىخىدىكى مىللىي مۇناسىۋەتنىڭ خۇسۇسىيىتى مانا مۇشۇنداق شەكىللەنگەن. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ھەر قايسى مىللەتلەر كۈنسايىن ئۆزئارا يېقىنلىشىپ، ئۆزئارا سىڭىشىپ، ئۆزئارا يار ـ يۆلەك بولۇپ، بىزنىڭ بۇ كۆپ مىللەتلىك، بىرلىككە كەلگەن ئۇلۇغ دۆلىتىمىزنى بىرلىكتە بەرپا قىلغان. ئەلۋەتتە، بۇ ئورتاق تەرەققىي قىلىش جەريانىدا سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئالاقە ۋە بېرىش-كېلىشتە ئىپادىلەنگەن مىللەتلەر مۇناسىۋىتىمۇ بەزىدە تىنچ تەرەققىي قىلغان ئەمەس، بەلكى مىللىي زىددىيەت ۋە مىللىي توقۇنۇش بىلەن تولغان، بەزىدە ھەتتا ئۆزئارا ئۇرۇشۇش شەكلى بىلەن ئىپادىلەنگەن. لېكىن ئەگەر مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشنىڭ ۋاقتى بىلەن مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا ئىناق ئۆتكەن ۋاقتىنى سېلىشتۇرىدىغان بولساق، ئىناق ئۆتكەن مەزگىل ئۇرۇش مەزگىلىدىن كۆپ ئۇزاق. دېمەك، مەملىكىتىمىز تارىخىدىكى كۆپ مىللەت ئوتتۇرىسىدىكى بىرلىك، ئىتتىپاقلىق، ئالماشتۇرۇش، ئىلگىرىلەش مىللەتلەر مۇناسىۋىتى تەرەققىياتىدىكى ئاساسىي ئېقىم. لېكىن،"ئۈچ كىتاب"نىڭ ئاپتورى مەملىكىتىمىز تارىخىدىكى مىللەتلەر مۇناسىۋىتى تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي ئېقىمىغا كۆز يۇمۇپ، تارىختىكى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا دۈشمەنلىشىش، قىرغىنچىلىق ۋە يۇتۇۋېلىشتىن ئىبارەت تارماق ئېقىمنى كۈچىنىڭ بارىچە كۆپتۈرۈپ، دۆلىتىمىزنىڭ

مىللەتلەر مۇناسىۋىتى تارىخىنى ئۇرۇش تارىخى قىلىپ بۇرمىلىغان، بولۇپمۇ خەنزۇلار بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى بۇرمىلىغان.

ئاپتور "ئۈچ كىتاب"تا دۆلىتىمىز تارىخىدىكى مەركىزىي خاندانلىقلار بىلەن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خەنزۇلار ھاكىمىيىتىنى تامامەن باراۋەر قىلىپ قويۇپ، خەنزۇلار تىكلىگەن فېئودال ھاكىمىيەت بىلەن خەنزۇ خەلقىنى تامامەن باراۋەر قىلىپ قويۇپ، ئۇزاق تارىخىي جەرياندا، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خەنزۇلار ھاكىمىيىتى ۋە خەنزۇ خەلقى بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئىزچىل تۈردە دۈشمەنلىشىش، قارشىلىشىش بىلەن تولغان، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خەنزۇلار ھاكىمىيىتى ياكى مەركىزىي خاندانلىق ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئەزەلدىن تالان ـ تاراج ۋە تاجاۋۇز قىلىش مەقسىتىدە بولۇپ كەلگەن، دەپ قارىغان. ئاپتورنىڭ قەلىمى ئاستىدا، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى خەنزۇلار قۇرغان ھاكىمىيەتلەر بىلەن قەدىمكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا تىنىماي جازا ئۇرۇشى بولغاندىن تاشقىرى، تىنچلىق مەزگىللىرىدىمۇ باشتىن ـ ئاخىر دۈشمەنلىك بىلەن تولغان قارىمۇ قارشىلىق مۇناسىۋەت بولغانمىش.

"ئۈچ كىتاب" نىڭ ئاپتورى يەنە تارىخنى قەستەن بۇرمىلاپ، ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ھاكىمىيىتى بىلەن خەنزۇلار ئارىغا بۆلگۈنچىلىك سالدى ۋە ۋاپاسىزلىق قىلدى، دېگەننى يامان غەرەزلىك بىلەن ئويدۇرۇپ چىققان. مەسىلەن، خەن سۇلالىسىنىڭ ئەلچى قىلىپ ئەۋەتىشى بىلەن، بەن چاۋ غەربىي يۇرتتا 30 يىلدىن كۆپ ۋاقىت پائالىيەت ئېلىپ بېرىپ، دۆلەتنىڭ بىرلىككە كېلىشى ۋە غەربىي يۇرتنىڭ تىنچلىقى ئۈچۈن پائال ئەجىر سىڭدۈرۈپ، زور تۆھپە قوشقان، شۇ يەردىكى خەلقنىڭمۇ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان، لېكىن "ئۈچ كىتاب" نىڭ ئاپتورى زەھەرخەندىلىك بىلەن: "بەن چاۋ تارىم ۋادىسىدىكى ئۇيغۇر خانلىقلىرىنىڭ ئۆزئارا زىددىيىتىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنى بىر ـ بىرى بىلەن كاللا سوقۇشتۇرۇپ، ئۆزئارا ئۇرۇشقا سېلىپ قويۇپ، كۆپلەپ قان تۆكۈلۈشكە سەۋەب بولدى"دېگەن. ئاپتور يەنە ئاتالمىش "تۇرالار"، سىيانپىلار بىلەن ھونلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشنىڭ ھەممىسى خەن سۇلالىسىنىڭ ئارىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىشىدىن بولغان"دېگەن.

مەملىكىتىمىز تارىخىدا خەنزۇلار بىلەن شىمال ۋە غەربتىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا، ھەر قايسى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا كۆپ قېتىم قۇدا ـ باجىلىق مۇناسىۋىتى بولغان، بۇ ئىش فېئودال ھۆكۈمران گۇرۇھلار ئوتتۇرىسىدا بولغان بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئوبيېكتىپ جەھەتتە مىللەتلەر ئارىسىدىكى ئالاقىگە ۋە ئىناق بىللە تۇرۇشقا پايدىلىق بولغان. لېكىن، ئاپتور بۇنى بار كۈچى بىلەن تۆۋەنلىتىپ، خەن سۇلالىسىنىڭ شىجۈن مەلىكىسى، جيېۇۋ مەلىكىسى، ۋاڭ جاۋجۈن ۋە تاڭ سۇلالىسىنىڭ تەيخې مەلىكىسى قاتارلىقلارنىڭ ياتلىق بولۇشىنى "جۇڭگو خانلىرى باشقا دۆلەتنىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا ياتلىق بولغان قىزلىرى ئارقىلىق شۇ دۆلەتنىڭ ئىچكى ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولالايدۇ، مەلىكە ئۆزىگە ھەمراھ بولۇپ بارغان تەجرىبىلىك سىياسەتچىلەرنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن جاسۇسلۇق ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ باردۇ"، "جۇڭگو خانلىقى باشقا دۆلەتنىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا ياتلىق بولغان مەلىكە قىزلىرىدىن تۇغۇلغان بالىلىرىنىڭ ۋارىسلىقى ئارقىلىق، كەلگۈسىدە شۇ دۆلەتكە ھۆكۈمران بولۇشىنى، بۇ

دۆلەتنى ئۆزىگە بېقىندىغان ھالغا چۈشۈرۈشنى نەزەردە تۇتقان، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆزلىرىدىن تۇغۇلغان شاھزادىلەرنىڭ شۇ دۆلەتنىڭ پادىشاھلىق ئورنىغا ۋارىسلىق قىلىشى توغرىسىدا دەۋا قوزغاپ، شۇ دۆلەت ھۆكۈمرانلىرى ئىچىدە ئىتتىپاقسىزلىق تۇغدۇرۇپ، بىر پۈتۈن دۆلەتنى پارچىلاپ ئاجىزلاشتۇرۇشنى، ئاخىرىدا ئۇنى يوق قىلىشنى كۆزلىگەن" دېگەن.

3. ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخي ئورنى ۋە رولى بەك ئاشۇرۇۋېتىلگەن.

ئۇيغۇرلار دۆلىتىمىزدىن ئىبارەت كۆپ مىللەتلىك چوڭ ئائىلىنىڭ مۇھىم ئەزاسى، پەخىرلىنىشكە ئەرزىيدىغان ئۇزاق تارىخقا ئىگە، جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ مەدەنىيىتىنى يارىتىشتا، ۋەتىنىمىزنىڭ چېگرا رايونىنى ئېچىش، بىرلىككە كەلگەن كۆپ مىللەتلىك دۆلىتىمىزنى بەرپا قىلىش جەريانىدا زور تۆھپە قوشقان. ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى جۇڭگو تارىخىنىڭ بىر قىسمى، شۇنداقلا شىنجاڭ تارىخىنىڭ مۇھىم تەركىبي قىسمى.

لېكىن، "ئەستايىدىل، مەسئۇلىيەتچان"، "تارىخقا تارىخي ماتېرىيالىزملىق كۆز قاراش بىلەن ئىلمىي مۇئامىلە قىلىغان"دەپ تەرىپلەنگەن تۇرغۇن ئالماس تارىخ ئەمەلىيىتىگە ۋە ئىچكى ـ تاشقى ئىلىم ساھەسىدىكىلەرنىڭ ئورتاق قارىشىغا كۆز يۇمۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخي ئورنى ۋە رولىنى خالىغانچە بەك ئاشۇرۇۋەتكەن.

مەسىلەن، ئۇيغۇرلارنىڭ مىللەت مەنبەسى مەسىلىسىدە، شىمالدىكى قەدىمكى ئاز سانلىق مىللەتلەر، مەسىلەن، ساكلار، ھونلار، سىيانپىلار، رۇرانلار، "تۇرالار"، تۈركلەر قاتارلىق مىللەتلەرنى ئۇيغۇرلارنىڭ "ئەجدادى"، "قېرىندىشى" دەپ قاراپ، بۇ مىللەتلەرنىڭ تارىخىنمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى دەپ ھېسابلىغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخي پائالىيەت ۋاقتىنى ئۇزارتقان، ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخي پائالىيەت ماكانىنى كېڭەيتكەن ھەمدە قىلچە ئاساسسىزلا ئۇيغۇرلار بۇنىڭدىن 8000 يىل ئىلگىرى بىر مىللەت سۈپىتىدە"ئوتتۇرا ئاسىيا"دا ياشىغان؛ ئۇيغۇرلاردا بۇنىڭدىن 7000 يىل ئىلگىرى يېزا ئىگىلىكى بولغان، چارۋىچىلىق بىلەن دېھقانچىلىق ئىگىلىكى بىللە مەۋجۇد بولۇپ تۇرغان ۋەزىيەت مەيدانغا كەلگەن؛ بۇنىڭدىن 4000 يىل ئىلگىرى يېزىق يارىتىلغان، "يېزىق ئارقىلىق خاتىرىلەش تارىخىغا قەدەم قويۇشقا باشلىغان" دېگەننى توقۇپ چىققان. "ئۈچ كىتاب"تا ئاپتور "ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادى تارىختا نۇرغۇن قۇدرەتلىك دۆلەت قۇرغان"، ئۇلار "ئاسىيا سەھنىسىدە شىرغا ئوخشاش ھۆكىرىگەن"، "شەرق ۋە غەربنى زىلزىلىگە كەلتۈرگەن"دەپ ماختاپ، ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخي ئورنى ۋە رولىنى كۆككە كۆتۈرگەن.

مىللىي مەدەنىيەتكە مۇئامىلە قىلىش مەسىلىسىدە، ئاپتور تارىختىكى مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا مەدەنىيەت ئالماشتۇرغانلىقى، تەسىر كۆرسەتكەنلىكىدەك ئەمەلىيەتكە كۆز يۇمۇپ، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ھەر قايسى

مىللەتلەر مەدەنىيىتىنىڭ مەنبەسى، دۇنيا مەدەنىيىتىگە "مۆلچەرلىگۈسىز"تەسىر كۆرسەتكەن، ئۇ "دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ ئەڭ قەدىمكى، ئەلا داڭلىق ئالتۇن بۆشۈكلىرىنىڭ بىرى" دەپ هۆكۈم چىقارغان هەم ماختاش پۈرستىدىن پايدىلىنىپ، پانتۈركىزمچە مەدەنىيەت ئىدىيىسىنى يامان غەرەزلىك بىلەن تارقىتىپ، "ئورتاق تۈركىي مەدەنىيەت" دېگەن خاتا نۇقتىئىنەزەرنى بازارغا سالغان.

4. پانتۈركىزمچى ئىدىيىۋى نۇقتىئىنەزەر بار كۆچ بىلەن تەرغىب قىلىنغان ۋە تارقىتىلغان.

"ئۈچ كىتاب" شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى "شەرقىي تۈركىستان تارىخى"غا ئوخشاش، بىۋاستە ئوتتۇرىغا قويۇشقا پېتىنمىغان، هەتتا ئازىنى بەزىدە بىر نەچچە ئېغىز ماركسىزم ئىبارىسى بىلەن پەردازلاپ كۆرسەتكەن بولسىمۇ، لېكىن شۇنى ئېنىق كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئاپتورنىڭ ئاساسىي مەيدانى، نەزەرىيە نۇقتىئىنەزىرى "شەرقىي تۈركىستان تارىخى"بىلەن تومۇرداش.

ئاپتور ئۇيغۇرلارنىڭ هونلار، تۈركلەر بىلەن "قانداشلىق مۇناسىۋىتى"بار، "ئېتنىك مەنبە جەھەتتىن بىر ـ بىرىگە قېرىنداش"، "ئىرق جەھەتتىن بىر مەنبەدىن چىققان"، "ياراتقان مەدەنىيىتى، تۈپتىن ئېيتقاندا، بىر خىل مىللىي مەدەنىيەت"، شەرقىي تۈرك خاقانلىقى دەۋرىدە "تۈرك" دېگەن نام تۈركچە تىلدا سۆزلىشىدىغان ئىرق ۋە ئۆرپ ـ ئادەت جەھەتتە بىر ـ بىرىگە ئوخشاش ياكى يېقىن بولغان ئۇيغۇر، ئوغۇز، قىرغىز... ۋە كېيىنچە تۈركلەشكەن قىتانلار قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ ئورتاق مىللەت نامى بولغان" دەپ هۆكۈم چىقارغان؛ يەنە "شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار"نى ئۆز ئىچىگە ئالغان "بۇ تۈركىي خەلقلەر، جۇغراپىيىلىك ئورنى جەھەتتىن ئالغاندا، ئاسىيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە ۋە غەربىي جەنۇبىغا قاراپ بىر تۇتاش هالدا سوزۇلۇپ كەتكەن كەڭ زېمىندا ياشايدۇ"، "بۇ تۈركىي خەلقلەرنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى هازىر ئىسلام دىنىغا (سۈننىي مەزهىپى بويىچە) ئېتىقاد قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئاهالە سانى ئەڭ ئاز دېگەندىمۇ 150 مىليوندىن ئارتۇقراق كېلىدۇ"، "بۇ تۈركىي خەلقلەرنىڭ تىللىرى ئالتاي تىل سىستېمىسى تۈرك تىللىرى گۇرۇپپىسىغا تەۋە"، "ئۇلارنىڭ ئىرقىي ئاق تەنلىكلەرنىڭ تۇران (هون ـ تۈرك) تىپىغا مەنسۇپ" دېگەن.

ئۇيغۇرلارنىڭ يۇرتى توغرىسىدا "ئۇيغۇرلار" دېگەن كىتابنىڭ بىرىنچى جۈملىسىدىلا "قەدىمكى ئۈزۈپ ئېيتىش كېرەككى، ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا يۇرتى "ئوتتۇرا ئاسىيا"دېيىلگەن. شۇنىڭغا دىققەت قىلىش كېرەككى، ئاپتور ئېيتقان "ئوتتۇرا ئاسىيا" دېگەن ئۇقۇم بىلەن مۇھەممەت ئىمىنلار ئېيتقان "تۈركلەرنىڭ ۋەتىنى"دېگەن ئۇقۇم ئەمەلىيەتتە بىر يەرنى كۆرسىتىدۇ. "ئۇنىڭ چېگرىسى غەربتە قارا دېڭىزغا، شىمالدا ئاتاسقا، شەرقتە ياپون دېڭىزىغا، جەنۇبتا خۇاڭخې دەرياسىغا هەم قارا قۇم چۆللۈكىگە تۇتىشىدۇ، يۇقىرىدا ئېيتىلغان كەڭ زېمىن تۈركلەرنىڭ يېرى" دېگەندىن شۇنى كۆرۈۋېلىش

تەس ئەمەسكى، ئاپتور ئېيتقان "ئوتتۇرا ئاسىيا"شەرقىي تۈركىستان بىلەن غەربىي تۈركىستاننىڭ باشقىچە ئاتىلىشى.

ھەققانىي كەسكىن تەنقىد

"ئۈچ كىتاب" تىكى بىر قاتار خاتا نۇقتىئىنەزەرلەر ئۇيغۇرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەر مىللەت كادىرلىرى، ئالىملىرى ۋە ئاممىنىڭ قاتتىق غەزىپىنى قوزغىدى، كەڭ كادىرلار، ئاممىنىڭ كەسكىن تەنقىدىگە ئۇچرىدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ رەھبەرلىرى ۋە يىغىنغا قاتناشقان مۇتەخەسسىس، ئالىملار خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان"ئۈچ كىتاب" نىڭ ئەسلى ئورىگىنالىنى ئەستايىدىل ئوقۇپ تەكشۈرۈپ، ماركسىزملىق ماتېرىيالىستىك تارىخىي قاراش ۋە دىئالېكتىك ئۇسۇلنى قوللىنىپ نۇرغۇن تارىخىي ماتېرىياللارنى كۆرۈپ چىقىپ، "ئۈچ كىتاب" ئۈستىدە چوڭقۇر مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىپ، كىتابتا ساقلانغان ئاساسلىق مەسىلىلەر ۋە خاتا نۇقتىئىنەزەرلەرنى سىستېمىلىق، كىشنى قايىل قىلارلىق دەرىجىدە ئانالىز قىلىپ، شىنجاڭنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، قەدىمكى زامان جۇغراپىيىسى، ئاھالىسى، شۇنىڭدەك ئۇيغۇرلارنىڭ شەكىللىنىشى ۋە كۆپىيىشىنى ھەققەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدىگەن ھالدا ئىلمىي شەرھلىدى.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى تۆمۈر داۋامەت (ھازىر مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى) چوڭقۇر قىلىپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: تۇرغۇن ئالماسنىڭ "ئۈچ كىتاب"ى ماركسىزم-لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىدىن چەتنەپ، شىنجاڭنىڭ تارىخىنى بۇرمىلىغان. "ئۈچ كىتاب "نىڭ ئەجەللىك يېرى دۆلىتىمىزنىڭ قەدىمدىن تارتىپ كۆپ مىللەتلىك، بىرلىككە كەلگەن دۆلەت ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىش، مۇستەقىللىقنى تەرغىب قىلىش، بۆلگۈنچىلىككە قۇتراتقۇلۇق قىلىش، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە تارىخىي ئاساس يارىتىپ بېرىشتىن ئىبارەت. "ئۈچ كىتاب" نىڭ سىياسىي مەيدانى ۋە سىياسىي قارىشى پانتۈركىزم ئىدىيىسىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئەسەر "شەرقىي تۈركىستان تارىخى" بىلەن تومۇرداش بولۇپ، نۇرغۇن مەسىلىلەرنىڭ بايان قىلىنىشى جەھەتتىن ئالغاندا، "ئۈچ كىتاب" "شەرقىي تۈركىستان تارىخى"نىڭ كۆچۈرمىسى. بۇ "ئۈچ كىتاب" تامامەن 30 ـ،40-يىللاردىكى پانتۈركىست مەسئۇد، مۇھەممەت ئىمىن، ئەيسالارنىڭ قارىشىنى كۆچۈرۈۋالغان، ئۇنىڭدا يېڭى نەرسە يوق. ئۇ مۇنۇلارنى تەكىتلىدى: "ئۈچ كىتاب" نىڭ قەپەستىن چىقىشى شىنجاڭدىكى ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى جىددىي كۈرەش، بۇ كۈرەشنى جەزمەن ئەستايىدىل ۋە ئاخىرىغىچە چىڭ تۇتۇپ، بۇ "ئۈچ كىتاب" نىڭ ئىجتىمائىي تەسىرىنى تەلتۆكۈس تۈگىتىش لازىم.

ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى (ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى) جانابىل مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: "ئۈچ كىتاب"تا بايان قىلىنغان بىر قاتار خاتا نۇقتىئىنەزەرلەر ۋە

روشەن سىياسىي خاھىشلار ئىلىم شەكلى ئارقىلىق تارىخىي ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەردە ئىپادىلەنگەن بولغاچقا، مۇرەككەپلىك ۋە تېخىمۇ زور كۆز بوياماچىلىقا ئىگە، بۇ كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسنى چوڭقۇر قاتلامدىن زەھەرلەيدىغان، دۆلەتنىڭ بىرلىككە ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا زىيان يەتكۈزىدىغان مەنىۋى ئەپيۇن.

ئاپتور ۋارىسلىق قىلغان ۋە تەرغىب قىلغان خاتا نۇقتىئىنەزەرنىڭ ۋەكىللىك قىلىدىغىنى بىر خىل پانتۈركىزملىق ئىجتىمائىي پىكىر ئېقىمى. شۇڭا، بىز ئۇنى يالغۇز ئاپتورنىڭلا مەسىلىسى دەپ قارىماسلىقىمىز لازىم. ئۇ مۇنۇلارنى تەكىتلىدى: "شەرقىي تۈركىستان تارىخى" دېگەن كىتاب بىلەن "ئۇيغۇرلار"قاتارلىق "ئۈچ كىتاب"تارقاتقان خاتا نۇقتىئىنەزەرلەرنى ئەستايىدىل ئېنىقلاپ، پانتۈركىزم ۋە "شەرقىي تۈركىستان" بايرىقىنى كۆتۈرۈۋالغان مىللىي بۆلگۈنچىلىككە ئۇزۇل-كېسىل رەددىيە بېرىشىمىز، تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا قەتئىي تەۋرەنمەي چىڭ تۇرۇپ، بۇرژۇئاچە ئەركىنلەشتۈرۈشكە قارشى تۇرۇپ، بولۇپمۇ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى كۈرەشنىڭ ئالاھىدىلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنى ئۇزاق مۇددەتلىك ئىستراتېگىيىلىك ۋەزىپە سۈپىتىدە داۋاملىق تۇتۇشىمىز كېرەك.

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىكى ئالىملار مۇنداق دەپ قارىدى: تۇرغۇن ئالماس يازغان "ئۇيغۇرلار"قاتارلىق "ئۈچ كىتاب" سەپسەتە ۋە يالغانچىلىق بىلەن تولغان، بۇنىڭغا ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. كىتابتىكى بىر تەرەپلىمىلىك قاراشقا ئاساسەن توقۇپ چىقىلغان تۈرلۈك ئىدېئالىستىك غەلىتىلىكنى تارىخىي پاكىتقا ئاساسەن پاش قىلىش كېرەك. لېۇ بىلىڭ ئەپەندى كەسكىن قىلىپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: "ئۇيغۇرلار" قاتارلىق "ئۈچ كىتاب" يالغاننى راست، ناھەقنى ھەق، سەپسەتىنى ھەقىقەت دەپ كۆرسىتىپ، ئاق ـ قارىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ، پارچە ـ پۇرات خاتا نۇقتىئىنەزەرلەرنى سىستېمىلاشتۇرۇپ بىركتۈرۈپ سىياسىي قاراش، تارىخ قارىشى، مىللەت قارىشى ۋە مەدەنىيەت قارىشىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەكسىيەتچىل نۇقتىئىينەزەر سىستېمىسىنى شەكىللەندۈرۈپ، ئۇنى سوتسىيالىستىك ئىدېئولوگىيىگە قارشى قويۇپ، سوتسىيالىستىك ئىدېئولوگىيىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىشكە ئۇرۇنغان. ئۇلارنىڭ زەھەرلەش ۋە زىيان سېلىش رولىنى ھەرگىز تۆۋەن مۆلچەرلەشكە بولمايدۇ. بىز بۇ ئەكسىيەتچىل سەپسەتىلەرگە قارشى ئۇزاققىچە قەتئىي كۈرەش قىلىشىمىز كېرەك.

ئۇيغۇر ئالىم قۇتلۇق ئىمىن "ئۇيغۇرلار" دېگەن كىتابنىڭ يېتەكچى ئىدىيىسى ئۈستىدە مەخسۇس تېمىدا سۆز قىلىپ، تۇرغۇن ئالماسنىڭ ئىدېئالىستىك قاراشتا چىڭ تۇرۇپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىكنى ئاشكارا تەرغىب قىلغانلىق مەسىلىسىنى كەسكىن پاش قىلىپ مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: ئاپتور مەملىكىتىمىزنىڭ چىن شىخۇاڭ بىرلىككە كەلتۈرگەندىن تارتىپلا، ھوقۇق مەركەزگە مەركەزلەشتۈرۈلگەن چوڭ دۆلەت بولۇپ كەلگەنلىكىدەك بۇ تارىخىي پاكىتقا تۈپتىن كۆز يۇمۇپ، جۇڭگودىكى ئۇيغۇرلار تارىخىنى زورمۇ زور "مۇستەقىل" تارىخ قىلىپ يازغان. ئاپتور سەددىچىن سېپىلىنىڭ ئىچىلا خەنزۇلار دۆلىتى —— جۇڭگو دېگەن مۇشۇنداق بىر ئۇقۇمنى قەستەن پەيدا قىلىپ، تارىختا سەددىچىن سېپىلىنىڭ سىرتىدا ياشاپ كەلگەن تۈرك، ھون، ئۇيغۇر قاتارلىق باشقا مىللەتلەرنى جۇڭگو دائىرىسىدىن ئايرىۋېتىپ، بۇ

مىللەتلەر ۋە ئۇلار قۇرغان خاقانلىق بىلەن مەملىكىتىمىزنىڭ مەركىزىي خاندانلىقلىرىنىڭ مۇناسىۋىتىنى مەركىزىي خاندانلىقنىڭ دۆلىتىمىز بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى دەپ قارىغان، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن توقۇنۇش ۋە ئۇرۇشنىمۇ دۆلىتىمىزگە قىلىنغان تاجاۋۇزچىلىق دەۋالىغان. ئاپتور مەملىكىتىمىزنىڭ مەركىزىي خاندانلىقلىرىنىڭ باشقا ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدىكى ۋاكالەت مەمۇرىي ئاپپاراتلىرىنى ئېتىراپ قىلماي، بۇ مىللەتلەر قۇرغان خانلىقنىڭ مەركىزىي خاندانلىق بىلەن بولغان تەۋەلىك مۇناسىۋىتىنى ئىنكار قىلىپ، مەملىكىتىمىزنىڭ ئەزەلدىن كۆپ مىللەتلىك دۆلەت ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلغان. بۇ بىرلىكنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا تۆھپە قوشقان تارىخىي شەخسلەرنى خۇنۈكلەشتۈرۈپ، بىرلىككە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، مەركىزىي خاندانلىققا قارشى تۇرغان كىشىلەرنى"مىللىي قەھرىمان"دەۋالغان. قۇتلۇق ئىمىن ئېنىخمۇ ئىلگىرىلەپ مۇنداق دەپ كۆسەتتى: شىنجاڭنىڭ تارىخىدىن قارىغاندا، ئۇنىڭ ۋەتەن بىلەن بىرلىككە كەلگەنلىكى باشتىن ـ ئاخىر يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدۇ، بۇ تارىختىكى ئاساسىي ئېقىم؛ تۇرغۇن ئالماسنىڭ ھەدەپ شىنجاڭنىڭ "مۇستەقىللىق تارىخى"نى سۆزلەشتىكى غەرىزى سوتسىيالىستىك ۋەتىنىمىزدە ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئاتالمىش "مۇستەقىللىق" ئېڭىنى قوزغاش، مىللىي بۆلگۈنچىلىكنى تەرغىب قىلىش، بۇ ھەرگىز قانداقتۇر ئىلىم مەسىلىسى ۋە تارىخقا بولغان ئوخشاش بولمىغان قاراش مەسىلىسى ئەمەس، بەلكى كەسكىن سىياسىي مەسىلە.

ئۇيغۇر ئالىم ياسىن ناسىر"ئۈچ كىتاب"نىڭ مىللىي مەسىلىدىكى ئېغىر خاتالىقىغا باھا بەرگەن ماقالىسىدە مۇنداق دەپ كۆرسەتتى؛ ئاپتور بۇرژۇئاچە مىللەت قارىشىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، مىللىي بۆلگۈنچىلىك مەيدانىدا تۇرۇپ، پانتۈركىزم مېلىنى كۈچىنىڭ بارىچە بازارغا سېلىپ، ئىچكى-تاشقى مىللىي بۆلگۈنچى كۈچلەرنىڭ سىياستى تەشەببۇسىنى تولۇق ئىپادىلەپ، ئۆزىنىڭ بۆلگۈنچىلىك قىلىش، مۇستەقىللىق دەۋاسى قىلىش، مىللەتلەرنىڭ ئېسىل-ناچار، يۈكسەك ـ پەس دېگەن پەرقى بولىدۇ، دېگەن بۇرژۇئاچە مىللەت قارىشىدا چىڭ تۇرۇۋشتەك ئەسلى قىياپىتىنى ئاشكارىلىغان.

بەزى ئالىملار "ھونلارنىڭ قىسقىچە تارىخى"غا باھا بەرگەن ماقالىسىدە مۇنداق دەپ كۆرسەتتى: تۇرغۇن ئالماس يازغان "ھونلارنىڭ قىسقىچە تارىخى"دا تارىخىي مەسىلىلەرنى كۆزىتىش ۋە ئۇنىڭغا قاراشتا ماركسىزمنىڭ سىنىپىي نۇقتىئىنەزىرىگە ئەمەل قىلىنماي، بەلكى مىللەت قارىشى (بىر تەرەپلىمىلىك مىللەت قارىشى) قوللىنىلغان. "ھونلارنىڭ قىسقىچە تارىخ" مىللەت بىلەن مىللەت ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش، ھونلار بىلەن خەنزۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش، ھونلار بىلەن خەن سۇلالىسى ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش، سىيانپىلار بىلەن ھونلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش ۋە باشقا مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش بىلەن تولغان. مىللىي كۈرەش ۋە مىللىي ئۇرۇش كىتابنىڭ بەت ـ بېتىدە سۆزلەنگەنۇ دەل سىنىپىي كۈرەش تىلغا ئېلىنمىغان. ئاپتور مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى، بولۇپمۇ ھونلار بىلەن خەنزۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇشنى سىنىپىي مەزمۇننى قايرىپ قويۇپ سۆزلىگەن. سىنىپنى نەزەرگە ئېلىشقا پېتىنمىغان، ھەتتا پۈتۈن كىتابتا "سىنىپ" دېگەن سۆزنىمۇ ئۇچراتقىلى بولمايدۇ.

نۇرغۇن مۇتەخەسسىس، ئالىملار مەخسۇس تېمىدا سۆزلىگەن سۆزىدە ۋە نەزەرىيۋى ماقالىسىدە "ئۈچ كىتاب"تىكى خاتا نۇقتىئىنەزەرلەرگە سىستېمىلىق رەددىيە بەردى ھەمدە مۇنداق دەپ كۆرسەتتى:

"ئۇيغۇرلار" قاتارلىق ئۈچ كىتاب خاتالىق بىلەن تولغان، ئۇنىڭدا ئىلمىي مۇھاكىمە ئىدىيىسى جەھەتتىكى خاتالىق، نەزەرىيە قارىشى جەھەتتىكى خاتالىق بار، تەتقىقات ئۇسۇلى جەھەتتىكى ئىدېئالىستىك تارىخىي قاراشمۇ بار، بۇ ئۈچ كىتاب تارىخىي ماتېرىياللارنى بۇرمىلاش، ئۆزگەرتىش، ھەتتا ئويدۇرۇپ چىقىش يولى بىلەن ساختا تارىخ ياسىغان ئۈچ كىتاب، ماركسىزملىق مىللەت قارىشى ۋە تارىخ قارىشىغا تامامەن خىلاپلىق قىلغان ئۈچ كىتاب، مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ۋەتەننىڭ بىرلىكىگە ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىشى ئۈچۈن ئاتالمىش تارىخىي ئاساس يارىتىپ بەرگەن ئۈچ كىتاب. ئۈچ كىتابتىكى خاتا نۇقتىئىينەزەرلەرنى تەنقىد قىلىپ، ئۇنىڭ تەسىرىنى تۈگىتىش ۋە زەھىرىنى تازىلاش يەنىلا نۆۋەتتە ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى بىر مەزگىلدە ئىدېئولوگىيە ساھەسىدە مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىدىكى بىر ئېغىر ۋەزىپە.

9. بارىن يېزىسىدا يۈز بەرگەن ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭنى تىنچىتىش

1990-يىل 4-ئايدا، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت دېھقانلىرى ئەتىيازلىق ئىشلەپچىقىرىش دولقۇنى كۆتۈرۈۋاتقان پەيتتە، كوئېنلۈن تېغى باغرىغا جايلاشقان ئاقتۇ ناھىيىسى بارىن يېزىسىدا ئوق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئەسەبىيلەشكەن بىر ئوچۇم ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار دىندىن پايدىلىنىپ، ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلمەيدىغان بەزى ئاممىنى قايمۇقتۇرۇپ ۋە زورلاپ، ۋەتەننى پارچىلاشنى مەقسەت قىلغان ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ قوزغىدى. ھەر مىللەت خەلقى، قوراللىق ساقچى قىسىم كوماندىر-جەڭچىلىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر-ساقچىلىرى ۋە خەلق ئەسكەرلىرىدىن تەركىب تاپقان پولات ئىستىھكام ئالدىدا، بۇ توپىلاڭچىلار كۆكۈم ـ تالقان قىلىنىپ، بۇ مەيدان ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ تېزلا تىنچىتىلدى. كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان بۆلگۈنچىلىك بىلەن بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش ئوتتۇرىسىدىكى بۇ مەيدان ھايات ـ ماماتلىق ئېلىشىش تارىخقا يېزىلدى.

(1) بىر ئوچۇم ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار دىن بايرىقىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، بارىن يېزىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ قوزغىدى

بارىن يېزىسىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ تاسادىپىي يۈز بەرگەن ئەمەس، ئۇ ئۇزۇن مۇددەت كۆڭۈل قويۇپ پىلانلىغان سۇيىقەست. 1989-يىلى ئىنتايىن ئاز ساندىكى بۇزۇق كىشىلەر مەسچىتتە "ناماز" ئوقۇش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، دىن مۇخلىسلىرى بولۇپمۇ، ياشلار ئارىسىدا دىنىي

ئەسەبىيلىكنى قوزغىتىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي جامائەت پىكرى پەيدا قىلدى. ئۇلار ئاشكارا ھالدا "بىز سوتسىيالىزمغا ئىشەنمەيمىز"، "بىز سوتسىيالىزمغا قارشى تۇرىمىز"، "ئىلگىرى ماركسىزم دىننى باسقاندى، ئەمدى دىن بىلەن سوتسىيالىزمنى باسىمىز" دەپ جار سالدى. ئۇلار مىللىي ئۆچمەنلىكنى قوزغىتىپ، غالجىرلاشقان ھالدا: "جەڭ قىلىپ خەنزۇلارنى شىنجاڭدىن قوغلاپ چىقىرىمىز"، "شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرىمىز" دەپ جار سالدى؟ بۇ ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلارنىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭنى پىلانلاشتا قوللىنىلغان ئاساسلىق ۋاستىسى دىننى نىقاب قىلىش، مىللىي ئۆچمەنلىك ۋە دىنىي ئەسەبىيلىكنى قوزغىتىش. توپىلاڭنىڭ "باش قوماندانى" زەيدىن يۈسۈپ "قۇرئان"نىڭ بەزى پارلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزى خالىغانچە بىر "غازات قانۇن ـ قائىدىسى" توقۇپ چىقىپ، دىن مۇخلىسلىرىنى قايمۇقتۇرۇپ، مىللىي ئۆچمەنلىكنى قوزغاتتى، ئۇ ئۆزى توقۇپ چىققان"غازات قانۇنى ـ قائىدىسى"نىڭ 1 ـ ماددىسىدا مۇنداق دەپ جۆيلۈگەن: "غازات قىلىش" تىن مەقسەت "كۇپپارلارنى يوقىتىش، كۇففارلارغا ھۇجۇم قوزغاش". شۇڭا، "مۇسۇلمانىنىڭ ئىماملىرى ھەر قانداق بىر كىشىنى غازاتقا قاتنىشىشقا دەۋەت قىلدۇ، بۇنىڭغا ھەممە كىشى بويسۇنۇشى شەرت"، "ھەتتا مۇسۇلمان ئاياللىرىمۇ ئۆزىنى قوغداش ئۈچۈن دۈشمەنلەرنى ئۆلتۈرۈشى كېرەك".

ئىنتايىن ئاز ساندىكى ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ قوزغاش ئۈچۈن 1989 ـ يىلدىن باشلاپ ئالاقە باغلاپ، ئەكسىيەتچىل تەشكىلات تەشكىللەپ، ئاتالمىش "شەرقىي تۈركىستان ئىسلام پارتىيىسى" قۇردى. 1990 ـ يىلدىن بۇيان، بۇ ئەكسىيەتچىل تەشكىلات ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ تۆت قېتىم يىغىن ئېچىپ، تەشكىل، قورال ـ ياراغ، خادىملارنىڭ ئىش تەقسىماتى قاتارلىق جەھەتلەردە تەييارلىق كۆرۈپ توپىلاڭ قوزغاشنى مەخپىي پىلانلىدى ھەمدە قوشۇننى ھەدەپ زورايتىپ، چامباشچىلىق مەشقى ئېلىپ باردى. ئۇلارنىڭ ئىنچىكە ئىش تەقسىماتى، باش قوماندانى، مۇئاۋىن باش قوماندانلىرى، ھەربىي ئىشلار قوماندانى ۋە ئارقا سەپ تەمىناتى، قاتناش، ئالاقىلىشىش قوماندانى، شۇنىڭدەك ئەسەر باشلاپ ئۇرۇش قىلدىغان قوماندانىي بار. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى پارتىيە ۋە سوتسىيالىزمغا ئىنچىل ئۆچمەنلىك قىلىپ كەلگەن ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار؛ بەزىلىرى ئادەم ئۆلتۈرگەن قاچقۇنلار؛ بەزىلىرى ئەمگەك ئارقىلىق ئۆزگەرتىپ قويۇپ بېرىلگەن، ئەمما ياخشى ئۆزگەرمىگەن ئۇنسۇرلار؛ بەزىلىرى ئادەتلەنگەن ئوغرىلار. ئۇلار ئاممىنى ئاشلىق تاپشۇرۇش، پۇل ئىئانە قىلىشقا قىستاپ، جەمئىي 13مىڭ يۈەن نەق پۇل توپلىدى، مەجبۇرىي يىغقان پۇللارغا ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ قىلىچ، پارتلىتىش دورىسى سېتىۋالدى، گرانات، پارتلاتقۇچ بوغچا ياسىدى، يەنە تۆت ئات ۋە موتسىكلىت قاتارلىق بۇيۇملارنى سېتىۋالدى. 3-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىن، بارىن يېزىسىدىكى ئاز سانلىق ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلارنىڭ سۇيقەستلىك ھەرىكىتى تەدرىجىي ئەۋجگە چىقىپ، مەخپىي ھالەتتىن ئاشكارا ھالەتكە ئۆتۈپ، ئەكسىيەتچىل خورىكى بارغانسېرى ئېشىپ كەتتى. ئۇلار تەپ تارتماستىن مەسچىتكە يۇقىرى ئاۋازلىق ياڭراتقۇ ئورنىتىپ "غازات" نى تەشۋىق قىلدى، ئەسەبىيلەشكەن ھالدا "ئۇرۇش قىلىمىز"، "بارىن يېزىسىدا ئىسلام دىنىنى راۋاجلاندۇرىمىز" دەپ داۋراڭ سالدى. ئۇلار ئاممىنى"قۇرئان"تۇتۇپ قەسەم قىلىشقا مەجبۇرلىدى، ئاشلىق، پۇل ئىئانە قىلىشقا قىستىدى، ئاشلىق ۋە پۇل تاپشۇرمىغانلارنى قاتتىق ئۇردى؛ نۇرغۇن يېزا، كەنت كادىرلىرى، پارتىيە ئەزالىرى، ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە تەرەققىيپەرۋەر دىنىي زاتلارغا تەھدىت سالدى ۋە ئۇلارنى

قورقاتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلار قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورا ۋە ئات ـ ئۇلاغ، ئوزۇق ـ تۈلۈك توپلاشنى تېزلەتتى، يەنە نەچچە ئون ياش ـ ئۆسمۈرنى يىغىپ، گرانات ئېتىش، چامباشچىلىق قىلىشنى مەشىق قىلدۇردى.

3 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، رامزان باشلانغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ھەرىكىتى تېخىمۇ غالجىرلاشتى، ئۇششاق بالىلار بازاردا قېتىق ساتسا، كوزىلىرىنى چېقىۋەتتى؛ موخوركا سېتىۋاتقانلارنىڭ موخوركىسىنى چېچىۋەتتى. ئۇلار يەنە قايسى بىر ئايال كوچىغا چىقىشقا پېتىندىكەن چېچىنى كېسىۋېتىمىز، قايسى بىر ئاشخانا تىجارەت قىلىشقا پېتىندىكەن ئاشخانىسىنى چېقىۋېتىمىز، دەپ جار سالدى. كىشىلەر بىر مەھەل دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ قالدى. زوراۋانلار: "پەيشەنبە كۈنى (4 ـ ئاينىڭ 5-كۈنى) ئىسلام بايرىقىنى يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىگە قادايمىز" دەپ جۆيلىدى.

4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى سەھەردە، بەزى ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار چاپان سېلىپ ئوتتۇرىغا چىقتى. ئۇلار 200 نەچچە كىشىنى يىغىپ رەتكە تۇرغۇزۇپ، قول چىرىغى يېقىشىپ، قۇرئان ئوقۇپ تۇرۇپ كوچا ئايلىنىپ ھەيۋە كۆرسەتتى، ئاندىن كوللېكتىپ "ناماز" ئوقۇپ ۋەقە تۇغدۇرماقچى بولدى، ئۇلار ئاۋۋال بارىن يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلىپ، يېزىلىق ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئەكسىلئىنقىلابىي ھەرىكەت بازىسى قۇرۇشقا ئۇرۇندى.

قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى بىلەن ئاقسۇ ناھىيىسى ئەھۋالنىڭ ئېغىرلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، ۋەقەنىڭ چوڭىيىپ كېتىشىنى توسۇش ئۈچۈن رەھبىرىي كادىرلارنى چۈشەندۈرۈپ قايىل قىلىش ۋە تەربىيە بېرىش خىزمىتى ئىشلەشكە ئەۋەتتى. بۇ ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار ئاگاھلاش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق ئەكسىلئىنقىلابىي قۇتراتقۇلۇق قىلدى. چۈشتىن كېيىن سائەت ئالتە يېرىمدا، بۇيرۇققا بىنائەن ئىجتىمائىي تەرەپنى قوغداشقا كەلگەن قىزىلسۇ ئوبلاستىنىڭ 62 قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىسى ئوبلاستلىق جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى باشلىقىنىڭ يېتەكچىلىكىدە بارىن يېزىسىغا يېتىپ كەلگەندە، يېزىلىق ھۆكۈمەت ئالدىدا ۋەقە تۇغدۇرغۇچىلار ئۇلارنى مۇھاسىرىگە ئېلىپ ئالدىنى توسۇۋالدى. قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى يېزىلىق ھۆكۈمەتكە كىرگەندىن كېيىن، ئىنتايىن ئاز ساندىكى ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلارنىڭ قۇترىتىشى بىلەن، 200 ـ 300 چە ئادەم تەلۋىلەرچە ۋارقىرىشىپ كادىرلار، قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرىنى يېزىلىق ھۆكۈمەت ھويلىسىغا قاپسىۋالدى. كەچ سائەت سەككىزدىن 40 مىنۇت ئۆتكەندە، ۋەقە تۇغدۇرغۇچىلار يېزىلىق ھۆكۈمەت دەرۋازىسى ئالدىدا تۇرغان ئوبلاست، ناھىيە، يېزا كادىرلىرى ۋە قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرىگە تاش ئېتىشقا باشلاپ، ئىككى كىشىنى يارىلاندۇردى، سىرتتا ۋەزىيە ئىجرا قىلىۋاتقان ئىككى شوپۇرنى قاتتىق ئۇردى. كەچ سائەت توققۇزلاردا، ياردەمگە كەلگەن قەشقەر قوراللىق ساقچى قىسىم تارماق ئەترىتىنىڭ جەڭچىلىرى بارىن يېزىغا يېتىپ كېلىپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى دەرۋازىسىنىڭ يېنىدىكى دوقمۇشقا كەلگەندە توپىلاڭچىلارنىڭ تۇيۇقسىز ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى، توپىلاڭچىلار ئىككى ئاپتوموبىلنىڭ ئەينىكىنى چېقىۋەتتى، 14 قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىسى، بىر جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىسى بىلەن شوپۇرنى ئۇرۇپ

ياربلاندۇردى. قورال‌لىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى ماشىنىدىن چۈشۈپ ۋەقە تۇغدۇرغۇچىلارنى تارقىتىۋېتىپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قوروۇسىغا كىردى ھەممە باشلامچىلىق بىلەن ۋەقە تۇغدۇرغان بەزى قانۇنسىز ئۇنسۇرلارنى تۇتتى، بۇ چاغدا، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى ئەتراپىغا ئۇلىشىۋالغان كىشىلەر بارغانسېرى كۆپەيدى، توپىلاڭچىلار يەنە قورال‌لىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر-ساقچىلىرىغا تاش ئېتىشقا باشلىدى. توپىلاڭچىلار بۇيرۇققا بىنائەن توپىلاڭنىڭ ئاساسلىق كاتتىۋشى زەيدىن يۈسۈپنى تۇتۇشقا بارغان بەش جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر-ساقچىسىنى تۇتۇۋېلىپ "گۆرۈ"گە ئېلىۋالدى ھەممە ئۇلارنىڭ تاپانچا، سۆزلىشىش ئاپپاراتى، توك كالتىكىنى تارتىۋالدى، ساقچى كىيىملىرىنى مەجبۇرى سالدۇرۇۋالدى. كەچ سائەت 11دىن ئاشقاندا، قورال‌لىق ساقچى قىسىم ئاتتۇ ناھىيىلىك چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئەترىتىنىڭ مۇئاۋىن تەربىيىچىسى شۈشنجيەن ئالاقىلىشىش ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن جەڭچى ۋاڭ جىڭپىڭ، گوشۆۋېن، لۈجيەنخۇينى باشلاپ ماشىنىلىق بارىن يېزىسىغا كېتىۋېتىپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىگە بىر كىلومېتىر قالغان كۆۋرۈككە كەلگەندە، بىر توپ توپىلاڭچىلار ئۇلارنى توسىۋېلىپ، تۆت قورال‌لىق ساقچى قىسىم جەڭچىسىنى ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈرۈۋەتتى، بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالنى كۆرگەن ئادەم چىداپ تۇرالمايتتى. ئۇزۇن ئۆتمەي، قەشقەر قورال‌لىق ساقچى قىسىم 6 ـ ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئەلى ياسىن، بەنجاڭ ۋۇيوڭ، مۇئاۋىن بەنجاڭ تىيەن چۈڭفېڭلار قىزىلسۇ ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ شوپۇرى ئادىل ھەيدىگەن "تويوتا" ماركىلىق دالا ئاپتوموبىلىغا ئولتۇرۇپ بارىن يېزىسىغا ۋەزىپە ئىجرا قىلىشقا كېتىۋېتىپ يەنە شۇ كۆۋرۈككە كەلگەندە، توپىلاڭچىلارنىڭ تۇيۇقسىز توسىۋېلىپ ھۇجۇم قىلىشىغا ئۇچرىدى، توپىلاڭچىلار ئۈچ كوماندىر ـ جەڭچى بىلەن شوپۇرنى ماشىنىدىن سۆرەپ چۈشۈپ قاتتىق ئۇردى، ئەلى ياسىننى ئۇرۇپ ھوشسىزلاندۇرۇپ باغلاپ كەتتى، ۋۇيوڭ بىلەن تىيەن چۈڭفېڭنى ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈرۈۋەتتى، "تويوتا" ماركىلىق دالا ئاپتوموبىلىنى پارتلىتىۋەتكەندىن كېيىن كۆۋرۈكتىن ئىتتىرىۋەتتى.

4 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى سائەت 0 ئەتراپىدا، توپىلاڭچىلار "گۆرۈ" گە ئېلىۋالغان بەش جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىسىنىڭ پىشانىسىگە تاپانچا تەڭلەپ تۇرۇپ، تارتىۋالغان سۆزلىشىش ئاپپاراتى ئارقىلىق بىز بىلەن ئالاقىلىشىپ، ئۇلارنى بىز تۇتقان ئادەملەر بىلەن ئالماشتۇرۇشنى تەلەپ قىلدى ھەممە ئەگەر شەرتىمىزگە كۆنمىسەڭلار ئۇلارنى ئۆلتۈرىۋېتىمىز دەپ جار سالدى. بىز خادىملارنى ئالماشتۇرۇشقا قوشۇلدۇق، ئەمما ئۇلار ۋەكىل ئەۋەتمىدى. بىز توپىلاڭچىلارغا داۋاملىق سىياسەتنى تەشۋىق قىلىپ، پايدا-زىياننى چۈشەندۇرۇپ، يامان نىيىتىدىن يېنىشقا دەۋەت قىلدۇق. ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلارنىڭ بىر نەچچە جاھىل كاتتىۋاشلىرى بىزنىڭ دەۋىتىمىزگە ۋە ئاگاھلاندۇرۇشىمىزغا پەرۋا قىلماي، ئەكسىچە توپىلاڭچىلارنى باشلاپ، "قۇرئان" تۇتۇپ قەسەم قىلىپ ھەممە ئۈزلۈكسىز تۈردە تەلۋىلەرچە ۋارقىراپ-جارقىراپ، تەۋەككۇللۇك قىلماقچى بولدى.

سائەت تۆتتىن ئاشقاندا، توپىلاڭچىلار پۈتۈن كۈچىنى ئىشقا سالدى. ئۇلار يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قوروۇسىغا ئون نەچچە گرانات ۋە پارتلاتقۇچى بومبا ئاتتى ھەممە ئاۋۋال ئوق چىقاردى. قورال‌لىق ساقچى قىسىم جەڭچىسى دوڭ شىمىن، ياڭ پېيجوڭ، دۇيوڭلياڭلار نەق مەيداندا ياربلاندى. قورال‌لىق

ساقچى قىسىمىمىز ئاسمانغا ئوق ئېتىپ ئاگاھلاندۇردى، توپىلاڭچىلار يەنىلا ئۆزىنى بىلمەي، غالجىرلاشقان ھالدا قورو ئىچىگە داۋاملىق ئوق ئاتتى، گرانات تاشلىدى ھەمدە قورو تېمىنىڭ ئۆچ يېرىنى پارتلىتىۋەتتى. ئاسمانغا ئوق ئېتىپ ئاگاھلاندۇرۇشنىڭ ئۈنۈمى بولمىغان، تاقەت قىلىش مۇمكىن بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا، قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرى ئۆزىنى ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان ھالدا قايتۇرماقتا زەربە بېرىپ، توپىلاڭنىڭ "باش قوماندانى" زەيدىن يۈسۈپنى، يەنە دەرەخكە چىقىۋېلىپ قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرىگە ئوق ئېتىۋالغان بىر توپىلاڭچىنى ئېتىپ ئۆلتۈردى. شۇ چاغدا، قورو ئىچىدىكى قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر-ساقچىلىرىدا نەچچە ئون قورال ۋە يېتەرلىك ئوق-دورا بار بولۇپ، توپىلاڭچىلارنىڭ ھۇجۇمىنى چېكىندۈرۈشكە تامامەن قۇربى يېتەتتى. لېكىن، ئىنتايىن ئاز ساندىكى ئەكسىلئىنقىلابچىلار بىلەن ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلمەيدىغان ئامما ئارىلىشىپ كەتكەچكە، قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرى بىرمۇ ئاممىغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەسلىك ئۈچۈن باشتىن-ئاخىر ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش ۋە يول قويۇش پوزىتسىيىسىنى قوللىنىپ، سىياسەتنى تەشۋىق قىلىشتا چىڭ تۇردى.

6 ـ كۈنى، ئەتىگەن سائەت سەككىزدىن ئاشقاندا، ياردەمگە ئەۋەتىلگەن جەڭچىلەر ۋە بىڭتۈەن، يەرلىكنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى ئىككى يولغا بۆلۈنۈپ بارىن يېزىسىغا يېتىپ كېلىپ، توپىلاڭچىلارغا ئىككى تەرەپتىن قورشاپ زەربە بېرىشتەك ۋەزىيەتنى شەكىللەندۈردى. توپىلاڭچىلار ۋەزىيەتنىڭ چاتاقلىقىنى كۆرۈپ، پاتىپاراق بولۇشۇپ، دەرھال قېيرۇقنى تىكىۋەتتى، توپىلاڭچىلارنىڭ كۆپ قىسمى قولغا چۈشتى، پەقەت ئون نەچچە توپىلاڭچى قوراللىق قېچىپ كەتتى. سائەت توققۇزدىن 50 مىنۇت ئۆتكەندە، بۇ مەيدان ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ بىر يوللا تارماق قىلىندى.

(2) قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر-ساقچىلىرى ۋە خەلق ئەسكەرلىرى باتۇرلۇق بىلەن جەڭ قىلىپ توپىلاڭنى تىنچىتتى

بارىن يېزىسىدا توپىلاڭ يۈز بەرگەندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى بىلەن خەلق ھۆكۈمىتى قەشقەردە بارىن يېزىسىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭنى تىنچىتىش قوماندانلىق شتابىي قۇردى. قىزىلسۇ ئاپتونوم ئوبلاستى، قەشقەر ۋىلايىتى ۋە ئۇلارغا قاراشلىق ناھىيىلەردە توپىلاڭنىڭ ئالدىنى ئېلىش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى، بارىن يېزىسىدا ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابى قۇرۇلدى، ھەر قايسى قوماندانلىق شتابىغا شۇ جايدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى بىۋاستە قوماندانلىق قىلدى. توپىلاڭنى تىنچىتىش قوماندانلىق شتابىنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىدە، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ ھەمكارلىشىشى ئاستىدا، قوراللىق ساقچى قىسىم

جەڭچىلىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرى ۋە خەلق ئەسكەرلىرى ئاساسىي قوشۇن قوللىنىپ، بارىن يېزىسىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭنى تىنچىتىش جېڭى باشلاندى.

توپىلاڭنى تىنچىتىشقا قاتناشقان قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرى ۋە بىڭتۇەن بىلەن يەرلىكنىڭ ھەر مىللەت خەلق ئەسكەرلىرى مۇستەھكەم مەيداندا تۇرۇپ، ئىنتىزامنى چىڭىتىپ، سىياسەتنى ئىجرا قىلىپ، قوماندانلىققا بويسۇنۇپ، باتۇرانە جەڭ قىلدى. توپىلاڭنى تىنچىتىشقا تەشەببۇسكارلىق بىلەن ماسلىشىپ، بىردەك ھەرىكەت قىلىپ، يۇكسەك سىياسىي ئېڭى، ھەربىي ساپاسى ۋە ئۆزىنى ئۇنتۇش روھىنى ئىپادىلىدى. ئۇلار ياۋۇز توپىلاڭچىلار ئالدىدا جان پىدا قىلىپ، ئىسسىق قېنى ۋە ھاياتى بىلەن پولات سېپىل ھاسىل قىلىپ، خەلق دېمۇكراتىيىسى ھاكىمىيىتىنى قوغدىدى.

4 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ئەتىگەن سائەت توققۇز 44 مىنۇت ئۆتكەندە، باش قوماندانلىق شتابىي قايتۇرما زەربە بېرىش بۇيرۇقىنى چۈشۈردى، قىساس ئوقلىرى دۈشمەنلەرگە ئېتىلدى. لېكىن دۈشمەنلەر پايدىلىق ئېگىزلىكنى ئالدىن ئىگىلىۋېلىپ قوراللىق ساقچى قىسىمىمىزغا تەرەپ ـ تەرەپتىن ئوق ئاتتى، قايتۇرما زەربە بېرىشكە نۇرغۇن قىيىنچىلىق تۇغدۇردى. توپىلاڭچىلارنىڭ ئوت كۈچى كۈچلۈك ئىدى، بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ ئۆزى ياسىۋالغان گراناتلىرى جەڭچىلەرگە ناھايىتى زور تەھدىت سالدى. خەۋپلىك پەيتتە، بىرىنچى سەپنىڭ باش قوماندانى، قەشقەر قوراللىق ساقچى قىسىم تاماق ئەترىتىنىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى ئەسكەر كۈچىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، تەمكىنلىك بىلەن قوماندانلىق قىلدى. جەڭچىلەر باتۇرلۇق بىلەن ئاتاكىغا ئۆتۈپ، قايتۇرما زەربە بېرىش جېڭىدە بىرىنچى پايدىلىق ئېگىزلىكنى ئىگىلەپ، دۈشمەنلەرگە شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلدى. 2 ـ چوڭ ئەترەتنىڭ مۇئاۋىن تەربىيىچىسى بىرىنچى سەپتە تۇرۇپ، توپىلاڭچىلارغا توختىماي نەسىھەت قىلىپ، دۈشمەنلەرنى پارچىلىدى، دۈشمەن بىلەن تۇتۇشۇپ قالغاندىن كېيىن، خەۋپ ـ خەتەرگە ئۇچرىشىغا قارىماي، قولىغا قورال ئېلىپ دۈشمەنگە شىددەتلىك ھۇجۇم قىلدى. دۈشمەن بىلەن كوچا جېڭى قىلغاندا، دۈشمەن تاشلىغان بىر گرانات ئۇنىڭ يېنىدا پارتلىغاچقا، ئۇ يارىلاندى. بىر نەچچە كادىر، جەڭدە يۇگۈرۈپ كېلىپ ئۇنى كۆتۈرمەكچى بولغاندا، ئۇ"مەن بىلەن كارىڭلار بولمىسۇن... مەن بىلەن كارىڭلار بولمىسۇن... دۈشمەننى يوقىتىش مۇھىم" دەپ ئۇلارنى قايتا ـ قايتا توستى. ئۆزىنى ئارقا سەپكە ئەۋەتىۋېتىدىغانلىقتىن خەۋەر تاپقاندا، ئۇ ئاغرىق ئازابىغا بەرداشلىق بېرىپ: "مەن بىر كوماندىر، جەڭ مەيداندىن ئايرىلسام بولمايدۇ!" دەپ رەت قىلدى. جەڭچىلەر كۆزىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ بۇ ئۇيغۇر تەربىيىچىنى يېقىن ئەتراپتىكى بىر ئائىلىنىڭ ھويلىسىغا كۆتۈرۈپ كېلىپ يارىسىنى تاڭدى، ئىسسىق قان يارا ئېغىزىدىن توختىماي ئېقىپ تۇرغاچقا، ئۇ ھوشىدىن كەتتى.

6 ـ ئوتتۇرا ئەترەتنىڭ يېتەكچىسى قىسىمغا قوماندانلىق قىلىپ يېزىلىق ھۆكۈمەتكە يېقىنلاپ كېلىۋاتقاندا، ئۇچۇپ كەلگەن بىر گرانات پارتلاپ ئۇنى يارىلاندۇردى، گرانات پارچىسى ئوڭ قوۋۇرغىسىغا كىرىپ كېتىپ، ئىسسىق قان كۆينىكىنى ھۆل قىلىۋەتتى، ئۇ ئاغرىق ئازابىنى ئۇنتۇپ، جەڭچىلەرگە قوماندانلىق قىلىپ داۋاملىق ھۇجۇم قىلدى. توپىلاڭچىلار قوراللىق ساقچى قىسىم قىزىلسۇ ئوبلاستى

تارماق ئەترىتىنىڭ باشلىقى ۋە سىياسىي كومىسسارى بىلەن 60 نەپەر قورallلىق ساقچى قىسىم جەڭچىسىنى بارىن يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھويلىسىدا مۇھاسىرىگە ئېلىۋالدى. ئۇلار باشتىن-ئاخىر خەۋپ-خەتەردىن قورقماي توپىلاڭچىلارغا قارشى كۈرەش قىلدى. قايتۇرما زەربە بېرىش جېڭى باشلانغاندىن كېيىن, ئۇلار ئالدىنقى ئىستىھكامنى چىڭ ساقلاپ, توپىلاڭچىلارنىڭ ھەر بىر قېتىملىق ھۇجۇمنى چېكىندۈردى.

ئالدىنقى سەپتە ۋەقە تېزدىن كېڭىيىپ كەتتى، قەشقەر ۋىلايەتلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسى بارىن يېزىسىغا ئىسپات ئېلىش گۇرۇپپىسى ئەۋەتتى. 6-كۈنى ئەتىگەن سائەت بەشتە، تېخنىكا بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئۈچ رازۋېدچىنى باشلاپ بىر سىنئالغۇ ئاپپاراتى، ئىككى فوتو سۈرەت ئاپپاراتىنى كۆتۈرۈپ، قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرىنىڭ ھىمايىسىدە، ياردەمگە كېتىۋاتقان 3 ـ ئوتتۇرا ئەترەتكە ئەگىشىپ بارىن يېزىسىغا قاراپ يول ئالدى. ئىسپات ئېلىش گۇرۇپپىسى بارىن يېزىسىغا يېتىپ كەلگەندە، توپىلاڭچىلار ياردەمگە كەلگەن قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ ئالدىنى توسىۋالغاچقا، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا جىددىي جەڭ بولۇۋاتاتتى، زارىۋېدچىلار ئوقلارنىڭ قۇلاق تۈۋىدىن ۋىژىلداپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىغا قارىماي، توپىلاڭچىلارنىڭ قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى ۋە خەلق ئەسكەرلىرىنى ئۆلتۈرگەن، يارىلاندۇرغان جىنايى قىلمىشلىرىنى تەمكىنلىك بىلەن بىر ـ بىرلەپ سۈرەتكە ئېلىۋالدى.

توپىلاڭنى تىنچىتىشقا ئۇزۇل ـ كېسىل غەلىبە قازىنىش ئۈچۈن، توپىلاڭنى تىنچىتىش قوماندانلىق شتابى تېزدىن قوغلاپ تۇتۇش شۆبە ئەترىتى قۇرۇپ، قاچقان توپىلاڭچىلارغا غەلىبىسىرى قوغلاپ زەربە بەردى. قىزىلسۇ، قەشقەر ۋە ھەر قايسى ناھىيىلەر، شۇنىڭدەك بىڭتۇەننىڭ دېھقانچىلىق مەيدانلىرى پائال ماسلىشىپ، قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر-ساقچىلىرى ۋە خەلق ئەسكەرلىرىنى ئەۋەتىپ ھەمكارلىشىپ جەڭ قىلدى. 7 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىن، قوغلاپ يوقىتىش شۆبە ئەترىتىمىز سامانغا يېتىپ كەلگەندە، 16 توپىلاڭچىنىڭ بىرسى قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ كىيىمنى كىيىۋالغان بولۇپ، دېھقانلاردىن كىيىم-كېچەك، ئوزۇق-تۈلۈك سوراپ ئالغاندىن كېيىن، قورغان يېزىسىغا قاچقانلىقىدىن خەۋەر تاپتى. شۇ كۈنى كەچ سائەت 21 دە، شۆبە ئەترەت ئەزالىرى يەڭگىللەپ تېزدىن سەپكە ئاتلىنىپ، قورغان يېزىسىدىن ئۆتۈپ تاكى يالغۇز ئۆيگىچە ئاقتۇرۇپ كەلدى. بۇ چاغدا ئەزالار ئىككى كۈن توختىماي يول يۈرگەچكە ۋە دالادا قونۇپ غىزالانغاچقا، ھېرىپ ھالىدىن كەتكەنىدى، نۇرغۇن ئەزالارنىڭ پۇتلىرى قاپىرىپ كەتكەن بولۇپ، يول يۈرۈشى قىيىنغا چۈشتى. توپىلاڭچىلارنى تېزدىن قوغلاپ يوقىتىش ۋە ئۇلارغا توسۇپ زەربە بېرىش ئۈچۈن، ئاتلىق ئەترەت قۇرۇش قارار قىلىندى. ئاقتۇ ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى شۆبە ئەترەتكە 23 ئات سەپلەپ بەردى، ئات مىنىشكە ماھىر ئاز سانلىق مىللەت ئەزالىرى بەس ـ بەس بىلەن ئاتلىق ئەترەتكە قاتناشتى. 8-كۈنى سەھەردە يامغۇر ئارىلاش قار ياغقاچقا، ھاۋا ناھايىتى سوغۇق ئىدى، بۇ 23 كىشلىك ئاتلىق ئەترەت دېڭىز يۈزىدىن ئازكەم تۆت مىڭ مېتىر ئېگىز تاغلىق رايوندا يۈردى. قار-يامغۇرلار ئۇلارنىڭ ياللاڭ كىيىملىرىنى ھۆل قىلىۋەتتى، قاتتىق ئىگەرلەر

ئۇلارنىڭ يوتىلىرىدىن قان چىقىرىۋەتتى. ئەمما ئۇلار لىۋىنى چىشلەپ، خۇددى شەمشەرگە ئوخشاش بىدىلىك ئېگىزلىككە چىقتى.

بۇ يەتتە قىرغىز ئائىلىسى ئولتۇرۇشلۇق، چەت، قاقاس كەنت بولۇپ، تۆت ئەتراپىنى تاغلار قورشاپ تۇراتتى. تۇيۇقسىز، غەربىي شىمالى تاغ ئېتىكىدىكى تاش ئۆڭكۈردە بىر قانچە ئادەمنىڭ كۆلەڭگىسى پەيدا بولدى. توپىلاڭچىلار! ئاتلىق ئەسكەرنىڭ قوماندانى دەرھال تۆت گۇرۇپپىنى قورشاپ ھۇجۇم قىلىشقا ئورۇنلاشتۇردى.

توپىلاڭچىلار ئاتلىق ئەترىتىمىزنىڭ مىڭ مېتىر يىراقلىقتا كېلىۋاتقانلىقىنى بايقىغاندىن كېيىن، ئالاقزادە بولۇشۇپ تاغ ئېگىزلىكىنى ئىگىلەپ، تاش ئۆڭكۈرنى پاناھ قىلىپ قېچىپ كەتمەكچى بولدى. ئاتلىق ئەترەت گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ ئۇلارنى دەرھال قورشىۋالدى. لېكىن توپىلاڭلار جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىپ، بىزگە ئوق چىقاردى. بىرىنچى گۇرۇپپىدىكىلەر دۈشمەنگە تېزدىن يېقىنلىشىپ، كۈچلۈك ئوت كۈچى ئارقىلىق قالغان ئۈچ گۇرۇپپىنىڭ ئالغا ئىلگىرىلەپ دۈشمەننى تارمار قىلىشنى قوغدىدى، بىر جەڭچى سول تەرەپتىن دۈشمەننىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، ئەمدىلا بىر دۈشمەننى ئېتىپ ئۆلتۈرۈشكە، يەنە بىر توپىلاڭچىنىڭ تاپانچا بىلەن ئۆز سەپدىشىنى قارىغا ئېلىۋالغانلىقىنى بايقاپ، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە بولغان ئارىلىقتا ئۆڭكۈرگە سەكرەپ چۈشۈپ، توپىلاڭچىنىڭ قولىدىكى تاپانچىنى پەشۋا بىلەن بىرنى تېپىپ ئۇچۇرۇۋېتىپ، "قولۇڭنى كۆتۈر!" دەپ ۋارقىرىدى، توپىلاڭچى: "ھەممىمىز مۇسۇلمان، بۇنداق قىلىشىڭنىڭ نېمە ھاجىتى" دېدى. بۇ جەڭچى ھەققانىي مەيداندا تۇرۇپ: "سەن مۇسۇلمانلار ئىچىدىن چىققان مۇناپىق!" دەپ ئەيىبلىدى. ئارقىدىنلا بۇ توپىلاڭچىنى باغلىدى.

جەڭ كەسكىن داۋاملىشىۋاتاتتى. توپىلاڭچىلار تاش ئۆڭكۈرنى بويلاپ قېچىپ كەتمەكچى بولغاندا، جەڭچىلەرگە ئۆز ھاياتى بىلەن ھېسابلاشماي، ئۇلارنى توسۇۋېلىپ زەربە بەردى. بىر جەڭچىنىڭ يوتىسى ۋە ئىڭىكىنىڭ ئوڭ تەرىپى يارىلانغان بولسىمۇ پۈتىنى سۆرەپ ئالغا ئىلگىرىلەپ، ئوت كۈچى بىلەن تاغ ئېغىزىنى داۋاملىق قامال قىلدى.

سائەت 13 تىن 30 مىنۇت ئۆتكەندە، جەڭ ئاخىرلاشتى. ئالتە توپىلاڭچىنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى، ئۈچ توپىلاڭچى قولغا چۈشتى، يەتتە توپىلاڭچى ئېلىشىشتىن ئىلگىرى قېچىپ كەتكەچكە، ئاتلىق ئەترەت ئۇلارغا غەلىبىسېرى قوغلاپ زەربە بەردى، جەڭچىلەر توپىلاڭچىلارنىڭ بىر چارۋىچىنى يول باشلاشقا مەجبۇرلاپ قارا تۈز تەرەپكە قېچىپ كەتكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، دەرھال خەتەرلىك يول بىلەن دۈشمەننى توسۇشقا ئاتلاندى.

ئەترەت ئەزالىرى ئات ۋە قوتازلىرىنى يېتىلەپ قىرغىز چارۋىچىنىڭ باشلامچىلىقىدا، تىك كەتكەن تاغ يوللىرىدا مۈشكۈللۈك بىلەن ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. بىردەمدىن كېيىنلا، قاتتىق بوران چىقىپ كەتتى، شىۋىرغان خۇددى نەشتەردەك ئەزالارنىڭ يۈزىگە سانجىلاتتى. سائەت 17 بولغاندا، شۆبە ئەترەت ئاخىرى دېڭىز يۈزىدىن 4700 نەچچە مېتىر ئېگىز بولغان قاراتۈزمۇز داۋىنىغا چىقىپ دۈشمەننى بايقىدى. جەڭچىلەر داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلىدى. دۈشمەنلەرگە "ئەگەر سەن ھەققىي مۇسۇلمان

بولساڭ، ئارقاڭدىكى كاپىرنى ئات"! دەپ توۋلىدى. توپىلاڭچىنىڭ گېپى تۈگە ـ تۈگمەيلا، بىر ئاز سانلىق مىللەت جەڭچىسى ئۇنى بىر پاي ئۆچمەنلىك ئوقى بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈردى.

بۇ چاغدا، سول تەرەپتىن قورشاپ چىققان ئادىلجان بىلەن يەنە بىر جەڭچى خەتەرلىك تاغ چوققىسىغا يامىشىپ چىقىپ، بىر پايدىلىق ئېگىزلىكنى ئىگىلەپ، دۈشمەنگە ئوت ئاچتى. كەسكىن جەڭدە، بەختكە قارشى ئادىلجاننىڭ بېشىغا ئوق تېگىپ، تىك قىيادىن چۈشۈپ كېتىپ، قەھرىمانلارچە قۇربان بولدى.

شۆبە ئەترەتنىڭ جەڭچىلىرى ئۈچ كۈندە ئاران بەش سائەت ئۇخلىدى، ئىككى نان يېدى، ئەمما ئالتە قېتىم سۇيى مۇزدەك ئۆستەڭدىن كېسىپ ئۆتۈپ، 150 كىلومېتىردىن ئارتۇق يول يۈرۈپ، ئىككى قېتىم جەڭ قىلىپ، دۈشمەندىن توققۇزنى يوقاتتى، ئۈچنى قولغا چۈشۈردى، ئالتە ھەر خىل قورال، 27 گرانات، 80 پاي ئوق ۋە باشقا بۇيۇملارنى ئولجا ئالدى. ئۇلار ئاخىرى پارتىيە ۋە خەلق تاپشۇرغان ۋەزىپىنى غەلىبىلىك ئورۇندىدى!

قەشقەردە تۇرۇشلۇق بىگتۇەن يېزا ئىگىلىك 3- شىسىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى توپىلاڭنى تىنچىتىش داۋامىدا ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتتى. 4 - ئاينىڭ 6- كۈنى تاڭ سەھەر سائەت ئىككىدە، يېزا ئىگىلىك 3-شىسىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى دەرھال ئاقتۇ ناھىيىسى بارىن يېزىسىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭنى تىنچىتىش جېڭىگە ئاتلانسۇن! ھەمدە سائەت ئالتىدە يىغىلىپ بولسۇن" دېگەن جىددىي بۇيرۇقنى تاپشۇرۇۋالدى. يېزا ئىگىلىك 3-شىسىنىڭ 200 نەچچە خەلق ئەسكىرى بىر سائەتتىن ئارتۇق ۋاقىتتىلا يىغىلىپ بولۇپ، ماشىنىلىق ئۇدۇل توپىلاڭنى تىنچىتىش جەڭ مەيدانىغا ئاتلاندى. سەھەر سائەت سەككىزدە يېزا ئىگىلىك 3 - شىسىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى قىسىم بىلەن تەڭ بارىن يېزىسىغا يېتىپ كەلدى. كۆۋرۈكتە پارتلىتىپ ۋەيران قىلىۋېتىلگەن ساقچى ماشىنىسىنى ۋە ئۆلتۈرگەن جامائەت خەۋپسىزلىكى، قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرىنىڭ جەسەتنى كۆرگەن خەلق ئەسكەرلىرى دەرغەزەپكە كېلىپ دەرھال دۈشمەنلەرنى يىراقتىن قورشاپ كەلدى. ترانسپورت شىركىتىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنى بۇيرۇقتا بىنائەن بىر يولنى قامال قىلدى، ئۇلار ئەن نەچچە توپىلاڭچىنىڭ غەربىي جەنۇب تەرەپكە قاراپ قېچىۋاتقانلىقىنى بايقاپ، دەرھال كەينىدىن قوغلاپ بىر دېھقان ئائىلىسىنىڭ ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە، قورو تامنىڭ يېنىدىكى بىر تۈپ ئۆرۈك دەرىخىنىڭ چېچەكلىرى يەرگە تۆكۈلۈپ كەتكەنلىكىنى، بىرسىنىڭ تامدىن ياماشقان ئىزىنى بايقاپ، دەرھال ھويلىغا كىرىپ ئاقتۇرۇپ، بىر قاراڭغۇ ئۆي ئىچىدىن تېخى دېمىنى ئېلىشقا ئۈلگۈرمىگەن ئۈچ توپىلاڭچىنى قولغا چۈشۈردى، يەنە بىر گۇرۇپپىدىكى خەلق ئەسكەرلىرى يىراقتىكى بىر دېھقان ئائىلىسىدىن بىرسى بېشىنى چىقىرىپ ئۇياق ـ بۇياققا قاراپ كىرىپ كەتكەنلىكىنى بايقاپ، شۇ ئۆينىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئۆي ئىگىسى ئالاقزادە بولۇپ، خەلق ئەسكەرلىرىنى ئۆيگە كىرگۈزمىدى. ئۇلار مەجبۇرى ئاقتۇرۇپ كىرسە، قولىدا قىلىچ تۇتۇۋالغان بىر توپىلاڭچىنىڭ قوي پادىسى ئارىسىدا تۈگۈلۈپ تىترەپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى...

شۈنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، 41 ـ تۇەننىڭ خەلق ئەسكەرلىرى قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرىگە ماسلىشىپ توپىلاڭچىلارنى ئاقتۇرۇپ تۇتۇۋالغاندا، بىر خەلق ئەسكىرى قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرىگە: "سىلەر ياش، ئانچە تەجرىبەڭلار يوق، مەن كىرەي، سىلەر مېنى قوغداڭلار" دەپ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ئىككى توپىلاڭچىنى قولغا چۈشۈردى. يەنە بىر خەلق ئەسكىرى بىر هويلا ئىچىدە گەپ تالىشىۋاتقان ئاۋازنى ئاڭلاپ دەرهال شۇ هويلىغا كىرىپ قارىسا، بىر توپىلاڭچىنىڭ 32 دانە پىستانىنى مۇشۇ ئائىلىگە يوشۇرۇپ قويماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى بايقىدى. بۇ توپىلاڭچى مىلتىق ئالدىدا پىستان ۋە خەنجىرنى ياۋاشلىق بىلەن تاپشۇردى.

ئىككى كېچە-كۈندۈز داۋام قىلغان جەڭدە، يېزا ئىگىلىك 3-شىسىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى جەمئىي 10 نەچچە توپىلاڭچىنى قولغا چۈشۈردى، 22 خەنجەر، 32 پىستان، ئىككى كالتەك ئولجا ئالدى.

(3) هەر مىللەت كادىرلىرى، ئاممىسى توپىلاڭنى تىنچىتىش قىسمىغا ماسلىشىپ قاچقۇن توپىلاڭچىلارنى تۇتتى

قوراللىق ساقچى قىسمىمىز، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر-ساقچىلىرىمىز ۋە خەلق ئەسكەرلىرىمىز توپىلاڭچىلارنى قورشاپ هۇجۇم قىلىشتەك جەڭگىۋار هالەتنى شەكىللەندۇرگەندىن كېيىن، بىر مەهەل كۆرەشلەپ كەتكەن توپىلاڭچىلار قورقۇپ يۇرىكى يېرىلىپ، تەرەپ ـ تەرەپكە قېچىشتى. لېكىن ئۇلار يەنىلا كەڭ ئارمىيە، خەلق قورغان توردىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى.

بارىن يېزىسى قەشقەرنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، قەشقەرگە 50 نەچچە كىلومېتىر كېلىدۇ. قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ يېڭى شەهەر، كونا شەهەر، يېڭىسار ناهىيىسى بىلەن چېگرىداش، قەشقەر ۋىلايىتى رەهبەرلىرى توپىلاڭچىلارنىڭ تەرەپ-تەرەپكە قېچىپ كەتكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ناهايىتى ئەندىشە قىلدى، چۈنكى بۇ توپىلاڭچىلار ئىنتايىن ۋەهشىي، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلاردا قورال، پارتلاتقۇچ دورا بار بولۇپ، هەر ۋاقىت خەلقنىڭ هاياتى ۋە بىخەتەرلىكىگە خەۋپ يەتكۈزۈشى مۇمكىن ئىدى، شۇڭا ئۇلارنى تېزدىن تۇتۇپ قولغا ئېلىش كېرەك ئىدى، شۇڭا ئۇلارنى تېزدىن تۇتۇپ قولغا ئېلىش كېرەك ئىدى، ئۇلار دەرهال 12 ناهىيە (شەهەر) گە ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، قاتىللارنى تۇتۇشنى ئەتراپلىق ئورۇنلاشتۇردى. 6 - كۈنى چۈشتىن كېيىن، يېڭىسار ناهىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى بىر توپ توپىلاڭچى يېڭىسارغا قېچىپ كېلىۋاپتۇ، ياردەمگە ئادەم ئەۋەتسەڭلار" دەپ دوكلات قىلدى. قەشقەر ۋىلايەتلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسى دەرهال سىياسىي باشقارمىنىڭ مۇدىرى قاتارلىق ئون جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىسىدىن تەركىب تاپقان كىچىك شۆبە ئەترەت تەشكىللەپ، ئىككى ساقچى ماشىنىسى بىلەن ئۇچقاندەك يېڭىسار ناهىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىگە يېتىپ كەلدى. ئارقىدىنلا، ئۇلار ناهىيىلىك

خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىملىرى بىلەن بىرگە توپىلاڭچىلارنى ئاختۇرۇپ تۇتۇش ئۈچۈن يولغا چىقتى، ئۇلار سۇ ئېلېكتىر ئىستانسىسى ئەتراپىدا ئىككى گۇمانلىق كىچىك قارا كۆلەڭگىنىڭ قۇرۇتقا ئوخشاش تاغلىق رايون تەرەپكە كېتىۋاتقانلىقىنى بايقاپ، دەرھال ماشىنىلىق قوغلىدى. بۇ ئىككى گۇمانلىق كىچىك كۆلەڭگە ئەسلىدە ئاتلىق قېچىپ يۈرگەن توپىلاڭچى بولۇپ، ئات ھېرىپ قالغاچقا، ئاتنى يوشۇرۇپ قويۇپ، تاغلىق رايونغا پىيادە قېچىۋاتقانلار ئىكەن، شۆبە ئەترەت ئەزالىرى سوراق قىلغاندا، بۇ ئىككى توپىلاڭچى جىنايىتىنى زادىلا ئېتىراپ قىلغىلى ئۇنىمىدى. بىر ئەترەت ئەزاسى توپىلاڭچىنى تونۇۋالغاندىن كېيىن، ئامالسىز بېشىنى ساڭگىلىتىپ جىنايىتىنى ئىقرار قىلدى ھەمدە جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىملىرىنى باشلاپ يوشۇرۇپ قويغان ئېتىنى تېپىپ بەردى. ئۇلار توپىلاڭچىلارنى يېقىن ئەتراپتىكى ئەگۈس يېزىسغا ئاپىرىپ ۋاقتىنچە قاماپ قويۇشنى قارار قىلدى. شۆبە ئەترەت ئەگۈس يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قورۇسىغا كەلگەندە، ئامما ئۇلارغا ئىشخاندا تۆت گۇمانلىق كىشىنىڭ بارلىقىنى مەلۇم قىلدى. شۆبە ئەترەتتىكىلەر ئىشخانىغا كىرىپلا ئاق چۈخەي كىيىۋالغان ئىككى توپىلاڭچىنى تۇتۇۋالدى ھەمدە ئۇلارنىڭ يېنىدىن 30 پاي پىلىموت ئوقى بېسىلغان ئوقدان بىلەن مىڭ يۈەندىن ئارتۇق نەق پۇلنى ئاقتۇرۇپ تاپتى. ئىككى توپىلاڭچى تۆت شېرىكىنىڭ پارتلاتقۇچ دورىنى ئېلىپ ئەتراپتىكى لومبا يېزىسىغا قېچىپ كەتكەنلىكى ئىقرار قىلدى. يېرىم كېچە سائەت ئىككى ئەتراپىدا، شۆبە ئەترەتتىكىلەر لومبا يېزىسى ئېرىقلا كەنتىگە يېتىپ كەلدى. كەنتكە كىرگەندىن كېيىن, كەنت ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى توپىلاڭچىلارنى تۇتۇشقا ماسلاشتى. شۆبە ئەترەتتىكىلەر ئىككى يولغا بۆلۈندى: بىر يولدىكىلەر ئامىنى قوغداشقا, ئەسىرلەرگە قاراشقا مەسئۇل بولدى؛ يەنە بىر يولدىكىلەر ياچېيكا شۇجىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە توپىلاڭچىلارنى تۇتۇشقا ئاتلاندى. قورو ئىچىدە تۆت توپىلاڭچى خورەك تارتىپ ئۇخلاۋاتاتتى. جەڭچىلەر چاقماق تېزلىكىدە بېسىپ كىرىپ، تۆت توپىلاڭچىنىڭ دولىسىغا دەسسىدى. توپىلاڭچىلار قارشىلىق كۆرسىتىشكە ئۈلگۈرەلمەي قولغا چۈشتى.

قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسى بىلەن قوشنا بولۇپ، بۇ ناھىيىنىڭ تاشمىلىق، تېرىم، بۇلاقسۇ يېزىسى ئاقتۇ ناھىيىسى بارىن يېزىسى بىلەن چېگرىداش ئىدى، بارىن يېزىسىدا يۈز بەرگەن ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ كونا شەھەر ناھىيىسىدە كۈچلۈك ئىنكاس قوزغاپ، بۇ ناھىيە بىردىنلا دۈشمەنگە قارشى كۈرەشنىڭ ئالدىنقى سېپىگە ئايلاندى، "مۇقىملىقنى قوغدايلى"، "توپىلاڭنى تىنچىتايلى" دېگەن شوئار ھەر بىر ئورگان، ھەر بىر يېزا، كەنتتە ياڭرىدى، ئاپتوموبىل يېتىشمىسە، ناھىيە بازىرىدىكى ئورگانلار نەچچە ئون چوڭ، كىچىك ئاپتوموبىلنى قوماندانلىق شتابىنىڭ يۆتكەپ ئىشلىتىشىگە تاپشۇردى؛ ئالدىنقى سەپتە ئاشلىق، ياغ يېتىشمىسە، ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىرى ئۆزى بىۋاستە ئاپىرىپ بەردى؛ پوچتا-تېلېگراف ئىدارىسى جىددىي سەپەرۋەرلىك قىلىپ، سىم يوللىرىنىڭ 24 سائەت راۋان بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلدى؛ تاشمىلىق يېزىسى 11 ـ كەنتتىكى كادىرلار، ئامما قاچقۇنلارنى قوغلاپ تۇتۇشقا ئىشلىتىش ئۈچۈن، بىر كېچىدىلا 20 نەچچە ئات ئەكېلىپ بەردى.

لەڭگەر يېزىسى 2-كەنت 4-گۇرۇپپىدىكى بىر يەككە ترانسپورتچى ئائىلىسى توپىلاڭنى تىنچىتىش كۇرشى باشلانغاندا، خەلق ئەسكىرى بولغان ئوغلىنى باشلاپ، ماشىنىسىنى ھەيدەپ ناھىيىلىك قوماندانلىق شتابىغا تىزىمغا ئالدۇرۇپ، ئالدىنقى سەپكە بېرىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالدى. رەھبەرلەر ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈپ، ئالدىنقى سەپتە ئادەم ۋە ئاپتوموبىل تولۇق دېسە، ئالدىنقى سەپكە بېرىپ ھال سوراپ كېلىشى تەلەپ قىلدى، ئۇ رەھبەرلەرنىڭ ماقۇللىغىنى ئالغاندىن كېيىن، 420 نان، 300 سامسا، بىر كىلو موخوركا، 20 قاپ تاماكا ۋە ئون قولچىراغ سېتىۋېلىپ، ئۆزى ماشىنا ھەيدەپ ئالدىنقى سەپكە بېرىپ، بىرىنچى سەپتىكى كادىر ـ ساقچىلار ۋە خەلق ئەسكەرلىرىدىن ھال سورىدى. ئالدىنقى سەپكە بارغاندىن كېيىن، ئۇ يەنە ئوغلى بىلەن ماشىنىنى قالدۇرۇپ قېلىپ ئالدىنقى سەپتىكى جەڭگە قاتناشتۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. رەھبەرلەر قايتا ـ قايتا خىزمەت ئىشلىگەندىن كېيىن، ئۇ كېتىشكە تەستە قوشۇلدى. كېتىشىدە، ئۇ يەنە ئالاھىدە: "ئەگەر ئالدىنقى سەپكە ماشىنا لازىم بولسا، مەن ھەر ۋاقىت تەييار" دەپ تاپىلىدى.

ئالدىنقى سەپتە تۇرمۇش ناھايىتى جاپالىق ئىدى، يا مۇقىم تۇرالغۇ جاي، يا ئاشخانا يوق ئىدى. قوماندانلار بىلەن جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر-ساقچىلىرى ئۈچ كېچە-كۈندۈز ئۇخلىيالمىدى، تاماقمۇ يېيەلمىدى. ناھىيىلىك 1-ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ بىر ئاشپىزى بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئىنتايىن بىئارام بولدى. ئۇ ئۆزى پۇل چىقىرىپ سېمىز قويدىن بىرنى ۋە 200 نان سېتىۋېلىپ، بۇلاقسۇغا بېرىپ بىرىنچى سەپتىكىلەردىن ھال سورىدى. ئۇ قوماندانلىق شتابىدىكى رەھبەرلەرگە تولۇپ تاشقان چوڭقۇر مۇھەببەت بىلەن: "ئالدىنقى سەپكە كېلىپ جەڭگە قاتنىشالمىدىم، بۇ قوي بىلەن نان بولسىمۇ مېنىڭ كۆڭلۈمكەن"دېدى.

6 - كۈنى چۈشتىن كېيىن، قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسى تاشمىلىق يېزىسى 11-كەنتىدە قاراۋۇللۇق قىلىۋاتقان بىر نەچچە جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىسى بىلەن خەلق ئەسكىرى يىراقتىن 3 كىشى كېلىۋاتقانلىقىنى بايقىدى. ئۇلار دۈشمەننى قاچۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن، مۇئاۋىن كەنت باشلىقىنى ئۇلارنى تونۇپ بېقىش، دەپ يول دوقمۇشىغا قالدۇرۇپ قويۇپ، ئۆزلىرى دېھقان ئائىلىسىدە يوشۇرۇنۇپ تۇردى ھەمدە "ئەگەر ئۇلار توپىلاڭچى بولسا، بېشىڭىزنى سىلاپ قويىسىز" دەپ مەخپىي كېلىشىۋالدى. ئۇ ئۈچ كىشى ئالدى تەرەپتە قاراۋۇللۇق قىلىۋېلىلارنىڭ يوقلىغىنى كۆرۈپ، ئۇدۇل كېلىۋەردى. كەنت باشلىقى ئۇلارنىڭ ھەققەتەن بارىن يېزىسىنىڭ توپىلاڭچىلار ئىكەنلىكىنى جەزمەنلەشتۈرگەندىن كېيىن، چاندۇرماي بېشىنى سىلاپ قويدى. ئۆيى ئىچىدىكى جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرى بىلەن خەلق ئەسكەرلىرى كۆزنى يۇمۇپ ئاچقىچە بولغان ئارىلىقتا ئېتىلىپ چىقتى، ياۋۇزلۇقتا ئۇچىغا چىققان ئىككى توپىلاڭچى ئەھۋالنىڭ چاتاقلىقىنى كۆرۈپ، خەنجىرىنى چىقىرىپ قارشىلىق كۆرسەتمەكچى بولۇۋىدى، كۆزى ئۆتكۈر، ھەرىكىتى چاققان جامائەت خەۋپسىزلىكى جەڭچىلىرى ملتىقنى ئالدىبۇرۇن ئۇلارنىڭ كۆكرىكىگە تەڭلەپ بولدى.

ئەلۋەتتە، دۈشمەنلەر ئىچىدە ئەجلى توشقانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، جان تالىشىدىغانلىرى ئاز ئەمەس، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى تاغقا قېچىپ كەتتى، بەزىلىرى ئورمانلىققا يوشۇرۇنۇۋالدى، بەزىلىرى جىلغىلارغا

يوشۇرۇنىۋالدى، بەزىلىرى ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭكىدە ئۆزىنى دالدىغا ئالدى. لېكىن كەڭ ئاممىنىڭ مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان كۆزلىرىنىڭ قاتتىق نەزەر بەنتى ئاستىدا، بىرەر قارا نىيەتمۇ قانۇن تورىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى.

4 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى چۈشتە، تىرەم يېزىسىدىكى دېھقانلار يۇرۇش ـ تۇرۇشى گۇمانلىق ئۈچ كىشىنىڭ بارىن يېزىسىغا يېقىن ئورمانچىلىق مەيدانىدا لاغايلاپ يۈرگەنلىكىنى، يېنىدا قورال بارلىقىنى مەلۇم قىلدى. دېلو مەلۇم قىلىنغاندىن كېيىن، 16 جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىسى ۋە خەلق ئەسكىرى بۆيرۇقتا بىنائەن ئۇلارنى قوغلاپ تۇتۇشقا ئاتلاندى. بەش، ئالتە كىلومېتىر ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئورمانچىلىق مەيدانىدا دەل-دەرەخ، ئوت - چۆپلەر قويۇق ئۆسكەن بولۇپ، يەر شەكلى ئىنتايىن مۇرەككەپ ئىدى. ئۇلار توغرىسىغا قاتار تىزىلىپ ئاختۇرۇپ، ئازراق يەرنىمۇ ئالا قويماي تەكشۈردى. لېكىن ئىككى سائەتتىن كۆپرەك ۋاقىت تەپسىلىي ئاقتۇرغان بولسىمۇ توپىلاڭچىلارنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمىدى. ئۇلار ئاچلىقتا بەرداشلىق بېرىپ، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆي رايوننى ئاقتۇرۇشقا باشلىدى. تۇيۇقسىز، بىر ئايالنىڭ ئالدىراپ ـ تېنەپ ئىشكىنى ئېتىپ چىقىشى ئۇلارنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. ئۇلار ئايالدىن ئىشكىنى ئېچىپ بېرىشنى تەلەپ قىلسا، ئۇ ئايال "يولدىشىم ئوت ـ چۆپ ساتقىلى كەتكەن، ئۆيدە ئەر كىشى يوق، ئىشكىنى ئېچىپ بەرسەم بولمايدۇ"دەپ بانا-سەۋەب كۆرسىتىپ ئىشكىنى ئېچىپ بېرىشنى رەت قىلدى. ھۇشيار جامائەت خەۋپسىزلىكى جەڭچىلىرى ئىشكنىڭ يوچۇقدىن ئوت ـ چۆپ توشۇيدىغان ئېشەك هارۋىسى بىلەن ئېشەكنىڭ هويلىدا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئايالنىڭ يالغان ئېيتقانلىقىنى جەزملەشتۈردى. شۇنىڭ بىلەن، جامائەت خەۋپسىزلىكى جەڭچىسى بىلەن ئىككى خەلق ئەسكىرى ئىشىكتىن ئارتىلىپ كىرىپ، كارىۋات ئاستىدىن بىر يەردە تۇگۈلۈشىۋالغان ئۈچ توپىلاڭچىنى تارتىپ چىقاردى ھەمدە بولدۇرۇلغان خېمىر ئاستىدىن ئىككى قىلىچ، بىر پىچاق ئاقتۇرۇپ تاپتى.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن، تىرەم يېزىسىدىكى بىر خەلق ئەسكىرى كەنت دوقمۇشىدا قاراۋۇللۇق قىلىۋېتىپ، سومكا كۆتۈرۋالغان بىر كىشىنىڭ هېرىپ ـ چارچىغان هالدا بارىن يېزىسى تەرەپتىن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئالدىغا ئۆتۈپ گەپ سورىدى، ئۇ كىشى دۇدۇقلاپ، دەيدىغان گېپىنى تاپالماي قالدى، خەلق ئەسكىرى ئۇ كىشىنىڭ ھەقىقىي سىياقىنى بىر قاراپلا بىلىۋالدى. لېكىن ئۇزۇم يالغۇز جېنىدىن تويغان بۇ ئەبلەخكە تاقابىل تۇرالماسمەنمىكىن دەپ ئەنسىرەپ، ئۇ كىشگە يالغاندىن:"مەن ئالايتەن ئالدىڭىزغا چىقتىم، تېزرەك ئۆيۈمگە كىرىپ يوشۇرۇنىۋېلىڭ" دېدى. ئۇ كىشى راست شۇنداق ئوخشايدۇ دەپ ئىشىنىپ، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئۆيىگە كىردى. خەلق ئەسكىرى ئۇ كىشىنى "ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ". يالغاندىن "ئەھۋالنى كۆزىتىپ" كىرەي دەپ قويۇپ، ئىشكنى تېشىدىن قۇلۇپلاپ قويۇپ دەرھال يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىگە كېلىپ ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى. كېيىن تەكشۈرۈپ ئېنىقلىنىشچە، بۇ جىنايەتچى ئەسلىدە بارىن يېزىسىدىكى ئەكسلىئىنقىلابىي تەشكىلاتنىڭ تايانچىسى بولۇپ، كۆپ قېتىم ئەكسىيەتچى تەشۋىقات ئېلىپ بارغان ئەكسلىئىنقىلابىي تەشكىلاتقا ئەزا قوبۇل قىلغانىكەن.

ئالته كېچە ت كۈندۈز ئالدىراش، جاپالىق ھەم ئۈنتۈلغۇسىز كۈنلەر باشتىن كۆچۈرۈش ئارقىلىق، قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى كەينى ـ كەينىدىن قېچىپ كەلگەن توپىلاڭچىلارنى ئاخىرى قولغا چۈشۈردى ھەمدە خەنجەر ـ قىلىچ، پولات قامچا، پارتلاتقۇچ باغچىسى، ئۆزى ياسىۋالغان گرانات ۋە توقماق قاتارلىق 100 دىن ئارتۇق قورال-ياراغنى يىغىۋالدى.

يۈرەكنى تىترىتىدىغان بۇ مەيدان دۈشمەنگە قارشى كۈرەشتە، ھەر مىللەت كادىرلىرى بايرىقى روشەن بولۇپ، خىزمەتلەرنى باشلامچىلىق بىلەن ياخشى ئىشلەپ، توپىلاڭنى تىنچىتىش ئۈچۈن مۇھىم تۆھپە قوشتى، بولۇپمۇ قىزىلسۇ، قەشقەر ۋىلايىتىدىكى ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ئىنتايىن ئاز ساندىكى بۆزۈق كىشىلەر ۋەقە تۇغدۇرۇشقا قۇتراتقۇلۇق قىلغاندىن تارتىپ توپىلاڭنى تىنچىتىشقىچە بولغان پۈتكۈل جەرياندا باتۇرلۇق بىلەن باشتىن-ئاخىر سەپنىڭ ئالدىدا تۇردى. قىزىلسۇ، قەشقەرنىڭ ھەرقايسى ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى قەتئىي ھالدا پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت بىلەن بىرگە تۇرۇپ، بۆزۈق كىشىلەرنى ئاكتىپلىق بىلەن پاش قىلىپ، قېچىپ يۈرگەن توپىلاڭچىلارنى تۇتۇشقا پائال قاتناشتى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تىللارغا داستان بولغۇدەك نۇرغۇن ئىلغار شەخسلەر ۋە ئىلغار ئىش-ئىزلار مەيدانغا كەلدى.

بارىن يېزىسىدىن ھەربىيلىككە قاتناشقىنىغا ئەمدىلا 25 كۈن بولغان يېڭى جەڭچى بىلەن ئۇنىڭ دادىسى ئۇلار ئارىسىدىكى تىپىك ۋەكىللەردۇر.

قوراللىق ساقچى قىسىم قىزىلسۇ تارماق ئەترىتى بۇيرۇققا بىنائەن بارىن يېزىسىغا ۋەزىپە ئىجرا قىلىشقا بارماقچى بولغاندا، بۇ يېڭى جەڭچى رەھبەردىن بۇ قېتىمقى ھەرىكەتكە قاتنىشىشقا رۇخسەت قىلىشنى قايتا-قايتا ئىلتىماس قىلدى. 4-ئاينىڭ 5-كۈنى چۈشتىن كېيىن، ئۇ قىسىم بىلەن بىرگە بارىن يېزىسىغا يېتىپ كەلدى. بۇ ۋاقىتتا يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ توپىلاڭچىلار ۋە ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلمەيدىغان ئامما توپلىشىۋالغان ئىدى. خىزمەت ئىشلەشكە ئەۋەتىلگەن ھۆكۈمەت، جامائەت خەۋپسىزلىك خادىملىرىنى توپىلاڭچىلار ئارىغا ئېلىۋېلىپ تىللاپ ھاقارەتلەۋاتاتتى، ئۇ جەڭچىنىڭ دادىسىمۇ ئادەم توپى ئىچىدە كۆپچىلىككە دۆلەتكە يۈز كېلەلمەيدىغان ئىشنى قىلماڭلار، دەرھال كېتىپ يېرىڭلارنى تېرىڭلار، تېرىقچىلىق مەزگىلى ئۆتۈپ كەتمىسۇن، دەپ نەسىھەت قىلىۋاتاتتى، بۇ چاغدا، ئۇ ئوغلىنىڭمۇ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ، كۆڭلى يېرىم ھالدا ئوغلىنىڭ ئالدىغا بېرىپ: "ۋەقە تۇغدۇرغان بۇ كىشىلەر تولىمۇ ۋەھشىي، لېكىن ئۇلاردىن قورقۇپ كەتمە، چوقۇم قوماندانلىقىقا بويسۇنۇپ، رەھبەرنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقىپ، يۇرتىمىزدىكى خەلقنىڭ ھاياتى ۋە بىخەتەرلىكىنى قوغداش يولىدا خىزمەت كۆرسەتكىن" دېدى. ئۇ سۆزىنى قىلىپ بولۇپلا، قايتىپ بېرىپ يەنە كىشىلەرگە نەسىھەت قىلىشنى باشلىدى. كەچ كىرىشى بىلەن، توپىلاڭچىلارنىڭ ئەكسىيەتچىل خورىكى تېخىمۇ ئېشىپ، ئادەم توپى ئىچىدە ئەكسىيەتچى شوئار توۋلاشقا باشلىدى. توپىلاڭچىلارنىڭ بۇنداق غالجىرلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەن ھېلىقى يېڭى جەڭچى كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، ھەققانىي ھالدا: "بۇنداق ئەسكىلىك قىلساڭلار، سىلەرگە ياخشى ئاقىۋەت يوق! سىلەرگىمۇ، دۆلەتكىمۇ پايدىسى يوق. ھازىر تېرىقچىلىقنىڭ تازا ئالدىراش مەزگىلى، دەرھال كېتىپ يېرىڭلارنى

تېرىگىلار"دېدى. بىر قانچە توپىلاڭچى ئۇنى قاراپىلا تونۇۋېلىپ، زەھەرخەندىلىك بىلەن: "ئائىلەڭدىكىلەرنىڭ ھەممىسى بارىندا، ئۇلارنى كۆن كۆرسۇن دېسەڭ، كۆزۈمدىن تېز يوقال"دېدى. توپىلاڭچىلارنىڭ تەھدىتىدىن قورقۇپ قالمىغان بۇ يىگىت جەڭچى غەزەپ ئاچچىقىدا: "سەن نېمىلەر بارىن يېزىسى خەلقى ئالدىدا غايەت زور جىنايەت ئۆتكۈزۈشتۈڭ، خەلق سەن نېمىلەردىن ھېساب ئالىدۇ!" دېدى. توپىلاڭچىلار ئالداپمۇ، تەھدىت سېلىپمۇ مەخسىتىگە يېتەلمەي، ياۋۇزلۇق ئەپتى-بەشىرىسىنى ئاشكارىلىدى. توپىلاڭچىلار بۇ يىگىت جەڭچىگە بولغان ئاچچىقىنى چىقىرىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ دادىسىنى تارتىپ سۆرەشتۈرۈپ توپىلاڭچىلار توپىغا ئەكېلىپ قاتتىق ئۇردى. بۇنداق خەۋپلىك پەيتتە، تارماق ئەترىتىنىڭ رەھبەرلىرى دەرھال قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرىگە توپىلاڭچىلار توپىدىن ئۇنىڭ دادىسىنى قۇتقۇلدۇرۇپ چىقىش ھەققىدە بۇيرۇق قىلدى. دادىسى خەتەردىن قۇتقۇلغاندىن كېيىن، ناھايىتى ھاياجانلانغان ھالدا ئوغلىغا: "بۇ ئەبلەخلەر ئىنتايىن ۋەھشىي، ئۇلار ئاتالمىش ئىسلام بايرىقىنى يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىگە قادايمىز دەپ داۋراڭ سېلىۋاتىدۇ. سەن ئۇلارغا قارشى قەتئىي كۆرەش قىلغىن، ھەرگىز يۇمشاق قوللۇق قىلما" دېدى. ئارقىدىنلا يەنە يىگىت ئەسكەرلەر لىيەنىنىڭ يېتەكچىسىگە: "ئوغلۇمنى سىلەرگە تاپشۇردۇم، ئوغلۇمنى خاتىرجەم ئىشقا سېلىۋېرىڭلار، ئەنسىرىمەڭلار، ئوغلۇم ئۆلۈپ كەتكەن تەقدىرىمۇ سىلەردىن كۆرمەيمەن" دېدى. جەڭ ئاختۇرۇپ تۈتۈش باسقۇچىغا كىرگەندىن كېيىن، توپىلاڭچىلارنى توردىن چۈشۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن، ئۇ ئۆزى تونۇيدىغان بەزى توپىلاڭچىلارنىڭ ئىسىملىكىنى يېزىپ جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنىغا تاپشۇرۇپ بەردى ھەمدە ئۇرۇق-تۇغقانلىرىنى توپىلاڭچىلارنى پاش قىلىشقا سەپەرۋەر قىلدى، يەنە ئادەم باشلاپ ئاقتۇرۇپ تۇتۇشقا قاتناشتى. ئۇنىڭ ئاكتىپلىق بىلەن ھەمكارلىششى ئاستىدا، بەش توپىلاڭچى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ قانۇن تورىغا چۈشتى.

يېڭىسار ناھىيىلىك توپىلاڭنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىنچىتىش ئالدىنقى سېپىنىڭ باش قوماندانى بولغان ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئۆزى باشلامچى بولۇپ، قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى ۋە خەلق ئەسكەرلىرىنى باشلاپ، ناھىيىلىك توپىلاڭنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى تىنچىتىش قوماندانلىق شتابىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، 4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى كەچتە، بارىن يېزىسىغا يېقىن بولغان ئەگۈس، لومپا، چولپان قاتارلىق جايلارغا بېرىپ، ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىپ ۋە تەشكىللەپ، چازا قۇرۇپ، قاراۋۇل قويۇپ، ئاسماندا تور، يەردە قاپقان قۇردى. ئۇ كۆپچىلىككە يۈكسەك دەرىجىدە ھۇشيار بولۇڭلار، توپىلاڭچىلار ھەرگىز قېچىپ كەتمىسۇن دەپ قايتا ـ قايتا تاپىلىدى، لومپا يېزىسىنىڭ تاشتۇۋاق مۇداپىئە رايونىدا، ئۇ خەلق ئەسكەرلىرى بىلەن دۈجۈرنىلىق قىلىۋېتىپ، تۇيۇقسىز ئالدى تەرەپتىكى ئوچۇقچىلىقتا ئىككى كۆلەڭگىنى بايقىدى، ئۇلار بېرىپ تەكشۈرگەندىن كېيىن، ئىككى توپىلاڭچى ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈرۈپ، ئۇلارنى باغلىدى. بۇ چاغدا، بىر توپىلاڭچى تىزلىنىپ تۇرۇپ: "ھەممىمىز مۇسۇلمان ئىكەنمىز، رەھىم قىلساڭلار" دەپ يالۋۇردى. خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئۇنىڭغا قورال تەڭلەپ تۇرۇپ: "سېنىڭ نەرىڭ مۇسۇلمان، سەن دېگەن مۇسۇلمانلار ئىچىدىن چىققان مۇناپىق، سەن ۋەتەنگە، خەلققە ئاسىيلىق قىلدىڭ، سەن ئۆلۈمگە مەھكۇم" دېدى. توپىلاڭچى ئامالسىزلىقتىن قولىغا چۈشتى. بۇ خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى دۈشمەنگە ئىنتايىن نەپرەتلىنەتتى، خەلقنى چەكسىز سۆيەتتى، بولۇپمۇ

خەنزۇ ئاممىسىنى قەۋەتلا ئاسرايتتى. 4 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن، ئۇ ماشىنىلىق ھەر قايسى چازىلارغا بېرىپ، خەلق ئەسكەرلىرىنى توپىلاڭچىلارنى تۇتۇشقا تەشكىللەپ، يېرىم كۈنگە قالمايلا ئالتە توپىلاڭچىنى قولغا چۈشۈردى. بىر توپىلاڭچى خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمىنىڭ كىچىك ماشىنا شوپۇرىغا "ئۈنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈيلى" دەپ ۋارقىرىغىنىچە ئېتىلىپ كەلدى. ئۇ چاققانلىق بىلەن يۈگۈرۈپ بېرىپ، تاپانچىنى چىقىرىپ: "ياۋاش بول" دەپ قاتتىق ۋارقىرىدى. ئاندىن خەلق ئەسكەرلىرىنى ئۈنى يالاپ مېڭىشقا بۇيرۇق قىلدى، ئالدى تەرەپتىكى توغان ئېغىزىدا 30 نەچچە خەنزۇ ئىشچىلارنىڭ قۇرۇلۇش قىلىۋاتقانلىقىنى ئېسىگە كېلىپ، خەلق ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ئۇچقاندەك توغان ئېغىزىغا بېرىپ، ئۇلارغا ئەھۋاللارنى ئېيتتى ھەمدە ئۇلارنىڭ مۇداپىئە تەدبىرى قوللىنىشىغا ياردەملەشتى. ئارقىدىنلا قوغلاپ تۇتۇش شۆبە ئەترىتىنى باشلاپ، تاغقا قېچىپ كەتكەن توپىلاڭچىلارنى ئاختۇرۇپ تۇتۇشقا ئاتلاندى. تاغنىڭ يەر شەكلى مۇرەككەپ، ھاۋا كىلىماتى ناچار، يوللىرى خەتەرلىك ئىدى، باشلامچى بولمىسا يول يۈرۈش ئىنتايىن قىيىن ئىدى، ئۇ تەشەببۇسكارلىق بىلەن باشلامچى بولۇپ، قوغلاپ تۇتۇش شۆبە ئەترىتىنىڭ قوغلاپ يوقىتىش ۋەزىپىسىنى غەلىبىلىك ئورۇندىشى ئۈچۈن چوڭ تۆھپە قوشتى.

قېچىپ كەتكەن قوراللىق توپىلاڭچىلارنى تۇتۇش جەريانىدا، نۇرغۇن ئاممىمۇ ئاكتىپلىق بىلەن يول باشلىغۇچى بولۇشنى تەلەپ قىلدى. قوغلاپ تۇتۇش شۆبە ئەترىتى بىدىلىك كەنتىگە كەلگەندە، شۇ جايدىكى ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى تەشەببۇسكارلىق بىلەن يىپ ئۇچى بىلەن تەمىنلىدى، شۆبە ئەترەتنىڭ ئاتلىرىغا يەم ـ خەشەك تەييارلاپ بەردى، يەنە تۆت ئائىلىلىك چارۋىچى قوي ئۆلتۈرۈپ جەڭچىلەردىن ھال سورىدى. ئۇلار: بۇ توپىلاڭچىلارنى چوقۇم تەل ـ تۆكۈس يوقىتىڭلار، ئۇلارنىڭ قايتىدىن باش كۆتۈرۈپ چىقىشقا يول قويماڭلار، بولمىسا تاغدىكى چارۋىچىلارغا خاتىرجەملىك بولمايدۇ، دەپ قايتا ـ قايتا تاپىلىدى.

قېچىپ يۈرگەن توپىلاڭچىلارنى قوغلاپ تۇتۇش جەريانىدا، يول بويىدىكى ئۇيغۇر، قىرغىز ئاممىسى جەڭچىلەرنى 62 ئات، بەش قوتاز، 32 تۆگە ۋە يەم ـ خەشەك بىلەن ھەقسىز تەمىنلىدى. ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى، ئاممىسى تېنى بىلەن يېڭى بىر سېپىل ياساپ، پارتىيىنى، سوتسىيالىزمنى، ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنى قىرغىن سۆيۈش ۋە ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قەتئىي قوغداشتەك يۈكسەك ئىدىيىۋى پەزىلىتىنى نامايان قىلدى.

(4) ھەر مىللەت خەلقى بارىن يېزىسىدىكى قوراللىق توپىلاڭچىلارنىڭ جىنايەتلىرىگە غەزەپ بىلەن لەنەت ئوقۇدى

بارىن يېزىسىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭنى تىنچىتىش شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەتئىي ھىمايىسى ۋە قوللىشىغا ئېرىشتى. قىزىلسۇ، قەشقەر ۋىلايىتى ۋە ئۇلارغا قاراشلىق ناھىيىلەر بەس ـ بەستە ئاممىۋى يىغىن ئېچىپ، ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭچىلارنىڭ جىنايەتلىرىگە غەزەپ بىلەن لەنەت ئوقۇدى. ھەر مىللەت، ھەر ساھە زاتلىرى بىردەك مۇنداق دەپ قارىدى: ئىنتايىن ئاز ساندىكى ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار كومپارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش، سوتسىيالىستىك تۈزۈمنى ئىنكار قىلىش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش، خەلق ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش مەقسىتىدە بارىن يېزىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ پەيدا قىلدى، ئۇلارنىڭ ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش، ئۆلتۈرۈش ۋاستىسى ئىنتايىن قەبىھ. ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى بىلەن خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكى ۋە غەمخورلۇقىدا، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە كومىتېتلىرى، خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ توغرا تەشكىللەتچىلىك قىلىشى، قوماندانلىق قىلىشى ئاستىدا، جايلاردا تۇرۇشلۇق قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرى، ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە خەلق ئەسكەرلىرى يېقىندىن ماسلىشىپ، توپىلاڭنى بىردىنلا تىنچىتىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ۋە ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى قوغدىدى. قىزىلسۇ ئوبلاستى سىياسىي كېڭەشنىڭ بىر ئەزاسى: "ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ قېنى ۋە ھاياتىي بەدىلىگە كەلگەن ھاكىمىيەتنى بۈگۈنكى كۈندە ئىنتايىن ئاز ساندىكى بۇزۇق ئادەملەر ئاغدۇرۇپ تاشلاشقا ئۇرۇنسا، خەلقنى يېڭىۋاشتىن ئازاب-ئوقۇبەتكە ئىتتىرىشنى خام خىيال قىلسا، بىز ھەرگىز ماقۇل بولمايمىز. ئازادلىقتىن ئىلگىرى بارىن يېزىسى نامرات ئىدى. ئازادلىقتىن كېيىن دۆلەت كۆپ تەرەپتىن قوللىغاچقا، ئىقتىسادىي راۋاجلىنىپ، 1986 - يىلى مەملىكەت بويىچە نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشتىكى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ باھالاندى. بۈگۈنكى كۈندە توپىلاڭ بارىن يېزىسىدا يۈز بەردى، توپىلاڭچىلار كەچۈرگۈسىز جىنايەت ئۆتكۈزۈپ، ۋاپاغا جاپا قىلدى. بىز توپىلاڭنى تىنچىتىشنى قەتئىي ھىمايە قىلىمىز. باش جىنايەتچىلەرنى قەتئىي قاتتىق جازالاش لازىم" دېدى. ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشنىڭ بىر مۇئاۋىن رەئىسى:"ئاقتۇ ناھىيىسىدە يۈز بەرگەن ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭدا، ناۋادا ئۇلارنىڭ سۇيىقەستى ئەمەلگە ئېشىپ قالسا، بىر ئاپەت بولغان بولاتتى. پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ كەسكىن تەدبىر قوللىنىپ توپىلاڭنى تىنچىتقانلىقى ئىنتايىن دەل ۋاقتىدا، تامامەن توغرا بولدى، خەلقنىڭ كۆڭلىگە قاتتىق ياقتى، مەن ئۇنى قەتئىي ھىمايە قىلىمەن" دەپ كۆرسەتتى.

ئاتۇش شەھەرلىك سىياسىي كېڭەش دائىمىي كومىتېتىنىڭ بىر ئەزاسى، دىنىي زات: "ئازاد بولغان 40 نەچچە يىللىق ئەمەلىيەت شۇنى ئىسپاتلىدىكى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئۇلۇغ، شەرەپلىك، توغرا پارتىيە، ئاقتۇ ناھىيىسى بارىن يېزىسىدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ قوراللىق توپىلاڭ قوزغاشتەك چېكىدىن ئاشقان جىنايىتىنى ئېغىر بۇزغۇنچىلىق ئېلىپ كەلدى. بىز بۇ جىنايەتچىلەردىن ئۇزۇل ـ كېسىل ھېساب ئېلىشىمىز لازىم" دېدى. ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشنىڭ بىر ئەزاسى، دىنى زات:"بارىن يېزىسىدا يۈز بەرگەن ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا، ئىجتىمائىي مۇقىملىققا بۇزغۇنچىلىق قىلدىغان، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلايدىغان سىنىپىي كۈرەش، بىز ئۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇرۇشىمىز لازىم. پارتىيە ئىسلام دىنىغا ۋە دىنىي زاتلارغا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈۋاتىدۇ، بىز پارتىيە ئۈچۈن كۆپرەك خىزمەت قىلىپ، ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى قوغدىشىمىز لازىم"

دېدى. ئاتۇشتىكى يەككە سودا - سانائەتچىلەرنىڭ ۋەكىلى:"بارىن يېزىسىدا يۈز بەرگەن ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ مىللىي مەسىلىمۇ ئەمەس، دىنىي مەسىلىمۇ ئەمەس، بەلكى سېپى ئۆزىدىن بولغان ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش جىنايىتىدۇر. قايسى مىللەت بولسۇن ياكى قايسى دىنىي زات بولسۇن، ئۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇرۇشى لازىم. خەنزۇ قېرىنداشلار شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن نۇرغۇن تۆھپە قوشتى. خەنزۇلار بىلەن ئۇيغۇرلار مەڭگۈ ئايرىلماس بىر ئائىلە كىشىلىرى" دېدى. ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەشنىڭ بىر مۇئاۋىن رەئىسى: "توپىلاڭنى تىنچىتىش ناھايىتى دەل ۋاقتىدا، ناھايىتى توغرا بولدى ھەم ئىنتايىن زۆرۈر ئىدى. مەن ئۇنى قەتئىي ھىمايە قىلىمەن. مەيلى كىم بولۇشىدىن، قايسى مىللەت بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، پارتىيىگە، سوتسىيالىزمغا قارشى تۇرىدىكەن، ئۇ بىزنىڭ دۈشمىنىمىز، ھەممىمىز ئۇنىڭغا قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىشىمىز كېرەك" دېدى. كەڭ ئوقۇتقۇچى، كادىر، ئىشچىلار بەس ـ بەستە بۇ قېتىمقى بارىن يېزىسىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭنى تىنچىتىشتا قولغا كەلتۈرگەن زور غەلىبە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىرادىسىنى چىڭىتتى، بۆلگۈنچىلەرنىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي خورىكىنى قاتتىق يەرگە ئۇردى دېيىشتى. بۇ قېتىمقى غەلىبە شۇنى قايىل قىلارلىق دەرىجىدە يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلىدىكى، بىزنىڭ خەلق دېموكراتىيە دىكتاتۇرىمىز ئويۇلتاشقا ئوخشاش مۇستەھكەم، مۇقەددەس بولۇپ، ھېچكىم دەخلى ـ تەرز قىلالمايدۇ. قانداق ئادەم بولۇشىدىن، قايسى بايراقنى كۆتۈرۈشىدىن قەتئىينەزەر، تەۋەككۈلچىلىك قىلىپ، پارتىيە ۋە خەلق ھاكىمىيىتىگە، سوتسىيالىزمغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىگە، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىشتەك جىنايى ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا پېتىنىدىكەن، خەلق دېموكراتىيە دىكتاتۇرىسىنىڭ تۆمۈر مۇشتىنى يەيدۇ، ئۆزىنى ھالاكەتكە دۇچار قىلىدۇ.

بارىن يېزىسىدىكى ھەر مىللەت ئاممىسى دۈشمەن سۈيقەستىنىڭ تارمار قىلىنغانلىقىدىن قىن ـ قېنىغا سىغماي خۇشال بولۇپ كەتتى. توپىلاڭنىڭ "باش قوماندانى" زەيدىن يۈسۈپ ۋە باشقا توپىلاڭچىلار ئېتىپ ئۆلتۈرۈلۈپتۇ دېگەن خەۋەر تارقالغاندا، يېشى 50 تىن ئاشقان بىر ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زات ھاياجانلىنىپ كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ: "پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت توپىلاڭنى ۋاقتىدا تىنچىتىپ بىزنى قۇتقۇزۇۋالدى! بولمىسا مېنىڭ كاللام كېتىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئادەتتىكى پۇقرالارمۇ بالا ـ قازاغا ئۇچرايتتى!" دېدى.

مالىمانچىلىقتا، بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ـ ئاقتۇ ناھىيىسى بارىن يېزىسىدىكى ھەر ساھە زاتلىرىنىڭ بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر پىلانلىغان ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭ كۆتۈرۈش جىنايى ھەرىكىتىنى شىكايەت قىلىش يىغىنىدا ئىپادىلەنگەن ئورتاق سادا.

4 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىن، بارىن يېزىسىدىكى 1500 دىن ئارتۇق كادىر، دېھقان، دىنىي زات، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى يېزىلىق ئوتتۇرا مەكتەپكە تەنتەنىلىك يىغىلدى، ھەر مىللەت ئاممىسى دەرغەزەپكە كېلىپ، بىر ئوچۇم توپىلاڭچىلارنىڭ جىنايىتىگە قاتتىق لەنەت ئوقۇدى. يىغىندا،

ھەر مىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرى ئۆزلىرىنىڭ كۆرگەن، ئاڭلىغانلىرى ۋە ئۆز كەچۈرمىشلىرى ئارقىلىق، توپىلاڭچىلارنىڭ دىننى راۋاجلاندۇرۇشنى نەيرەڭ قىلىپ، ھەدەپ پارتىيىگە، سوتسىيالىزمغا قارشى تۇرۇش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىشتەك ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەتلىرى ئۈستىدىن شىكايەت قىلدى. ئۇلار ئۆز سۆزلىرىدە مۇنداق دېدى: بۇ ئەكسىلئىنقىلابچىلار يېزىدا زورلۇق ـ زومبۇلۇق قىلىپ، ئۆيلىرىمىزگە ئۇسۇپ كىرىپ، ئاممىنى قاتتىق ئۇرۇپ، پۇل، ئاشلىق، نەرسە ـ كېرەك ئىئانە قىلىشقا مەجبۇرلىدى، قورallىق توپىلاڭ قوزغاشقا مەبلەغ ۋە ئوزۇق توپلىدى، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زاتلارغا تەھدىت سالدى ۋە زىيانكەشلىك قىلدى، ئاممىنى "قەسەم قىلىش"قا زورلىدى، ياشلارنى توپىلاڭغا قاتنىشىشقا ئالدىدى ۋە ئازدۇردى، ئۇلارنىڭ جىنايىتى كىشىنى چۆچۈتىدۇ. ئۇلار ئۆز سۆزلىرىدە يەنە مۇنداق دېدى: سوتسىيالىزم ياخشى، پارتىيىنىڭ سىياستى ياخشى، بىر ئوچۇم ئەكسىلئىنقىلابچىلارنىڭ توپىلاڭ پىلانلىشى كىشلەرنىڭ كۆڭلىگە ياقمايدۇ، ئۇلار بارىن يېزىسىدىكى كەڭ ئاممىغا ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. بارىن يېزىسىدىكى 18 مىڭدىن ئارتۇق ھەر مىللەت ئاممىسى توپىلاڭغا، قانۇنسىز دىنىي ھەرىكەتكە، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قەتئىي قارشى تۇرىدۇ. تىنچ ـ ئىتتىپاقلىق بىزنىڭ ئورتاق ئارزۇيىمىز. بۇ قېتىمقى توپىلاڭ نورمال تۇرمۇش ۋە ئىشلەپچىقىرىشقا تەسىر يەتكۈزدى، ھەممىمىزنى پاراكەندە قىلدى، بارىن خەلقى بۇنىڭ زىيىنىنى يەتكۈچە تارتتى. بۇ ۋەقە ئارقىلىق، بارىن خەلقى ئىتتىپاقلىق، مۇقىملىقنىڭ مۇھىملىقىنى تېخىمۇ تونۇپ يەتتى. ئۇلار ئۆز سۆزلىرىدە بەس ـ بەستە جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەتراپىغا تېخىمۇ زىچ ئۇيۇشۇپ، ھەر مىللەت خەلقىنى ئورتاق بېيىتىشتەك سوتسىيالىزم يولىدا ماڭدۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

ۋەكىللەر سۆز قىلىۋاتقاندا، ئاممىنىڭ روھى ناھايىتى كۆتۈرەڭگۈ بولۇپ، "ئەكسىلئىنقىلابىي توپىلاڭچىلارنىڭ جىنايىتىگە قاتتىق لەنەت ئوقۇيلى!"، "ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قەتئىي قوغدايلى!"، "ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بۈيۈك ئىتتىپاقلىقى ياشىسۇن!"، "ئۇلۇغ، شەرەپلىك، توغرا جۇڭگو كومپارتىيىسى ياشىسۇن!" دېگەنگە ئوخشاش شۇئارلار ئۈزۈلمىدى.

بارىن يېزىسىدا يۈز بەرگەن ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ ۋاقتىدا تىنچىتىلدى، لېكىن بۇ بىزگە ئىنتايىن چوڭقۇر ھەم قىممەتلىك تەجرىبە ـ ساۋاق بولدى. ئاپتونوم رايوننىڭ رەئىسى تۆمۈر داۋامەت 1990 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى چاقىرىلغان خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 14 ـ قېتىملىق يىغىنىدا بارىن يېزىسىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ ۋەقەسىدىكى تەجرىبە ـ ساۋاقلارنى ئەتراپلىق يەكۈنلەپ مۇنداق دېدى: بىرىنچىدىن، شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان ئاساسىي خەۋپ ئىچكى ـ تاشقى مىللىي بۆلگۈنچىلىك كەچلىرى ئىكەنلىكىنى، يەنىمۇ تونۇپ يەتتۇق. بارىن يېزىسىدا يۈز بەرگەن ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ بىز ئۈچۈن بىر جانلىق سىنىپىي كۈرەش دەرسى بولدى، ئۇ بۆلگۈنچىلىكنىڭ ھەقىقەتەن مەۋجۇد ئىكەنلىكى بۇ كىچىك ئىشنى چوڭايتقانلىق، ۋەھىمە گەپ بىلەن كىشىنى چۆچۈتقانلىق بولماستىن، بەلكى پولاتتەك پاكىت ئوبىيېكتىپ مەۋجۇدىيەت ئىكەنلىكىنى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىنىڭ بۇ يىلدىن بۇيان مۇقىملىق شىنجاڭدىكى ئومۇملۇق، ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغان مەركىزى ۋەزىپە دەپ قايتا ـ قايتا تەكىتلەنگەنلىكى، شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان

ئاساسي خەۋپ مىللىي بۆلگۈنچىلىكتىن كېلىدۇ، دەپ ھۆكۈم چىقارغانلىقىنىڭ تامامەن توغرا ئىكەنلىكىنى، ئاپتونوم رايونىنىڭ ئوبيېكتىپ رېئاللىقى توغرا يىغىنچاقلانغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان بۇ مەيدان كۈرەش بۆلگۈنچىلىك بىلەن بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىكىنى، بەزىدە ناھايىتى كەسكىنلىشىپ بارىدىغانلىقىنى، بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇشتەك ئىستراتېگىيىلىك ئېڭىمىزنى پۇختا تىكلەپ، سىنىپىي كۈرەش كۆز قارىشىمىزنى كۈچەيتىپ، بايرىقىمىز روشەن ھالدا مىللىي بۆلگۈنچىلەرگە قارشى كۈرەش قىلىشىمىز كېرەكلىكىنى يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلاپ بەردى.

ئىككىنچىدىن، يېزا ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنى زور كۈچ بىلەن كۈچەيتىشىمىز كېرەك. بارىن يېزىسىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ سەلبىي جەھەتتىن بىزگە شۇنى ئۇقتۇردىكى، يېزا ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش ۋەزىيەتنى مۇقىملاشتۇرۇشتا ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. بارىن يېزىسىدا يۈز بەرگەن ۋەقەدىن شۇنداق بىر ساۋاقنى ئىگە بولدۇقكى: ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت تەشكىلاتى ئاجىز بولسا، بۇزۇق ئادەملەر پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، قايتىدىن باش كۆتۈرىدۇ. بىز بۇ ساۋاقنى قوبۇل قىلىپ، كۈچلۈك تەدبىر قوللىنىپ، يېزا ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنى ھەقىقىي كۈچەيتىشىمىز لازىم.

ئۈچىنچىدىن، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىپ، سوتسىيالىستىك ئىدىيە, نەزەرىيە ۋە مەدەنىيەت ئارقىلىق يېزىدىن ئىبارەت بۇ بازىنى ئىگىلەپ, دىنىي پائالىيەت سورۇنلىرى ۋە دىنىي پائالىيەتلەرنى باشقۇرۇشنى ھەقىقىي كۈچۈتىشىمىز كېرەك. بۆلگۈنچىلىك بىلەن بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى مىللىي مەسىلمۇ ئەمەس، دىنىي مەسىلمۇ ئەمەس، لېكىن ئېچكى ـ تاشقى دۈشمەن كۈچلەر شىنجاڭدا بۆلگۈنچىلىك، ئاغدۇرمىچىلىق قىلغاندا، كۆپىنچە دىن تونىغا ئورىنىۋېلىپ، دىننى نىقاب قىلىپ، دىنىي ئەسەبىيلىك ۋە مىللىي ئۆچمەنلىكنى قۇترىتىدۇ، باشقا مىللەتنى چەتكە قاقىدۇ ۋە دۈشمەنلىك بىلەن قارايدۇ. بۇ بۆلگۈنچىلىك سۈيقەستىنىڭ مۇھىم بىر ئالاھىدىلىكى. بارىن يېزىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق توپىلاڭ قوزغىغان كاتتىۋاشلار دەل "ئىسلام دىنىنى گۈللەندۈرىمىز" دېگەننى نىقاب قىلىپ، ئاتالمىش "كۇپپارلارنى يوقىتىدىغان" "غازات" قا قۇتراتقۇلۇق قىلىش ئارقىلىق، بىر قىسىم ئاممىنى ئالداپ ۋە كۈشكۈرتۈپ ۋەقە توغدۇرغان ۋە توپىلاڭ قوزغىغان. بۇنداق ھىلە ـ مىكرىنىڭ ئالدامچىلىق خاراكتېرى ۋە قۇتراتقۇلۇق خاراكتېرى ناھايىتى كۈچلۈك، بىز بارىن يېزىسىدا يۈز بەرگەن ۋەقە ئارقىلىق، توپىلاڭچىلارنىڭ دىن بايرىقىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، ئاممىنى قايمۇقتۇرىدىغان، ئالدايدىغان شۇئارلار، قاراشلارنى قوللىنىشتەك ئەكسىيەتچىل ماھىيىتىنى ئېچىپ تاشلاپ، دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاممىغا ئۇلار بىلەن بولغان چەك ـ چېگرىنى ئۇزۇل ـ كېسىل ئايرىش توغرىسىدا تەربىيە بېرىشىمىز لازىم. دىننى باشقۇرۇشنى ھەقىقىي كۈچەيتىپ، دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ نورمال تەرتىپىنى قوغداپ، بۇزۇق ئادەملەرگە پۇرسەت قالدۇرماسلىقىمىز كېرەك.

ۋەتىنىمىزنىڭ چېگرا رايونىدا ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ياشاپ كەلگەن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى بۆلگۈنچىلىككە ئەزەلدىن قارشى تۇرىدۇ. ئۇلار ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش

يولدا ئۈچمەس تۆھپە قوشتى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى پارتىيىنى، سوتسىيالىزمنى، ئۇلۇغ ۋەتەننى قىزغىن سۆيىدۇ، ۋەتەننىڭ بىرلىككە كەلتۈرۈش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداشتەك ئېسىل ئەنئەنىگە ئىگە، ئۇلار ئىلگىرى بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇشتىكى ئاساسىي قوشۇن. بۇ نۇقتىدىن ھەر قانداق ۋاقىتتا تەۋرەنمەسلىكىمىز لازىم.

10. ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مىللىي بۆلگۈنچىلەر پەيدا قىلغان بىر قاتار دېلولارنى تارمار قىلىشى

1996 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈندىن 4 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنىگىچە، ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ئاقسۇ كونا شەھەر، توقسۇ شايار، كۇچا تۆت ناھىيىسىدە ۋەتەننىڭ بىلىكنى پارچىلاش، خەلق دېموكراتىيىسى دېكتاتۇرىسىنى ئاغدۇرۇش مەقسەت قىلىنغان، ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زاتلار، خەنزۇ ئاممىسىغا قارىتىلغان قوراللىق ئۆلتۈرۈش، نىقاپلىنىپ شايكا بولۇپ بۇلاڭچىلىق قىلىش، قاتىللىق قىلىش، پارتلىتىش قاتارلىق ئادەمنى چۆچۈتىدىغان قەبىھ دېلولار يۈز بېرىپ، ئىجتىمائىي مۇقىملىق ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ ھاياتى، مال ـ مۈلكىنىڭ بىخەتەرلىكىگە ئېغىر خەۋپ يەتكۈزدى ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلدى. دېلو يۈز بەرگەندىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى ۋە مەمۇرىي مەھكىمە يۈكسەك ئەھمىيەت بەردى. جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرى ساقچى كۈچى تەشكىللەپ، بۇ بىر قاتار دېلو نى كەسكىن ھەم تېز پاش قىلدى. جىنايەتچىلەرنى ئارقا ـ ئارقىدىن تورغا چۈشۈپ تېگىشلىك جاجىسىنى يېدى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق بۇ بىر قاتار قەبىھ دېلولارنىڭ ئاز بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەردىن تەشكىللەنگەن مىللىي بۆلگۈنچىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ سۇيىقەستىلىك، تەشكىللىك ھالدا ئېلىپ بارغان زوراۋانلىق ـ تېررورلۇق ھەرىكىتى ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى. ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى ھەر مىللەت خەلقى بۇ قېتىمقى مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىدە قاتتىق سىناقلاردىن ئۆتتى.

(1) مىللىي بۆلگۈنچىلىك تەشكىلاتلىرى بىر قاتار زوراۋانلىق ـ تېررورلۇق دېلولىرىنى ئارقا ـ ئارقىدىن پەيدا قىلدى

1996 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى، ئاۋۇت ئابلا قاتارلىق بەش قارا نىيەت كونا پاسوندىكى جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىملىرى فورمىسىنى كىيىپ, جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىملىرىنىڭ سىياقىغا كىرىۋېلىپ, بېجىڭ 2020 تېپلىق جېپنى ھەيدەپ،"64" تېپلىق تاپانچا ھەمدە ئۆزلىرى

ياسىۋالغان كىچىك كالىبىرلىق تاپانچا ئېلىپ، ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىسى بوزدۆڭ دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى رەھمەت موللامەت، مەتنىياز ھاپىز قاتارلىق ئالتە چارۋىچىنىڭ ئۆيىنى بۇلىدى. بۇلاڭچىلىق دېلوسى سادىر قىلىش داۋامىدا، بەش قارانىيەت: بىز ئاقسۇ شەھەرلىك خەلق قوراللىق كۈچلىرى بۆلۈمى، تەپتىش مەھكىمىسى، ساقچىخانىنىڭ خادىملىرى قورال-ياراغ، ئوق-دورىلارنى يىغىۋالغىلى كەلدۇق، دەپ رەھمەت موللامەت قاتارلىق ئالتە چارۋىچىنىڭ ئۆيىدىن"97" تىپلىق ملتىقتىن ئۈچنى، ئوۋ ملتىقىدىن ئىككىنى،272 پاي ئوق، 4000 دانە ئوۋ ملتىقى پىستىنى، بىر كىلوگرام ئوق دورىسى، ئىككى دۇربۇن، 4000 يۈەندىن كۆپرەك خەلق پۇلىنى بۇلاپ كەتتى. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت بەشلەردە، ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىك چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئەترىتى بوزدۆڭ چېگرا مۇداپىئە ساقچىخانىسى چارۋىچىلىق مەيدانىدىكى يەككە شوپۇر رەھمەت مەلۇم قىلغان دېلودىن خەۋەر تاپتى، ساقچىخانىنىڭ يېتەكچىسى ليۇ شىنلەي، ساقچى ساۋ شىچياڭ دېلو مەلۇم قىلغان شوپۇرنىڭ 141 تىپلىق "ئازاد" ماركىلىق ئاپتوموبىلىغا ئولتۇرۇپ نەق مەيدانغا كەلدى. ليۇ شىنلەي، ساۋ شىچياڭ نەق مەيداننى تەكشۈرۈپ، ئەھۋال ئىگىلىگەندىن كېيىن دېلو ئەھۋالىنىڭ ئېغىرلىقىنى ھېس قىلىپ، يەنە شۇ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ ساقچىخانىغا قايتىش يولىدا جىنايەتچىلەرنى بايقىدى، جىنايەتچىلەر بىلەن ئېلىشىش داۋامىدا چېگرا مۇداپىئە قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ ئىككى جەڭچىسى ۋە دېلو مەلۇم قىلغۇچى ئۆلتۈرۈلدۇ.

3 - ئاينىڭ 22-كۈنى ئەتىگەندە پىچاق ۋە قورال كۆتۈرۈۋالغان نىقابلىق ئىككى قارا نىيەت توقسۇ ناھىيىسىدىكى ۋەتەنپەرۋەر زات ـ رەستە مىچىتىنىڭ ئىمامى ھاكىم سىدىق قارىھاجىنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ ئۇنى ئۆلتۈردى. زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچى 85 ياشقا كىرگەن بولۇپ، توقسۇ ناھىيىلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ئەزاسى، مەسچىتىنىڭ ئىمامى، مۇنەۋۋەر ۋەتەنپەرۋەر زات ئىدى. ھاكىم سىدىق قارىھاجىمغا زىيانكەشلىك قىلىش مىللىي بۆلگۈنچىلەر ۋە چېكىدىن ئاشقان دىنى كۈچلەر پىلانلىغان ئاتالمىش "مىللىي مۇناپىقلارنى جازالاش" ھەرىكىتىنىڭ تەشكىلىي قىسمى ئىدى.

3 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنىدىن 4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنىگىچە شايار ناھىيىسىدە سىياسىي خاراكتېرىنى ئالغان نىقابلىق بۇلاڭچىلىق قىلىش دېلوسىدىن بىر نەچچىسىنى يۈز بەردى. 3 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى نىقابلىق تۆت قارا نىيەت موتسىكىلىتقا مىنىپ، قوللىرىغا پىچاق، پالتا ئېلىپ ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ 15مىڭ يۈەن نەق پۇلنى بۇلاپ كەتتى؛ 3 - ئاينىڭ 27 - كۈنى، نىقابلىق قارانىيەت مەزكۇر ناھىيىدىكى مەسچىتنىڭ ئىمامىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئالتە مىڭ 900 يۈۋەن پۇلنى بۇلاپ كەتتى؛ 4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى، نىقابلىق قارانىيەتچىلەر مەزكۇر ناھىيىدىكى بىر كەنت باشلىقىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ بۇلاڭچىلىق قىلدى، ئېلىشىش داۋامىدا كەنت باشلىقى يارىلاندى، قارانىيەتلەر موتسىكىلىتقا مىنىپ قېچىپ كەتتى. قارانىيەتلەر بۇلاڭچىلىق قىلىش داۋامىدا پۇل ـ ماللارنى ئۆزىمىز ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى "تەشكىلات"، "غازات" ئۈچۈن بۇلىدۇق، دېدى.

4 ـ ئاينىڭ 2-كۈنى سەھەردە، كوچا ناھىيىسى ئالىقاغا يېزىسى (ناھىيە بازىرىدىن 30 كىلومېتىر يىراقلىقتا) دا پەۋقۇلئاددە زور تېررورلۇق قىلىش، ئادەم ئۆلتۈرۈش دېلوسى يۈز بەردى. 11 قارانىيەت

پچاق، قورال ۋە پارتلتىش قۇرۇلملىرىنى كۆتۈرۈپ، پارتلتىش، ئېتىش، پچاق تقىش، بوغۇزلاش قاتارلىق ئىنتايىن قەبىھ ۋاستىلەرنى قوللىنىپ تۆت ئادەمنى ئۆلتۈردى، پارتلىتىپ ئۆلتۈردى، ئۈچ ئادەمنى يارىلاندۇردى. كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ھەيئىتى، مەملىكەتلىك ئەمگەك نەمۇنىچىسى، 70 ياشقا كىرگەن قاۋۇل توقا ئايالى قارىخان بىلەن ئۆيىگە كىرىۋاتقاندا، قارىخاننىڭ يۈزىگە بىر پاي ئوق تەگدى، ئارقىدىنلا سىرتتىن تاشلانغان ئىككى پارتلاتقۇچ بوغچا پارتلاپ ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن يارىلاندى. قاۋۇل توقىنىڭ ئىنىسى، كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ھەيئىتى ھاۋۇل توقىنىڭ ئۆيىگىمۇ يەتتە قارانىيەتنىڭ ئۇشتۇمتۇت زەربىسىگە ئۇچرىدى، قاۋۇل توقىنىڭ بوينى، دۈمبىسىنىڭ يەتتە يېرىگە پچاق تىقلغاچقا، نەق مەيداندا جان ئۈزدى، ئايالى دىلەيسەمخاننىڭ بېشىغا ئوق تېگىپ جان ئۈزدى. ئارقىدىن جىنايەتچىلەر يەنە قاۋۇل توقىنىڭ ئوغلى، يەن ـ تېخنىكىغا مەسئۇل مۇئاۋىن كەنت باشلىقى ئەنۋەر قاۋۇلنىڭ ئۆيىگە كىرىپ، ئەنۋەر قاۋۇلنىڭ بېشى، مەيدىسى، دۈمبىسى ۋە پۇتىنىڭ توققۇز يېرىگە پچاق تىقتى، بېشىغا بىر پاي ئوق ئاتتى، ئەنۋەرنىڭ ئايالى رەيھانەم(كەنت پىلانلىق تۇغۇت ھەيئىتى) نىڭ بېشى، بوينى، دۈمبىسىنىڭ سەككىز يېرىگە پچاق تىقىپ، بېشىغا ئىككى پاي ئوق ئېتىپ، ئۇنى ناھايىتى ئېچىنىشلىق ھالدا ئۆلتۈردى. ئالتە زوراۋان يەنە بۇ كەنتنىڭ پارتىيە ياچېيكىسى شۇجىسى جارىن مەمەتئىمىننىڭ ئۆيىگە كىرىپ، ئۇنى ئەسەبىيلەرچە يەتتە يېرىگە پچاق تىقىپ ئېغىر يارىلاندۇردى.

قانلىق پاكىتلار بىزگە شۇنى ئۇقتۇردىكى، بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر كومپارتىيىگە، سوتسىيالىزمغا ئۆچ. ئۇلار نىشاننى سادىقلىق بىلەن پارتىيىگە ئەگىشىپ ماڭغان، يۇرتىنى گۈللەندۈرۈش يولدا جان ـ دىلى بىلەن تىرىشىپ ئىشلەۋاتقان مۇنەۋۋەر ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىغا، ۋەتەننى، دىننى سۆيىدىغان، قانۇنسىز دىنىي ھەرىكەتلەرگە قارشى تۇرىدىغان ئاددىي چارۋىچىلار ۋە قورالىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرىگە قاراتتى.

(2) ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش زەپەر مارشىنى ياڭرىتىش

مىللىي بۆلگۈنچىلەر پەيدا قىلغان بىر قاتار زوراۋانلىق-تېررورلۇق ۋەقەسىدە سەككىز يولداش قەھرىمانلارچە قۇربان بولدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھەم كومپارتىيە ئەزالىرى، قورالىق ساقچى قىسىم كوماندىر ـ جەڭچىلىرى، كەنت كادىرلىرى بار، ھەم ئاددىي دېھقان-چارۋىچى ۋە ۋەتەنپەرۋەر دىنى زاتلار بار. ئۇلار ۋەتەننى، شىنجاڭنى، يۇرتىنى سۆيەتتى، ئاكتىپ ئىشلەيتتى، تىرىشىپ ئەمگەك قىلاتتى، مىللىي بۆلگۈنچىلەر ۋە قانۇنسىز دىنىي ھەرىكەتلەرگە بايرىقى روشەن ھالدا قارشى تۇراتتى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان بارلىق سۆز ـ ھەرىكەتلەرگە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلاتتى، ئۇلار ئىسسىق قېنى ۋە ئېزىز جېنى بىلەن ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش زەپەر مارشىنى ياڭراتتى.

1996 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى رەھمەت مۇللامەت، ئاۋۇل توقا، ئەنۋەر قاۋۇل، دىلەيسەمخان غوپۇر، ھاكىم سىدىق قارىھاجىم، رەيھانەم مەمەت قاتارلىق ئالتە يولداشنى ئىنقىلابىي قۇربا دەپ تەستىقلىدى. 1996 ـ يىل 7-ئاينىڭ 8 ـ كۈنى، جۇڭگو خەلق قوراللىق ساقچى قىسمى سىياسىي بۇسى لىۇ شىنلەي، ساۋ شىچىياڭنى ئىنقىلابىي قۇربا دەپ تەستىقلىدى.

رەھمەت مۇللامەت، ئەر، ئۇيغۇر, 1966 ـ يىل 1 ـ ئايدا ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىسى بوزدۆڭ چارۋىچىلىق مەيدانىدىكى چارۋىچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان، ھايات ۋاقتىدا ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىسى بوزدۆڭ چارۋىچىلىق مەيدانىنىڭ چارۋىچىسى ئىدى. ئۇ كىچىكىدىنلا كوللېكتىپنى سۆيەتتى، باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلەتتى، بەشتە كاپالەتلىك ئائىلىلەر پاتەمخان ئاتىغا كۆمۈر ئەكىلىشىپ بېرەتتى، سۇ تۇشۇپ بېرەتتى، ئېغىر-يېنىك ئىشلىرىنى قىلىشىپ بېرەتتى. 1995-يىل 11-ئايدا، بوزدۆڭ چارۋىچىلىق مەيدانىدا قۇرغاقچىلىق تۇپەيلىدىن 1200 تۇياقتىن ئارتۇق قوي چۆلگە قاپسىلىپ قالغاندا، ئۇ تەشەببۇسكارلىق بىلەن سۇ توشۇپ قويلارنى قۇتقۇزۇپ قالغان ھەمدە سۇ ئېغىر دەرىجىدە كەمچىل بولغان شاكەنتتىكى بەش قوي قوتىنىغا بىر ئاي سۇ توشۇپ بەرگەن، يەنە ماشىنا بىلەن ھەقسىز ئوت ـ چۆپ توشۇپ بەرگەن، چارۋىچىلارنىڭ قىيىن ئۆتكەلدىن ئۆتۈشىگە ياردەم بېرىپ، چارۋىچىلىق مەيدانىنى ئىقتىسادىي زىياندىن ساقلاپ قالغان. ئۇ پارتىيىنىڭ مىللەتلەر سىياستىدە چىڭ تۇراتتى. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئاڭلىق قوغدايتتى. 1988 ـ يىلى، ئۇ 5 ـ تۈەن مەيدان كۆمۈر كانىدا يۈز بەرگەن پەۋقۇلئاددە چوڭ قار كۆچۈش ئاپىتىدە خەتەردىن قۇتقۇزۇشقا تەشەببۇسكارلىق بىلەن قاتنىشىپ، قارا ئاستىدا قالغان 22 خەنزۇ ئىشچىنى قۇتقۇزۇۋالغان، يېزا ئىگىلىك 1ـ شىسى 5 ـ تۈەن پارتىيە كومىتېتى، ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىلىك پارتىيە كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن "مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەرەققىياتىدىكى نەمۇنىچى" دېگەن شەرەپلىك نام بېرىلگەن. رەھمەت مۇللامەت چوڭ ھەق ـ چوڭ ناھەق ئالدىدا ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇشقا، ھەقىقەتنى ياقلاشقا جۈرئەت قىلاتتى، كۈرەشنىڭ 1 ـ سېپىدە تۇراتتى. 1996 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى سەھەردە، بىر توپ مىللىي بۆلگۈنچى بوزدۆڭ چارۋىچىلىق مەيدانىدا دېلو سادىر قىلىپ رەھمەت قاتارلىق ئالتە ئائىلىلىك چارۋىچىنى بۇلىدى، ئۇ سىرتتىن قايتىپ كېلىپ ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، دەرھال "شەرق شاملى"ماركىلىق 141 تىپلىق ماشىنىنى ھەيدەپ بوزدۆڭ چېگرا مۇداپىئە ساقچىخانىسىغا بېرىپ دېلو مەلۇم قىلغان ھەمدە جىنايەتچىلەرنى قوغلاپ تۇتۇش ئۈچۈن تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئىككى چېگرا مۇداپىئە قوراللىق ساقچىسىنى باشلاپ ماڭغان، جىنايەتچىلەرنى قوغلاپ ئاقبۇلاق داۋىنىغا كەلگەندە جىنايەتچىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ قالغان، ئۇ باتۇرلارغا خاس تەڭداشسىز جاسارەت بىلەن جىنايەتچىلەر بىلەن كەسكىن ئېلىشقان، لېكىن ئاخىرىدا دۈشمەن كۆپ بولغاچقا، 30 يېشىدا باتۇرلارچە قۇربان بولغان. بىر ئاددىي ئۇيغۇر چارۋىچى دۈشمەننى توسۇشتەك جىددىي پەيتتە قوراللىق ياۋۇز دۈشمەنگە قۇرۇق قول كۆكرەك كېرىپ ئېتىلدى. بۇ قانداق روھ؟ بۇ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھى! بۇ ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلاش روھى!

ھاكىم سىدىق قارىھاجىم، ئەر، ئۇيغۇر، 1911 - يىل 1 - ئايدا كۇچا ناھىيىسى كونا شەھەر پاختا بازىرىدا تۇغۇلغان. ھايات ۋاقتىدا توقسۇ ناھىيىسى رەستە مەسچىتىنىڭ ئىمامى ئىدى. ئۇ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىنى، سوتسىيالىزم تۈزۈمىنى ھىمايە قىلاتتى. ئىلگىرى سىياسىي كېڭەش توقسۇ ناھىيىلىك 1- نۆۋەتلىك كومىتېتىدىن تارتىپ 8- نۆۋەتلىك كومىتېتىغىچە ئەزا بولغان، توقسۇ ناھىيىلىك1-نۆۋەتلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، 2 ـ نۆۋەتلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئىتى بولغان. ئۇ ئىماملىق قىلغان نەچچە ئون يىلدىن بۇيان دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان كەڭ ئاممىنى قانۇندا يول قويۇلغان دائىرىدە نورمال دىنىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا تەشكىللەپ ھەمدە پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىي، مىللىي سىياستى، نىكاھ قانۇنى ۋە پىلانلىق تۇغۇت سىياستىنى دائىم تەشۋىق قىلغان. بولۇپمۇ باشقىچە غەرەزدىكى كىشىلەر دىنى ھەرىكەتلەردىن پايدىلىنىپ دۆلەتنىڭ بىخەتەرلىكىگە خەۋپ يەتكۈزىدىغان ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانغاندا، ئۇ كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ ئۇچىغا چىققان دىنىي كۈچلەرنى قاتتىق سۆككەن ھەمدە ئەھۋالنى ئالاقىدار تارماقلارغا ۋاقتىدا مەلۇم قىلغان. ئۇ ئىماملىق قىلغان رەستە مەسچىتى ئۇدا توققۇز يىل "بەشتە ياخشى مەسچىت" بولۇپ باھالانغان. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇشتەك چوڭ ھەق ـ چوڭ ناھەق ئالدىدا ئۇنىڭ مەيدانى مۇستەھكەم، بايرىقى روشەن بولغان. 1989 ـ يىل 4-ئاينىڭ 19-كۈنى، رەستە مەسچىتىدە يۈز بەرگەن ئولتۇرۇۋېلىپ غوۋغا چىقىرىش ۋەقەسىدە، ئۇ باتۇرلۇق بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئىجابىي تەشۋىقات خىزمىتىنى ئىشلىگەن ھەمدە سوتقا بېرىپ گۇۋاھلىق بېرىپ ياسىن تۇرسۇننىڭ "دىن" تونىغا ئورۇنۇۋېلىپ بۆلگۈنچىلىك، بۇزغۇنچىلىق ھەرىكتى بىلەن شۇغۇللىنىشتەك ئەكسىيەتچىل قىلمىشىنى پاش قىلغان. 1994-يىل "18-ئىيۇل" ئەكسىيەتچىل پارتلىتىش دېلولىرى يۈز بەرگەندىن كېيىن، ئۇ مەيدانى مۇستەھكەم ھالدا مەردانىلىك بىلەن ئەيسا ھەسەن باشچىلىقىدىكى بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ۋەتەننى پارچىلاشقا ئۇرۇنۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىشتەك جىنايى سۇيىقەستىنى پاش قىلىپ، ئۆزىنىڭ مەيدانى، قارشى ۋە پوزىتسىيىسىنى ئىپادىلەپ، دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاممىغا دۈشمەنگە ئالدانماسلىق، مىللەتلەر ئىتتىپاق ۋە جەمئىيەت مۇقىم بولغان چوڭ ياخشى ۋەزىيەتنى ئاۋايلاپ قوغداش توغرىسىدا نەسىھەت قىلغان. ھاكىم سىدىق قارى ھاجىم پارتىيىنىڭ دىنىي سىياستىنى توغرا ئىجرا قىلغان، ۋەتەننىڭ بىرلىكى ۋە مىللىي ئىتتىپاقلىقلىقنى قوغدىغان بولغاچقا، مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئۇنى كۆزىگە قادالغان مىق، تاپىنىغا سانجىلغان تىكەن دەپ قارىلىغان. 1966- يىل 3- ئاينىڭ 22 - كۈنى سەھەر سائەت يەتتىلەردە، قورال كۆتۈرۈۋالغان نىقابلىق ئىككى مىللىي بۆلگۈنچى ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئۇنى ئۆلتۈرگەن، ئۇ 85 ياشتا ئىدى.

ھاۋۇل توقا، ئەر، ئۇيغۇر، 1928-يىلى 9-ئايدا كوچا ناھىيىسى ئالىقاغا يېزىسىدا تۇغۇلغان، 1960-يىل 6-ئايدا پارتىيىگە كىرگەن، ھايات ۋاقتىدا كوچا ناھىيىسى ئالىقاغا يېزىسى قۇناس 2-كەنتى پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئىدى، ئۇ پېشقەدەم پارتىيە ئەزاسى، كونا نەمۇنىچى قاۋۇل توقنىڭ ئىنىسى، ھاۋۇل توقا 40 يىل كەنت رەھبىرى كادىرى، 25 يىل قوناس كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان، ئۇ جان-دىلى بىلەن پارتىيىگە ئەگىشىپ مېڭىپ، پارتىيىنىڭ لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى قەتئىي ئىجرا قىلغان،

ئاممىنى باشلاپ قۇم بېسىپ كەتكەن، قاقاس-نامرات قوناس كەنتىنى ئورمان، يول، ئۆستەڭ، ئېتىزلىرى ئۆلچەملەشكەن، يۇقىرى ھوسۇللۇق "بەش يۇلتۇزلۇق" كەنت قىلىپ قۇرۇپ چىقىپ، كوچا ناھىيىسى بويىچە ئۈلگىلىك كەنتكە ئايلاندۇرۇپ، قوناس كەنتىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن مۇھىم تۆھپە قوشقان. ھاۋۇل توقا كىشىلەرگە سەمىمىي مۇئامىلە قىلاتتى، يولداشلار بىلەن ئىتتىپاقلىششقا ماھىر، باشقىلارغا ياردەم بېرىشكە خۇشتار بولغاچقا ئاممىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان، ئۇ كەنت كادىرلىقىنى ئۈستىگە ئالغان 30 نەچچە يىل ئىچىدە، ئۆز مەنپەتىنى قىلچىمۇ كۆزلىمىگەن، دېھقانلار ۋە كوللېكتىپنىڭلا غېمىنى يېگەچكە، كۆپچىلىك ئۇنى بىزنىڭ سىردىشىمىز، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنىڭ ياخشى ئۈلگىسى دەپ تەرىپلىشەتتى. ھاۋۇل توقا پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ ئىدىيىۋى، سىياسىي قۇرۇلۇشىغا يۈكسەك ئەھمىيەت بېرەتتى، ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى ۋە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىدىيىۋى-سىياسىي ساپاسىنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرۈپ، ئۇلارنىڭ مىللىي بۆلگۈنچىلىككە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىنى ئاشۇرغانىدى. 1990-يىلى ئەتىيازدا، ئاقتۇ ناھىيىسى بارىن يېزىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي قورالىق توپىلاڭ يۈز بەرگەندىن كېيىن، ئۇ دەرھال پارتىيىلىك كادىرلارنى تەشكىللەپ مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ جىنايى قىلمىشى ۋە ئەكسىيەتچىل ماھىيىتىنى پاش قىلىپ، ئۆزىنىڭ مەيدانى ۋە قارىشىنى بايرىقى روشەن ھالدا ئىپادىلەپ، ياخشى باشلامچىلىق رول ئويناپ، كەنتنىڭ ئىتتىپاقلىقى ۋە مۇقىملىقىنى ئىلگىرى سۈرگەن. يولداش ھاۋۇل توقا پارتىيە ۋە سوتسىيالىزم ئىشلىرىغا سادىق بولغاچقا، بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ئۆچمەنلىكىگە ئۇچرىغان. 1996 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 29 - كۈنى سەھەر سائەت يەتتىلەردە، قورال-پىچاق كۆتۈرىۋالغان 11 زوراۋان ئۇنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ قاتىللىق قىلماقچى بولغاندا، ئۇ باتۇرلۇق بىلەن ئېلىشقان، بىراق دۈشمەن كۆپ بولغاچقا تەڭ كېلەلمەي 68 يېشىدا قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان.

دىلەيسەمخان غوپۇر، ئايال، ئۇيغۇر، 1934 ـ يىل 4 ـ ئايدا كوچا ئالقاغا يېزىسىدا تۇغۇلغان، 1960-يىل 6-ئايدا پارتىيىگە كىرگەن. ئۇ ئاساسىي قاتلامدا ئاياللار خىزمىتى ۋە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى 40 نەچچە يىل ئىشلىگەن، ئۇ كۆرۈنەرلىك نەتىجە ياراتقانلىقتىن ناھىيە، يېزا تەرەپتىن كۆپ قېتىم تەقدىرلەنگەن. ئۇ بۇ كەنتتىكى ئاياللارنى پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى، پەن ـ مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىنىشكە ئەستايىدىل تەشكىللەپ، ئاياللار ئارىسىدا "ئۈچنى ئۆگىنىش، ئۈچتە بەسلىشىش" پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، قوناس 2 ـ كەنتنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ ھاللىق سەۋىيىگە يېتىشى ئۈچۈن پائال تۆھپە قوشقان. ئۇ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى قەتئىي بوشاشماي ئىشلەپ، ئۆيمۇ ئۆي يۈرۈپ، ھاردىم ـ تالدىم دېمەيتتى، بەزىدە كۈنىگە ئون نەچچە كىلومېتىر يول يۈرەتتى. 1992 ـ يىلى، كوچا ناھىيىسى ئاياللارنى تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرۇشقا تەشكىللىگەنىدى، بىراق كونا قاراشنىڭ ئاسارىتى تۈپەيلىدىن خىزمەتتىكى توسالغۇ كۆپ ئىدى، دىلەيسەمخان نۇرغۇن جاپالىق، ئىنچىكە خىزمەت ئىشلەپ، باشلامچىلىق بىلەن ئون ئايالنى تەشكىللەپ دوختۇرخانىغا بېرىپ ئون ئوپېراتسىيە قىلدۇرۇپ، پۈتۈن يېزىدا ب خىزمەتنى كېڭەيتىش ئۈچۈن ياخشى باشلامچى بولغان. 1995-يىلى بۇ كەنتتىكى ئىككى ئايال پىلانلىق تۇغۇتتىن قېچىپ ئايرىم-ئايرىم ھالدا شايار ناھىيىسى، باي ناھىيىسىگە بېرىۋالغان، دىلەيسەمخان بۇنى ئۇققاندىن كېيىن 400 كىلومېتىردىن ئارتۇق يول يۈرۈپ ئۇلارنى تېپىپ، قايىل قىلىپ تۇغۇت چەكلەش

ئوپېراتسىيىسىنى قىلدۇرغان. ئۇ خىزمەتتە ئەستايىدىل، مەسئۇلىيەتچان بولغاچقا، ئۇ كەنت ناھىيە، يېزا تەرىپىدىن تۆت قېتىم پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدىكى ئىلغار كەنت بولۇپ باھالانغان. ئاقسۇ ۋىلايىتىمۇ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇش نەق مەيدان يىغىنىنى بۇ كەنتتە ئېچىپ، بۇ كەنتنىڭ تەجرىبىلىرىنى كېڭەيتكەن، دىلەيسەمخانمۇ ناھىيە تەرىپىدىن كۆپ قېتىم ئاياللار خىزمىتى ھەيئىتىنىڭ مۇنەۋۋەر كادىرى ۋە مۇنەۋۋەر پىلانلىق تۇغۇت خىزمەتچىسى بولۇپ باھالانغان. دىلەيسەمخان غۇپپۇرنىڭ ئىشلەۋاتقان خىزمىتى مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ئۆچمەنلىكىگە ئۇچرىغان، 1996-يىلى 4-ئاينىڭ 29-كۈنى سەھەر يەتتىلەردە، مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئۇنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرگەندە، ئۇ باتۇرلۇق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەن، بىراق كۆپ دۈشمەنگە تەڭ كېلەلمەي 62 يېشىدا قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان.

ئەنۋەر قاۋۇل، ئەر، ئۇيغۇر، 1963-يىلى 3-ئايدا كوچا ناھىيىسىنىڭ ئالقاغا يېزىسىدا تۇغۇلغان، ھايات ۋاقتىدا كوچا ناھىيىسى ئالقاغا يېزىسى قۇناس 2-كەنتىنىڭ پەن تېخنىكا مەسئۇل مۇئاۋىن كەنت باشلىقى، قوشۇمچە ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى بولۇپ، پېشقەدەم پارتىيە ئەزاسى، پېشقەدەم ئەمگەك نەمۇنىچىسى قاۋۇل توقنىڭ ئوغلى ئىدى. ئەنۋەر يۇرتىنى قىزغىن سۆيەتتى، باشقىلارغا خۇشاللىق بىلەن ياردەم قىلاتتى، نامرات كەنت ئاھالىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كۆپ قېتىم خىمىيىۋى ئوغۇت، نەق پۇل بەرگەن. ئۇ قۇناس كەنتى ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ شۇجىلىكىنى ئۆتىگەن مەزگىلدە، پارتىيىنىڭ يېزىلارغا قاراتقان سىياسەتلىرىنى زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلغاندىن باشقا، يەنە ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈپ ياشلارغا يېزا ئىگىلىك تېخنىكىلىرىنى كونكرېت تەتبىقلاش ۋە ئۇنى كېڭەيتىش توغرىسىدا سۆزلەپ بېرەتتى، ئۇ ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ خىزمەتلىرىنى جانلىق ئىشلەيتتى، ياشلار ئۇ تەشكىللىگەن تۈرلۈك پائالىيەتلەرگە قاتنىشىشنى خالايتتى، بىر مەزگىللەردە چامباشچىلىق، زەھەرلىك چېكىملىك تەشۋىرلەنگەن فىلىملەر، شەھۋانىي تۈس ئالغان سىنئالغۇ فىلىملىرى يامراپ كەتكەندە، بەزى ياشلار شۇلارنى دوراشقا باشلىغانىدى. ئەنۋەر قاۋۇل بۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ ياش ئىتتىپاق ئەزالىرىنى تەشكىللەپ "قانداق قىلغاندا مەنىلىك ياشىغىلى بولىدۇ" دېگەن تېمىدا مۇزاكىرە ئېلىپ بارغان، كۆپچىلىك ئۆگىنىش، مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق تونۇشىنى ئۆستۈرۈپ، پەن بىلىملىرىنى تىرىشىپ ئۆگىنىپ، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىش ئۈچۈن تۆھپە قوشۇشقا بەل باغلىغان. ئەنۋەر قاۋۇل پەن-تېخنىكا مەسئۇل مۇئاۋىن كەنت باشلىقى بولغاندىن كېيىن كەنتنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى يۈكسەلدۈرۈش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ پەن-تېخنىكا، باشقۇرۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشكە ئەھمىيەت بەرگەن، ناھىيە، يېزا ئالاقىدار خادىملارنى ئۆگىنىشكە تەشكىللىگەندە، ئەنۋەر قاۋۇل پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، خاتىرىسى ۋە قەلىمىنى ئېلىپ، موتسىكىلىتىنى مىنىپ ناھىيە كۇرس ئۇيۇشتۇرغان ئورۇنغا بېرىپ ئەستايىدىل ئۆگەنگەن. ئۇ قايسى ئورۇنلارنىڭ تېز ئۇنىدىغانلىقى، كېسەللىك، ھاشارەتكە قارشى ئىقتىدارى كۈچلۈك ئىكەنلىكى، قانچىلىك ئوغۇتلاش، قانچىلىك دورىلاش كېرەكلىكى، ئېتىز-ئېرىق پەرۋىشىنى قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى خاتىرىلىۋېلىپ، كەنتكە قايتىپ بارغاندىن كېيىن كەنت ئاھالىلىرىنى يىغىپ ئۇلارغا يېڭى سورت، يېڭى تەجرىبىلەرنى تەپسىلىي تونۇشتۇرغان ۋە كېڭەيتكەن. ئەتىيازلىق تېرىلغۇ، يازلىق يىغىم، كۈزلۈك يىغىم پەسىللىرىدە دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ ئۇلارنىڭ دېھقانچىلىق

ماشىنا-سايمانلىرىنى دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش پەسلى يېتىپ كېلىشتىن ئىلگىرى ياساپ بەرگەن. ئەنۋەر قاۋۇل پارتىيىنىڭ ئىشلىرىغا سادىق بولغاچقا مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئۇنىڭغا ئۆچمەنلىك قىلغان، 1996 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى سەھەر سائەت يەتتىلەردە، 11 مىللىي بۆلگۈنچى ئۇنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرگەندە، ئۇ باتۇرلۇق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىپ ئېلىشقان، ئاخىرىدا دۈشمەن كۆپ بولغاچقا تەڭ كېلەلمەي 27 يېشىدا قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان.

رەيھانەم مەمەت، ئايال، ئۇيغۇر، 1971 ـ يىل 8 ـ ئايدا كوچا ناھىيىسىنىڭ ئالىقاغا يېزىسىدا تۇغۇلغان، ھايات ۋاقتىدا كوچا ناھىيىسى ئالىقاغا يېزىسى قۇناس 2 ـ كەنتىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت كادىرى ئىدى. ئۇ كەنتنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى پائال قوللاپ، باشلامچىلىق بىلەن تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرغان ھەمدە ئاياللار خىزمىتى ھەيئىتىگە ياردەملىشىپ باشقا ئاياللارغا ئىدىيىۋى خىزمەت ئىشلىگەن. ئۇ پارتىيىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىنى ئېتىز باشلىرىغا، ئۆيلىرىگە بېرىپ، يول ئۈستىدە، بازارغا كېتىۋاتقاندا تەشۋىق قىلغان. ئۇ تىرىشىپ خىزمەت قىلغاچقا، ئۇ باشقۇرۇۋاتقان 100 نەچچە ئائىلىدە ئۇدا ئىككى يىلغىچە پىلاندىن ئاشۇرۇپ تۇغۇش ئەھۋالى كۆرۈلمىگەن. بۇنداق بولۇشتا ئۇ نۇرغۇن يۈرەك قېنىنى سىڭدۈرگەن ۋە كۆپ قېتىم ياش تۆككەن. ئۇ ئەنۋەر قاۋۇل بىلەن توي قىلغاندىن كېيىن، قېيىنئاتىسى قاۋۇل توقا پېشقەدەم ياچېيكا شۇجىسى، يولدىشى پەن ـ تېخنىكىغا مەسئۇل مۇئاۋىن كەنت باشلىقى بولغاچقا، كوللېكتىپنىڭ ئىشلىرى بىلەن ئالدىراش بولۇپ ئۆي ئىشلىرىغا يېتىشەلمەيتتى، قېيىنئانىسى كېسەلچان ئىدى. شۇڭا پۈتۈن ئائىلىنىڭ ئۆي ئىشلىرىنى ئۆزى ئۈستىگە ئېلىپ قېيىنئاتىسى، يولدىشىنىڭ خىزمىتىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن قوللاپ، پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇش، ئەمەلىيلەشتۇرۇش ئۈچۈن گەۋدىلىك تۆھپە قوشقان. رەيھانەم مەمەتنىڭ ئۈلگىلىك ھەرىكەتلىرى مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ئۆچمەنلىكىنى قوزغىغاچقا، 1996-يىل 4-ئاينىڭ 29-كۈنى سەھەر سائەت يەتتىلەردە ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرگەن مىللىي بۆلگۈنچىلەر تەرىپىدىن 25 يېشىدا ئۆلتۈرۈلگەن.

لىيۇ شىنلەي، ئەر، خەنزۇ، 1964-يىل 4-ئايدا گەنسۇ ئۆلكىسى جاڭجىياچۈەن ناھىيىسى لۇڭشىيەن يېزىسى يۈيشۇ كەنتىدىكى بىر دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ھايات ۋاقتىدا ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسى بوزدۆڭ ساقچىخانىسىنىڭ يېتەكچىسى ئىدى. ئۇ شىنجاڭنى، ۋەتەننىڭ چېگرا مۇداپىئە ئىشلىرىنى قىزغىن سۆيەتتى. 13 يىلدىن بۇيان، ئۇ مەيلى جەڭچى ۋاقتىدا بولسۇن ياكى كادىر بولغاندا بولسۇن، مەيلى شارائىتى جاپالىق ئاساسىي قاتلام چېگرا مۇداپىئە ئورگىنىدا ئىشلىگەندە بولسۇن، ئۆز كەسپىنى باشتىن-ئاخىر سۆيۈپ، بېرىلىپ ئىشلىگەن. 1989-يىل 9-ئايدا، ئۇ ئەلا نەتىجە بىلەن جۇڭگو خەلق قوراللىق ساقچى ئىنستىتۇتىغا قوبۇل قىلىنغان، ئۇنىڭ مەكتەپتىكى ئىپادىسى گەۋدىلىك ۋە ئۆگىنىشى، ئەخلاقى ياخشى بولغانلىقتىن مەكتەپ رەھبەرلىكى ئۇنى مەكتەپكە قالدۇرماقچى بولسىمۇ، ئۇ قىلچە ئىككىلەنمەي شىنجاڭغا قايتىپ كېلىپ، ئۆزىنىڭ غايىسى، ئېتىقادىنى كونكرېت ھەرىكەتكە ئايلاندۇرۇپ، بارلىقىنى چېگرا مۇداپىئە ئىشلىرىغا، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە شەرتسىز بېغىشلىغان. 1996 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى سەھەردە، جىددىي قېقىلغان ئىشىك ئاۋازى بوزدۆڭ چېگرا مۇداپىئە

ساقچىخانىسىنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزدى. چارۋىچى رەھمەت ئايىنىڭ بۇلانغانلىقىنى مەلۇم قىلدى، لىۇ شىنلەي بىلەن سەپدىشى ساۋ شىچياڭ دەرھال دېلو مەلۇم قىلغۇچى ھەيدىگەن141 تىپلىق يۈك ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ نەق مەيدانغا كەلگەن. لىۇ شىنلەي ساۋ شىچياڭ نەق مەيدانىنى تەكشۈرۈپ، بۇلانغان ئاممىدىن سۈرۈشتۈرۈپ دېلو سادىر قىلغۇچى بەش جىنايەتچىنىڭ چارۋىچىلارنىڭ قورال ـ ياراغ، ئوق ـ دورا ۋە نەق پۇل قاتارلىق نەرسىلىرىنى بۇلاپ، جىپ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ نەق مەيداندىن قاچقانلىقىنى ئۇققان، لىۇشىنلەي بۇ ئادەتتىكى بۇلاڭچىلىق دېلوسى ئەمەس، بۇنىڭ ئارقىسىغا چوقۇم تېخىمۇ چوڭ سۇيىقەست يوشۇرۇنغان دەپ پەرەز قىلىپ، ساقچىخانىغا قايتىپ يۇقىرىغا مەلۇم قىلىش قارارىغا كەلگەن، قايتىش يولىدا گۇمانلىق بىر ماشىنىنى ئۇچراتقان، قوغلاپ يېتىشىۋېلىپ تەكشۈرمەكچى بولغاندا، رەت قىلىشقا ئۇچرىغان، ماشىنىسىنىڭ شوپۇرى ماشىنىنى ھەيدەپ قاچقان، لىۇ شىنلەي دەرھال قەغلاشقا بۇيرۇق چۈشۈرگەن، ماشىنا ئاقبۇلاق داۋىنىغا يېتىپ كەلگەندە، زوراۋانلار قورallıق قارشىلىق كۆرسەتكەن، لىۇ شىنلەي ئۇلاردىن قورقماي سەپدىشى ساۋ شىچياڭ ۋە دېلو مەلۇم قىلغۇچى رەھمەت موللا بىلەن بىرلىكتە بەش ياۋۇز بىلەن باتۇرانە ئېلىشقان، ئاخىرىدا دۈشمەن كۆپ بولغاچقا تەڭ كېلەلمەي 32 يېشىدا قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان.

ساۋ شىچياڭ، ئەر، خەنزۇ، 1968-يىل 12-ئايدا گەنسۇ ئۆلكىسى چىڭشۈي ناھىيىسى گوچۈەن يېزىسى نىڭچۈەن كەنتىدىكى بىر ئاددىي دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ھايات ۋاقتىدا ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى بوزدۆڭ چېگرا مۇداپىئە ساقچىخانىسىنىڭ كەسپى ساقچىسى ئىدى. ئۇ شىنجاڭنى، ۋەتەننىڭ چېگرا مۇداپىئە ئىشلىرىنى قىزغىن سۆيەتتى، ئۇ دېھقان پەرزەنتىدىن كەسپىي ساقچى بولۇپ يېتىلگەن، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئارمىيە ـ خەلق ئىتتىپاقلىقىنىڭ ئۈلگىسى بولغان ئىدى. ئۇ قىسمىنىڭ ھەربىي ئاپتوموبىلىنى ئۆز كۆز قارىچۇقىدىن بەكرەك ئاسرايتتى،11 يىللىق ھەربىيلىك ھاياتىدا ئون نەچچە يىلنى بىر كۈندەك ئۆتكۈزۈپ، باش چۆكۈرۈپ ئىشلەپ، قاتتىق سىناقلاردىن ئۆتەلەيدىغان ماھارەتنى يېتىلدۈرگەن بولۇپ ھەم شوپۇر ھەم خىزمەتچى ئىدى، قىسمىدىكى باشلىقلار، سەپداشلىرى ئۇنى "ئەڭ بىخەتەر، ئەڭ پاكىز، ئەڭ ئىشەنچلىك شوپۇر" دەپ تەرىپلىشەتتى، ئۇ كۆپ قېتىم "قىزىل بايراقدار شوپۇر" بولۇپ باھالانغان. ئۇ سەپداشلىرىغا قېرىندىشىدىنمۇ بەكرەك كۆيۈنەتتى، باشقىلارغا ياردەم بېرىشتە قىلغان ئىشلىرى تېخىمۇ كۆپ ئىدى. بىر قېتىم، ئۇ ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىسىگە ئىش بېجىرگىلى كېتىۋېتىپ شەھەرلىك قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى زاۋۇتىنىڭ يېنىغا كەلگەندە، ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان بىر يولداشنىڭ يولنىڭ ئوتتۇرىدا تۇرۇپ ماشىنىسىنى توساۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ، ساۋشىچياڭ ماشىنىدىن چۈشۈپ ئۇنىڭدىن نېمىشقا يولنىڭ ئوتتۇرىدا تۇرۇپ ماشىنا توسىغانلىقىنى سورىغاندا، ھېلىقى مىللىي يولداش "ماشىنام بۇزۇلۇپ قالدى، نەرى بۇزۇلغانلىقىنى بىلەلمىدىم، ماشىنا زادى ئوت ئالمايۋاتىدۇ، بىر نەچچە ماشىنىنى توسسام توختىمىدى، ئىلاجسىز مۇشۇنداق قىلدىم، ئۇستام ياردەم قىلسىڭىز" دېگەن، ساۋشىچياڭ بۇنى ئاڭلاپ گەپ-سۆز قىلمايلا يېگىنى تۇرۇپ ماشىنىنى رېمونت قىلىشقا كىرىشىپ چۈش سائەت بىردىن كۈن پاتقىچە ئىشلەپ ماشىنىنى رېمونت قىلىپ بەرگەن، ساۋشىچياڭ مانا مۇشۇنداق باشقىلارنى قىينىچىلىقتىن خالاس قىلىشنى خۇشاللىق بىلىدىغان ئىنقىلابىي ھەربىي ئىدى. ئۇ قىسمىنى ئۆز ئۆيىدىنمۇ بەكرەك سۆيەتتى. سەپداشلىرى ساۋشىچياڭغا سۆزلىشىش ئاپپاراتى ئارقىلىق ئىككى ياشقا

توشمغان بالىڭىز قىزىتىپ قىلىپ ئۈچ كۈندىن بۇيان ئۆيدە يېتىپتۇ، كېسەلچان ئايالىڭىز تىت ـ تىت بولۇپ كېتىۋېتىپتۇ، تېزرەك ئۆيگە قايتىڭ، دېگەندە، ئۇ "هازىر ساقچىخانىدا ئۇچىمىزلا قالدۇق، زادىلا قايتالمايمەن، ئۆگۈنلۈككە تارماق ئەترەت ئۇيۇشتۇرغان ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنىڭ نەزەرىيە ئۆگىنىشى ئاخىرلىشىپ، ساقچىخانىدىكىلەر كەلگەندىن كېيىن باراي" دېگەن. ئۇيلىمىغان يەردىن بۇ گەپ ئۇنىڭ ۋەسىيىتى بولۇپ قالغان. 1996 ـ يىل 2-ئاينىڭ 10-كۈنى ساۋ شىچياڭ جىنايەتچىلەرنى قوغلاپ تۇتۇش داۋامىدا 28 يېشىدا قەھرىمانلارچە قۇربان بولغان.

باتۇرلىرىمىز ئەنە شۇنداق ۋاقىتسىز كېتىپ قالدى، ئۇلار ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش ئۈچۈن قۇربان بولدى. باتۇرلارنىڭ ئۆلۈمى تۇپىلاڭچىلارنىڭ ۋەھشىيانە قىلمىشلىرى ئۈستىدىن قىلىنغان ئۈن-تۈنسىز شىكايەت ۋە ئوقۇلغان لەنەت بولدى؛ باتۇرلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئۆلۈمى بەدىلىگە مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ سۇيىقەستى ۋە قەبىھلىكىنى پاش قىلدى؛ باتۇرلارنىڭ ئۆلۈمى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ كۆزىنى ئېچىپ روشەنلەشتۈردى ھەم بۆلگۈنچىلىككە قارشى كۈرەش قىلىش ئىشەنچىنى ۋە ئىرادىسىنى كۈچەيتتى؛ باتۇرلار ئىسسىق قېنى ۋە ئېزىز جېنى ئارقىلىق ۋەتەننىڭ، چېگرا رايونلىرىنىڭ بىخەتەرلىكى ۋە مۇقىملىقىنى قوغدىدى.

(3) ئارمىيە-خەلق بىرلىكتە كۈچ چىقىرىپ، زوراۋانلارنى تېزدىن پاش قىلدى ۋە قوغلاپ تۇتتى

ئاقسۇ ۋىلايىتىدە بىر قاتار زوراۋانلىق-تېررورلۇق دېلولىرى يۈز بەرگەندىن كېيىن، ئاپتونوم رايون، ۋىلايەتتىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرى بۇنىڭغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى. "10-فېۋرال" ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسى دەرھال "10-فېۋرال" دېلوسىنى پاش قىلىش قوماندانلىق شتابىي قۇردى ھەمدە قابىل خادىملارنى ئاجرىتىپ مەخسۇس دېلو گۇرۇپپىسى قۇردى. ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى خىزمەت گۇرۇپپىسىمۇ ئاقسۇ ۋىلايىتىگە بېرىپ دېلونى رازۋېدكا قىلىش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش بىلەن بىرگە، ناھىيىلەردىن رايون ۋە مۇداپىئە چەك ت چېگرىسىنى بۆزۈپ تاشلاپ، بارلىق كۈچ بىلەن دېلونى بالدۇرراق پاش قىلىشنى تەلەپ قىلدى.

قوراللىق ساقچى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك تارماق ئەترىتىنىڭ كوماندىر ـ جەڭچىلىرى بىر توپ زوراۋانلارنى جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىملىرىمىز سىياقىغا كىرىۋېلىپ پۇل ـ مال بۇلاپ، چېگرا مۇداپىئە قوراللىق ساقچىلىرىمىزنى ۋە دېلو مەلۇم قىلغان چارۋىچىنى ئۆلتۈرگەنلىكىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، جەڭگە قاتنىشىپ جىنايەتچىنى تۇتۇش ئۈچۈن بەس-بەستە تىزىمغا ئالدۇردى. 4-ئاينىڭ 9 ـ كۈنى، قوراللىق ساقچى قىسىم ئاقسۇ ۋىلايەتلىك تارماق ئەترىتى يۇقىرىنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرىغا ماسلىشىپ "10-فېۋرال" دېلوسىدىكى جىنايەتچىلەرنىڭ

يوشۇرۇنۇۋېلىش مۇمكىنچىلىكى بولغان ئاقسۇ شەھىرى قىزىل كۆۋرۈك ئاھالىلەر رايونىنى قورشىۋالدى. ھەرىكەت 4 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى سەھەر ئىككىدە باشلىنىپ ئالتىدە ئاخىرلاشتى، دەسلەپكى جەڭدە غەلىبە قولغا كەلتۈرۈلۈپ "10-فېۋرال" دېلوسىغا مۇناسىۋەتلىك ئۈچ ئادەم تۇتۇلدى، ئاممۇنىيىنىتراتلىق پارتلىتىش دورىسىدىن 5.12 كىلوگرام، ئوت ئالدۇرغۇچى پىلتىدىن5.1 مېتىر، ئەكسىيەتچىل سىنئالغۇ لېنتىسىدىن ئىككى قاپ، ياش ئاققۇزىدىغان گاز ملتىقىدىن ئىككى دانە ھەمدە باشقا قاتىللىق قورالىرى قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك ئىسپاتلارنى قولغا چۈشۈردى، جەڭگە قاتناشقان كوماندىر ـ جەڭچىلەردىن بىرىمۇ يارىلانمىدى، 4-ئاينىڭ 15-كۈنى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرىمىز "10-فېۋرال" دېلوسىدىكى جىنايەتچى ئاۋۇت ئابلا قاتارلىقلارنىڭ كوچا ناھىيىسىدە يوشۇرۇنغانلىقىدىن خەۋەر تاپتى، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرىمىز تېزدىن كوچا ناھىيىسىگە بېرىپ، "10-فېۋرال" دېلوسىدىكى جىنايەتچىلەرنى ئاقتۇرۇش بىلەن بىرگە، باي، ئۇرۇمچى، ئاقسۇ يوللىرىدا چازا قۇردى، ئاۋۇت ئابلا قاتارلىق جىنايەتچىلەر كۇچادا پاناالانغۇدەك جاي تاپالماي شىرىكىنىڭ "سانتانا" ماركىلىق قىزىل پىكاپىغا ئولتۇرۇپ ئاقسۇ تەرەپكە قاچتى. جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرىمىز دەرھال ماشىنىلىق قوغلىدى، ماشىنىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ئولتۇرغان بىر جىنايەتچى ئالدى بىلەن بىزگە قارىتىپ ئوق چىقاردى، جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىملىرىمىز چاققانلىق بىلەن يېتىشىۋالدى ھەمدە ئوق چىقىرىپ ماشىنىنىڭ بىر پاي چاقىنى يېرىۋەتتى. جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرىمىز ئۇلارنى قورالنى تاشلاپ تەسلىم بولۇشقا ئۈندىدى. ئىككى تەرەپ يېرىم سائەتتىن ئارتۇق تىركىشىپ تۇرغاندىن كېيىن، ئاۋۇت ئابلا قاتارلىق جىنايەتچىلەر تەسلىم بولۇشنى رەت قىلدى ھەمدە جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر-ساقچىلىرىمىزغا داۋاملىق ئوق ئاتتى. تاشيولنىڭ ئىككى چېتىگە يوشۇرۇنىۋالغان جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرى، قوراللىق ساقچىلار قايتۇرما ھۇجۇم قىلىپ ئوق چىقىرىپ، ماشىنا ئىچىدىكى جىنايەتچىلەرنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ تاپانچا، مىلتىق، ئوق، پارتلىتىش دورىسى، پىستان قاتارلىقلارنى ئولجا ئالدى.

"22 ـ مارت" ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دەرھال جامائەت خەۋپسىزلىكى، ئەدلىيە، بىرلىكسەپ قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلارنى يىغىپ جىددىي يىغىن ئېچىپ، دېلو ئەھۋالىنى مۇھاكىمە ۋە تەھلىل قىلىپ، 24 ئادەمدىن تەشكىللەنگەن "22 ـ مارت" مەخسۇس دېلو گۇرۇپپىسىنى قۇرۇپ، رازۋېدكا قىلىش ۋە قاتىلنى تۇتۇش خىزمىتىگە كىرىشىپ كەتتى. مەخسۇس دېلو گۇرۇپپىسىدىكى كادىر ـ ساقچىلار مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ چېكىدىن ئاشقان جىنايەتچىلىرىدىن غەزەپلىنىپ، خېيىمخەتەردىن قورقماي، جاپا ـ مۇشەققەتتىن باش تارتماي دېلونى تېزدىن پاش قىلىپ، خەلق ئۈچۈن بالايىئاپەتنى تۈگىتىدىغانلىقىنى بىردەك بىلدۈرۈشتى. رازۋېدكا خىزمىتى باشلىنىشى بىلەنلا مەخسۇس دېلو گۇرۇپپىسىدىكىلەر كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، 1-كۈنلا 68 ئادەمنى زىيارەت قىلدى، رازۋېدكا خىزمىتىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، تەكشۈرۈش دائىرىسىنى بارغانسېرى كېڭەيتتى، ئۇلار ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ 200 نەچچە ئادەمنى تەكشۈردى، كېچە ـ كۈندۈزلەپ ئاشكارا ھەم يوشۇرۇن زىيارەت قىلىش ئارقىلىق ۋە ئامما تەمىنلىگەن يىپ ئۇچىغا ئاساسەن 31 گۇماندارنى بايقىدى، ئەھۋال ئىگىلەش ئارقىلىق 30 ئادەم گۇماندارلار قاتارىدىن چىقىرىلىپ، ئاخىرى شىرئەلى مۇھىم گۇماندار دەپ قارالدى، ئۇنى رازۋېدكا قىلىش ئارقىلىق يەنە تۇردى قارى ۋە

مەريەم ئىمىن دېگەن ئىككى گۇماندار بايقالدى. 4-ئاينىڭ 8-كۈنى، مەخسۇس دېلو گۇرۇپپىسىدىكىلەر شىرئەلىنى قانۇن بويىچە قولغا ئالدى، سوراقتا ئۇ ھېچنېمىنى بىلمەس بولىۋېلىپ ھېچنەرسىنى تاپشۇرمىدى. 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى تۇردى قارى ۋە مەريەم ئىمىن تۇتۇپ تۇرۇلدى، ئۇلار دەسلەپتە جاھىللىق قىلىپ جىنايىتىنى تاپشۇرمىدى. كېيىن سىياسەت بىلەن پىسخىك ھۇجۇم قىلىش ئارقىلىق پاكىت ئالدىدا باش ئېگىپ شايار ناھىيىدىكى ئابدۇللا قاسىم، مەمەت ئابدۇللا، يۈسۈپ ئەخمەت ۋە ئابلەت قاسىم قاتارلىق تۆتەيلەننىڭ ھاكىم سىدىق قارىھاجىمنى ئۆلتۈرگەنلىك جىنايى پاكىتىنى تاپشۇردى. ئەسلىدە بۇ تۆت زوراۋان 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى كەچتە توقسۇ ناھىيىسىگە كەلگەندىن كېيىن، تۇردى قارى بىلەن ئۇچرىشىپ شىرئەلىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ تاماق يېگەن، مېڭىش ئالدىدا ئابدۇللا شىر ئەلىدىن بىر پىچاق سورىغان، بەشەيلەن شىرئەلىنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ مەريەمنىڭ ئۆيىگە كەلگەن، كەچ سائەت 11 لەردە ئابدۇللا قاسىم تۇردى قارىنى ھاكىم سىدىق قارىھاجىمنىڭ ئۆيىنى كۆزىتىشكە بۇيرۇغان، ئىككىنچى كۈنى سەھەردە ئابدۇللا قاسىم بىلەن مەمەت ئابدۇللا ھاكىم سىدىق قارىھاجىمنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىۋالغان، ھاكىم سىدىق قارىھاجىم ئۆيىدىن چىقىشىغا، ئۇلار ئۆگزىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ئۇنى ئۆلتۈرگەن، ئارقىدىن يەنە مەريەمنىڭ ئۆيىگە بېرىپ يۈسۈپ ئەخمەت، ئابلەت قاسىمنى چاقىرىپ شايار ناھىيىسىگە قاچقان. بۇ تۆت زوراۋان شايار ناھىيىسىگە قېچىپ بارغاندىن كېيىن داۋاملىق دېلو سادىر قىلغان. 3-ئاينىڭ 24-كۈنى، ئۇلار ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، شايار ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ناھىيىلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى رەھمىتۇللا قارىھاجىمنىڭ ئۆيىگە كىرىپ ئۇنىڭ قېيىنئاتىسىي، ئايالىنى باغلاپ 15 مىڭ يۈەن نەق پۇلنى بۇلاپ كەتكەن ھەمدە دېلو مەلۇم قىلمايسەن دەپ تەھدىت سالغان. 3-ئاينىڭ 27-كۈنى كەچتە ئۇلار يەنە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقىنىڭ ئۆيىدىن ئالتە مىڭ 900 يۈەن نەق پۇل ۋە بەزى ئالتۇن زىننەت بۇيۇملىرىنى بۇلاپ كەتكەن. 4-ئاينىڭ 11-كۈنى شايار ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى تەرىپىدىن تۇتۇلغان. ھازىرغا قەدەر ھاكىم سىدىق قارى ھاجىمنىڭ ئۆلتۈرگەن قاتىللاردىن قېچىپ يۈرگەن يۈسۈپ ئەخمەتتىن باشقا ھەممىسى تۇتۇلغان.

"29 - ئاپرېل" ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، كوچا ناھىيىسى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمە ۋە ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىك نازارىتى تېزدىن قابىل ساقچىلارنى نەق مەيدانغا ئەۋەتىپ ئەتراپلىق رازۋېدكا قىلدى. ئاپتونوم رايوندىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى بۇ دېلوغا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلۈپ، بارلىق كۈچنى ئىشقا سېلىپ دېلونى تېزدىن پاش قىلىش توغرىسىدا يوليورۇق بەردى. 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى كەچتە، جامائەت خەۋپسىزلىك ئورگانلىرى ئىگىلىگەن يىپ ئۇچىغا ئاساسەن دەرھال جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر-ساقچىلىرى، قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتىنىڭ كوماندىر-جەڭچىلىرى، خەلق ئەسكەرلىرىنى جىنايەتچىنى قوغلاپ تۇتۇشقا تەشكىللىدى. ھاشىم ئابلا قاتارلىق توققۇز جىنايەتچى دىكتاتۇرىمىزنىڭ ھەيۋىسىدىن قورقۇپ، چۆچۈپ كەتكەن قۇچقاشتەك شۇ كۈنى كېچىدە ئالدىراپ-تېنەپ قېچىپ كەتكەن. ئۇلار ئۇچىسىغا بىردەك بوغماق چاپان، پۇتىغا ھەربىيچە چۇخەي كىيىپ، تەييارلانغان پارتلىتىش قۇرۇلمىسى ھەمدە تاپانچا، پىچاق، پالتا قاتارلىق قاتىللىق قوراللارنى ئېلىپ، ناھىيە بازىرىغا بېرىپ تېخىمۇ زور تېررورلۇق ھەرىكىتىنى قوزغاش سۇيىقەستىدە بولغان. ئۇلار

مىڭىپ بىھشباغ ئەتراپىغا كەلگەندە پارتلىتىش قۇرۇلمىسى ئۆزلۈكىدىن پارتلاپ كېتىپ ئۈچ جىنايەتچى شۇ جايدىلا پارتلاپ ئۆلگەن، باشقا جىنايەتچىلەر يارىلانغان. ئاقتۇرۇش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىۋاتقان جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر-ساقچىلىرى، قوراللىق ساقچى قىسىم كوماندىر ـ جەڭچىلىرى ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن چاقماق تېزلىكىدە نەق مەيدانغا يېتىپ كېلىپ، جىنايەتچىلەرنى قاتمۇ-قات قورشىۋالدى. ساقچىلىرىمىز سىياسىي ھۇجۇم قوزغاپ، جىنايەتچىلەرنى قورالنى تاشلاپ تەسلىم بولۇشقا ئۈندىدى، بۇ تەلۋە زوراۋانلار پەرۋا قىلماي، جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىملىرىمىزغا توختىماي ئوق چىقاردى، بۇنىڭ بىلەن دۈشمەن بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا كەسكىن جەڭ بولدى، بۇ ۋاقىتتا، يەنە ئىككى زوراۋان ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ پارتلاتقۇچنى پارتلاتقاچقا تۆت جىنايەتچى نەق مەيداندا ئۆلدى، جىنايەتچى ھاشىم ئابلا ئۆزلىرى ياسىۋالغان بومبىنى ئېتىپ جىپ ماشىنىمىزدىن بىرنى پاچاقلىۋەتكەندىن كېيىن، تۈن قاراڭغۇسىدىن پايدىلىنىپ ساقچىلارنىڭ "تويوتا" ماركىلىق دالا ئاپتوموبىلىنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىپ ئۇنى پارتلىتىۋەتتى، ئۆزىمۇ ماشىنا ئىچىدە پارتلاپ ئۆلدى. يەنە بىر جىنايەتچى پارتلاتقۇچنى پارتلىتىپ جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرىمىزنى زەخمىلەندۈرمەكچى بولغاندا، جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىملىرىمىز تەرىپىدىن نەق مەيداندا ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى، بىزدىن بىرەرمۇ ئادەم يارىلانمىدى.

ئېنىقلىشىمىزچە، "29-ئاپرېل" بىر يۈرۈش قاتىللىق دېلوسىدىكى سەككىز جىنايەتچىنىڭ ھەممىسى تايانچ ئەزا ياسىن ئابلا تەشكىللىگەن زوراۋانلىق-تېررورلۇق تەلىم-تەربىيىسىگە قاتناشقان ئىكەن. بۇ زوراۋان، تېرروررچىلارغا ئۆلۈم ئازلىق قىلىدۇ، جەڭگە قاتناشقان كادىر-ساقچىلار بۇ قېتىمقى جەڭدە زور نەتىجىنى قولغا كەلتۈرۈپ، زوراۋان، جىنايەتچىلەرگە زەربە بېرىپ، جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىنى قوغداش ئۈچۈن گەۋدىلىك تۆھپە قوشتى، جامائەت خەۋپسىزلىكى مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ تەقدىرلەندى.

"29-ئاپرېل" ۋەقەسى شۇنى ئىسپاتلىدىكى، بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەگىشىپ ئىنقىلاب قىلغان پېشقەدەم نەمۇنىچى، پېشقەدەم پارتىيە ئەزالىرى، پېشقەدەم كادىرلارنى ئۆلتۈرۈش ئارقىلىق ئاق تېررورلۇق پەيدا قىلىپ، كىشىلەرنى خاتىرجەمسىزلەندۈرۈپ، تىنچ ت ئىنتىپاقلىققا، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ئۇرۇندى. بىراق كۆچلۈك خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسى ئالدىدا ئۇلار شەرمەندىلەرچە مەغلۇپ بولدى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى، كەڭ ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى دۈشمەننىڭ ئەكسىيەتچىل ھەيۋىسىدىن قورقۇپ قالمايدۇ، ئۇلار تېخىمۇ زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، ئىنقىلابىي قەھرىمانلارنىڭ ئىزىنى بېسىپ، جۇڭگو كومپارتىيىسىگە ئەگىشىپ جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش يولىدا مېڭىپ، چېگرا رايوننى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن تېخىمۇ زور تۆھپە قوشقۇسى.

11. قەشقەردە يۈز بەرگەن "12 ـ ماي" قاتىللىق دېلوسىنى پاش قىلىش

1996-يىل 5-ئاينىڭ 12-كۈنى سەھەردە، قەدىمىي شەھەر قەشقەر ئاھالىسى تېخى ئۇيقۇدا ئىدى. 74 ياشقا كىرىپ قالغان ھارۇنخان ھاجىم ھېيتكا مەسچىتىدە ئىماملىق قىلىش ئۈچۈن ئوغلىنىڭ ھەمراھلىقىدا بالدۇرلا ئۆيدىن چىقتى. ئوغلى ئادىتى بويىچە بوۋاينى ۋېلسىپىتكە ئولتۇرغۇزۇپ، تەخمىنەن 40 نەچچە مېتىر ماڭغاندا، تۇيۇقسىز پىچاق كۆتۈرۈۋالغان ئۈچ زوراۋان ئېتىلىپ كېلىپ ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ، ياۋۇزلۇق بىلەن كەينى ـ كەينىدىن بوۋاينىڭ 20 نەچچە يېرىگە پىچاق تىقتى. ئوغلى كۈچىنىڭ بارىچە قارشىلىق كۆرسىتىپ، ياشىنىپ قالغان دادىسىنى قوغدىدى. زوراۋانلار ئۇنىڭمۇ ئون نەچچە يېرىگە پىچاق تىقتى. ئاتا ـ بالا ئىككىيلەن لەختە ـ لەختە قان ئىچىدە يىقىلىپ ياتتى. قاتىللار جىنايەتتىن قورقۇپ قېچىپ كەتتى.

ھارۇنخان ھاجىم قەشقەر شەھەرلىك ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى، ھېيتكا مەسچىتىنىڭ ئىمامى بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭگو ئىسلام دىنى جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، ھارۇنخان ھاجىمنىڭ قەستكە ئۇچرىغانلىقى ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىنىڭ يۈكسەك دىققەت ئېتىبارىنى قوزغىدى، ئۇلار دەرھال مۇتەخەسسىسلەردىن تەركىپ تاپقان داۋالاش گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ ھارۇنخان ھاجىمنى قۇتقۇزۇش توغرىسىدا يولىيورۇق بەردى. دېلو يۈز بەرگەندىن كېيىن، قەشقەر ۋىلايەتلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسى دەرھال كۈچلۈك قوشۇن تەشكىللەپ جەڭگە ئاتلاندى، يېرىم ئايدىن كۆپرەك ئۇدا جەڭ قىلىپ، دېلونى ئاخىرى پاش قىلدى. نۇرمەمەت، سەيپۇللا ۋە ئابدۇللادىن ئىبارەت ئۈچ جىنايەت گۇماندارى قولغا ئېلىندى. ئاپتونوم رايوندىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنىڭ ھەر جەھەتتىن كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە دوختۇر، سېستىرالارنىڭ كۆڭۈل قويۇپ داۋالىشى ئاستىدا، ھارۇنخان ھاجىم بىلەن ئوغلىنىڭ سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلدى. مىللىي بۆلگۈنچىلەر سۇيىقەست بىلەن پىلانلىغان، زەھەر خەندىلىك بىلەن تۈغدۇرغان "12 ـ ماي" قاتىللىق ھەرىكىتى ئۇزۇل ـ كېسىل مەغلۇپ بولدى. لېكىن، ئۇ كىشىلەرگە ئويلىنىپ كۆرۈشكە ئەرزىيدىغان بىر قاتار مەسىلىلەرنى قالدۇردى.

(1) ھارۇنخان ھاجىمنى نېمە ئۈچۈن قەستلەيدۇ

مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ قەشقەردە بۇزغۇنچىلىق ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىۋاتقىنىغا ئۇزۇن بولدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، ئۇلار دائىم دىن تونىغا ئورىنىۋېلىپ، "غازات" بايرىقىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، كەڭ مۇسۇلمانلارنىڭ دىنغا بولغان ساددا ھېسسىياتىدىن پايدىلىنىپ، ھەممە يەردە كۆز بويامچىلىق قىلىپ، دىنىي بىلىمى كەمچىل، ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلمەيدىغان بەزى ئاممىنى ئۆزلىرى ئۈچۈن گۇپپاڭچىلىق قىلىشقا قايمۇقتۇردى ۋە مەجبۇرلىدى. بۇنداق كەسكىن پەيتتە، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زاتلار بەس ـ

بەستە كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۇلارنىڭ ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاشقا ئۇرۇنۇشتەك رەزىل ئەپتى - بەشىرىسىنى پاش قىلدى. شۇڭا، مىللىي بۆلگۈنچىلەر ۋەتەنپەرۋەرلىك دىنىي زاتلارغا زەھەرخەندىلىك بىلەن "مىللىي مۇناپىق" دېگەن قالپاقنى كىيدۈرۈپ، ئۇلارنى كۆزگە قادالغان مىخ، تاپانغا سانجىلغان تىكەن دەپ قاراپ، تۈرلۈك چارە-تەدبىرلەرنى قوللىنىپ ئۇلارغا قەست قىلدى. 1996 - يىل 3 -ئاينىڭ 22 - كۈنى، بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر توقسۇ ناھىيىسىدە ناھىيىلىك ئىسلام دىنىي جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى ھاكىم سىدىق قارىھاجىمنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن، ئاندىن جىنايەت قارا قولىنى ھارۇنخان ھاجىمغا ئۇزاتتى.

ھارۇنخان ھاجىم دىنىي ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن، ئۇنىڭ دادىسى ۋە بوۋىسى جۇڭگو-چەت ئەلدە نامى بار ئىسلام ئۆلىماسى ۋە دىنىي كەسپىي خادىم بولۇپ، دىنىي ساھەدە ئابرۇيلۇق، تەسىرى چوڭ كىشىلەر ئىدى. ئۇ كىچىكىدىن تارتىپ دىندار ئائىلىدە تەربىيە ئېلىپ، دىنىي كىتابلارنى قېتىرقىنىپ ئوقۇغاچقا، دىنىي بىلىمى چوڭقۇر بولۇپ، قەشقەردىكى ئەڭ داڭلىق ئىسلام ئۆلىمالىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ئۇ ئىزچىل تۈردە دىنىي ئەقىدە ۋە دىنىي قانۇن –قائىدىلەرگە ئەمەل قىلىپ كەلدى، ئۇ ئادىل، ئاق كۆڭۈل ئىدى، دىنىي ساھەدە ئابرۇيى يۇقىرى ئىدى، قانۇن-ئىنتىزامغا ئەمەل قىلاتتى، دىنىي ئىشلارغا باش قاتۇراتتى، ئۇ ۋەتەننى، دىننى سۆيىدىغان دىنىي كەسپىي خادىم ۋە پىشىۋا ئىدى، ئۇ 17 يېشىدا ئىمام بولغان، 50 يىلدىن بېرى ئىزچىل تۈردە قۇرئان، ھەدىستىكى تەلىملەر بويىچە ئىش تۇتۇپ كەلدى، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇ ئىزچىل تۈردە دىن بىلەن سىياسەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىپ، ئاللاغا، پەيغەمبىرىگە ۋە ھۆكۈمەتكە ئىتائەت قىلىشتەك ۋەتەننى، دىننى سۆيۈش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، باشتىن-ئاخىر ئۆزىنىڭ ھەر خىل دىنىي پائالىيەتلىرىنى ئېلىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنى، قانۇن - نىزاملىرى ۋە سىياسەتلىرى يول قويغان دائىرە ئىچىدە ئېلىپ باردى. 1986 - يىلى، ئۇ جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ھەج ئۆمىكىگە قاتناشتى، شۇ يىلى ئاپتونوم رايوننىڭ رەئىسى تۆمۈر داۋامەت بىلەن بىرگە ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكىگە زىيارەتكە چىقتى ھەمدە ئەرەب تىلى تەرجىمانى بولدى. چەت ئەلدە ئۇ دىپلوماتىيە ئىنتىزامىغا رىئايە قىلىپ، ۋەتەننىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى قوغداپ، پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىنى ۋە ئېلىمىزنىڭ چوڭ ياخشى ۋەزىيىتىنى ئاكتىپ تەشۋىق قىلدى، ئىپادىسى ناھايىتى ياخشى بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مول ھەم چوڭقۇر دىنىي بىلىمى، ئالىيجاناب پەزىلىتى، ئىخلاسمەن ئېتىقادى بىلەن ئىسلام دىنىي ساھەسىدىكىلەرنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشىپ، زىيارەتكە چىقىش ۋەزىپىسىنى ئاجايىپ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندىدى. ئۇ ھەر بىر قېتىم تەپسىر قىلغاندا، مول دىنىي بىلىمى ۋە ئۆز كەچۈرمىشلىرى ئارقىلىق كىشىلەرگە ياخشى ئىشلارنى قىلىش، ناشايان ئىشلارنى قىلماسلىق توغرىسىدا تەلىم بېرىپ، كەڭ دىن مۇخلىسلىرىنىڭ ئىشەنچىسىگە ۋە ھۆرمىتىگە ئېرىشتى.

مىللىي بۆلگۈنچىلەر دىندىن پايدىلىنىش ئۈچۈن، تۈرلۈك ئاماللار بىلەن دىنىي زاتلارنى ئۆز يېنىغا تارتتى، ھارۇنخان ھاجىم ئۇلارنىڭ ئاساسلىق ئوبيېكتى ئىدى، لېكىن ھارۇنخان ھاجىم ھەققانىيەتنى ياقلايدىغان، كۆرگەن، ئاڭلىغانلىرى كۆپ ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زات بولغاچقا، ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىدى، ئۇلارنىڭ دامىغا چۈشمىدى، شۇنىڭ بىلەن، ئۇلار ھاقارەتلەش، ئىغۋا تارقىتىپ زىيان يەتكۈزۈش، نامىسىز

خەت يېزىش، قورقۇتۇش قاتارلىق پەس، رەزىل ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، ھارۇنخان ھاجىمنىڭ دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئامما ئارىسىدىكى ئورنىنى تەۋرەتمەكچى بولدى. ھارۇنخان ھاجىم قورقماي، ئالدانماي، ئۆزىنىڭ خەۋپخەتەرگە ئۇچرىشىغا قارىماي، مەيدانى مۇستەھكەم ھالدا ئۇلارغا قارشى تىغمۇ تىغ كۈرەش قىلدى. ئۇ تەپسىر ئېيتىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، پارتىيىنىڭ دىني سىياستىنى مەردانىلىك بىلەن تەشۋىق قىلدى. يېڭى جەمئىيەت بىلەن كونا جەمئىيەتنى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق، كەڭ دىن مۇخلىسلىرى ئارىسىدا كومپارتىيىنىڭ ياخشىلىقىنى، سوتسىيالىستىك تۈزۈمنىڭ ئەۋزەللىكىنى، دىنىنى سۆيۈش ئۈچۈن ۋەتەننى سۆيۈش كېرەكلىكىنى سۆزلىدى. ئۇ خەنزۇ خەلقىنىڭ شىنجاڭنى ئازاد قىلىش، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش يولىدا قوشقان ئاجايىپ تۆھپىلىرىنى مىسالغا ئېلىش ئارقىلىق، مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ "غازات"نى تەرغىب قىلىشىدىكى جىنايى مەقستى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى پارچىلاش ئىكەنلىكىنى پاش قىلدى. ھارۇنخان ھاجىمنىڭ سۆز ھەربىكتى مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ زىتىغا تەگدى، مىللىي بۆلگۈنچىلەر ئۇنى بۆلگۈنچىلىك قىلىش، مۇستەقىللىق داۋاسى قىلىشىدىكى چوڭ توسالغۇ دەپ قارىدى. ئاخىرى، ئۇلار تەشكىللىك، پىلانلىق ھالدا يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈشتەك رەزىل ۋاستىنى قوللىنىپ، ئىش پۈتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆزلىرىنىڭ ئادىمىنى دەسسەتمەكچى بولدى.

ھارۇنخان ھاجىم ۋە ئۇنىڭ ئوغلى قەستكە ئۇچرىغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت بۇ ئىشقا قاتتىق ئەھمىيەت بەردى ۋە ئۇلارغا كۆڭۈل بۆلدى، ئۇلارنى مەخسۇس ئۈرۈمچىدىكى داۋالاش شارائىتى ئەڭ ياخشى دوختۇرخانىغا ئېلىپ كەلدى، ئاپتونوم رايوندىكى ئاتاقلىق تېببىي مۇتەخەسسىسلەرنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن داۋالاش ۋە دوختۇر، سېسترالارنىڭ كۆڭۈل قويۇپ قارشى ئارقىسىدا ئۇلارنىڭ سالامەتلىكى ئەسلىگە كەلدى. 1977 - يىلى 1- ئاينىڭ 17- كۈنى، ھارۇنخان ھاجىم سىياسىي كېڭەش ئاپتونوم رايونلۇق 7-نۆۋەتلىك كومىتېتى 5- ئومۇمىي يىغىنىغا قاتنىشىپ، ھەر مىللەت خەلقى بىلەن يۈز كۆرۈشتى. 1-ئاينىڭ 30-كۈنى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېت رەھبەرلىرى جوڭنەنخەيدە ئۇنى سەمىمىي قوبۇل قىلدى. 1977-يىلى 2- ئاينىڭ 9- كۈنى، ئۇ يەنە ھېيتكا مەسجىدىدە روزا ھېيت نامىزىغا رىياسەتچىلىك قىلدى.

(2) قاتىل قانداق ئادەم؟

ھارۇنخان ھاجىم ۋە ئۇنىڭ ئوغلىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان قاتىل زادى قانداق ئادەم؟ جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرى يېرىم ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدا جەڭ قىلىپ ھەققىي ئەھۋالنى ئاخىرى ئايدىڭلاشتۇردى، قاتىللارنىڭ بىرى نۇرمەمەت قارشىلىق كۆرسەتكەنلىكتىن نەق مەيداندا ئېتىپ ئۆلتۈرۈلدى، قالغان ئىككى قاتىل –سەيپۇللا بىلەن ئابدۇللا قولغا ئېلىندى.

نۇرمەمەت مارالبېشى ناھىيىسى ئاۋات يېزىسىدىن بولۇپ، ئاتا-ئانىسى ئۇنى بەش يېشىدىلا بىر يەر ئاستى دىنى ئوقۇتۇش نۇقتىسىغا دىنى ئۆگىنىشكە ئاپىرىپ بەرگەن، ئۇ ئون نەچچە يىللىق تالىپلىق ھاياتىدا نۇرغۇن "پانئىسلامىزم"، "پانتۈركىزم" نىڭ ئەكسىيەتچىل ئىدىيىلىرىنى قوبۇل قىلغان. توغرا يولدا ماڭمىغان بۇ بىكار تەلەپ كۆن بويى كىمنىڭ ئۆيىدە پۇل بارلىقىنى، كىمنىڭ قوي، كالا، توخۇلىرى سېمىز ئىكەنلىكىنى تىڭ-تىڭلاپ يۈرۈپ، ئۇنىڭكىنى ئوغرىلاپ، بۇنىڭكىنى بۇلاپ، قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىغان. بىر قېتىم مارالبېشى ناھىيە بازىرىدا، ئۇ بىرنەچچە جېدەلخور لۈكچەكلەر بىلەن بازارغا قوي ساتقىلى كېتىۋاتقان بىر بوۋاينى ناھىيە بازىرى سىرتىغا ئالداپ ئەكېلىپ، بوۋاينىڭ قويىنى تارتىۋالماقچى بولغان، بوۋاي ئۇنىمىسا، نۇرمەمەت پىچىقىنى چىقىرىپ: "بەرمىسەڭ ئۆلتۈرىۋېتىمەن" دەپ قورقۇتقان، بوۋاي ئىلاج، قاراپ تۇرۇپ مىڭ بىر جاپادا بېقىپ سەمرىتكەن قويىنى نۇرمەمەتكە تارتقۇزۇپ قويغان. نۇرمەمەت 16 يېشىدا، قەشقەردىكى بىر يەر ئاستى دىنى ئوقۇتۇش نۇقتىسىغا ئالمىشىپ دىنى ئۆگەنگەن، بۇ مەزگىلدە، ئۇ دىنىي ئەقىدە ۋە دىنىي قائىدە- قانۇنىدىكى تەلەپلەر بويىچە دۇرۇس مۇسۇلمان بولماستىن، بەلكى تېخىمۇ بەتتەرلىشىپ، ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق ۋە پاھىشىۋازلىق قىلغان، كۆپ قېتىم قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى، كونا شەھەر ناھىيىسى ئەتراپىدا ۋە قەشقەر شەھىرىدە ئېقىپ يۈرۈپ ئەسكىلىك قىلىپ، بىر مۇتتەھەمگە ئايلانغان. بىر يىلى ئۇ كونا شەھەر ناھىيىسىدە ئاتالمىش بىر قانچە "ساۋاقدىشى" بىلەن ئاشپۇزۇلدا پولۇ يېگەن، تاماقنى يەپ بولۇپ پۇل بېرىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، دۇكاندارغا بىر نەچچە پارچە گۆش تاللاپ بېرىشنى بۇيرۇغان، دۇكاندار ئامالسىز ئۇنىڭغا بويسۇنغان، ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۇ قەشقەر شەھىرى دۆڭخۇ كۆلى باغچىسى ئەتراپىدا بىر ۋېلسىپىتنى ئوغرىلاپ، 80 يۈەنگە سېتىۋېتىپ پاھىشىۋازلىق قىلغان، ئۇنىڭ قىلمىشى دىنىي ئەقىدە ۋە دىنىي قانۇن-قائىدىلەرگە تامامەن خىلاپ، ئۇ مۇسۇلمانلاردا بولۇشقا تېگىشلىك پەزىلەت ۋە ئادەم بولۇشقا تېگىشلىك ئەخلاقنى يوقاتقاچقا، كىشىلەرنىڭ لەنىتىگە قالغان. كېيىن ئۇ يەنە ئۈرۈمچىگە ئېقىپ كېلىپ، ھەرخىل يوللار ئارقىلىق بىر يەر ئاستى دىنى ئوقۇتۇش نۇقتىسىنى تېپىپ، تالىپلىق تونىغا ئورىنىۋېلىپ داۋاملىق ئەسكىلىك قىلغان.

ئادەم تۈرى بىلەن، مال خىلى بىلەن دېگەن گەپ بار، بۇ يەر ئاستى دىنى ئوقۇتۇش نۇقتىسىدا، ئۇ كەچۈرمىشى ئۆزىنىڭكىگە ئوخشاش بولغان، ھەمتاۋاق بولىدىغان سەيپۇللا ۋە ئابدۇللا بىلەن ئۇچرىشىپ قالغان، ئۇ ئىككىسىمۇ نۇرمەمەتكە ئوخشاش جېدەلخور لۈكچەك، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۈرۈمچىدىكى بىر ئەكسىيەتچى تەشكىلاتنىڭ ئەزاسى ئىدى. ئىلگىرى ئۇلار ئۈرۈمچىدە كۆپ قېتىم ئەسكىلىك قىلغانلىقتىن، سېسىق نامى ھەممە يەرگە پۇر كەتكەن بولۇپ، ئامما ئۇلارغا ئىچ تىرنىقىدىن ئۆچ ئىدى.

بۇ ھەمتاۋاقلار تونۇشقاندىن كېيىن، سەيپۇللا ۋە ئابدۇللانىڭ تونۇشتۇرۇشى ئارقىلىق، نۇرمەمەتمۇ بۇ ئەكسىيەتچى تەشكىلاتقا قاتناشقان، ئەكسىيەتچى تەشكىلاتنىڭ كاتتىۋېشى نۇرمەمەت قاتارلىق كىشىلەرنىڭ قەشقەردىن كەلگەنلىكىنى بىلىپ، قەشقەرنىڭ ئەھۋالىنى بىر قەدەر پىششىق بىلىشتەك ئالاھىدىلىكىدىن پايدىلىنىپ، نۇرمەمەت قاتارلىق كىشىلەر قەشقەر، خوتەن، ئاقسۇ قاتارلىق جايلارغا بېرىپ تېررورلۇق قىلىشقا، بىر تۈركۈم ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زاتلارنى ئۆلتۈرۈشكە ئەۋەتكەن، 1996-يىلى

2-ئايدا، بۇ ئەكسىيەتچى تەشكىلاتنىڭ كاتتىۋېشى نۇرمەمەت، سەيپۇللا ۋە ئابدۇللا بىلەن باش قوشۇشۇپ، ھەرىكەت پىلانى تۈزۈپ، يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈش تىزىملىكىنى تۇرغۇزغان. ھارۇنخان ھاجىمنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرىدىغان ئاساسلىق نىشان قىلغان. 1996-يىلى 4-ئايدا، بۇ ئۈچ ئەبلەخ ئەكسىيەتچى تەشكىلاتنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە قەشقەرگە كېلىپ، دەرھال قەشقەردىكى شېرىكلىرى بىلەن ئالاقىلاشقان ھەمدە مەخپىي ئۇۋا قۇرۇپ، ھەرىكەت لايىھىسى تۈزگەن، ھارۇنخان ھاجىمنىڭ ئۆيى ئەتراپىنىڭ يەر شەكلىنى ۋە ئۇنىڭ پائالىيەت قانۇنىيىتىنى كۆپ قېتىم كۈزەتكەن، ئۈچ قاتىلنىڭ يېنىدا بىردىن كىچىك كابىرلىق تاپانچا ۋە نەچچە ئون پايدىن ئوق بار ئىدى ھەمدە ئۇلار دېلو سادىر قىلىشتىن ئىككى كۈن بۇرۇن بىردىن يېڭى خەنجەر سېتىۋالغان ئىدى. 5-ئاينىڭ 12-كۈنى تاڭ سەھەردە ئۇلار ئاخىرى كىشىنى چۆچۈتىدىغان، پۈتۈن شىنجاڭنى زىلزىلىگە سالغان بۇ قاتىللىق دېلوسىنى سادىر قىلدى. بۇ ئۈچ قاتىل دېلو سادىر قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ ئالاقىلاشقۇچىلىرى بىلەن قەشقەر يېڭى شەھەر، كونا شەھەر، يېڭىسار ئاھالىلىرىگە يوشۇرۇنىۋالدى. جىنايەتچىلەر 5-ئاينىڭ 27-كۈنى يېڭىشەھەر ناھىيىسى ئارال يېزىسىدىكى ساسلىقتا قولغا چۈشۈپ، خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسىنىڭ قانۇن تورىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى.

(3) كىم ئاسماندا تور، يەردە قاپقان قۇردى.

"12-ماي" دېلوسىنى سادىر قىلغان قاتىلنى تۇتۇش ئۈچۈن، قەشقەر ۋە ئەتراپىدىكى ناھىيە بازىرىدىكى ھەر مىللەت خەلقى غەزەپكە كېلىپ، ئاسماندا تور، يەردە قاپقان قۇردى. 5-ئاينىڭ 25-كۈنى، جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرى بىرنەچچە جىنايەتچىنىڭ يېڭىسار ناھىيىسگە قېچىپ كەتكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، جامائەت خەۋپسىزلىكى قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى ۋە ھەر مىللەت ئاممىسى تىزدىن كەڭ كۆلەمدىكى ئاقتۇرۇپ تۇتۇش ھەرىكىتىنى باشلىۋەتتى. 5-ئاينىڭ 27-كۈنى چۈشتە، ئۈچ قاتىل يېڭىشەھەر ناھىيىسى ئارال يېزىسغا قېچىپ كەلدى. ئاچلىق ۋە ئۇسسۇزلۇققا چىدىمىغان نۇرمەمەت بىلەن سەيپۇللا بىر دېھقاننىڭ ئۆيىگە نان ۋە سۇ سوراپ كىردى. كۆپ يىللىق پارتىيىلىك سىتاژىغا ئىگە بۇ دېھقان بۇ ئىككى ئەبلەخنىڭ ھەرىكىتىنىڭ گۇمانلىق ئىكەنلىكىنى سېزىپ قېلىپ، ئۇلار چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، دەرھال، كەنت، ئاھالە گۇرۇپپىسى كادىرلىرىغا ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى ھەمدە بىر نەچچە دېھقاننى تەشكىللەپ نۇرمەمەت بىلەن سەيپۇللانىڭ ئالدىنى توسۇپ، ئۇلارنى كەنت ئاھالە كومىتېتىنىڭ ئىشخانىسىغا ئېلىپ كەلدى، كەنت كادىرلىرى بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭ سالاھىيىتىنى سۈرۈشتۈردى، بىر تەرەپتىن يېزىلىق ساقچىخانىغا ئادەم ئەۋەتىپ ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى. يېزىلىق ساقچىخانا ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ساقچىخانىنىڭ باشلىقى دەرھال ماشىنىلىق بىرىپ چازىدا تۇرۇۋاتقان ساقچىخانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە بىر خەلق ساقچىسىنى ئېلىپ تېزدىن 8-كەنتكە يېتىپ كەلدى. بۇ چاغدا كەنت دوقمۇشىغا 40، 50 ئادەم ئولىشىۋالغانىدى، ساقچىخانىنىڭ باشلىقى ساقچىلارنى باشلاپ ئىشخانىغا كىرگەندە، بوغالتىر بىر

ئۇستەلدە ھېسابات قىلىۋاتاتتى، يەنە بىر ئۇستەلدە ئىككى ياش ئادەم ئولتۇرۇپ نان يەپ چاي ئىچىۋاتاتتى، ساقچىلار ئۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ كىملىك نامىسى بىلەن پىچىقنى تاپشۇرۇشنى بۇيرۇدى، بۇ ئىككى ئادەم كەينى ـ كەينىدىن پىچىقى ۋە يالغان كىملىك نامىسنى تاپشۇرۇپ بەردى، تەكشۈرۈپ دەلىللەش ئارقىلىق، ساقچىلار بۇ ئىككى ئادەمنىڭ دەل تۇتۇش بۇيرۇقى چىقىرىلغان، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ۋەتەنپەرۋەر دىنىي زات ھارۇنخان ھاجىمنى ئۆلتۈرۈشنى قەستلىگەن قاتىل نۇرمەمەت بىلەن سەيپۇللا ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈردى. ساقچىلار تېزدىن كويزىنى چىقىرىپ ئېتىلىپ بېرىپ نۇرمەمەتنىڭ بوينى ۋە ئوڭ قولىنى سول بىلىكى بىلەن قاتتىق بېسىپ سول قولىغا كويزا سالدى، جىنايەتچى نۇرمەمەت بويسۇنماي ھودۇققان ھالدا "سەيپۇللا قۇتقۇز" دەپ ۋارقىراش بىلەن تەڭ، سول يېنىدىن تاپانچىنى چىقىرىپ ئوڭ تەرەپتىن كەينىگە قاراپ بىر پاي ئوق ئاتتى، ساقچىخانىنىڭ باشلىقى ئوق ئاۋازىنى ئاڭلاپ نۇرمەمەتنى ئارقا تەرەپتىن قۇچاقلىۋالدى، نۇرمەمەت تىركىشىپ يەنە ئىككى پاي ئوق ئاتتى، ئىككى ساقچى ئېغىر يارىلانغان بولسىمۇ، قاتىللار بىلەن داۋاملىق ئېلىشتى، ساقچىخانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئابلىمىت ئېغىر يارىلىنىپ قانسىراپ كەتكەنلىكتىن، باتۇرلارچە قۇربان بولدى، قاتىل قېچىپ كەتتى.

شۇ جايدىكى ئاممىا قاتىلنىڭ كەنتتە پەيدا بولغانلىقىدىن ھەممە يەنە ئادەم ئۆلتۈرگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ھەممىسى قاتتىق غەزەپلىنىپ، بەس-بەستە دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى تاشلاپ، بەزىلىرى جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرىغا بېرىپ ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى، بەزىلىرى توخماق، كەتمەنلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ قاتىلنى قوغلاپ تۇتۇشقا قاتناشتى، بىر دېھقان ئۆزىنىڭ تاكسىسىنى ھەيدەپ شۇ كەنتنىڭ ئامانلىق قوغدىغۇچىسى بىلەن بىرگە ئەڭ ئاۋۋال قاتىللار قېچىپ كەتكەن نىشانغا قاراپ قوغلىدى، ماشىنا ساسلىققا كەلگەندە، يول ئۈزۈلۈپ قالدى. ئىككىيلەن ماشىنىدىن چۈشۈپ يۈگۈرۈپ قوغلىدى. بىرەيلەننىڭ ئايىغى چۈشۈپ قالغاچقا، قاتتىق شېغىل تاشلار پۇتىغا كىرىپ كېتىپ، پۇتلىرى قانغا بويىلىپ كەتتى، ئۇلار ئاغرىقنى ئۇنتۇپ داۋاملىق قوغلىدى، ئىككى پادىچى بالا ئۇلارغا قاتىلنىڭ پادىلار ئارىسىغا يوشۇرۇنىۋالغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى، ئىككى دېھقان بالىلارنى دەرھال كەنتكە بېرىپ خەۋەر قىلىشقا ئەۋەتىپ، ئۆزلىرى تېزدىن قاتىللار يوشۇرۇنىۋالغان پادىلارنى قورشاپ، ئاخىرى ئىككى قاتىلنىڭ كۆلەڭگىسىنى بايقىدى، ئۇلار قاتىللارغا يۇقىرى ئاۋاز بىلەن " تەسلىم بول" دەپ توۋلىدى، جېنىدىن تويغان ئىككى قاتىل ئۇلارغا تەھدىت سېلىپ: "بىز ھارۇنخانغا پىچاق تىقتۇق، يەنە ئىككى ساقچىنى ئۆلتۈردۇق، سەنلەر نېمىتىڭ، كـۆزىمىزدىن يوقىلىش، بولمىسا پۈتۈن ئائىلەڭدىكىلەرنى ئۆلتۈرىۋېتىمىز" دېدى. جىنايەتچىلەر بىر تەرەپتىن قېچىپ، بىر تەرەپتىن ئۇلارغا ئوق ئاتتى، قۇرۇق قول ئىككى دېھقان جامائەت خەۋپسىزلىكى، قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرىنىڭ ئىز قوغلاپ كېلىشىگە بېشارەت بېرىش مەقسىتىدە قىلچە قورقماستىن ئەقلىنى ئىشلىتىپ، بىر تەرەپتىن قوغلاپ، بىر تەرەپتىن ۋارقىرىدى، تووپىلاڭچىلار ماڭسا ئۇلارمۇ ئەگىشىپ ماڭدى، توپىلاڭچىلار يۈگۈرسە ئۇلارمۇ بىر تەرەپتىن يۈگۈرۈپ، بىر تەرەپتىن ۋارقىرىدى، ئۈچ سائەتتىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە ئىككى باتۇر دېھقان چۆللۈكتە 20 نەچچە كىلومېتىر قوغلاپ ماڭدى، ئاخىرى ھېرىپ ھالىدىن كەتكەن توپىلاڭچىلار قاچىدىغان يول قالماي، يېڭىسار ناھىيىسى بىلەن كونىشەھەر ناھىيىسى تۇتىشىدىغان چۆللۈكتىكى بىر شورتاڭلىققا يوشۇرۇنىۋالدى.

ئىككى دېھقان قوغلاپ تۇتۇش ھەرىكىتىدە غەلىبە قازاندى، خەۋەر تاپقان جامائەت خەۋپسىزلىكى، قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ ئاقتۇرۇپ تۇتۇش قوشۇنى تېزدىن تەرەپ تەرەپتىن قورشاپ كەلدى، جامائەت خەۋپسىزلىكى، قوراللىق ساقچى جەڭچىلىرى ۋارقىرىغان ئاۋازنى ئاڭلاپ شورتاڭلىققا يېتىپ كەلگۈچە ئىككى ئەقىللىق، باتۇر دېھقان شورتاڭلىقنىڭ يېنىدا يېتىپ تۇرۇپ، تاياقنى مىلتىق قىلىپ، توپىلاڭچىلارنى قارىغا ئېلىپ، توختىماستىن ئۇ ق ئاۋازىغا ئوخشىتىپ: "پاڭ، پاڭ" دەپ توۋلاپ تۇردى، ئىككى توپىلاڭچى ئۈركۈپ كەتكەن قۇشقا ئوخشاش قورقۇپ شورتاڭلىقنىڭ ئوتتۇرىسىغا بېرىۋېلىپ، شور سۇغا چىلىنىپ بېشىنى چىقىرىپ تۇردى.

تەرەپ-تەرەپتىن كەلگەن قوغلاپ تۇتۇش قوشۇنلىرى شورتاڭلىققا يىغىلدى، كۆپتىكى تاشپاقىدەك قېچىپ قۇتۇلالمىغان ئىككى توپىلاڭچى داۋاملىق قارشىلىق كۆرسىتىپ، جامائەت خەۋپسىزلىكى، قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرىمىزگە توختىماي ئوق ئاتتى، جامائەت خەۋپسىزلىكى، قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرى دەرھال ئوق چىقىرىپ قايتۇرما زەربە بېرىپ، نۇرمەمەتنى نەق مەيداندا ئېتىپ ئۆلتۈردى، سەيپۇللانى قولغا چۈشۈردى، يەنە بىر جىنايەتچى ئابدۇللا قېچىپ كەتتى.

"12-ماي" قاتىللىق دېلوسىدىكىلەرنى قوغلاپ تۇتۇش ھەرىكىتىدە، يېڭىسار ۋە يېڭىشەھەر ناھىيىسىدىكى نەچچە ئون مىڭ ئاما، ئوقۇغۇچىلار ئۆزلۈكىدىن ھەيۋەتلىك قوغلاپ تۇتۇش قوشۇنى تەشكىللەندى، ياپچان يېزىسى 14-كەنتتىكى دېھقانلار قاتىلنىڭ ئورمانلىققا كىرىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، پۈتكۈل ئورمانلىقنى قورشىۋالدى، يېڭىيەر يېزىسىدىكى موتۇتسىكلىتى بار 18 دېھقان ئۆزلۈكىدىن موتۇسىكلىتلىق ئاقتۇرۇپ تۇتۇش ئەترىتى بولۇپ تەشكىللەندى، بەزى دېھقانلار ئات، ئېشەكلىرىنى ھارۋىغا قېتىپ، تەشەببۇسكارلىق بىلەن جامائەت خەۋپسىزلىكى، قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرىنىڭ ئىشلىتىشىگە بەردى. كەنتتىكى بوۋايلار، ئاياللار ئوبدان چاي دەملەپ، قوي سويۇپ، توخۇ ئۆلتۈرۈپ پولۇ ئېتىپ، جامائەت خەۋپسىزلىكى، قوراللىق ساقچى قىسىم جەڭچىلىرىدىن ھال سورىدى. دېھقانلار تەشەببۇسكارلىق بىلەن جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورۇنلىرى، قوراللىق ساقچى قىسمىنى يېپ ئۈچى بىلەن تەمىنلىدى، ئۇلارغا يول باشلامچى بولدى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورۇنلىرى، قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ تور يېيىش، قورشاش ئىشلىرىنى پايدىلىق شارائىت بىلەن تەمىن ئەتتى، بىر ساقچى ماشىنىسى يېزىدىكى چىغىر يولغا پېتىپ قېلىپ، ساقچىلار ماشىنىدىن چۈشۈپ بولغۇچە، بىر توپ دېھقان كېلىپ ئىتتىرىشىپ، كۆتۈرۈشۈپ، نەچچە مىنۇتتىلا ماشىنىنى چىقىرىپ بەردى، قەشقەر ۋىلايەتلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسىنىڭ مەسئۇلى تەسىرلەنگەن ھالدا: " ئەينى ۋاقىتتىكى ئەھۋال تولىمۇ داغدۇغىلىق، بەك تەسىرلىك بولۇپ، ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە يۇقىرىلار ئالدىنقى سەپكە ياردەم بەرگەن ئەھۋالغا ھەقىقەتەن ئوخشاپ قالدى" دېدى.

خەلق - ھەقىقىي پولات ئىستىھكام ۋە قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان توردۇر.

12. غۇلجىدىكى "5-فېۋرال" ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتەك پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋەقەسىنىڭ تىنچىتىلىشى

1997-يىلدىكى باھار بايرىمى بىلەن روزا ھېيت بىرلا ۋاقىتتا كەلدى. شىنجاڭنىڭ غەربىگە جايلاشقان چېگرا شەھىرى غۇلجا قاينام تاشقىنلىققا چۆمۈپ، شاد-خۇرام بايرام تۈسىگە كىردى. غۇلجىدىكى ھەر مىللەت خەلقى خۇشال ھالدا ھېيت تەييارلىقىنى قىلىۋاتقان، ھويلا ئارامىلىرىنى تازىلاپ، قۇتلۇق ھېيتنى كۈتىۋېلىۋاتقان پەيتتە، بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر دىن تونىغا ئورىنىۋېلىپ، تەشكىللىك، پىلانلىق، مەقسەتلىك ھالدا ۋەتەننى پارچىلاش مەقسىتىدىكى ئېغىر ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتەك پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋەقەسىنى تۇغدۇردى.

(1) چېگرا شەھەر غۇلجىدا يۈز بەرگەن زوراۋانلىق

ۋەتەننى پارچىلاش مەقسىتىدىكى ئېغىر ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتەك پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋەقەسىنىڭ چېگرا شەھەر غۇلجىدا يۈز بېرىشى تاسادىپىي بولغان ئىش بولماستىن، بەلكى ئۇزۇندىن بۇيان پىلانلانغان سۇيىقەست. 1995-يىلدىن بۇيان، شىنجاڭدىكى رايون ھالقىغان مىللىي بۆلگۈنچى تەشكىلات "شەرقى تۈركىستان ئىسلام ئاللاھ پارتىيىسى" نىڭ كاتتىۋېشى پەيزۇللا ۋە ئۇنىڭ بىر قىسىم ئاساسلىق تايانچىلىرى كۆپ قېتىم ئىلىدا ھەرىكەت ئېلىپ باردى ھەمدە ئۆزىنىڭ 20 نەچچە جەنۇبى شىنجاڭلىق ئەزاسىنى تەپسىر قىلىش نامى بىلەن ئىلىغا بېرىپ ئاتالمىش "غازات" تەشۋىقاتى ئېلىپ بېرىش، مىللىي بۆلگۈنچىلىكنى تەرغىب قىلىش، ئەزا قوبۇل قىلىش ۋە تەشكىلات قۇرۇشقا ئەۋەتتى. 1996-يىلى1-ئايدا، "ئاللاھ پارتىيىسى" نىڭ كاتتىۋېشى يەنە غۇلجا شەھىرى، غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بەزى كەنتلىرىگە ئادەم ئەۋەتىپ، يەر ئاستى مەشىق نۇقتىلىرىنى قۇرۇپ، تايانچ ئەزالىرىنى يېپىق ھالەتتە مەشىق قىلدۇردى. 1977-يىلى 1- ئايدىن 2- ئاينىڭ بېشىغىچە، بۇ ئەكسىيەتچى تەشكىلات 20 نەچچە تايانچنى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ناھىيە، شەھەرلىرىدە مەخپىي ئالاقە باغلاشقا ئەۋەتىپ، رامىزاننىڭ 27-كۈنى (2 - ئاينىڭ 5 - كۈنى) غۇلجا شەھىرىدە كوچىغا چىقىپ نامايىش قىلىشنى بەلگىلىدى، ئابدۇخېلىل، ئابدۇمىجىت قاتارلىق تايانچ ئۇنسۇرلار: "بىز كوچىغا چىقىپ دىنىنى ئاشكارا تەشۋىق قىلىمىز، بىز ئۇچۇن مۇۋەپپىقىيەتمۇ، مەغلۇبىيەتمۇ غەلىبە ھېسابلىنىدۇ، ھەممىمىز جەننەتكە كىرىمىز، تۈرمىگە كىرىپ قالساقمۇ ئاللاھ بىزنى ئۆز پاناھىدا ساقلايدۇ، سىرتتىكىلەر ئىشنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىدۇ" دەپ جار سالدى. 2-ئاينىڭ 4-كۈنى ئابدۇمىجىت ھەرقايسى ناھىيىلەردىن كەلگەن قاتناشقۇچىلارنى سەپەرۋەر قىلىپ، نامايىشتا كۆتۈرۈپ چىقىدىغان لوزۇنكىلارنىڭ مەزمۇنىنى

ئاغزاكى ئېيتىپ بېرىپ، ئاخىرىدا 2-ئاينىڭ 5-كۈنى نامايىشچىلار يىغىلىدىغان ۋاقىت، ئورۇن ۋە نامايىش لىنىيىسىنى بېكىتتى.

2-ئاينىڭ 5-كۈنى بېيجىڭ ۋاقتى 10دىن 30 مىنۇت ئۆتكەندە، نەچچە يۈز ئۇيغۇر ياش ئەرەب يېزىقىدا يېزىلغان ئىككى لوزۇنكىنى كۆتۈرۈپ كوچىغا چىقتى، بۇ ئىككى لوزۇنكىنىڭ بىرىگە "بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم" دەپ يېزىلغان، يەنە بىرىگە "قۇرئاننى قورال قىلىپ كاپىرلارغا قارشى قەتئىي كۈرەش قىلايلى" دەپ يېزىلغان، ئۇلار ئالدى بىلەن غالىبىيەت يولىدىكى تەشلەپكە بازىرىغا يىغىلىپ، ئاندىن قىزىل بايراق يولى، ستالىن كوچىسى، ئازاد يولىنى بويلاپ قانۇنسىز نامايىش قىلدى. كۆك تۈۋرۈككە يېتىپ بارغاندا، ئادەم سانى 300 دىن ئاشتى، ئۇلار يول بويى "باج تاپشۇرمايمىز"، "ھۆكۈمەتنىڭ نەرسىسىنى كېرەك قىلمايمىز" دېگەندەك شوئارلارنى توۋلاپ ماڭدى. سائەت 12 بولغاندا تەخمىنەن مىڭدىن ئارتۇقراق ئادەم شەھەرلىك خەلق دوختۇرخانىسى ئالدىغا يىغىلىپ، "لائىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن روسۇلۇللاھ" دەپ يېزىلغان يەنە بىر لوزۇنكىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، شەھەر رايونىدا داۋاملىق قانۇنسىز نامايىش قىلدى، ئاشكارا ھالدا:"ئىسلام دۆلىتى قۇرىمىز"، "خەنزۇلارنى قوغلاپ چىقىرايلى"دېگەنگە ئوخشاش ئەكسىيەتچىل شوئارلارنى توۋلىدى. تەخمىنەن سائەت 13 بولغاندا، نەچچە يۈز ئادەم ئىلى ۋىلايەتلىك پارتىيە كومىتېتى، شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسى، ئاممىۋى كىنوخانا ۋە قىزىلبايراق سودا سارىيى قاتارلىق جايلارنىڭ ئالدىغا يىغىلىپ، ۋەقە چىقىرىش پۇرسىتى ئىزدەپ ئەكسىيەتچىل شوئارلارنى توۋلىدى. نامايىشقا ۋە جېدەل چىقىرىشقا قاتناشقان ئادەملەر تۇراقسىز بولۇپ، گاھ ئازىيىپ، گاھ كۆپىيىپ، گاھ تارقىلىپ تۇردى، قايمۇقۇپ قالغان بىر مۇنچە ئامممۇ ئارىلىشىپ كەتتى. قايمۇققانلارغا تەربىيە قىلىش ئۈچۈن، نەق مەيداندا ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى قانۇنسىز نامايىشچىلارغا تەربىيە بەرگەن، ئۇلارنى نەسىھەت قىلىپ توسۇغان بولسىمۇ، لېكىن، قوشۇن ئىچىدىكى بىر توپ زوراۋانلار توۋا قىلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرىمىزنى بوزەك كۆرۈپ: "ئەگەر نامايىش قىلدۇرمىساڭلار ئادەم ئۇرىمىز، ئۇچرىغانلىكى ئادەمنى ئۇرىمىز" دەپ تەلۋىلەرچە جار سالدى. ۋەقە تېز جىددىيلەشتى، زوراۋانلار تاياق ـ توقماق، پىچاق، خىش، تاش پارچىلىرىنى ئېلىپ، نەق مەيداندا ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرىغا ھۇجۇم قىلىپ،12 ساقچىنى ئۇرۇپ يارىلاندۇردى، ساقچى ماشىنىسى، موتوتسىكلىتىنى ئۆتنى پاچاقلىۋەتتى، يەنە ئۆتۈپ كېتىۋاتقان باشقا ئاپتوموبىللارنى چاقتى، كۆيدۈردى. ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئاممىنى توسۇپ ئۇردى. زوراۋانلار بىر خەنزۇ شوپۇر ھەيدەپ كېتىۋاتقان سانتانا ماركىلىق پىكاپنى ئۆرىۋەتتى، قىزىل بايراق سودا سارىيى ئالدىدىكى بىر پوجاڭزا سېتىش يايمىسىنى ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈۋەتتى، بەيتۇللا مەسچىتى يېنىدا بىر مىنبوسنى چاقتى، خەنزۇ شوپۇرنى ئۇرۇپ ئېغىر يارىلاندۇردى. زوراۋانلار يەنە ئوبلاستلىق تەمىنات-سودا كوپېراتىپىنىڭ كوچا ياقىسىدىكى ئائىلىلىكلەر بىناسى، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك سودا-سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ ئىشخانا بىناسىنىڭ بىر قىسىم دېرىزىلىرىنى چالما، كېسەك ئېتىپ چاقتى، ئۇلارنىڭ خورىكى ناھايىتى ئۆسۈپ كەتتى. جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر ـ ساقچىلىرىمىز قوشۇننى پارچىلاش ۋە تارقىتىش، تايانچ ئۇنسۇرلارنى قولغا ئېلىش قاتارلىق مەجبۇرىي تەدبىرلەرنى قوللانغاندىن كېيىن، ۋەقە بېيجىڭ ۋاقتى سائەت 22 دە تىنچىدى.

2 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچى ئۇنسۇرلار داۋاملىق قانۇنسىز نامايىش قىلغان، يىغىلىپ جېدەل چىقىرىشنى تەشكىللىگەندىن باشقا، تېخىمۇ غالجىرانە هالدا ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش هەرىكەتلىرىنى ئېلىپ باردى. زوراۋانلار مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى بۇزىدىغان، مىللىي ئۆچمەنلىكنى قۇترىتىدىغان، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان ئەكسىيەتچىل شوئارلارنى جېنىنىڭ بارىچە توۋلاپ، كۆرگەنلىكى خەنزۇ ئاممىسىنى ئۇردى، خەنزۇلار هەيدىگەن ئاپتوموبىلنى كۆرسىلا چاقتى، كۆيدۈردى، كىم ئۇلارنىڭ بۇزغۇنچىلىق هەرىكىتىنى توسۇسا شۇنى ئۇردى، ئۆلتۈردى، تەپ تارتماي ئادەم ئۆلتۈردى، ئوت قويدى. بىر ئوچۇم زوراۋانلار غالبىيەت يولىدىكى كىيىم ـ كېچەك زاۋۇتى ئالدىدا 50 نەچچە ياشلىق بىر خەنزۇ كىشىنى تاش، توقماق بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈردى. شەهەرلىك خەلق دوختۇرخانىسى دوقمۇشىدا، زوراۋانلار ئىككى خەنزۇ ئاممىسىنى قاتتىق ئۇردى. ئۇلار ئىچىدىكى بىر كىشىنىڭ هەممە يېرى يارىلىنىپ، شۇ مەيداندىلا جان ئۈزدى، يەنە بىر كىشى تاياق دەستىدىن ئېغىر يارىلىنىپ، ئازلا تىنىقى بىلەن قان ئىچىگە يىقىلدى... زوراۋانلار يەنە ئىتتىپاق ئۆتۈك زاۋۇتى ئالدىدا بىر خەنزۇ كىشىنى تاش بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈردى. كىشىنى تېخىمۇ شۈركۈندۈرىدىغىنى شۇكى، زوراۋانلار ئالغا كوچىسى ئېغىزىدا بىر خەنزۇ كىشىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ، جەسەتنى ئوتقا تاشلاپ كۆيدۈردى. جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى، قوراللىق ساقچى ئوفىتسېر ـ جەڭچىلىرى مەجبۇرىي تەدبىر قوللانغاندىن كېيىن، مەغلۇبىيەتكە تەن بەرمىگەن زوراۋانلار شۇ كۈنى كېچىدىن باشلاپ 9 ـ چىسلاغىچە، نۇرغۇن بۆلەكلەرگە بۆلۈنۈپ كىچىك كوچىلارغا كىرىۋېلىپ، شەهەر بىلەن يېزا تۇتىشىدىغان يەرلەرگە بېرىپ ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش، ئادەم ئۆلتۈرۈش بىلەن داۋاملىق شۇغۇللاندى. 7-چېسلا بىر ئوچۇم زوراۋانلار كېچىدە يېزا ئىگىلىك 4- شىسىنىڭ خىش زاۋۇتىدا بىر خەنزۇنى8 يېرىگە پىچاق تىقىپ ئېغىر يارىلاندۇردى. يەنە بىر ئوچۇم زوراۋانلار تاشكۆۋرۈك يېزىسىغا كېلىپ ئىككى ئائىلىلىك خەنزۇ دېھقاننىڭ ئۆيىدىن ئالتە ئادەمنى ئۇرۇپ ئېغىر يارىلاندۇردى.

دەسلەپكى سانلىق مەلۇماتتىن قارىغاندا، بۇ قېتىمقى ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتەك ئېغىر پاراكەندىچىلىك ۋەقەسىدە بىگۇناھ 198ئامما يارىلانغان، بۇنىڭ ئىچىدە 50 ئادەم ئېغىر يارىلانغان؛ يەتتە خەنزۇ ئاممىسى ئۆلتۈرۈلگەن؛ جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى، قوراللىق ساقچى ئوفىتسېر-ئەسكەرلىرىدىن 30 ئادەم يارىلانغان، بۇنىڭ ئىچىدە 14ئادەم ئېغىر يارىلانغان؛ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان 24 ئاپتوموبىل چېقىپ بۇزىۋېتىلگەن، ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئاپتوموبىلدىن ئاتىسى، ساقچى ماشىنىسىدىن توققۇزى، پۇقرالارنىڭ ئىككى ئېغىز ئۆيى كۆيدۈرۈۋېتىلگەن. ئىلى ۋىلايىتىنىڭ نورمال ئىجتىمائىي تەرتىپى ۋە شۇ جايدىكى هەر مىللەت خەلقىنىڭ نورمال خىزمەت، تۇرمۇش تەرتىپى ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان، هەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ هاياتى ۋە مال ـ مۈلكى ئېغىر زىيانغا ئۇچرىغان، مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا ناهايىتى يامان تەسىر پەيدا بولغان.

(3) مىللىي بۆلگۈنچىلەرگە قارشى كۈرەشنىڭ غەلىبە مارشى ياڭرىتىلدى

غۇلجىدا "5-فېۋرال" ئېغىر ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتەك پاراكەندىچىلىك سىلىش ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق هۆكۈمىتى جىددىي

يىغىن ئېچىپ، ۋەقەنى بىر تەرەپ قىلىش پرىنسىپى ۋە تەدبىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدى ھەمدە غۇلجىغا ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتىنىڭ خىزمەت گۇرۇپپىسىنى ئەۋەتىپ، شۇ جايدىكى ھۆكۈمەتنىڭ ۋەقەنى تىنچىتىشىغا يېتەكچىلىك قىلدى ۋە ياردەم بەردى. ئىلى ئوبلاستى، ئىلى ۋىلايىتى ۋە غۇلجا شەھىرى ئاساسلىق رەھبەرلەردىن تەشكىللەنگەن بىرلەشمە قوماندانلىق شتابى ۋە ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابىنى قۇرۇپ، ھەر قايسى تەرەپلەرنىڭ كۈچىنى بىر تۇتاش تەشكىللىدى. بۇنىڭ بىلەن، بىر مەيدان توپىلاڭنى تىنچىتىش كۈرىشى، غۇلجا شەھىرىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەتئىي ھىمايە قىلىشى ۋە قوللىشى ئارقىسىدا، ھەر تەرەپلىمە قانات يايدى.

2 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنىدىن 6 ـ كۈنىگىچە، غۇلجا شەھىرىنىڭ باشلىقى پولات ئۆمەر، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ۋالىسى قۇربانجان ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ تېلېۋىزىيە نۇتقى ئېلان قىلىپ، ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتەك ئېغىر پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋەقەسىنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى ئاممىغا ئاشكارىلاپ، ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسىنى كۆزىنى سۈرتۈۋېتىپ، ھەق ـ ناھەقنى ئېنىق ئايرىش، ئالدام خالتىغا چۈشمەي، بايرىقى روشەن ھالدا مەيداننى مۇستەھكەملەپ، مىللىي بۆلگۈنچىلەرگە قارشى تۇرۇش، ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش، كۆيدۈرۈش، ئادەم ئۆلتۈرۈشنى قەتئىي توسۇش كۈرىشىگە پائال ئاتلىنىشقا چاقىردى. بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەرنى جىنايىتىنى دەرھال توختىتىپ، ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ، كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىشنى قولغا كەلتۈرۈش توغرىسىدا ئاگاھلاندۇردى. غۇلجا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى تېلېۋىزىيە، رادىئو، گېزىت ـ ژۇرنال قاتارلىق ئاخبارات ۋاستىلىرى ئارقىلىق پۈتۈن شەھەر خەلقىگە ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ 1-، 2-، 3-، 4-نومۇرلۇق ئومۇمىي ئۇقتۇرۇشنى ئېلان قىلدى ھەمدە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇشنى پۈتۈن شەھەرنىڭ ھەممە يېرىگە چاپلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شۇ جايدىكى تېلېۋىزىيە، رادىئو، گېزىت ـ ژۇرنال قاتارلىق تەشۋىقات ۋاستىلىرى بۇ زوراۋانلارنىڭ ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش، كۆيدۈرۈش، ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن ئىبارەت جىنايى قىلمىشىنى ۋاقتىدا خەۋەر قىلدى. ئىلى ئوبلاستى، ئىلى ۋىلايىتى ۋە غۇلجا شەھىرىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ھەر مىللەتتىن بولغان 450 نەپەر كادىرنى ئاجرىتىپ بىر نەچچە خىزمەت گۇرۇپپىسى قىلىپ تەشكىللەپ غۇلجا شەھىرىدىكى مەھەللە، كوچىلار، يېزا ـ كەنتلەر ۋە ئاھالە ئولتۇرۇق نۇقتىلىرىغا بېرىپ ۋەقەنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى ئاشكارىلاش، زوراۋانلارنىڭ جىنايى قىلمىشىنى پاش قىلىش، ئاممىغا تەربىيە بېرىش ۋە ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىشقا ئەۋەتتى. بۇ تەدبىرلەرنىڭ قوللىنىشى بىلەن، پۈتۈن شەھەردىكى ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسى ۋەقەنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى تېزلا بىلىۋالدى، بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر ناھايىتى زور دەرىجىدە يېتىم قالدۇرۇلدى، توپىلاڭنى تىنچىتىش كۈرىشىنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈشكە پۇختا ئاممىۋى ئاساس سېلىندى.

بۇ قېتىمقى ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتەك ئېغىر پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋەقەسىنىڭ تەرەققىياتى تېز، ئەھۋال مۇرەككەپ بولغانلىقى، قانۇنسىز نامايىشچىلار قوشۇنىغا مەجبۇرلانغان، قايمۇقۇپ قالغان ئامما ۋە تاماشا كۆرگەن بىر مۇنچە ئادەم ئارىلىشىپ كەتكەنلىكى, زوراۋانلار جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى، قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلىرى بىلەن قارشىلىششتا نىيىتىنى بۇزۇپ نۇرغۇن بىگۇناھ سەبى بالىلارنى سەپنىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، توپىلاڭنى تىنچىتىش

كۆرشى ناھايىتى قىيىن بولدى. بىگۇناھ ئامما ۋە بالىلارنى يارىلاندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن، ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان كادىر-ساقچىلار ئالدى بىلەن نەسىھەت قىلدى، قانۇنسىز نامايىشچىلار قوشۇندىكى زوراۋانلار توقماق، پىچاق، تاش بىلەن قوراللىق قارشىلىشىپ، ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىگۇناھ ئاممىنى ئۇرغان، ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئاپتوموبىللارنى چاققان ۋە كۆيدۈرگەندىن كېيىن، قانۇنسىز نامايىشچىلار قوشۇننى مەجبۇرىي پارچىلاپ تارقاقلاشتۇردى، ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش بىلەن شۇغۇللانغان بىر تۈركۈم زوراۋانلارنى قامىدى، بۇ قېتىمقى ۋەقەگە كونكرېت تەشكىللىگۈچىلىك ۋە قوماندانلىق قىلغان ئابدۇخېلىل بىلەن ئابدۇمىجىتنى نەق مەيداندا تۇتتى. بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر بولدى قىلماي، داۋاملىق توپىلىشىپ جېدەل چىقاردى، بىر تۈركۈم زوراۋانلارنى تەشكىللەپ غۇلجا شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىگە ھۇجۇم قىلىپ كىرىپلا قالماستىن، بۇ قېتىمقى توپىلاڭنى تىنچىتىش كۆرشىدە مەيدانى مۇستەھكەم بولغان ئاز سانلىق مىللەت كادىر-ساقچىلارنى كۆزگە قادالغان مىخ، تاپىنىغا سالچىلغان تىكەن كۆرۈپ، بىر ئوچۇم زوراۋانلارنى بۇ ئاز سانلىق مىللەت كادىر-ساقچىلىرىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ قاتىللىق قىلىشقا ئەۋەتتى. مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ ئۆسۈپ كەتكەن خورىكىنى بېسىش ئۈچۈن، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرىمىز ۋە قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ ئوفىتسېر-ئەسكەرلىرى بۇيرۇققا بىنائەن شۇ كۈندىن باشلاپ غۇلجا شەھرىنىڭ ئاساسلىق كوچىلىرى، ئاۋات بازارلىرىدا قاتناشنى چەكلەپ، بارلىق خادىملار ۋە ئاپتوموبىللارنىڭ غۇلجا شەھرىگە كىرىپ ـ چىقىشنى مەنئى قىلدى، شەھەر رايونىدا پىيادە يۈرگەن بارلىق كىشىلەر ۋە ئاپتوموبىللارنى تەكشۈردى، بۇنىڭ بىلەن ۋەقە بېيجىڭ ۋاقتى سائەت 22 ئەتراپىدا تىنچىدى.

2 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمىگەن بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈچىلەر داۋاملىق توپىلىشىپ ئاساسلىق كوچىلاردا قانۇنسىز نامايىش قىلغان، غوۋغا كۆتۈرۈپ جېدەل چىقارغان ھەمدە تېخىمۇ غالجىرلىشىپ ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش بىلەن شۇغۇللانغان ئەھۋالغا قارىتا، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرىمىز ۋە قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ ئوفىتسېر ـ جەڭچىلەرنى پارچىلاش، بىر تۈركۈم زوراۋانلارنى نەق مەيداندا قاماش قاتارلىق مەجبۇرىي تەدبىرلەرنى كەسكىن قوللاندى. ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش، كۆيدۈرۈش، ئادەم ئۆلتۈرۈش بىلەن داۋاملىق شۇغۇللانغان زوراۋانلارنى ئالدى بىلەن ئوق چىقىرىپ ئاگاھلاندۇردى، ئوق چىقىرىپ ئاگاھلاندۇرۇش ئۈنۈم بەرمىگەن ئەھۋال ئاستىدا بىر زوراۋاننى ئېتىپ ئۆلتۈردى، بىر نەچچە زوراۋاننى يارىلاندۇردى، بۇنداق قىلىش ئارقىلىق زوراۋانلارنى ناھايىتى زور دەرىجىدە چۆچۈتۈپ، كەڭ كۆلەملىك ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتەك پاراكەندىچىلىكنى ئۈزۈل ـ كېسىل تىنچىتتى. لېكىن بىز بىلەن دۈشمەنلەشكەن زوراۋانلار پارچىلىنىپ خىلۋەت كوچا ۋە شەھەر بىلەن يېزا تۇتىشىدىغان يەرلەرگە بېرىۋېلىپ ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش، كۆيدۈرۈش، ئادەم ئۆلتۈرۈش ھەرىكىتى بىلەن داۋاملىق شۇغۇللاندى. شۇڭا، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرىمىز، قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ ئوفىتسېر-جەڭچىلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك 4-شىسىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى بىر تەرەپتىن ئاسانلىق كوچىلارنى كېچە ـ كۈندۈز سەييارە چارلىدى، ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئايرودروم، تۇرۇبا سۈيى زاۋۇتى، پوچتا ـ تېلېگراف، خەۋەرلىشىش ئورۇنلىرى، ئىلى دەرياسى كۆۋرۈكنى، تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى، رادىئو ئىستانسىسى قاتارلىق مۇھىم ئەسلىھەلەر ۋە پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنى نۇقتىلىق قوغدىدى. يەنە بىر تەرەپتىن، 21 قوراللىق كىچىك تارماق ئەترەتنى تەشكىللەپ، ھەر بىر

كىچىك تارماق ئەترەتكە بىر نەچچە ئاپتوموبىل سەپلەپ بەردى، زوراۋانلار قەيەردە مالىمانچىلىق تۇغدۇرسا، كىچىك تارماق ئەترەت دەرھال شۇ يەرگە بېرىپ مالىمانچىلىقنى توسۇدى. غۇلجا شەھىرىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى باھار بايرىمى ۋە روزا ھېيتنى خاتىرجەم ئۆتكۈزۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش، بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ داۋاملىق بۇزغۇنچىلىق قىلىش سۈيقەستىنى تار ـ مار قىلىش، خەلق قوراللىق كۈچلىرىنىڭ كۈچلۈك قۇدرىتىنى نامايان قىلىش ئۈچۈن، 2 ـ ئاينىڭ 8-كۈنى چۈشتىن بۇرۇن، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى، قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ ئوفىتسېر-ئەسكەرلىرى بىلەن يېزا ئىگىلىك 4-شىسىنىڭ قوراللانغان خەلق ئەسكەرلىرى غۇلجا شەھىرىدە زوراۋانلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش بىرلەشمە مانېۋىرى ئۆتكۈزدى. قوراللانغان تىك ئۇچار ئايروپىلانلار ئاسماندا پەرۋاز قىلدى، پۈتۈن قوراللانغان جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى، قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ ئوفىتسېر-ئەسكەرلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك 4-شىسىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى چىققان ئاپتوموبىللار ساقچى ماشىنىسىنىڭ يول باشچىلىقىدا ئاساسلىق كوچىلاردىن ئاستا مېڭىپ ئۆتتى.

جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرىمىز، قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىسى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ھەمكارلىشىپ جەڭ قىلىشى ئارقىسىدا، ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش، كۆيدۈرۈش، ئادەم ئۆلتۈرۈش بىلەن شۇغۇللانغان زوراۋانلار ئارقا ـ ئارقىدىن قانۇن تورىغا چۈشتى. 2 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى كەچتە، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرىمىز ئابدۇزاكىر مۆمىن باشچىلىقىدىكى بىر ئوچۇم زوراۋانلارنىڭ غۇلجا ناھىيىسى ئۈچئوت يېزىسىغا يوشۇرۇنۇۋالغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، قار، شىۋىرغانغا قارىماي ئۇلارنى تۇتقىلى باردى. ئاللىبۇرۇنلا تەييارلىق كۆرۈپ قويغان زوراۋانلار قولىغا پىچاق، پالتا، تىشاڭ ئېلىپ قارشىلىق كۆرسىتىپ، تۆت ساقچىنى يارىلاندۇردى، ئىككى ساقچىنى ئېغىر يارىلاندۇرۇپ، "54" تىپلىق تاپانچىدىن بىرنى بۇلاپ كەتتى، ساقچى ماشىنىسىدىن بىرنى كۆيدۈرۈۋەتتى، يەنە جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرىغا ئوق چىقاردى، كوچىنىڭ ئۇدۇلىدا ئۆلتۈرۈشلۈك بىر خەنزۇ دېھقاننىڭ ئۆيىگە بېسىپ كىرىپ، ۋەھشىيلەرچە ئۈچ ئادەمنى ئۆلتۈردى، ئىككى ئادەمنى ئېغىر يارىلاندۇردى. قوراللىق ساقچى قىسىملىرىنىڭ ياردەمگە كەلگەن ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلىرى زوراۋانلارنى تېز قورشاۋ ئىچىگە ئالدى، ئاگاھلاندۇرۇش ئۈنۈم بەرمىگەن ئەھۋالدا جاھىللىق بىلەن قارشىلاشقان زوراۋانلارنى قەتئىي باستۇرۇپ، زور غەلىبىنى قولغا كەلتۈردى.

جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى، قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ ئوفىتسېر-ئەسكەرلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك 4 - شىسى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ئۇدا جەڭ قىلىشى ئارقىسىدا، غۇلجا شەھىرىدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە تىنچ، خاتىرجەم ياشاش مۇھىتى يارىتىپ بېرىلدى. 2-ئاينىڭ 9-كۈنى يەنى باھار بايرىمىنىڭ 3 - كۈنى، روزا ھېيتنىڭ1 ـ كۈنى سەھەردە نەچچە ئون مىڭ ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرى خۇشال ـ خۇرام ھالدا ئۆيلىرىدىن چىقىپ تەرەپ ـ تەرەپتىن شەھەر رايونى ۋە يېزا، بازارلاردىكى مەسچىتلەرگە يىغىلىپ، تەرتىپلىك ھالدا روزا ھېيت نامىزىنى ئۆتتىدى. نامازدىن كېيىن ھەممەيلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. ئارقىدىن ئۆرپ ـ ئادەت بويىچە تۇپراق بېشىغا بېرىپ ۋاپات بولغان ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ روھىغا دۇئا ـ تىلاۋەت قىلدى.

روزا ھېيتنىڭ تىنچ ئۆتكەنلىكى غۇلجا شەھىرىدە توپىلاڭنى تىنچىتىش كۈرىشىدە ھەل قىلغۇچ غەلىبە قولغا كەلتۈرۈلگەنلىكى، جەمئىيەت ئامانلىقى تەرتىپى ۋە ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇش، خىزمەت تەرتىپى ئاساسىي جەھەتتىن نورماللاشقاندىن دېرەك بەردى.

(4)　ھەر مىللەت خەلقى بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنى قەتئىي قوللىدى

غۇلجىدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر غۇلجا شەھىرىدە قوزغىغان "5 ـ فېۋرال" ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتەك پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋەقەسىنى قەتئىي توسۇدى ۋە ئۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇردى. ۋەقە يۈز بېرىشتىن ئىلگىرى، بەزى كىشىلەر "قۇرئان"نى چۈشەندۈرۈشنى باھانە قىلىپ، باياندايي بازىرىدا قانۇنسىز ھالدا ئالاقە باغلىدى، بىر ئاشخانىدا پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتكە ھەدەپ ھۇجۇم قىلىپ، "خەلق پۇلى"، "شوپۇرلۇق كىنىشكىسى"، "توي خېتى"، "تىجارەت كىنىشكىسى"، "كىملىكنامىسى" ھارام دەپ، بۇ ئاشخانىنىڭ خوجايىنىنى بۇ گۇۋاھنامىلەرنى كۆيدۈرۈۋېتىپ، ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئىش قىلىشقا ئۈندىدى. بۇ ئاشخانىنىڭ خوجايىنى قەتئىي رەت قىلىپ، ئۇ ئادەملەرنى تىللاپ ئاشخانىدىن قوغلاپ چىقاردى. باياندايي بازىرى دۆڭمازار كەنتى ۋە تېچاڭگۇدىكى ھەر مىللەت دېھقانلار ئالاقە باغلاشقا ئەۋەتكەن ئادەملەرنى ئۆز كەنتىدىن قوغلاپ چىقاردى.

ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتەك ئېغىر پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، ھەر مىللەت ئاممىسى ناھايىتى نەپرەتلىنىپ، تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھەرخىل شەكىلدىكى سۆھبەت يىغىنلىرىغا قاتناشتى، مۇخبىرلارنىڭ زىيارىتىنى قوبۇل قىلدى، شۇ جايدىكى ھۆكۈمەت ۋە پارتىيە تەشكىلاتلىرىغا بېرىپ سۆھبەتلەشتى، پوزىتسىيىسىنى بىلدۈردى، بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ زوراۋانلىق قىلمىشىنى ئەيىبلىدى، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت قوللانغان تەدبىرنى قوللايدىغانلىقى، ئۆز ئائىلىسىدىكىلەرگە، ئۇرۇق ـ تۇغقان، دوست ـ بۇرادەرلىرىگە تەشۋىق قىلىش، تەربىيە بېرىش خىزمىتىنى پائال تۇردە ياخشى ئىشلەيدىغانلىقى، ۋەتەننىڭ بىرلىكى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى قوغداش ئۈچۈن بارلىق كۈچىنى تۆھپە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. غۇلجا شەھىرىدىكى مەسچىتلەرنىڭ ئىماملىرى مۇنداق دېدى: "باھار بايرىمى، روزا ھېيت ھەر مىللەت خەلقى ئۇرۇق ـ تۇغقان، دوست ـ بۇرادەرلىرىنى يوقلايدىغان، ئائىلىدە جەم بولىدىغان كۈن ئىدى، ئەمما بۇ بۇزۇق ئۇنسۇرلار پاراكەندىچىلىك سالدى، ئۇلار مىللىتىمىزگە ھەرگىز ۋەكىللىك قىلالمايدۇ، ئۇلار ۋەتەننىڭ بىرلىكى، ئىجتىمائىي مۇقىملىق، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا ئېغىر زىيان يەتكۈزدى، ئۇلار ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق دۈشمىنى، ھۆكۈمەتنىڭ بۇ بۇزۇق ئۇنسۇرلارنى تېز تۇتۇشنى ئۈمىد قىلىمىز، ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىغا تەشۋىق قىلىش، تەربىيە بېرىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ، كۆپچىلىككە بۇ ۋەقەنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى بىلدۈرىمىز". ئىماملار مۇشۇنداق دېدى ھەم مۇشۇنداق قىلدى. ئۇلار ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىغا بۇ ۋەقەنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى تەكرار ـ تەكرار

چۈشەندۈردى، دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاممىغا نەسىھەت قىلىپ: "دۆلەتنىڭ قانۇن-نىزاملىرىغا چوقۇم ئەمەل قىلىپ، قانۇنلۇق دىنىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىش، ئىجتىمائىي مۇقىملىقنى قەتئىي قوغداش كېرەك. جەمئىيەت تىنچ بولسا، ئاندىن ھەممىمىزنىڭ تۇرمۇشى تەسىرگە ئۇچرىمايدۇ، ئاندىن نورمال دىنىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنالايمىز" دېدى. بىر ئۇيغۇر دېھقان مۇخبىرنىڭ زىيارىتىنى قوبۇل قىلغاندا يۈرەك سۆزىنى ئېيتىپ: "جەمئىيەت تىنچ بولسا، ئاندىن ھەممىمىز ھېيتنى خۇشال-خۇرام ئۆتكۈزەلەيمىز. ھازىر بۇ ۋەقە يۈز بەرگەندىن كېيىن، ھېيتتەك بولمىدى، ئېغىزىمىغا تاماق تېتىمايدىغان، كۆزۈمگە ئۇيقۇ بارمايدىغان بولۇپ قالدى. ئەتىيازلىق تېرىلغۇ يېتىپ كېلىش ئالدىدا تۇرىدۇ، بىز دېھقانلار تىنچ ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ بولۇشىغا ناھايىتى موھتاج" دېدى. باياندايدىكى ئۇيغۇر ئامما ئارقا ـ ئارقىدىن يېزىلىق پارتىيە كومتېتىغا ۋە يېزىلىق ھۆكۈمەتكە كېلىپ پوزىتسىيىسىنى بىلدۈرۈپ، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت قوللايدىغان تەدبىرنى قەتئىي ھىمايە قىلىدىغانلىقنى بىلدۈرۈشتى ھەمدە پۈتۈن بازاردىكى ھەر مىللەت خەلقىگە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا زىيانلىق ئىشلارنى قىلماسلىق، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا زىيانلىق گەپلەرنى دېمەسلىك تەشەببۇسنامىسىنى چىقاردى.

پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ بۇ قېتىمقى ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتەك پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋەقەسىنى تېز تىنچىتىشىغا ياردەملىشىش ئۈچۈن، غۇلجا شەھىرىدىكى ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسى پائال ھەرىكەتكە كەلدى. قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان جىنايەتچىلەرنى ئارقا ـ ئارقىدىن پاش قىلدى، رازۋېت يىپ ئۇچلىرى بىلەن تەمىنلىدى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى، قوراللىق ساقچى قىسىم ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلىرىنىڭ توردىن چۈشۈپ قالغان زوراۋانلارنى تۇتۇشىغا ياردەملەشتى. ئاممىنىڭ پاش قىلىشى بىلەن، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى، قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلىرى توردىن چۈشۈپ قالغان ئابدۇزاكىر مۆمىن باشچىلىقىدىكى زوراۋانلارنى قورشاۋ ئىچىگە ئېلىپ، جاھىللىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەن زوراۋانلارنى نەق مەيداندا ئېتىپ ئۆلتۈردى، توققۇز زوراۋاننى تۇتتى. شەھەر رايونىدا ھەر مىللەت ئاممىسى زوراۋانلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش، تەكشۈرۈش ئەترىتى بولۇپ تەشكىللەندى، شەھەر ئەتراپىدىكى ھەر قايسى يېزا، بازار، مەيدان ۋە شۇلارغا قاراشلىق كەنت (ئەترەت) لەرمۇ ئامانلىق ساقلاش بىرلەشمە مۇداپىئە گۇرۇپپىسىنى قۇردى، بۇ غۇلجا شەھىرىنىڭ جەمئىيەت ئامانلىقى تەرتىپىنى ساقلاشتا مۇھىم رول ئوينىدى. توغراق يېزىسى قارايار كەنتىدىكى دېھقانلار پېشقەدەم كەنت پارتىيە ياچېيكىسى شۇجىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ئۆز كەنتىنىڭ ئامانلىقىنى ساقلاش خىزمىتىنى پائال تۈردە ياخشى ئىشلىدى. ئۇيغۇر خەلق ئەسكەرلىرى ئاساس قىلىنغان جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاش بىرلەشمە مۇداپىئە گۇرۇپپىسى كەنت ئىچى ۋە سىرتىدا كېچە ـ كۈندۈز سەييارە چارلىدى، كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ كونا ـ يېڭى شۇجىلىرى كەنتتىكى خەنزۇ دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ تەسەللى بېرىپ، ئۇلارغا:"سىلەر چاغاننى ئوبدان ئۆتكۈزۈڭلار قورقماڭلار، خەلق ئەسكەرلىرىدىن تەشكىللەنگەن بىرلەشمە مۇداپىئە گۇرۇپپىلىرى سىلەر ئۈچۈن پوستا تۇرۇۋاتىدۇ" دېدى. خەنزۇ دېھقانلار ناھايىتى تەسىرلىنىپ ئۆزلىرىنىڭ چاغان ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن تەييارلىغان يېمەكلىكلىرىنى ئېلىپ ئۇيغۇر خەلق ئەسكەرلىرىدىن تەشكىللەنگەن بىرلەشمە مۇداپىئە گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرىدىن ھال سورىدى. باياندايى بازىرى دۆڭمازار كەنتىدىكى خەنزۇ دېھقانلار ئۆستىخىيلىك ھالدا ئون ئائىلە بىر قوغداش گۇرۇپپىسى بولۇپ تەشكىللەنگەندىن كېيىن، بۇ كەنتتىكى

ئۇيغۇر دېھقانلارمۇ خەنزۇ ئاھالە گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقنى تېپىپ قاتنىششىنى تەلەپ قىلدى ھەمدە بىز تىل بىلمىز، ئۇچۇر ئىگىلىيەلەيمىز، بىزمۇ قاتناشساق ئون ئائىلىدىن تەركىب تاپقان ھەر بىر قوغداش گۇرۇپپىسىنىڭ رولىنى تېخىمۇ ياخشى جارى قىلدۇرغىلى بولىدۇ، دېدى.

ئۈرۈش، چېقىش، بۇلاشتەك پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋەقەسىدە، زوراۋانلار شۇ جايدىكى خەنزۇ ئاھالىلەرنى كۆزگە قادالغان مىخ كۆرۈپ، "خەنزۇلارنى قوغلاپ چىقىرايلى" دەپ جار سېلىپ، ئۈرۈش، چېقىش، بۇلاش، كۆيدۈرۈش، ئادەم ئۆلتۈرۈشتە خەنزۇ ئاممىسىنى ئاساسلىق نىشان قىلدى. لېكىن غۇلجىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئەزەلدىن ئىناق ياشاپ، چېگرا رايوننى ئورتاق گۈللەندۈرۈش ۋە ئورتاق قوغداشتا گۆش بىلەن ياغدەك دوستانىلىك، بار - يوقنى تەڭ كۆرۈشتەك يېقىن مۇناسىۋەت ئورناتتى، بۇنداق دوستانىلىقنى بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەر ھەرگىز بۇزالمايدۇ. زوراۋانلار بىگۇناھ خەنزۇ ئاممىنى تەلۋىلىك بىلەن ئۇرغان چاغلاردا نۇرغۇن ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسى كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ زوراۋانلارنى ئەيىبلىدى ۋە توسۇدى، ئۇلارنىڭ بىر مۇنچىلىرى زوراۋانلاردىن تاياق يەپ يارىلاندى. كەڭ ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى قورقماي ئەكسىچە تېخىمۇ باتۇرلۇق بىلەن مەيدانغا چىقىپ خەنزۇ ئاممىسىنى قوغدىدى ۋە قۇتقۇزدى. 2 - ئاينىڭ 5 - كۈنى چۈشتىن كېيىن، غۇلجا شەھەرلىك كۆكتات شىركىتىنىڭ ئىشچىسى جاڭ جۈن لەنتيەن سودا سارىيى ئالدىدا بىر ئوچۇم زوراۋانلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. بۇ زوراۋانلار جاڭ جۈننى خىش، تاش بىلەن ئۇرۇپ يىقىتىپ ئۇنىڭ يېنىدىكى 500 يۈەن نەق پۇلنى ۋە ۋېلسىپىتىنى بۇلاپ كەتتى. يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر ئوچۇم ياش ئۇستى - بېشى قانغا بويالغان جاڭ جۈننى قۇتقۇزۇپ، يېقىن ئەتراپتىكى ئائىلە قوروسىغا ئەكىرىپ يارىسىنى تاڭدى ھەم كوچىغا چىقىپ كۆزىتىپ، كوچا تىنچلانغاندىن كېيىن قايتىپ كېلىپ قىزغىنلىق بىلەن: "ئوبدان ئىنىم، ئەمدى ئۆيۈڭگە كەتسەڭ بولىدۇ" دېدى. جاڭ جۈن قۇتقۇزۇۋېلىنغاندىن كېيىن ھاياجانلىنىپ ئائىلىسىدىكىلەرگە: "مېنى قۇتقۇزغان ئاشۇ ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمغا چىن قەلبىمدىن رەھمەت ئېيتىمەن!" دېدى. شۇ كۈنى، غۇلجا شەھەرلىك پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسىنىڭ خەنزۇ ئايال كادىرى لياڭ خۇاچىنمۇ بىر نەچچە ئۇيغۇر ئاممىنىڭ ياردىمى بىلەن ئۆيىگە تىنچ ئامان بېرىۋالدى. بۇ ئىش مۇنداق بولدى: ئاساسىي قاتلامغا پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىنى تەشۋىق قىلغىلى بارغان لياڭ خۇاچىن شەھەرگە قايتىپ كېلىۋېتىپ خۇاگوشەن كەنتى ئەتراپىغا كەلگەندە زوراۋانلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى، بىر ئۇيغۇر موماي ئەھۋالنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇنى ئۆز ئۆيىگە يوشۇرۇپ قويىدى، يېرىم سائەت ئۆتكەندىن كېيىن، باشقا بىر ئائىلىلىك ئۈچ ئۇيغۇر ئاكا - سىڭىل ئۇنى ئۆز ئۆيىگە يۆتكەپ، ئۇنىڭغا جىددىيلەشمەڭ، قورقماڭ دەپ تەسەللى بەردى، تاماق ئېتىپ بەردى، كوچا تىنچلانغاندا، ئاندىن لياڭ خۇاچىننى مۇھاپىزەت قىلىپ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويىدى.

2 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئۈرۈش، چېقىش، بۇلاش ۋەقەسى تېخىمۇ ئېغىرلاشتى، زوراۋانلار غالجىرلىشىپ بىگۇناھ خەنزۇ ئاممىنى كۆرگەنلا يەردە توسۇدى ۋە ئۇردى. ۋەھشىي زوراۋانلار ئالدىدا، كەڭ ئاز سانلىق مىللەت ئاممىسى قورقماي، خەنزۇ ئاممىنى داۋاملىق قوغدىدى ۋە قۇتقۇزدى. ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئۇيغۇر ئايال غۇلجا كوچىسىدا بىر توپ زوراۋانلارنىڭ غۇلجا شەھەرلىك باش - ئاياغ كىيىم زاۋۇتىنىڭ خەنزۇ ئىشچىسى فېڭ داخەيىنى قوغلاپ ئۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، يارىلانغان فېڭ داخەيىنى قوغلاپ

ئۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، يارىلانغان فىلىك داخەيىنى پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۆزىنىڭ ئۆيىگە يوشۇرىۋالدى، ئارقىدىن يەنە يولدىشىنى ئۇنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ داۋالاتقۇزۇپ، فىلىك داخەيىنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزدى. ھېيتقا كىرەكلىك نەرسىلەرنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئائىلە بويىچە شەھەرگە كىرگەن تاشكۆرۈك يېزىسى 2-كەنتتىكى خەنزۇ دېھقان جاڭ فۇجۇن بىر نەچچە ئۇيغۇر ئاممىنىڭ ياردىمىدە خەتەردىن قۇتۇلدى. ئەينى ۋاقىتتا جاڭ فۇجۇن ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن شىنخۇا دوختۇرخانىسى ئالدىغا كەلگەندە، بىر ئوچۇم زوراۋانلار شۇ يەردە بىگۇناھ خەنزۇ ئاممىنى توسۇپ ئۇرۇۋاتقان، بۇلاۋاتقان بولۇپ، ئەھۋال ناھايىتى خەتەرلىك ئىدى. بۇ چاغدا جاڭ فۇجۇننى تونۇمايدىغان ئىككى ئۇيغۇر ئامما تەشەببۇسكارلىق بىلەن جاڭ فۇجۇننى ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن قوشۇپ ئۆز ئۆيىگە يوشۇرىۋالدى. ئالغا كوچىسىدا ئولتۇرۇشلۇق بىر ئۇيغۇر موماي زوراۋانلارنىڭ كوچىدىكى قەبىھ قىلمىشىنى كۆرۈپ ناھايىتى غەزەپلىنىپ، ئۆزى بىلەن بىر قورۇدا ئولتۇرىدىغان ئالتە ئائىلىلىك خەنزۇ ئاممىسىنىڭ ئۆيىگە تەشەببۇسكارلىق بىلەن كىرىپ ئۇلارغا تەسەللى بەردى. بۇ بىر نەچچە كۈندە سىرتقا چىقماسلىقنى تاپىلىدى ھەمدە ئۆز ئائىلىسىدىكىلەرنى ھەر كۈنى ئۇلارغا تۇرمۇشقا كېرەكلىك كۆكتات ۋە يېمەكلىك ئەكىلىپ بېرىشكە بۇيرۇدى. ئۆزى ھەر كۈنى قورۇ ئالدىغا چىقىپ ئەھۋالنى كۈزەتتى، ئۇلار ئۈچۈن پوستا تۇردى. بىر ئۇيغۇر كادىر غۇلجا شەھەرلىك باش ـ ئاياغ كىيىم زاۋۇتىنىڭ ئىشچىسى تاياق يېگەنلىكى، يول بويىدىكى ئۆيى كۆيدۈرۈلگەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، دەرھال زاۋۇتقا بېرىپ ئەھۋال ئىگىلەپ، ئۇنى ئورۇنلاشتۇردى، قايتىپ كېلىۋېتىپ شەھەرلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ يېنىدا بىر خەنزۇ ئاممىنىڭ جەستى تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، ئەھۋالنى دەرھال جامائەت خەۋپسىزلىكى تارمىقىغا مەلۇم قىلدى، ئۇ شەھەرلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازلىق كومىتېتىنىڭ خەنزۇ كاسسىرىنىڭ ئوغلى زوراۋانلار تەرىپىدىن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى، جەسىتىنىڭ دوختۇرخانىدا ئىكەنلىكى، ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ دوختۇرخانىغا بېرىشقا جۈرئەت قىلالمىغانلىقىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، دەرھال مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىدىكىلەردىن ھال سورىدى ھەمدە مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرگە ۋاكالىتەن دوختۇرخانىغا بېرىپ ئاخىرەتلىك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلدى. شەھەر ئەتراپىدىكى ئۇيغۇر دېھقانلار شەھەردە ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتەك پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋەقەسى يۈز بەرگەنلىكىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، دەرھال ھەرىكەتكە كەلدى، تاشكۆرۈك يېزىسىدىكى بىر ئۇيغۇر ياش ئۆز كەنتىدىكى بىر تەنھا بوۋاي گوشۇنفۇنى ئۆزىنىڭ ئۆيىگە ئەكىلىپ بىللە تۇردى، ۋەقە تىنچىتىلغاندىن كېيىن ئاندىن خاتىرجەم بولۇپ بوۋاينى ئۆز ئۆيىگە ئاپىرىپ قويدى. بۇ يېزىدىكى بىر ئۇيغۇر بوۋاي ئۆز كەنتىدىكى بىر خەنزۇ دېھقاننىڭ ئۆيىدىكى ئۈچ ئادەم زوراۋانلار تەرىپىدىن ئۇرۇپ يارىلاندۇرۇلغانلىقى، يارىسىنىڭ ناھايىتى ئېغىر ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ، مەردانىلىق بىلەن ئېشەك ھارۋىسىنى ھەيدەپ، يارىلانغان شۇ ئۈچ ئادەمنى ھارۋىغا چىقاردى، ئۇ بىخەتەرلىكنى كۆزلەپ كونا يوتقاننى ئۈستىگە يېپىپ، يارىدارلارنى دوختۇرخانىغا ئاپاردى. يولدا بىر توپ زوراۋانلارغا ئۇچراپ قالدى، زوراۋانلار بوۋايدىن، "ھارۋىغا نېمە باستىڭ" دەپ سورىغاندا، بوۋاي چەبدەسلىك بىلەن،"بەسەي باستىم" دەپ جاۋاب بەردى. شۇنداق قىلىپ بۇ بوۋاي ئۇلارنى تۇغقىنىنىڭ ئۆيىگە بىخەتەر ئاپىرىپ قويدى ھەمدە يارىدارلارنى تۇغقانلىرى بىلەن بىللە دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ داۋالاتتى. يەنە بىر ئۇيغۇر بوۋاي خېنەندىن كەلگەن خەنزۇ ئىشلەمچى ئەر ـ خوتۇن بىلەن

قوشنا ئولتۇراتتى، بوۋاي بۇ بر جۈپ ئەر ـ خوتۇننغا سەممىي ھالدا: "ئەنسرىمەڭلار، بز بار، بز ئىككڭلارغا ياردەم قلىمىز، بز بر ئائىلىنىڭ كشىلرى ـ دە" دېدى.

زىمستان كۆرمگەن بۇلبۇل باھارنىڭ قەدرىنى بىلمەس. ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاشتەك پاراكەندىچىلىك سېلىش ۋەقەسىدە، غۇلجا شەھىرىدىكى يەتكۈچە ئازار يېگەن ھەر مىللەت خەلقى خەلق پەرزەنت ئەسكەرلىرىنىڭ بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇشتىكى پولات ئىستىھكام، خەلقنىڭ ھاياتى ۋە مال ـ مۈلكىنىڭ سادىق قوغدىغۇچىسى ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى. 2 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى، قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىسىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى غۇلجا شەھىرىدە زوراۋانلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش بىرلەشمە ھەربىي مانېۋىرى ئۆتكۈزگەندە، ئون مىڭلىغان ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسى كوچىغا چىقىپ يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە قىزغىن چاۋاك چېلىپ قارشى ئالدى، "خەلقنىڭ قوراللىق ساقچى قىسىملىرى ياشىسۇن"، "بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەرگە قەتئىي زەربە بېرەيلى! "، "زوراۋانلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش مانېۋىرى ياخشى بولدى! " دەپ توختىماي شوئار توۋلىدى، نۇرغۇن كىشىلەر يەنە ھاياجانلىنىپ كۆز يېشى قىلدى. ۋەقەنى تېز تىنچىتىپ، ھەر مىللەت خەلقىنى چاغان ۋە روزا ھېيتىنى خاتىرجەم ئۆتكۈزۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھاياتى ۋە مال ـ مۈلكىنىڭ بىخەتەرلىكىگە ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، جامائەت خەۋپسىزلىكى ساقچىلىرى، قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ ئوفىتسېر ـ ئەسكەرلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىسىنىڭ خەلق ئەسكەرلىرى زىمىستان سوغۇقىغا قارىماي، قان ئاققۇزۇشتىن قورقماي، دالادا يېتىپ، غۇلجا شەھىرىنىڭ چوڭ-كىچىك كوچىلىرىدا كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ سەييارە چارلاش ئېلىپ باردى. غۇلجا شەھىرىدىكى ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسى بۇنى كۆرۈپ ئىچ ئاغرىتتى، بۇنىڭ بىلەن داغدۇغىلىق ھالدا خەلقنىڭ پەرزەنت ئەسكەرلىرىدىن ھال سوراش ھەرىكىتى ئىستىخىيىلىك ھالدا قانات يېيىپ كەتتى. ئورگانلار، ئورۇنلار، مەكتەپ، دوختۇرخانىلار، زاۋۇت، كان-كارخانىلار، شەھەر خەلقى بەس ـ بەستە پۇل، ماددىي بۇيۇم ئىئانە قىلدى. بىرىنچى سەپتە ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان پەرزەنت ئەسكەرلەرگە گۆرۈچ، ئۇن، قوي گۆشى، كۆكتات، كونسېرۋا، ئىچىملىك، نان قاتارلىقلارنى ئاپىرىپلا قالماستىن، دوختۇر، دورا ئەۋەتتى، ھال سوراش خېتى ئەۋەتتى، ئويۇن قويۇپ بەردى، لەۋھە تەقدىم قىلدى، نۇرغۇن شەھەر خەلقى ئۆزىنىڭ ئۆيىدە ئىسسىق تاماق ئېتىپ ۋە سۈت چاي تەييارلاپ ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان پەرزەنت ئەسكەرلەردىن ھال سورىدى. ئىلى ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتىنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىلىرى زاۋۇت ئەتراپىدا چارلاش ئېلىپ بېرىۋاتقان ئوفىتسېر-جەڭچىلەرنىڭ كۆمۈرى يوقلۇقىنى كۆرۈپ، ئۇلارغا ھال سوراش بۇيۇملىرىنى ئاپىرىپ بەرگەندىن باشقا، يەنە ئالاھىدە ئىككى ماشىنا كۆمۈر ئاپىرىپ بەردى. ئىلى ئوبلاستلىق دوستلۇق دوختۇرخانىسىنىڭ دوختۇر، سېستىرالىرى ھال سوراش بۇيۇملىرىنى ئاپىرىپ بېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە دوختۇر، دورا ئەۋەتتى. ئىلى سىفەن ئىنىستىتۇتىدىكى ھەر مىللەت ئوقۇتقۇچىلار ۋە ئوقۇغۇچىلار ئىنىستىتۇتنىڭ ئەتراپىنى چارلاۋاتقان ئوفىتسېر-جەڭچىلەرگە ئاش-تاماق ئاپىرىپ بېرىشنى داۋاملاشتۇردى ھەمدە چىن كۆڭلىدىن قايىل بولۇپ "توپىلاڭنى تىنچىتىپ، غۇلجىنى تىنچلاندۇرۇڭلار"دەپ يېزىلغان بىر لەۋھەنى تەقدىم قىلدى. ئىلى ئوبلاستلىق تۆرلۈك ماللار شىركىتىنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىلىرى شىركەت ئەتراپىدا ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان قوراللىق ساقچى قىسىم

ئوفتسېر ـ ئەسكەرلىرىنىڭ ئاخشىمى توك، ئىسسىنىش ئەسلىھەلىرى يوق بىر ئامباردا نۆۋەتلىشىپ ئارام ئېلىۋاتقانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، دەرھال بىر ئېغىز چوڭ ئۆينى بىكارلاپ، توك تارتىپ، مەشكە ئوت قالاپ، ئوفتسېر ـ ئەسكەرلەرنىڭ ئاخشىمى ياخشى ئارام ئېلىشىغا شارائىت يارىتىپ بەردى. باياندايى بازىرىدىكى بىر ئۇيغۇر بوۋاي ياشىنىپ ئاجىزلاپ قالغانلىقىغا قارىماي، ئۆزى لىق بىر قازان پولۇ ئېتىپ بازاردا ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان قوراللىق ساقچى قىسىم ئوفتسېر ـ ئەسكەرلىرىدىن ھال سورىدى. قارا دۆڭ يېزىسىدىكى ئۈچ ئۇيغۇر دېھقان بىرىنچى سەپتىكى ئوفتسېر ـ جەڭچىلەرگە ئىسسىق تاماق ۋە كۆمۈر، مەش ئاپىرىپ بەردى ھەمدە ئۇلارغا:"ھاۋا سوغۇق، سىلەر جاپا چەكتىڭلار، بىز بىر ئائىلىنىڭ كىشىلىرى، شۇڭا، ئازراق نەرسە ئەكېلىپ كۆڭلىمىزنى بىلدۈردۇق، پارتىيە، ھۆكۈمەت ۋە ئارمىيە بار يەردە، ۋەقەنى چوقۇم تىنچىتقىلى بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز" دېدى. بىر كۆكتاتچى دېھقان كۆزىگە ياش ئېلىپ لىق بىر ھارۋا تەرخەمەك، پەمىدۇر، موگو، بەسەي، پالەك، لازا، پىنتوزا، دۇفۇ قاتارلىق قۇشۇمچە يېمەكلىك ۋە 30 كىلو تاسما بېلىق، 20 كىلو بادام ئېلىپ كېلىپ بىرىنچى سەپتىكى ئوفتسېر ـ ئەسكەرلەر قوبۇل قىلغىلى ئۇنىمىسا، بۇ دېھقان يىغلامسىراپ: "سىلەر بىز پۇقرالارنى قوغدايمىز دەپ، كۈن بويى سوغۇقتا كوچىدا تۇرىسىلەر، بەك جاپا تارتتىڭلار، بىز پۇقرالار سىلەرگە چىن قەلبىمىزدىن رەھمەت ئېيتىمىز، بۇ ئازغىنە كۆڭلۈمنى قوبۇل قىلساڭلار"، دەپ ئىسمىنى قالدۇرماي كېتىپ قالدى. يېڭى ھايات كوچىسىدا ئولتۇرۇشلۇق بىر ئۇيغۇر بوۋاي بىر تەرەپتىن ئۆزىنىڭ ئۆيىدە ئېتىپ ئەكەلگەن پولونى قاچىغا ئۇسۇپ قوراللىق ساقچى قىسىم ئوفتسېر ـ ئەسكەرلىرىنىڭ ئۇنىمىسا ئۇنىماي قولىغا تۇتقۇزۇپ، يەنە بىر تەرەپتىن غەزەپلەنگەن ھالدا قوراللىق ساقچى قىسىم ئوفتسېر ـ جەڭچىلىرىگە: "ئۇلار (زوراۋانلار) ئوت قويىدى، ئادەم ئۆلتۈردى، ئۇنى ئاز دەپ يەنە بىنزىن چېچىپ كۆيدۈردى، ئۇلارنىڭ قىلغان ئىشى ئادەم قىلىدىغان ئىش ئەمەس" دېدى.

غۇلجا كوچىلىرىدا بارلىققا كەلگەن كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان كۆرۈنۈش ۋە ھېكايىلەر ھەر مىللەت خەلقى ھەققەتەن بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇشتىكى مۇھىم كۈچ، مۇستەھكەم تۈۋرۈك ئىكەنلىكىنى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بەردى. ھەر مىللەت خەلقىنى ئەڭ زور دەرىجىدە ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ۋە ئۇلارغا تايىنىپ، بۆلگۈنچىلىككە قارشى كۈرەش قىلىدىغان ئەڭ كەڭ بىرلىكسەپنى بەرپا قىلىدىغانلا بولساق، بىر ئوچۇم مىللىي بۆلگۈنچىلەرنى ئەڭ زور دەرىجىدە يېتىم قالدۇرالايمىز ۋە ئۇلارغا زەربە بېرەلەيمىز، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىدە يېڭىلمەس ئورۇندا تۇرالايمىز.

خاتىمە

پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي مۇقىملىقىنى قوغداش، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىگە ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىپ، بىر قاتار مۇھىم يولیورۇقلارنى بەردى ۋە مۇھىم ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ باردى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە كومىتېتى بىلەن خەلق ھۆكۈمىتى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يولیورۇقىنىڭ روھىغا ئاساسەن، شىنجاڭنىڭ ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، ئۇقتىلىق جايلارغا خىزمەت ئەترىتى ئەۋەتىپ شۇ جايدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا ياردەملىشىپ جەمئىيەت ئامانلىقىنى مەركەزلىك تۈزەش، زوراۋانلىق، تېررورلۇق جىنايىتىگە قاتتىق زەربە بېرىش كۈرىشىنى قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلىپ، شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىنى قەتئىي قوغداپ، باسقۇچ خاراكتېرلىك غەلىبىنى قولغا كەلتۈردى.

مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشىنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، "شىنجاڭنىڭ مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرىشى تارىخى"نى يېزىپ چىقتۇق. بۇ كىتابتا تارىخنىڭ تەرەققىيات تەرتىپى بويىچە، شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدە يۈز بەرگەن مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇشقا دائىر چوڭ ـ چوڭ كۈرەشلەر ئەتراپلىق، سىستېمىلىق بايان قىلىندى. (ۋاقىت قىس، ماتېرىيال توپلاش قىيىن بولغاچقا، بەزى چوڭ ۋەقەلەرنى يازالماي قالدۇق، بۇ كىتابنى قايتا نەشرگە بەرگەندە، ئۇنى تولۇقلاپ كىرگۈزىمىز) بولۇپمۇ يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ رەھبەرلىكىدە، مىللىي بۆلگۈنچىلەرنىڭ نەچچە قېتىملىق بۇزغۇنچىلىق ۋە زوراۋانلىق ھەرىكەتلىرىنى قەتئىي تامار قىلىپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى، شىنجاڭنىڭ مۇقىملىقىنى قوغدىدى، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بەختلىك تۇرمۇشىنى قوغدىدى. مىللىي بۆلگۈنچىلەرگە بولغان ئۆچمەنلىكىمىز تېخىمۇ ئاشتى، بۇ بىزنى ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىشقا تېخىمۇ رىغبەتلەندۈردى. ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئۈچۈن شەرەپلىك قۇربان بولغان ئىنقىلابىي قۇربانلارنى مەڭگۈ ياد ئېتىپ، ئۇلارنىڭ ۋەتەنگە، خەلققە سادىق بولۇشتەك ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان تۆھپىكارلىق روھىدىن ئۆگىنىمىز!

بۇ كىتابنى يېزىشقا شۆي يۈيچى، چېن يىشەن(كىرىش سۆز)، جۇ شاۋخۇا(1)، جۇ ياڭگۈي (2)، دۇن شىچۈن (3)، ياڭ چيەن (4)، ليۇ شياڭخۇي (5)، جاڭ شۈيكەي (6، 7)، سەي خوڭمىڭ (8)، شې مىن (9، 11)، فېڭ جيەنجياڭ (10)، چى روشۇڭ (12) قاتارلىق يولداشلار قاتناشتى.

بۇ كىتابنى يېزىش 1997-يىل 3-ئايدا باشلانغان، دەسلەپكى كوپىيە پۈتكەندىن كېيىن، باش مۇھەررىر شۆي يۈيچى، مۇئاۋىن باش مۇھەررىر چېن يىشەن قايتا تۈزىتىپ، تولۇقلاپ ۋە بىرلىككە كەلتۈرۈپ، 1998- يىلىنىڭ ئاخىرى بېكىتتى. ئەڭ ئاخىرىدا يولداش چېن توڭۋېي بىلەن شەن يۈشىن تەكشۈرۈپ بېكىتتى.

مىللىي بۆلگۈچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرشى بىر قەدەر مۇرەككەپ، توپلانغان ماتېرىيال تولۇق ئەمەس، ئاپتورنىڭ سەۋىيىسى چەكلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، سەۋەنلىكتىن ساقلىنالماسلىقىمىز تۇرغان گەپ، ھەر قايسى تەرەپتىكى زاتلارنىڭ ئايىماي تۈزىتىش بېرىشىنى سورايمىز.

ئاپتوردىن

1999 ـ يىل 2 ـ ئاي

بۇ كىتاب شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ 1999 ـ يىل 3 ـ ئاي 1 ـ نەشرى، 1999 ـ يىل 3 ـ ئاي 1 ـ باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى.

مەسئۇل مۇھەررىر: ئابلىمىت ئىمىن

شىنجاڭدىكى مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇش كۈرەش تارىخى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم پارتىيە تارىخ تەتقىقات ئىشخانىسى تۈزدى

ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەرجىمە باشقارمىسى تەرجىمە قىلدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى ۋە تارقاتتى

(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 نو پوچتا نومۇرى: 83001)

شىنجاڭ پارتكوم باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى

فورماتى: 850+1168 م م 1\32 باسما تاۋىقى

1999 ـ يىل 4 ـ ئاي 1 ـ نەشرى

1999 ـ يىل 4 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى

تیراژی: 8000 ________ 1

– 228 – 050797\1).564

باهاسی00. 12 یۆەن